

AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASININ

QIRMIZI KİTABI

*Nadir və nəsli kəsilməkdə olan
fauna növləri*

üçüncü nəşr

RED BOOK OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Rare and endangered species of fauna

*Azərbaycan xalqının Ümummilli liderinin
yubileyinə həsr olunur.*

HEYDƏR ƏLİYEV
100

Heydər Əliyev
Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri

Heydar Aliyev
National Leader of the Azerbaijani people

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Ilham Aliyev
President of the Republic of Azerbaijan

AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASININ

QIRMIZI KİTABI

*Nadir və nəsli kəsilməkdə olan
fauna növləri*

üçüncü nəşr

RED BOOK OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Rare and endangered species of fauna

Bakı – 2023– Bakı

NADİR VƏ NƏSLİ KƏSİLMƏKDƏ OLAN FAUNA NÖVLƏRİ

ÜÇÜNCÜ NƏŞR

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ “QIRMIZI KİTAB”ININ REDAKSİYA HEYƏTİ

Redaksiya heyətinin həmsədrləri:

Babayev Muxtar, Həbibbəyli İsa

Redaksiya heyətinin sədr müavini (məsul şəxs):

Hüseynova İradə

Flora üzrə məsul redaktor:

İbadullayeva Səyyarə

Fauna üzrə məsul redaktor:

Eyvazov Ələddin

Redaksiya heyətinin üzvləri:

Kərimov Vüqar (məsul şəxs), Talıbov Tariyel, Əli-zadə Validə, Qurbanov Elşad, Novruzov Vaqif, Rüstəmov Maqsud, Məmmədov Tofiq, Muradov Pənah, Ələkbərov İlham, Məhərrəmov Saleh, Əsgərov Aydın, Qənbərov Mirsalam, Əliyev Firuddin, Əlizadə Hikmət, Babayeva Arzu, Fərzəliyev Vahid, Axundov Mehman, Əhmədov Elşad, İsgəndər Elman, Mehdiyeva Naibə, Sneqovaya Natalya, Ağayeva Dilzərə, Sultanov Elçin, Əsgərov Elşad

Tərtibçilər:

Abbasov Abdin, Axundov Mehman, Bağırova Nigar, Bayramov Akif, Bünyatova Səbinə, Cəfərova Sveta, Eybatov Tariyel, Əliyev Adil, Əliyev Saleh, Əliyeva Sara, Əsgərov Elşad, Fətullayev Pərviz, Hacıyev Rauf, Hacıyeva Səkinə, Haxiyev Aqil, Həsənov Nicat, Hübətova Sevinc, Hüseynov Mahir, Hüseynova Ellada, Hüseynzadə Güler, İbrahimov Şaiq, İsgəndərov Təvəkkül, İsmayılov Qaçay, Kərimli İlahə, Kərimov Tahir, Kərimova İlhamə, Qasımova Gülbəniz, Quliyev Qiyas, Məhərrəmov Mahir, Məmmədov Arzu, Məmmədov Anar, Məmmədov Çingiz, Məmmədov Elçin, Məmmədov İsmayıl, Məmmədrzayeva Esmira, Muxtarov Hafiz, Muradov Azərçin, Musayev Aftandil, Mustafayev Namiq, Nadirli Leyla, Nəcəfov Canbaxış, Nuriyeva İradə, Saruxanova Sevinc, Seyidova Zeynəb, Sneqovaya Natalya, Sultanov Elçin, Süleymanov Süleyman, Tağıyev Əbülfəz, Talıbov Tariyel, Tapdıqova Könül

Korrektorlar:

Məmmədov Afiq, Mustafayeva Sayat (*Azərbaycan dili*), Ağayeva Aytən (*İngilis dili*)

Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı Kitab”ının hazırlanmasında əməyi keçən bütün mütəxəssislərə minnətdarlığımızı bildiririk.

RARE AND ENDANGERED ANIMAL SPECIES

THIRD EDITION

EDITORIAL BOARD OF THE RED BOOK OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Co-chairmen of editorial board:

Babayev Mukhtar, Habibbeyli Isa

Deputy chairman of the editorial board (executive editor):

Huseynova Irada

Managing editor on flora:

Ibadullayeva Sayyara

Managing editor on fauna:

Eyvazov Aladdin

Editorial board members:

Karimov Vugar (responsible person), Talibov Tariyel, Ali-zadeh Valida, Gurbanov Elshad, Novruzov Vagif, Rustamov Magsud, Mammadov Tofiq, Muradov Panah, Alakbarov Ilham, Maharramov Saleh, Asgarov Aydin, Ganbarov Mirsalam, Aliyev Firuddin, Alizade Hikmet, Babayeva Arzu, Farzaliyev Vahid, Akhundov Mehman, Ahmadov Elshad, Isgandar Elman, Mehdiyeva Naiba, Snegovaya Natalya, Aghayeva Dilzara, Sultanov Elchin, Asgarov Elshad

Compilers:

Abbasov Abdin, Akhundov Mehman, Aliyev Adil, Aliyev Saleh, Aliyeva Sara, Askerov Elshad, Bagirova Nigar, Bayramov Akif, Bunyatova Sabina, Eybatov Tariyel, Fatullayev Parviz, Gasimova Gulbaniz, Guliyev Giyas, Hajiyev Rauf, Hajiyeva Sakina, Hakhiyev Agil, Hasanov Nijat, Humbatova Sevinj, Huseynov Mahir, Huseynova Ellada, Huseynzade Gular, Ibrahimov Shaig, Nuriyeva Irada, Iskandarov Tavakkul, Ismayilov Gachay, Jafarova Sveta, Karimli Ilaha, Karimov Tahir, Kerimova Ilhama, Maharramov Mahir, Mammadov Arzu, Mammadov Anar, Mammadov Chingiz, Mammadov Elchin, Mammadov Ismayil, Mammadzayeva Esmira, Mukhtarov Hafiz, Muradov Azerchin, Musayev Aftandil, Mustafayev Namig, Nadirli Leyla, Najafov Janbakhish, Sarukhanova Sevinj, Snegovaya Natalya, Suleymanov Suleyman, Sultanov Elchin, Taghiyev Abulfaz, Talibov Tariyel, Tapdigova Konul, Seyidova Zeynab

Proofreaders:

Mammadov Afig, Mustafayeva Sayat (*Azerbaijani language*), Aghayeva Aytan (*English language*)

We express our gratitude to all specialists who contributed to the preparation of the “Red Book” of the Republic of Azerbaijan.

ÖN SÖZ

TƏBİƏTİN QORUNMASININ QIRMIZI SƏRHƏDLƏRİ

Uzun dövr ərzində insanların təbiətə qarşı qeyri-humanist münasibəti planetimizdə ekoloji tarazlığın pozulmasına səbəb olmuşdur. Xüsusilə son yüz ildə insanların təbiətə birbaşa və dolayısı ilə təsiri, su və torpaq ehtiyatlarından qeyri-rasional istifadə nəticəsində ekosistemlərin deqradasiyaya uğraması təhlükəli xarakter almışdır. Nəticədə bir çox fauna və flora növləri məhv olmuş, yaxud sayları kəskin surətdə azalmışdır. Beləliklə, yer kürəsində real təhlükədə olan növlərin sayı son 30 il müddətində 2 dəfədən çox artmışdır.

Azərbaycan da qlobal səviyyədə gedən proseslərin təsirindən kənar qalmamış, təbiəti mühafizə sahəsində ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsi ekoloji mühitin yaxşılaşdırılmasına özünün müsbət təsirini göstərsə də, təəssüf ki, bitki və heyvan növlərinin nəslinin kəsilməsinin qarşısını tam səviyyədə almaq mümkün olmamışdır.

Yalnız son onilliklərdə bəşəriyyət aydın şəkildə dərk etməyə başlamışdır ki, bioloji müxtəlifliyə istismarçı münasibət, ətraf mühitə laqeyd yanaşma və digər amillərin təsirinin güclənməsi nəticəsində növlərin itirilməsi, bir çox qiymətli bitki, göbələk və heyvanların aşınmaya məruz qalması ilə yer kürəsində həyatın əsasını şərtləndirən normal yaşayış mühiti təhlükə altına düşür. Aydın ki, təbii komponentlərin əhəmiyyəti və dəyəri onların funksiyalarının müxtəlifliyində ifadə olunur və biomüxtəlifliyin seyrəkləşməsi təbii ekosistemlərin dinamik özünüberpa qabiliyyətini azaldır. Bütün bunlar isə insan həyatına və onun ekoloji təhlükəsizliyi üçün ciddi təhdidlər yaradır.

Məlum olduğu kimi, bitki, göbələk, heyvan və mikroorqanizm növləri yer üzərində həyatın əsasını təşkil edən maddələrin biogen dövrünü təmin edərək, qlobal və yerli ekosistemlərin davamlı fəaliyyətini təmin edir. Biomüxtəliflik faktoru insanın ehtiyaclarını bilavasitə ödəməyə belə, canlı həyatın və müasir sivilizasiyanın davamlı inkişafı üçün unikal dəyərə malikdir. Bu səbəblərə görə biomüxtəlifliyin, xüsusən, nadir heyvan və bitki növlərinin qorunması vacib həyati əhəmiyyət kəsb edir.

Təbii ehtiyatların deqradasiyasına, ətraf mühitin çirklənməsinə və biomüxtəlifliyin azalmasına bəşəriyyətin reaksiyası kimi 1970-ci ildən başlayaraq, BMT-nin "Dayanıqlı İnkişaf Konsepsiyası" (Rio-de-Janeyro Bəyannaməsi, 1992) formalaşmış, Biomüxtəlik haqqında Konvensiya və daha sonra isə Azərbaycanın da qoşulduğu digər beynəlxalq hüquqi sənədlər və konvensiyalar qəbul edilmiş, onların icrası üçün mümkün olan bütün tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu sənədlərdə təbii ehtiyatlardan səmərəsiz istifadəni məhdudlaşdırmadan dayanıqlı inkişafın mümkün olmadığı, növlərin təkcə insanlar üçün deyil, canlı həyatın davam etdirilməsi üçün vacib olduğu aşkar şəkildə bəyan edilmişdir. Həmçinin, növlərin müxtəlifliyinin və yaşayış mühitlərinin qorunması, bunun üçün zəruri mexanizmlərin yaradılması və inkişafı məsələləri də ön plana çəkilmişdir.

Beynəlxalq, regional və milli səviyyələrdə təhlükə altında olan növlərin xilas edilməsi istiqamətində dövlətlərin tətbiq etdikləri mexanizmlərdən biri dünya miqyasında ayrı-ayrı ölkələr və regionlar üzrə işlənən və mütəmadi olaraq yeniləşdirilərək çap edilən "Qırmızı kitab"lardır.

Məlumdur ki, nadir və məhv olmaq təhlükəsində olan növlərin qırmızı və çəhrayı siyahılarının yaradılması, qiymətləndirmənin kateqoriya və kriteriyalarının müəyyən edilməsi, yüksək risk altında olan növlərin təsnif edilməsi üçün Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqı (IUCN) tərəfindən işlək bir sistem yaradılmışdır. Beynəlxalq miqyasda qeyd edilən siyahıların hazırlanması, həmçinin kateqoriya və kriteriyalarının dəqiqləşdirilməsi və yenilənməsi üçün Qırmızı sorğu kitablarından

istifadə edilir. “Qırmızı kitab”lar nadir və nəsli kəsilməkdə olan heyvan və bitki növləri, habelə onların mühafizəsi və bərpası üçün zəruri tədbirlər haqqında illüstrasiyalı məlumat toplusunu özündə əks etdirən rəsmi dövlət sənədləri kimi qəbul olunur. Əslində bu kitablar, eləcə də qırmızı siyahılar elmi ictimaiyyət, xüsusilə botanik və zooloq alimlər, ixtisaslaşmış tədqiqat qurumları tərəfindən dövlət sifarişli ilə çalınan “həyəcan təbili”dir. “Qırmızı kitab” canlı təbiəti qorumağın xəbərdarlıq vasitəsi kimi də mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Nadir və nəsli kəsilməkdə olan bitki, heyvan və göbələk növlərinin inventarlaşdırılması, sayları və areallarının uçotu, onların qiymətləndirilməsi əsasında hərtərəfli məlumatların verilməsi, növlərin mövcud və təklif olunan mühafizə və bərpa üsullarının göstərilməsi “Qırmızı kitab”ların əsas istiqamətləridir. Bu istiqamətlər həm qlobal miqyasda, həm də ayrı-ayrı regionlar üzrə müəyyən olunur.

Qafqaz regionu və bütünlükdə Avropa üzrə ən zəngin biomüxtəliflik mərkəzlərindən biri sayılan Azərbaycan Respublikasında nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsində olan növlərin və onların yaşayış mühitlərinin mühafizəsi üçün təklif edilən və görülən tədbirlər hər zaman dövlətin dəstəyi, diqqət və qayğısı ilə əhatə edilmişdir. Bu tədbirlərdən ən mühümü ölkə ərazisində nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi altında olan vəhşi heyvan, yabanı bitki və göbələk növlərinin funksional vəziyyəti haqqında rəsmi dövlət sənədi kimi “Azərbaycan Respublikasının Qırmızı kitabı” nın hazırlanması və nəşri hesab edilə bilər.

“Qırmızı kitab”ın ilk nəşri hələ Sovetlər dönəmində – 1989-cu ildə həyata keçirilmişdir. “Azərbaycan Respublikasının Qırmızı kitabı” “Heyvanlar aləmi haqqında” və “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” qanunlara əsasən tərtib edilir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 15 iyul 2000-ci il tarixli Qərarı ilə qəbul edilmiş Əsasnaməyə uyğun olaraq, “Qırmızı kitab”ın nəşrləri Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə əlaqəli surətdə təşkil edilir və 10 ildən gec olmayaraq yenidən işlənilməli, nəşr edilməli və ictimaiyyətə çatdırılmalıdır.

“Qırmızı kitab”ın II nəşri 2013-cü ildə hazırlanmış və 2 cildə (1-ci cild flora, 2-ci cild fauna üzrə) çap edilərək ictimaiyyətə çatdırılmışdır. “Qırmızı kitab”ın I nəşrinə nadir, nəsli kəsilmək və təhlükə altında olmaqla, qorunmasına ehtiyac yaranan 108 heyvan və 140 bitki, II nəşrinə isə 223 heyvan və 300 bitki növü daxil edilmişdir.

2019-cu ildə “Qırmızı kitab”ın yeni – III nəşrinin hazırlanması üçün Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası tərəfindən elmi heyət, işçi qrupları və fəaliyyət proqramı müəyyən edilmişdir.

Bu istiqamətdə “Qırmızı kitab”ın I və II nəşrlərinə daxil edilmiş, lakin sayında və arealında əhəmiyyətli artım qeydə alınan növlərin, eləcə də adları siyahıda olduğu halda, ölkənin flora və faunasında uzun dövr ərzində təsadüf edilməyən növlərin qanuni prosedurlarla siyahıdan çıxarılması, eyni zamanda, saylarında və yayılmasında ciddi azalmalar qeydə alınan növlərin əlavə edilməsi ilə əlaqədar elmi-tədqiqat işləri aparılmışdır. Nəticədə AMEA Biologiya və Tibb Elmləri Bölməsinin təşkilatçılığı, Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyinin elmi tədqiqat müəssisələrinin, xüsusən Botanika və Zoologiya institutlarının aparıcı rolu, həmçinin ölkədə bu sahədə fəaliyyət göstərən əksər elm və təhsil müəssisələrində, qeyri-hökumət təşkilatlarında çalışan alim və mütəxəssislərin elmi axtarışları və gərgin zəhməti sayəsində “Azərbaycan Respublikasının Qırmızı kitabı” nın III nəşri hazırlanmışdır.

Son 4 il ərzində nadir və nəsli kəsilməkdə olan növlərin tədqiqi üzrə mütəxəssislər tərəfindən intensiv monitorinqlər həyata keçirilmiş, onların beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq müasir qorunma meyarları müəyyənləşdirilmişdir. Bu nəşrdə əvvəlki 2 nəşrdən fərqli olaraq, növlərin beynəlxalq kateqoriyaya uyğun qiymətləndirilməsi IUCN-in yeni təlimatı əsasında aparılmışdır.

Məlumdur ki, Ermənistan tərəfindən 30 il müddətində işğal altında saxlanılmış və ekoloji terrora məruz qalmış ərazilərimizdə “Azərbaycan Respublikasının Qırmızı kitabı”nın II nəşri ilə bağlı elmi-tədqiqat işi aparmaq, monitorinqlər keçirmək, nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsində olan növlərin real vəziyyətini müəyyənləşdirmək mümkün olmamışdır. 44 günlük Vətən müharibəsinin gedişində Ölkə Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə və rəşadətli Azərbaycan əsgərinin şücaəti sayəsində torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi sayəsində Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarından nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsində olan növlər öyrənilərək III nəşrə daxil edilmişdir. Ümumiyyətlə, “Qırmızı kitab”ın hazırkı nəşrində nadir, nəsli kəsilmək təhlükəsi altında olan 241 fauna: 152 onurğalı, 89 onurğasız və 460 flora: 383 ali, 15 ali sporlu, 6 mamır, 14 şibyə, 5 yosun; 37 göbələk növləri öz əksini tapmışdır.

Heç də təsadüfi deyil ki, Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin 100 illik yubileyi ərəfəsində nəşr edilmiş “Qırmızı kitab” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 sentyabr 2022-ci il tarixli Sərəncamı ilə elan edilmiş “Heydər Əliyev ili”nə yaradıcı kollektivin töhfəsidir.

Təkcə Azərbaycanda deyil, ətraf regionlarda da təbiətin, canlı həyatın xilas edilməsi, qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün mühüm rol oynamış uzaqqören qətiyyətli lider, vətən təbiətinin böyük vurğunu, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev ölkəmizə rəhbərlik etdiyi dövrlərdə ətraf mühitin yaxşılaşdırılması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə məsələlərinə, təhlükə altında olan növlərin xilasına böyük diqqət yetirmiş, Azərbaycanın bioloji müxtəlifliyinin mühafizəsini özünün başlıca məqsədlərindən biri elan etmişdi. Məhz 1970-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq Ulu Öndərin məqsədyönlü siyasəti və davamlı fəaliyyəti sayəsində ölkədə nəsli kəsilmək təhlükəsi altında olan bir sıra bitki və heyvan növlərinin təbiətə qaytarılması, areallarının genişləndirilməsi mümkün olmuşdur.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin iradəsi ilə 1969–1982-ci illərdə ekologiya, ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadəyə dair çox mühüm 8 qanun, Azərbaycan KP MK-nın, Nazirlər Sovetinin 32 qərarı qəbul olunmuşdur. Azərbaycanın flora və faunasının zəngin genofondunun mühafizəsi üçün ölkənin “Qırmızı kitab”ının təsis edilməsi haqqında ilk hökumət qərarının qəbul olunmasının da məhz Ulu Öndərin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrə – 1977-ci ilə təsadüf etməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. O illərdə Ulu Öndərin qətiyyəti və uzaqqörenliyi sayəsində yaradılmış dövlət təbiət qoruqları və yasaqlıqları biomüxtəlifliyin mühafizəsi və bioloji növlərin xilas edilməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Azərbaycan müstəqillik qazanandan sonra da ətraf mühitin və ekologiyanın mühafizəsi sahəsində dövlət siyasətinin əsası məhz Ulu öndər Heydər Əliyevin Prezidentliyi dövründə formalaşmağa başlamış, 1993-cü ilin ikinci yarısından Bakı və Abşeronun yaşıllaşdırılmasına, pozulmuş ekoloji tarazlığın bərpasına, təbiətə vurulmuş yaraların sağalmasına daha böyük əzmkarlıqla başlanılmış, bu sahədə həyata keçirdiyi tədbirlər sırasında 2001-ci ildə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yaradılmışdır.

Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin siyasi kursunun layiqli davamçısı, ölkəmizin təbiətinə və bioloji müxtəlifliyinə daim həssaslıqla yanaşan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi dövründə də ölkəmizdə ekosistemlərin və təbii sərvətlərin, nadir növlərin qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılması istiqamətində mühüm dövlət tədbirləri həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təbiəti mühafizə sahəsində çoxsaylı qanunlar, dövlət proqramları, strategiyalar, tədbirlər planları qəbul edilərək davamlı şəkildə icra olunmuşdur. Həyata keçirilmiş ardıcıl tədbirlər nəticəsində ümumi sahəsi 893 min hektara çatdırılan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, o cümlədən 10 milli park, 10 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı ekosistemlərin, nadir fauna və flora növlərinin mühafizəsində əhəmiyyətli rol oynayır.

Nəsli kəsilmək təhlükəsi altında olan və “Qırmızı kitab”a daxil edilmiş fauna və flora növlərinin qorunmasını və saylarının artırılmasını nəzərdə tutan yeni xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin yaradılması və əhatə dairələrinin genişləndirilməsi ölkəmizdə həyata keçirilən dövlət siyasətinin prioritetləri sırasında mühüm yer tutur.

Heydər Əliyev Fondu və IDEA İctimai Birliyi tərəfindən respublikamızda nadir və həssas növlərin bərpası məqsədilə əhəmiyyətli layihələr həyata keçirilir, ceyran, bəbir, bizon, bezoar keçisi, mufilon və maralların tarixi yaşayış məskənlərində bərpa edilməsinə nail olunur. Bütün bu proseslərdə Azərbaycan Respublikasının birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın rolu və xidmətləri də xüsusi qeyd edilməlidir.

Şübhə yoxdur ki, “Qırmızı kitab”ın Dövlət Başçısının qayğısı və dəstəyi ilə ərsəyə gəlmiş III nəşri respublikamızın biomüxtəlifliyinin qorunması, nəsli kəsilmək təhlükəsi altında olan fauna və flora növlərinin dəqiqləşdirilməsi və mühafizəsi tədbirlərinin daha da gücləndirilməsi üzrə əsas istiqamətverici sənəd kimi mühüm rola malik olacaqdır.

“Qırmızı kitab”lardakı say göstəricilərinin artması deyil, əksinə, azalması insanlığın təbiət üzərində qələbəsi hesab olunur. “Qırmızı kitab”lar da məhz bu məqsəd üçün hazırlanıb çap edilir. “Qırmızı kitab” canlı təbiətin məhvə doğru gedişinin qırmızı sərhədləridir. “Qırmızı kitab” insanla təbiət arasındakı qırmızı sərhədləri adlayıb keçməməyə çağırışdır. Oxuculara təqdim olunan “Qırmızı kitab”ın III nəşri insanların həyat və yaşayış imkanları üçün vacib hesab edilən təbii mühitin qorunub saxlanılmasına xidmət edən əhəmiyyətli elmi topludur.

Hazırkı kitabın tərtibində zəhməti olmuş redaksiya heyəti üzvləri və müəlliflər heyətinə, müvafiq elm və təhsil müəssisələri və qeyri-hökumət təşkilatlarının alim və mütəxəssislərinə, əlaqədar dövlət təşkilatlarının rəhbərliyi və əməkdaşlarına, həmçinin adları qeyd olunmayan, lakin nəşrə töhfə vermiş digər şəxslərə dərin minnətdarlığımızı bildiririk.

Muxtar Babayev
*Azərbaycan Respublikasının
ekologiya və təbii sərvətlər naziri*

İsa Həbibbəyli
*akademik, Azərbaycan Milli Elmlər
Akademiyaşının prezidenti*

FOREWORD

THE RED BOUNDARIES OF NATURE CONSERVATION

The non-humanistic posture of people towards nature has caused the perturbation of the ecological balance on our planet over a long period. The degradation of ecosystems as a result of the direct and indirect influence of people on nature, and irrational utilization of land resources has become perilous, especially in the last centuries. As a result, many species of fauna and flora have been eradicated or their numbers have drastically decremented. Thus, the number of imperilled species on Earth has more than doubled in the last 30 years.

Azerbaijan has not stayed off the influence of the processes taking place at the ecumenical level, albeit the implementation of consistent measures in the field of nature aegis has had a positive effect on the ecological environment, haplessly, so obviate the extinction of plant and animal species at a full level has not been possible.

Humanity has commenced to limpidly understand that the mundane habitat, which is the substratum of life on earth, is under threat due to the exploitative posture to biological diversity, neglect of the environment, and the intensification of the influence of other factors only in the last decenniums. The paramountcy and value of natural components are expressed in the diversity of their functions, and the depletion of biodiversity minimizes the dynamic self-restoration competency of natural ecosystems. All these pose earnest threats to human life and environmental safety.

Species of plants, fungi, animals, and microorganisms ascertain the biogenic cycle of the substances that are the substructure of life on earth and ascertain the sustainable functioning of ecumenical and local ecosystems as it is kened. Even if the biodiversity factor does not directly meet human needs, it is unique for the sustainable development of wildlife and modern civilization. For these reasons, the auspice of biodiversity, especially rare animals and plant species is of vital paramountcy.

Since 1970, as a reaction to the degradation of natural reserves, pollution of the environment and reduction of biodiversity, the United Nations' "Sustainable Development Concept" (Rio de Janeiro Declaration, 1992) has been formulated, along with the Convention on Biodiversity and other international legal documents and conventions which Azerbaijan has also joined. All possible measures have been taken to implement these documents. These documents clearly state that sustainable development is infeasible without constraining the inefficient utilization of natural resources, and species are consequential not only for humans but for the continuation of living life. Additionally, issues of the bulwark of the diversity of species and habitats, and the engenderment and development of compulsory mechanisms for this have been brought to the fore.

One of the mechanisms utilized by states to preserve imperilled species at the international, regional, and national levels is the "Red Book", that are compiled and continuously updated for different countries and regions on a global scale.

It is known that the International Union for Conservation of Nature (IUCN) has engendered the working system for the creation of red and pink lists of rare and imperilled species, determining the categories and criteria for evaluation, and relegating species at high risk. Red survey books are utilized for the preparation of internationally registered lists, as well as for designating and

updating categories and criteria. “Red books” are considered official state documents containing illustrated information about rare and imperilled species of animals and plants, as well as the indispensable measures for their auspice and recuperation. These books, as well as the red lists, are “alarm bells” commissioned by the state and compiled by the scientific community, especially botanists and zoologists, and specialized research institutions. The “Red Book” is withal paramount as a means of raising awareness for the protection of wildlife.

The main directions of the “Red Books” are the inventory of infrequent and imperilled species of plants, animals, and fungi, the accounting of their numbers and areas, providing comprehensive information on their assessment, and the presentation of subsisting and proposed conservation and renovation methods of the species. These directions are determined both globally and on a regional basis.

The measures proposed and taken for the auspice of infrequent and imperilled species and their habitats in the Republic of Azerbaijan, which is considered one of the richest biodiversity centers in the Caucasus region and Europe holistically, have always been supported, paid attention to and cared for by the state. The most consequential of these quantifications is the preparation and publication of the “Red Book” of the Republic of Azerbaijan as an official state document on the functional status of rare and imperilled wild animals, wild plants, and mushrooms in the country.

The first publication of the “Red Book” was carried out during the Soviet era – in 1989. The “Red Book of the Republic of Azerbaijan” is compiled according to the laws “On the Animal Kingdom” and “On the Protection of the Environment”. In accordance with the Decision adopted by the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan on July 15, 2000, the publications of the “Red Book” are organized by the Ministry of Ecology and Natural Resources of the Republic of Azerbaijan in cooperation with the Azerbaijan National Academy of Sciences and should be revised, published, and made available to the public not more than once in 10 years.

The second edition of the “Red Book” was developed in 2013 and published in two volumes (1st volume on flora, and the 2nd volume on fauna) and distributed to the public. The first edition of the “Red Book” included 108 animal and 140 plant species that require protection due to their rareness, endangerment, and being at risk, while the second edition includes 223 animal and 300 plant species.

In 2019, the Ministry of Ecology and Natural Resources of the Republic of Azerbaijan and the Azerbaijan National Academy of Sciences determined the scientific staff, working groups, and activity program for the preparation of the new third edition of the “Red Book”.

In this direction, scientific research was conducted to remove the species that have not been encountered in the country’s flora and fauna for a long time, but have been listed in the first and second editions of the “Red Book,” as well as the additament of species with significant decreases in their numbers and distribution. As a result of the intensive scientific research conducted by experts in rare and endangered species in the last four years, in compliance with modern conservation standards, the third edition of “Red Book” of Republic of Azerbaijan was prepared, thanks to the scientific research institutions of the Ministry of Science and Education, especially the leading role of the Institute of Botany and the Institute of Zoology, as well as

the scientific searches and efforts of scholars and specialists working in most scientific and educational institutions and non-governmental organizations in this field.

Intensive monitoring was carried out by specialists in the study of infrequent and imperilled species, and their modern bulwark criteria were resolute following international practice during the last 4 years. Unlike the first two editions, in this edition, species were evaluated according to the new guidelines of the IUCN for their international categories.

Our territories occupied by Armenia for 30 years and subjected to environmental terrorism as kened, so it was not possible to conduct scientific research, monitor, and determine the authentic situation of infrequent and imperilled species in connection with the second edition of the “Red Book of the Republic of Azerbaijan”. The rare and imperilled species from the Garabagh and Eastern Zangazur economic regions were studied and included in the III edition in the course of the 44-day Patriotic War, under the leadership of the President of the country, the triumphant Commander-in-Chief Ilham Aliyev, and due to the intrepidity of the valiant Azerbaijani soldier. In general, 241 animals (152 vertebrates, 89 invertebrates) and 453 plants (413 higher, 6 higher spores, 7 primitives (2 lichens, 5 algae)) and 37 fungal species that are endangered and at risk of extinction have been identified in the current edition of the “Red Book”.

It is no coincidence that the “Red Book” published on the eve of the 100th anniversary of the National Leader of the Azerbaijani people, Heydar Aliyev, is the contribution of the ingenious team to the “Year of Heydar Aliyev”, promulgated by the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan dated September 29, 2022.

As a far-sighted and resolute leader who played a crucial role in the conservation and sustainable use of nature’s resources, protection of the environment, and endangered species not only in Azerbaijan but also in the surrounding regions, Heydar Aliyev, a prominent statesman and a staunch advocate of the country’s natural heritage, paid great attention to improving the environment and making effective use of natural resources during the periods he led Azerbaijan. Starting from the early 1970s, thanks to the purposeful policy and continuous activities of the Great Leader, it has become possible to reintroduce into nature and expand the habitats of a number of plant and animal species in the country that were at risk of extinction.

Eight paramount laws on ecology, environmental auspice, and efficient utilization of natural resources, 32 decisions of the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan and the Council of Ministers were adopted in 1969–1982 with the will of Great Leader Heydar Aliyev. The first regime decision to establish the “Red Book” of the country for the bulwark of the opulent gene pool of the flora and fauna of Azerbaijan coincided with the period when the Great Leader led Azerbaijan – 1977 is additionally consequential. State nature reserves and prohibitions created during those years by the Great Leader’s decisive and far-sighted policy played an essential role in the protection of biodiversity and the conservation of biological species.

The substructure of the state policy in the field of environment and ecology aegis commenced to be composed during the presidency of the Great Leader Heydar Aliyev even after the independence of Azerbaijan. From the second a moiety of 1993, the greening of Baku and Absheron, the recuperation of the perturbed ecological balance, and the rejuvenation of the wounds inflicted on nature commenced with more preponderant tenaciousness. Ministry of Ecology and Natural Resources was established in 2001 among the measures implemented in the field.

Important state measures are being implemented in our country in the direction of forfending ecosystems and natural resources, infrequent species and passing them on to future generations during the leadership of the President of the Republic of Azerbaijan Mr. Ilham Aliyev, who is a worthy adherent of the political course of the outstanding statesman Heydar Aliyev, who is always sensitive to the nature and biological diversity of our country.

Numerous laws, state programs, strategies, and action plans in the field of nature auspice have been adopted and perpetually implemented by the President of the Republic of Azerbaijan. As a result of the prosperous measures implemented, the specially protected natural areas with a total area of 893 thousand hectares, including 10 national parks, 10 state nature reserves, and 24 state nature reserves, play a consequential role in the protection of ecosystems, infrequent species of fauna, and flora.

The engenderment of incipient specially protected natural areas and the expanding their coverage areas, which envisages the aegis and increment of the number of species of fauna and flora that are under the threat of extinction and are included in the “Red Book” are among the priorities of the state policy implemented in our country.

The Heydar Aliyev Foundation and the IDEA Public Association are implementing important projects in our country for the restoration of rare and sensitive species, achieving the restoration of habitats for species such as sturgeons, beavers, bison, bezoar goats, mouflons, and deer. The role and merits of the First Vice-President of the Republic of Azerbaijan Mrs. Mehriban Aliyeva should be specially mentioned in all these processes.

There is no doubt that the III edition of the “Red Book” which has been prepared and published with the attention and support of the Head of State, will play an important role as a key guiding document in the further strengthening of measures aimed at preserving biodiversity, identifying and protecting fauna and flora species at risk of extinction.

Not the incrementation of the numerical designators in the “Red Books”, but on the contrary, their decrementation is considered the triumph of humanity over nature. “Red books” are prepared and printed for this purport. The “Red Book” is the red line for the destruction of the living nature. The “Red Book” is a call not to cross the red lines between man and nature. The third edition of the “Red Book” presented to the readers is a paramount scientific collection that serves to protect and preserve the natural environment, which is essential for human life and livelihoods.

We express our deep gratitude to the members of the editorial board and the team of authors, scientists, and specialists of pertinent scientific and educational institutions and non-governmental organizations, management and employees of germane state organizations, as well as other persons whose denominations are not mentioned, but who contributed to the publication, who exerted themselves in compiling the present book.

Mukhtar Babayev
*Minister of Ecology and Natural
Resources of the Republic of Azerbaijan*

Isa Habibbayli
*President of Azerbaijan National
Academy of Sciences, academician*

İXTİSARLAR VƏ ŞƏRTİ İŞARƏLƏR

AEWA Konvensiyası	– Afro-Avroasiyanın Miqrasiya edən Su-Bataqlıq Quşlarının Mühafizəsi üzrə Razılıq Konvensiyası
AOC	– Azərbaycan Ornitoloji Cəmiyyəti
Bern Konvensiyası	– Avropanın canlı təbiətinin və təbii mühitinin qorunması haqqında Avropa Konvensiyası
BQ	– Böyük Qafqaz
Bonn Konvensiyası	– Köçəri vəhşi heyvan növlərinin qorunması üzrə Konvensiya
CITES	– Kökünün kəsilməsi təhlükəsi olan vəhşi fauna və yabanı flora növlərinin beynəlxalq ticarəti haqqında Konvensiya
CR	– Kritik təhlükə həddində olan
DD	– Məlumat azlığı olan
D.s.	– Dəniz səviyyəsi
DTQ	– Dövlət təbiət qoruğu
DTY	– Dövlət təbiət yasaqlığı
EX	– Nəslə kəsilmiş
EN	– Nəslə kəsilmək təhlükəsində olan
ETSN	– Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi
EW	– Vəhşi təbiətdə nəslə kəsilmiş
XMOTƏ	– Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri
IUCN	– Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqı
KQ	– Kiçik Qafqaz
QK	– Qırmızı kitab
QS	– Qırmızı siyahı
LC	– Daha az təhlükəyə məruz qalan
MP	– Milli Park
MTBQ	– Milli Tarix-Bədii Qoruğu
Nax.	– Naxçıvan
NE	– Qiymətləndirilməmiş
NT	– Təhlükə həddinə yaxın olan
Ramsar Konvensiyası	– YUNESKO-nun su quşlarının yaşama yerləri kimi beynəlxalq əhəmiyyətli olan sulu-bataqlıq yerlər haqqında Konvensiyası
VU	– Nəslə kəsilməyə həssas olan
WWF	– Ümumdünya Vəhşi Təbiət Fondu

– qışlama və köç vaxtı quşların rastgəlmə yerləri

– yuvalama vaxtı quşların rastgəlmə yerləri

– digər fauna növlərinin rastgəlmə yerləri

ABBREVIATIONS AND CONVENTIONAL SIGNS

AEWA Convention	African-Eurasian Waterbird Agreement
AOS	Azerbaijan Ornithological Society
A.s.l.	Above sea level
Bern Convention	Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats
Bonn Convention	Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals
CITES	Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora
CR	Critically Endangered
DD	Data Deficient
EN	Endangered
EW	Extinct in the Wild
EX	Extinct
GC	Greater Caucasus
Ind.	Individual
IUCN	International Union for Conservation of Nature
LC	Least Concern
LC	Lesser Caucasus
MENR	Ministry of Ecology and Natural Resources
NA	Natural Areas
Nakh.	Nakhchivan
NE	Not Evaluated
NT	Near Threatened
Ramsar Konvensiyası	Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat
RL	Red list
SNR	State Nature Reserve
SPNA	Specially Protected Natural Areas
SS	State Sanctuary
VU	Vulnerable
WWF fondu	World Wildlife Fund

– occurrence places of birds during wintering and migration

– occurrence places of birds during nesting

– occurrence places of other fauna species

SİNİF: Hirudinea
CLASSIS: Hirudinea

DƏSTƏ: Çənəli zəllilər
ORDO: Arhynchobdellida

FƏSİLƏ: Zəllilər
FAMILIA: Hirudinidae

ŞƏRQ TİBB ZƏLİSİ

Hirudo orientalis Utevsky & Tronelj, 2005

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: VU

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN A2ac

Təsviri: Bədəni qurduvarı olub, uzunluğu orta hesabla 120 mm, eni 10-12 mm, kütləsi 2-5 q-dır. Bel tərəfinin əsas rəngi qəhvəyi və zeytuni rənginin müxtəlif çalarlarından ibarət olub, belinin yanları ilə bütün bədən boyu iki cüt bəzəkli zolaqlar uzanır. Bədəni 33 buğumdan ibarətdir [Trontelj, Utevsky, 2005; Utevsky et al., 2008].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Su bitkilərilə zəngin olan, zəif axarlı və dayaz su tutarlarında yaşayır. Qanla qidalanır [Azərbaycan heyvan. aləmi, 2004; Əliyev və b., 2017; Əliyev, Tapdıqova, 2020].

Yayıması: Qarabağ, Mil-Muğan, Siyəzən, Qəbələ, Lənkəran təbii vilayəti, Nax. MR ərazisindəki şirinsu tutarlarında, Kürətrafi göl və axmazlarda, Kiçik Qızılağac körfəzində qeydə alınır [Azərbaycan heyvan. aləmi, 2004; Əliyev və b., 2017; Əliyev, Tapdıqova, 2020]. Son 20 il ərzində sayı azalmaqda davam edir [Trontelj, Utevsky, 2010].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Antropogen təsirlər.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: X MOTƏ-də qorunur. Növün qanunsuz tədarükünə nəzarətin gücləndirilməsi, yaşayış yerlərinə antropogen amillərin təsirinin azaldılması.

Tərtibçilər: K.Tapdıqova, M.Hüseynov

Foto: S.Utevski, P.Hruba

Bioecological features: Inhabits low-flowing and shallow water bodies rich in aquatic plants. It feeds on blood [Azərbaycan heyvan. aləmi, 2004; Əliyev və b., 2017; Əliyev, Tapdıqova, 2020].

Distribution: It is recorded in the freshwater basins of the Karabakh, Mil-Mugan, Siyazan, Gabala, Lankaran NA, Nakh. AR, lakes and ponds around Kura river and in the Lesser Gizilaghaj Bay [Azərbaycan heyvan. aləmi, 2004; Əliyev və b., 2017; Əliyev, Tapdıqova, 2020]. Over the last decade, its number has continued to decline [Trontelj, Utevsky, 2010].

Limiting factors: Anthropogenic impacts.

Existing and proposed protection measures: It is protected in SPNAs. It is necessary to strengthen control over the illegal collection of the species, reduce the impact of anthropogenic factors on habitats.

Compilers: K.Tapdigova, M.Huseynov

Photo: S.Utevsky, P.Hruba

SİNİF: Azqıllı qurdlar
CLASSIS: Oligocheta

DƏSTƏ: Lumbrikomorfa
ORDO: Lumbricomorpha

FƏSİLƏ: Lümbrisidlər
FAMILIA: Lumbricidae

MUĞAN EYZENİYASI

Eisenia muganiensis (Michaelson, 1910)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN A2ac; B2ab(i,ii,iii,iv,v)

Təsviri: Bədəni silindrik formada olub, boz və ya açıq qəhvəyi rəngdədir. Uzunluğu 53-68 mm, eni 4-6 mm, buğumlarının sayı 155 ilə 181 arasında dəyişilir. Qılları cüt-cütdür. Kəmərcik bədənin 28-ci buğumdan 41-ci buğuma qədər olan sahəsini əhatə edir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Muğan düzü və Respublikamızın cənub zonasının d.s.-dən 1450 m yüksəklikdə olan ərazilərində kol bitkiləri ilə zəngin olan münbit və nəm torpaq qatlarında yaşayır. Yaz fəslində çoxalır [Перель, Квавадзе, 1979].

Yayıması: Talış dağları və Muğan düzünün münbit torpaqlarında yayılmışdır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Növün yayıldığı otlarlarda heyvanların intensiv otarılması, xam torpaqların təbii quruluşunun pozulması və zəhərli kimyəvi maddələrdən istifadə.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Nadir növ kimi yayıldığı ərazilərin təbii şəraitdə saxlanması, kimyəvi maddələrdən, gübrələrdən istifadənin məhdudlaşdırılması.

Tərtibçi: A.Əliyev

Foto: Крас. книга СССР (1984)

Bioecological features: It lives in fertile and wet soil layers rich in shrubs in the Mugan plain and the southern zone of our Republic at an altitude of 1450 m above sea level. Breeds in spring [Перель, Квавадзе, 1979].

Distribution: It is spread in the fertile soils of the Talysh mountains and Mugan plain.

Limiting factors: Intensive grazing of animals in pastures where the species is spread. Destruction of the natural composition of uncultivated soils and the use of pesticides.

Existing and proposed protection measures: As a rare species, the areas where it is spread should be kept in natural conditions, the use of chemicals and fertilizers should be limited.

Compiler: A.Aliyev

Photo: Крас. книга СССР (1984)

SİNİF: Qarınayaqlılar
CLASSIS: Gastropoda

DƏSTƏ: Saplaqqözlülər
ORDO: Stylommatophora

FƏSİLƏ: Hıqromiidlər
FAMILIA: Hygromiidae

QARABAĞ İKİQABARLISI

Karabaghia bituberosa (Lindholm, 1927)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Çanağı xırda, enli konusşəkilli olub, iti zirvəlidir, tünd-buynuzvari rəngli, 5-5,5 sayda olan qıvrımları yavaş-yavaş və rəvan sürətdə böyüyərək bir qədər şişkinləşir. Səthi kobud zolaqlıdır. Ağız güclü əyilmiş və sıxılmışdır, bucaqlı-aypara şəkillidir, kənarına yaxın 2 “diş” vardır. Hündürlüyü 4,5 mm, eni 6-6,5 mm-dir [Акрамовский, 1976].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Qayalıqlar, yüksək dağlıq çəmənliklərdəki uçurumlarda qeydə alınmışdır. Biologiyası öyrənilməmişdir.

Yayılması: Qarabağın yüksək dağlıq ərazilərində yayılmışdır [Sysoev, Schileyko, 2009].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Növün yaşayış yerlərinin dağıdılması və dəyişdirilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: İndiyə qədər heç bir tədbir görülməmişdir. İlk dəfə Azərb. Resp. QK-yə daxil edilir.

Tərtibçi: N.Sneqovaya

Foto: A.Sysoev, A.Schileyko

Bioecological features: Recorded on rocky places, abysses in high mountain meadows. Its biology has not been studied.

Distribution: Distributed in the high mountainous areas of Karabakh [Sysoev, Schileyko, 2009].

Limiting factors: Destruction and transformation of species habitats.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken so far. Included in the RB of Azerb. Repub. for the first time.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: A.Sysoev, A.Schileyko

SİNİF: Qarınayaqlılar
CLASSIS: Gastropoda

DƏSTƏ: Litorinomorflar
ORDO: Littorinimorpha

FƏSİLƏ: Bitinidlər
FAMILIA: Bithyniidae

QABIELLA SİREA

Gabbiella cyrea Starobogatov in Starobogatov et Zatravkin, 1987

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Çanağı hündür konusvaridir, bərabər dərəcədə və güclü sürətdə qabarmış, dərin tikişlə ayrılmış burulmalar 5 ədəddir. Apikal bucaq dişli fərdlərdə təqribən 650 və erkəklərdə 600-dür. Çanaq burulmalarının səthi qaba böyümə və çox incə spiral xətlərə malikdir. Ağız oval olub, küt parietal-palatal bucağa malikdir, hündür-lüyü 2,7 mm, eni 2,0 mm-dir, göbək (çanağın əsasında olan çökəklik) dar yarıq şəklindədir. Çanağın hündür-lüyü 6,1-6,5 mm, eni 3,6-3,7 mm-dir [Starobogatov, Zatravkin, 1987].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Çay biotoplarında qeydə alınmışdır. Biologiyası öyrənilməmişdir.

Yayılması: Qazax rayonunda Soyuqbulaq çayında və Lənkəran rayonunda rast gəlinir [Ситникова, Сысоев, Кияшко, 2017; Старобогатов, Затравкин, 1987].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Növün yaşayış yerlərinin məhv edilməsi və dəyişdirilməsi, hidroloji rejimin pozulması, su hövzələri və sahillərin çirklənməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: İndiyə qədər heç bir tədbir görülməmişdir. İlk dəfə Azərb. Resp. QK-yə daxil edilir.

Tərtibçi: N.Sneqovaya

Foto: L.Prozorova, D.Palatov

Bioecological features: Recorded in river biotopes. Its biology has not been studied.

Distribution: Found in the Soyugbulag river in the Gazakh district and in the Lankaran district [Ситникова, Сысоев, Кияшко, 2017; Старобогатов, Затравкин, 1987].

Limiting factors: Destruction and transformation of species habitats, deterioration of the hydrological regime, pollution of water bodies and coasts.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken so far. Included in the RB of Azerb. Repub. for the first time.

Compiler: N.Sneqovaya

Photo: L.Prozorova, D.Palatov

SİNİF: İkitayqapaqlı molyusklar
CLASSIS: Bivalvia

DƏSTƏ: Unionidlər
ORDO: Unionida

FƏSİLƏ: Unionidlər
FAMILIA: Unionidae

QALIN SƏDƏFLİ

Unio crassus Philipsson, 1788

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:

EN A2ce

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:

EN B2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Çanağı oval, kifayət qədər şişkin, qalın divarlı, tünd qəhvəyi və ya yaşılımtıl rəngdə olub, incə konsentrik zolaqlı böyümə xətlərinə malikdir. Zirvəsi kifayət qədər güclü şəkildə görünür, ortada bir neçə əyri tağları olan çoxsaylı konsentrik qövsələrdən ibarətdir. Dışləri güclü və iridir. Sədəfi mavi çalarlı ağ, çox vaxt isə çəhrayı rəngdə olur. Çanağının uzunluğu 47-58 mm, hündürlüyü 26-31 mm, qabarıqlığı 20-21 mm-dir [Жадин, 1952].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Çaylarda məskunlaşır, çay qollarına və bəndlərə daxil olur, göllərdə və gölməçələrdə nadirdir. Təmiz sulu, asılı bərk maddələrin az və humin maddələrinin demək olar ki, tamamilə olmadığı su axarlarına üstünlük verir. Ayrıncıslıdır, yumurtalarının mayalanması aprel ayının sonundan iyun ayına qədər davam edir [Жадин, 1952].

Yayıması: Qax, Ağcabədi və Şərur rayonları ərazilərində qeydə alınır [Касымов, 1972].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su hövzələrinin çirklənməsi səbəbindən yaşayış yerlərinin azalması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: İndiyə qədər heç bir tədbir görülməmişdir. İlk dəfə Azərb. Resp. QK-yə daxil edilir.

Tərtibçi: N.Sneqovaya

Foto: <https://www.molluscabase.org>

Bioecological features: Inhabits rivers, enters tributaries and dams, rare in lakes and ponds. Prefers clear water streams with little amount of suspended solids and almost complete absence of humic substances. Separate-sexed, fertilization of eggs occurs from late April to June [Жадин, 1952].

Distribution: Recorded in the territories of Gakh, Aghjabadi and Sharur districts [Касымов, 1972].

Limiting factors: Pollution of water bodies leading to habitat loss.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken so far. Included in the RB of Azərb. Repub. for the first time.

Compiler: N.Sneqovaya

Photo: <https://www.molluscabase.org>

SİNİF: Ali xərçənglər
CLASSIS: Malacostraca

DƏSTƏ: Onayaqlı xərçənglər
ORDO: Decapoda

FƏSİLƏ: Çay xərçəngləri
FAMILIA: Decapoda

UZUNBARMAQ ÇAY XƏRÇƏNGİ

Pontastacus leptodactylus (Eschscholtz, 1823)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR A2ac

Təsviri: Bədəni silindrvaridir. Baş və döş buğumları hərəkətsiz birləşərək vahid baş-döşü əmələ gətirir. Baş-döş üst tərəfdən bütöv xitin zirehlə örtülmüşdür. Baş nahiyəsində 2 cüt bıçcıq, bir cüt mürəkəb göz və 6 cüt çənə ayağı yerləşir. Rostrum sivriüclüdür. Yerimə ətrafları 5 cütdür. Bunların birinci cütü qısqaça çevrilmişdir. Növ üçün cinsi dimorfizm səciyyəvidir [Qasimov,1976, 2004; Bayramov, 2006; Aliyev və b., 2014].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Şirinsu hövzələrinin bitki, lil-qum və digər biotoplarında yayılmışdır. Nəsilvermə aprel-may aylarını əhatə edir.

Yayılması: Xəzər dənizi və Xəzər hövzəsi çayları, Şəmkir, Yenikənd, Mingəçevir, Varvara, Araz su anbarları və Kürətrafi su tutarlarında yayılmışdır. Son illərdə intensiv ovlanması nəticəsində sayının kəskin azalması müşahidə olunur.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su hövzələrində intensiv ovlanması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Qorunması üçün indiyə qədər hər hansı rəsmi sənəd qəbul edilməmişdir. İlk dəfə Azərb. Resp. QK-yə daxil edilir.

Tərtibçilər: A.Əliyev, S.Əliyev, A.Bayramov

Foto: C.Georgiadis

Bioecological features: Distributed in the plant, silt-sand and other types of biotopes in freshwater basins. Spawning occurs from April to May.

Distribution: Spread in the Caspian Sea and Caspian basin rivers, Shamkir, Yenikand, Mingachevir, Varvara, Araz reservoirs and water bodies around the Kura river. As a result of intensive hunting in recent years, a sharp decrease in its number is observed.

Limiting factors: Intensive fishing of crayfish in water bodies.

Existing and proposed protection measures: No official document has been adopted for species protection. Included in the RB of Azerb. Repub. for the first time.

Compilers: A.Aliyev, S.Aliyev, A.Bayramov

Photo: C.Georgiadis

SİNİF: Ali xərçənglər
CLASSIS: Malacostraca

DƏSTƏ: Onayaqlı xərçənglər
ORDO: Decapoda

FƏSİLƏ: Çay xərçəngləri
FAMILIA: Astacidae

PİLZOV ÇAY XƏRÇƏNGİ

Pontastacus pylzowi (Skorikov, 1911)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN A2ac

Təsviri: Bədəni baş, döş və qarıncıqdan ibarətdir. Orta ölçülü xərçəngdir. Baş, döş və qarıncıq yığcam, axımlı və silindrik formadadır. İri və kütləli qısaqlara malikdir. Rostrum qısa və enlidir. Su tutarlarının sanitarları olub, iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yatağını daşlar örtən və bitkilərdən ibarət adacıqlara malik dağ çaylarının dağ-ətəyi hissələrində məskunlaşır. Gecə həyat təzi keçirir [Скориков, 1911].

Yayıması: BQ dağlarının cənub yamaclarındakı çaylarda və onların qollarında, Kür çayınd rast gəlinir. Arealında hiss olunacaq dəyişilmə nəzərə çarpmır, sayı sürətlə azalır [Касымов, 1972].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Çaylarda əlverişli biotopun getdikcə məhdudlaşdırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Çaylara antropogen təsirlərin qarşısının alınması, ovunun qadağan edilməsi, yayıldığı çaylarda xəbərdarlıq nişanlarının qoyulması, qorunan növ kimi təbliğ edilməsi.

Tərtibçi: A.Əliyev

Foto: Крас. книга СССР [1984]

Bioecological features: Inhabits the foothills of mountain rivers with stony beds and islets of vegetation. It is nocturnal [Скориков, 1911].

Distribution: It is found in rivers and tributaries on the southern slopes of the GC Mountains, in the Kur river. There is no noticeable change in its distribution area, the number is rapidly decreasing [Касымов, 1972].

Limiting factors: Increasing restriction of favorable biotopes in rivers.

Existing and proposed protection measures: Anthropogenic effects on rivers should be prevented, hunting should be prohibited, warning signs should be installed in the rivers where it spreads, raising awareness that it is a protected species.

Compiler: A.Aliyev

Photo: Крас. книга СССР [1984]

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Həyatəkimilər
ORDO: Phasmatodea

FƏSİLƏ: Çöpcələr
FAMILIA: Bacillidae

İKİQABARCIQLI ÇÖPCƏ

Sceptrophasma bituberculatum
(Redtenbacher, 1889)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına
görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına
görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(ii,iii)c(ii)

Təsviri: Boz rəngli çox uzanmış, nazik çubuq formalı gövdəsi olan iri ölçülü həşəratdır. Bədən uzunluğu erkək fərdlərdə 52-65 mm, dişilərdə 62-80 mm-dir. Gözlər arasında başın yuxarı səthində iki ədəd uzununa qabarcıq var. Qanadlar yoxdur. Döş üç buğumdan ibarətdir – qısa ön döş, ondan daha uzun orta döş və arxa döş. Ətraflar gəzicidir [Жив. мир Азерб., 1996].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Kollarda, qamışıqlarda, otluqlarda yaşayır. Təbiətdə dişilərə erkəklərə nisbətən daha tez-tez rast gəlinir. İldə bir nəsil inkişaf edir. Yumurta və ya sürfə mərhələsində qışlayır [Жив. мир Азерб., 1996].

Yayıması: Nax. MR-də, Qobustan, Ağstafa və Mingechevirde qeydə alınmışdır. Azsayılı növdür.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin təsərrüfat məqsədilə istifadəsi, mikroiklim dəyişikliyi, çöl yanğınları, intensiv mal-qara otarılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Növün arealı daxilində populyasiyanın vəziyyətinə nəzarətin təşkil edilməsi.

Tərtibçilər: N.Sneqovaya, İ.Kerimova

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Lives in bushes, reeds and meadows. In nature, females are more common than males. One generation develops per year. Overwinter in the egg or larval stage [Жив. мир Азерб., 1996].

Distribution: Found in Nakh. AR, Gobustan, Agstafa and Mingechevir provinces. Rare species.

Limiting factors: Use of habitats for agricultural purposes, microclimate change, forest fires, intensive grazing.

Existing and proposed protection measures: Organization of control over the state of the population within the range of the species.

Compilers: N.Snegovaya, I.Kerimova

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Düzqanadlılar
ORDO: Orthoptera

FƏSİLƏ: Əsl şalalar
FAMILIA: Tettigoniidae

ENLİAYAQ BRADİPORUS

Bradyporus (Callimenus) latipes (Stal, 1875)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
CR B1+2ab(i,ii)c(ii)

Təsviri: Bədən uzunluğu erkəklərdə 49-65 mm, dişilərdə 51-70 mm-dir. Ağır çəkili bədəne malik olan iri ölçülü şala olub, yaşıl-qara rəngdədir. Bədən örtüyü güclü sürətdə skleritləşmişdir. Qanadüstlükleri inkişaf etmiş və ön döşün altında gizlənmişdir, qanadları yoxdur. Ətraflar gəzicidir [Ünal, 2017].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Seyrək itburnu (*Rosa*) və yemişan (*Crataegus*) kollarının bitdiyi, müxtəlif otların və yabarı dənli bitkilərin üstünlük təşkil etdiyi çöllərdə rast gəlinir. Əsasən bitkilərlə qidalanır, lakin bəzən yumşaq bədənli həşəratları da yeyir [Ünal, 2017].

Yayıması: Yardımlı rayonunun ərazisində qeydə alınmışdır. Azsayılı növdür [Snegovaya, Kerimova, 2022].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin təsərrüfat məqsədilə istifadəsi, mikroiklim dəyişikliyi, çöl yanğınları, intensiv otarılma.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Növün arealı daxilində yerləşən qoruqlarda populyasiyanın vəziyyətinə, növlərin mühafizəsinə nəzarətin təşkil edilməsi.

Tərtibçilər: N.Sneqovaya, İ.Kerimova

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: It is found in the steppes with sparse bushes of the wild rose (*Rosa*) and hawthorn (*Crataegus*) and predominated grass-herb and wild cereals. It feeds mainly on plant foods, but sometimes it also eats soft-bodied insects [Ünal, 2017].

Distribution: Found in the Yardimli environs. Rare species [Snegovaya, Kerimova, 2022].

Limiting factors: Economic use of habitats, microclimate change, fires, intensive grazing.

Existing and proposed protection measures: Organization of control over the state of the population and protection of the species in reserves located within the range of the species.

Compilers: N.Sneqovaya, I.Kerimova

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Düzqanadlılar
ORDO: Orthoptera

FƏSİLƏ: Əsl şalalar
FAMILIA: Tettigoniidae

YƏHƏRLİ ŞALA

Saga ephippigera Fischer-Waldheim, 1846

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(ii,iii)c(ii)

Təsviri: Erkək fərdin bədən uzunluğu 56-97 mm, dişinininki 55-113 mm-dir. Bədəninin rəngi yaşıl və ya bozumtul-zeytuni olub, qara ləkəlidir. Bud sümüyü zirvədə qara aypara ləkəyə malikdir. Ön döş yəhər şəklindədir, arxa kənarı erkəklərdə kifayət qədər kəskin, dişilərdə isə zəif şəkildə yuxarı qalxmışdır. Erkək fərdlərin qanadüstlüyü qara şaquli pərlərə malikdir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Çöllərdə və yolların kənarlarında bitən müxtəlif kolların üstündə işıqlı yerlərdə olmağa üstünlük verir. Gecələr daha fəal olur. Dişilər nəm substratdan qaçaraq yumurtalarını quru torpağa qoyurlar [Kpac. KH. CCCP, 1984].

Yayıması: Qarabağ, Mil və Muğan düzlərində, Ağstafa, Qazax, Gəncə, Lənkəran təbii vilayətində, Xızı, Nax. MR-də yayılmışdır. Azsayılı növdür [Snegovaya, Kerimova, 2022].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin insanlar tərəfindən təsərrüfat məqsədilə istifadəsi və çöl yanğınları.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Arealı daxilində yerləşən qoruqlarda populyasiyanın vəziyyətinə, növlərin mühafizəsinə nəzarətin təşkil edilməsi.

Tərtibçilər: N.Snegovaya, İ.Kerimova

Foto: N.Snegovaya

Bioecological features: Prefers to be in lighted places on various shrubs growing in fields and roadsides. More active at night. Females avoid wet substrate and lay their eggs in dry soil [Kpac. KH. CCCP, 1984].

Distribution: Distributed in Karabakh, Mil and Mugan plains, Agstafa, Gazakh, Ganja, Lankaran NA, Khizi provinces and Nakh. AR. Rare species [Snegovaya, Kerimova, 2022].

Limiting factors: Human use of habitats for economic purposes and steppe fires.

Existing and proposed protection measures: Organization of control over the state of the population and protection of species in reserves located within its range.

Compilers: N.Snegovaya, I.Kerimova

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Heşerətlər
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Düzqanadlılar
ORDO: Orthoptera

FƏSİLƏ: Əsl şalalar
FAMILIA: Tettigoniidae

ÇÖL ŞALASI

Saga pedo (Pallas, 1771)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: VU

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B2b(iii)c(ii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 53-75 mm-dir. Bədəni dartılmış, qamətli, yaşıl və ya sarımtıl rəngdədir, ön döşün aşağı kənarı boyunca və bütün qarın segmentlərinin yanları boyunca uzanan iki açıq rəngli zolaq vardır. Başı maili alına malikdir. Ön və orta budlar üzərində çoxlu sayda möhkəm tikanlar vardır. Arxa budlar uzun, nazik olub, sıçrayıcı deyildir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Kol bitkilərinin üstünlük təşkil etdiyi, sıx otların bitdiyi təpələrdə və günəşin yaxşı qızdırdığı quru yamaclarda yaşayır. Erkək fərdlər qeydə alınmayıb.

Yayıması: Xızı və Siyəzən rayonlarında qeydə alınmışdır. Azsayılı növdür [Snegovaya, Kerimova, 2022].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin insanlar tərəfindən təsərrüfat məqsədilə istifadəsi, mal-qara otarılması və çöl yanğınları.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Növün arealı daxilində yerləşən qoruqlarda populyasiyanın vəziyyətinə, növlərin mühafizəsinə nəzarətin təşkil edilməsi.

Tərtibçilər: N.Sneqovaya, İ.Kerimova

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Inhabits hills with shrubs, dense grass and dry slopes well warmed by the sun. Males are not registered.

Distribution: Found in Khizi and Siyazan provinces. Rare species [Snegovaya, Kerimova, 2022].

Limiting factors: Use of habitats for economic purposes, cattle grazing and steppe fires.

Existing and proposed protection measures: Organization of control over the state of the population and protection of species in reserves located within the range of the species.

Compilers: N.Sneqovaya, I.Kerimova

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Heşerətlər
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: İynəcələr
ORDO: Odonata

FƏSİLƏ: Biçimli iynəcələr
FAMILIA: Lestidae

İRİGÖZ LESTES

Lestes macrostigma (Eversmann, 1836)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN B1+2ab(iii)c(ii)

Təsviri: Ümumi uzunluğu 39-50 mm, qanadları açıq vəziyyətdə 60 mm-ə yaxındır. Qarncığın bənövşəyi-mavi, bəzən bozuntul çalarlı son üç seqmenti istisna olmaqla, bu iynəcə qara rəngdədir, döş tamamilə bənövşəyi-mavidir. Gözlər göy, ənsə bozuntul çalarlı tuncu-qara rəngdədir [Skvortsov, 2010; Онишко, Костерин, 2021].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: İynəcənin həyatı arid landşaftlar və duzlaşmış su hövzələri ilə bağlıdır. Əsasən çöllərdə və dəniz kənarlarında qamışıqlarla zəngin bitki örtüyünə malik duzlaşmış su hövzələrində məskunlaşır. Uçuş iyundan noyabradək müşahidə edilir [Skvortsov, 2010; Онишко, Костерин, 2021].

Yayıması: Siyazan, Masallı, Salyan və Neftçalada rast gəlinir. Azsaylı növdür [Skvortsov, Snegovaya, 2015; Snegovaya, 2020].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində məskunlaşma areallarının kiçilməsi, su hövzələrinin quruması və çirklənməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Tədbir görülməmişdir. Populyasiyanın vəziyyətinə nəzarət, növün arealı daxilində qorunması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: N.Snegovaya

Bioecological features: The dragonfly lives in arid landscapes and salty waters. It mainly inhabits saline water bodies with rich reed vegetation in the steppes and on the sea coasts. Flight observed from June to November [Skvortsov, 2010; Онишко, Костерин, 2021].

Distribution: Found in Siyazan, Masalli, Salyan and Neftchala provinces. Rare species [Skvortsov, Snegovaya, 2015; Snegovaya, 2020].

Limiting factors: Reduction of habitat areas, drying up and pollution of water bodies as a result of anthropogenic pressure.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken. Control of the population state and protection of the species within its areal.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: İynəcələr
ORDO: Odonata

FƏSİLƏ: Yastıqarn iynəcələr
FAMILIA: Libellulidae

PONT YASTIQRARINI

Libellula pontica Selys, 1887

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: NT

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B2b(ii,iii)c(ii)

Təsviri: Orta ölçülü iynəcədir (ümumi uzunluğu 39-42 mm, arxa qanadı 29-32 mm). Yetkin fərdlərdə qarıncıq yastılaşmışdır, orta hissəsi qara zolaqlı kərpici-qırmızıdır. Ön qanadların əsası rəngsizdir, yaxud kəhrəba rəngli yarımşəffafdır, tünd qeyri-şəffaf ləkə və ya zolaq yoxdur [Skvortsov, 2010].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Müxtəlif tipli və ölçülü durğun və ya sakit axan, zəngin bitki örtüyünə malik, mütləq qamışıqlarla əhatə olunmuş su hövzələrində təsadüf edilir. Uçuş vaxtı maydan avqustədəkdir.

Yayılması: Ağstafa və Zaqatala rayonlarında qeyd edilmişdir. Azsayılı növdür [Snegovaya, 2022].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində məskunlaşma yerlərinin azalması, su hövzələrinin qurudulması və çirkləndirilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Tədbirlər görülməmişdir. Populyasiyanın vəziyyətinə nəzarət, növün arealı daxilində qorunması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: N.Snegovaya

Bioecological features: Occurs in stagnant or slowly flowing bodies of water of various types and sizes, with rich aquatic vegetation and necessarily surrounded by Phragmites or Scirpus vegetation. Flight time from May to August.

Distribution: Found from Agstafa and Zagatala provinces [Snegovaya, 2022].

Limiting factors: Significant reduction of habitats due to human activities, drainage and pollution of water bodies.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken. Control of the population state and protection of the species within its areal.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: İynəcələr
ORDO: Odonata

FƏSİLƏ: Qomfuslar
FAMILIA: Gomphidae

DALĞAQUYRUQ ONİKS

Onychogomphus assimilis (Schneider, 1845)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: VU

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B2b(ii,iii)c(ii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 50-55 mm, qanadları açıq halda 31-34 mm-dir. Döşünün yanlarında uzaqdan nəzərə çarpan, bir-birinə qovuşaraq 2 qara zolaq əmələ gətirən xətlər vardır. Erkəklərin anal çıxıntıları yandan qartal dimdiyinə bənzəyən səciyyəvi formaya malikdir. Üst dodaq aydın qara haşiyəlidir [Kpac. Kh. CCCP, 1984; Skvortsov, 2010].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Dağətəyi rayonlarda sərin suyu və kölgəli daşlı sahilləri olan çaylarda məskunlaşır. Yetkin fərd iyun-iyulda, sahilə yaxın yerlərdə uçur, çox vaxt sahil boyu daşların üzərində oturur. Yumurtalar suyun sakit axan hissələrinə qoyulur [Skvortsov, 2010].

Yayıması: Şahbuz və Zaqatalada qeyd edilmişdir. Azsayılı növdür [Snegovaya, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Məskunlaşma yerlərində təsərrüfat fəaliyyəti, çayların quruması və çirklənməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Tədbir görülməmişdir. Populyasiyanın vəziyyətinə nəzarət, növün arealı daxilindəki qoruqlarda qorunması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: N.Snegovaya

Bioecological features: It usually lives on rivers in foothill areas with cool water and a shady channel with pebble banks. Imago flies in June-July, stays close to the coast, often sits on coastal rocks. Eggs are laid in water in areas with a slow current [Skvortsov, 2010].

Distribution: It is only been recorded from Shahbuz and Zagatala provinces. Rare species [Snegovaya, 2019].

Limiting factors: Economic activities in its habitat, drainage and pollution of rivers.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken. Control over the state of the population, protection of the species in reserves within its areal.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: İynəcələr
ORDO: Odonata

FƏSİLƏ: Toppuzquyruq iynəcələr
FAMILIA: Gomphidae

QIVRIM ONİKS

Onychogomphus flexuosus (Schneider, 1845)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: VU

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(ii,iii)c(ii)

Təsviri: Bədəninin ümumi uzunluğu 41-56 mm, qanadları açıq halda 52-65 mm-dir. Erkək və dişi fərdlər eyni rəngdədir. Ümumi rəngi sarımtıl və ya bozumtul-ağdır. Qarncığın sonuncu seqmentləri və anal törəmələrin rəngi qəhvəyimtil-sarıdan parlaq qırmızıya qədər dəyişir. Cavan fərdlərin gözləri açıq-boz, yetkin fərdlərininki isə yaşılımtıl və ya mavidir [Skvortsov, 2010; Онишко, Костерин, 2021].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Dağ ətəklərinin açıq landşaftları ilə axan, çınqıllı sahillərə malik böyük, kölgəsiz çaylarda yaşayır. Maydan avqustədək uçur.

Yayılması: Şamaxı, Samux və Ağstafada rast gəlinir. Azsayılı növdür [Dumont, 2004; Snegovaya, 2020].

Məhdudlaşdırıcı amillər: İnsanın təsərrüfat fəaliyyəti, su hövzələrinin quruması və çirklənməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Tədbir görülməmişdir. Növün arealı daxilində populyasiyanın vəziyyətinə, növlərin mühafizəsinə nəzarətin təşkil edilməsi.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: N.Snegovaya

Bioecological features: It usually lives on large unshaded rivers with gravel banks flowing through open foothill landscapes. The flight period is from May to August.

Distribution: Found in Shamakhi, Samukh and Agstafa districts. Rare species [Dumont, 2004; Snegovaya, 2020].

Limiting factors: Anthropogenic activity, drainage and pollution of water bodies.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken. Control over the state of the population, protection of the species within its areal.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Karabid böcəklər
FAMILIA: Carabidae

KIÇIK QƏŞƏNG BÖCƏK

Calosoma (Acalosoma) inquisitor (Linnaeus, 1758)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B2b(ii)c(ii)

Təsviri: Bədəni tünd-bürüncü və ya yaşılımtıl-qara, nadir hallarda göy, qanadüstlükləri çox zaman parlaq yaşılımtıl, kənarları qırmızı və ya yaşıl rəngdə olan böcəkdir. Uzunluğu 15-28 mm-dir. Ətrafları qara rəngli, uzun və nazikdir. Qanadüstlükləri üç cərgə xırda qızılı çuxurlardır [Батиашвили, 1982].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Enliyarpaqlı ağacların üstünlük təşkil etdiyi meşələrdə ağacların çətirində, gövdəsində və torpaqda rast gəlinir. Entomofaqdır. Həm yetkin fərdlər, həm də sürfələri qarışçı kəpənəklərin, qızılqarın kəpənəyin və bir çox başqa həşəratın sürfə və pupları ilə qidalanır. İldə bir nəsil verir [Nuriyeva, 2008, 2008a].

Yayıması: Şabran və İsmayilli meşələrində rast gəlinmişdir. Azsayılı növdür.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış arealının antropogen təsirlər nəticəsində daralması. Meşələrdə zərərvericilərə qarşı kimyəvi mübarizənin plansız surətdə aparılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Meşələrin qırılmasının və insektisidlərin plansız istifadəsinin qarşısının alınması.

Tərtibçi: İ.Nuriyeva

Foto: K.Makarov

Bioecological features: In forests with a predominance of broad-leaved trees, it occurs in the crown, trunk of trees and on soil. The beetle is an entomophage. Both adults and larvae feed on larvae and pupae of geometrid moths, brown tail moth, and many other insects. Gives one generation per year [Nuriyeva, 2008, 2008a].

Distribution: Known from Shabran and Ismayilli provinces. Rare species.

Limiting factors: The area of the habitat is declining due to anthropogenic pressing. Unplanned chemical pest control in forests.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Prevention of deforestation and unplanned use of insecticides.

Compiler: I.Nuriyeva

Photo: K.Makarov

SİNİF: Heşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Karabid böcəklər
FAMILIA: Carabidae

QƏŞƏNG BÖCƏK

Calosoma (Calosoma) sycophanta
(Linnaeus, 1758)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına
görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına
görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 21-35 mm-dir, qnadüstlük-
ləri qızılı yaşıl rəngdə olub, metal parlıtısına malikdir.
Bıçcıqları, ağız orqanları, baldırları və pəncələri qara
rəngdə olub, parlaqdır. Ətrafları nadir hallarda qırmı-
zımtıl rəngdə ola bilər.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Enliyarpaqlı meşə ağac-
larının gövdə və budaqları üzərində, torpaq üzərində
yaşayır. Gündüzlər fəal həyat tərzini keçirən yırtıcıdır.
Böcəklərə aprelin ikinci yarısında təsadüf edilir. Uçmaq
qabiliyyətinə malikdir [Nuriyeva, 2011].

Yayıması: Düzən və dağətəyi meşə sahələrində rast
gəlinmişdir. D.s.-dən 1500-2000 m hündürlüklərdə tə-
sadüf edilir [Богачев, 1951; Крыжановский, 1958].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin antropo-
gen təsirlər nəticəsində daralması, mal-qara tap-
dağına çevrilməsi, pestisidlərin plansız surətdə tətbiqi
[Гусейнова и др., 2005].

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri:
Azərbaycan Respublikasında daxil edilmişdir. Yaşayış yerlərində
antropogen təsirlərin azaldılması [Самедов, 1976].

Tərtibçi: İ.Nuriyeva

Foto: A.Miroshnikov

Bioecological features: Lives on the trunks and
branches of broad-leaved forest trees and on the
ground. The beetle is a diurnally active predator. Met
in the second half of April. Beetles are able to fly
[Nuriyeva, 2011].

Distribution: It occurs on plains and in foothill forest
areas at an altitude of 1500-2000 m a.s.l. [Богачев,
1951; Крыжановский, 1958].

Limiting factors: Shrinking of habitats as a result of
anthropogenic effects, turning into livestock grazing
lands, unplanned application of pesticides [Гусейнова
и др. 2005].

Existing and proposed protection measures: Includ-
ed in the RB of Azerb. Repub. Anthropogenic pressing
on habitats should be prevented [Самедов, 1976].

Compiler: İ.Nuriyeva

Photo: A.Miroshnikov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Karabid böcəklər
FAMILIA: Carabidae

QAFQAZ İLBİZYEYƏN FIŞQIRDANI
Carabus (Procerus) caucasicus Adams,
1817

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 40-50 mm, alt hissəsi qara, üst hissəsi isə göy və ya bənövşəyi rəngdə metal parıltılıdır. Qanadüstlükləri iri dənəvər quruluşludur, ön döş qabaq tərəfdən daralmış və arxa küncələri bir qədər qalxmış vəziyyətdədir [Богачев, 1951; Крыжановский, 1958].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Meşə və bağlarda rütubətli yerlərdə yaşayır. Qışlayan böcək ilkin yazda təbiətdə görünməyə başlayır və yayın ortasına qədər rast gəlinir [Самедов, 1976; Nuriyeva, 2011].

Yayıması: Nax. MR, BQ və KQ-nin dağ və dağətəyi rayonlarında yayılmışdır [Богачев, 1951; Крыжановский, 1958; Нуриева, 2014; Nuriyeva, 2021]. Azsayılı növdür.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Meşələrin qırılması, qeyri-qanuni turizm obyektlərinin ətrafında meşə örtüyünün məişət tullantıları ilə çirkləndirilməsi, meşəaltı örtüyün mal-qara tərəfindən tapdanması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yaşayış yerlərində antropogen təsirləri azaltmaq üçün tədbirlərin görülməsi.

Tərtibçi: İ.Nuriyeva

Foto: K.Makarov

Bioecological features: Lives in damp places in forests and gardens. Wintering insect begins to appear in nature in early spring and occurs until mid-summer [Самедов, 1976; Nuriyeva, 2011].

Distribution: Known from the mountainous and foothill regions of the Nakh. AR, GC and LC [Богачев, 1951; Крыжановский, 1958; Нуриева, 2014; Nuriyeva, 2021]. It is a rare species.

Limiting factors: Deforestation, pollution of the forests with domestic waste around illegal tourism facilities, trampling of the forest by cattle.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Measures to reduce the anthropogenic impact on the habitats of the beetle are required.

Compiler: I.Nuriyeva

Photo: K.Makarov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Karabid böcəklər
FAMILIA: Carabidae

ÜÇPƏRLİ TALİŞ ÇAPAĞANI

Carabus (Procrustes) talyschensis
Ménétriés, 1832

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına
görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına
görə milli qiymətləndirmə: CR B2ab(i,ii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 35-40 mm-ə qədər, rəngi qarıdır. Qanadüstlükləri hamar və tutqundur, üzərlərində zəif nəzərə çarpan nöqtələr vardır, ön döşün kənarları azca qalxmış vəziyyətdədir, bıçcıqları və ətrafları uzundur, qaradır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yaşayış yeri meşə ətrafının yuxarı kənarı, meşədən sonrakı çəmənlik və dağ-çöl zonasıdır. Yetkin mərhələdə qışlayır. İmaqolar yayın sonunda görünür, payıza qədər fəal olur, sonra isə qışlamaya gedir [Самедов, 1976].

Yayıması: Yalnız Lənkəran zonasında rast gəlinir [Богачев, 1951; Крыжановский 1958]. Azsayılı növdür.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Böcəyin Hirkan MP-yə daxil olmayan ərazilərdəki yaşayış yerlərinin mal-qara tapdağına çevrilməsi, təsərrüfat məqsədilə istifadəsi, zərərvericilərə qarşı pestisidlərin tətbiqi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir.

Tərtibçi: İ.Nuriyeva

Foto: K.Makarov

Bioecological features: The habitat covers the edge of the forest, the meadow after the forest, the mountain-steppe zone. Winters in the adult stage. Imago appears in the late summer, is active until autumn, and then hibernates [Самедов, 1976].

Distribution: Recorded in the Lankaran region only [Богачев, 1951; Крыжановский 1958]. It is a rare species.

Limiting factors: Anthropogenic pressing. Use of insect habitats outside the Hirkan NP for agricultural purposes, and use of pesticides.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub.

Compiler: I.Nuriyeva

Photo: K.Makarov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta Linnaeus, 1758

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera Linnaeus, 1758

FƏSİLƏ: Karabid böcəklər
FAMILIA: Carabidae Latreille, 1802

FƏRAT ÇAPAĞANI

Grammognatha euphratica (Dejean, 1822)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B1+2b(iii)c(ii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 19-32 mm, rəngi göyümtül yaşılıdır, qanadüstlüklərinin ucunda sarı ləkə vardır. Baş böyükdür, gözləri qabarıq, çənəsi güclüdür. Ətrafları uzun, nazik və sarıdır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Böcəklərə şoran torpaq sahələrində yazda və yayın başlanğıcında rast gəlinir. Gecə yırtıcısıdır [Самедов, 1976; Şahverdiyeva, 2015, 2016].

Yayıması: Abşeronda, Şirvan zonasında və Muğan düzündə yayılmışdır [Крыжановский, 1958].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Şoran torpaqların meliorasiyası və istifadə edilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Şirvan MP-də qorunur. Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir.

Tərtibçi: İ.Nuriyeva

Foto: K.Makarov

Bioecological features: Beetles are found in spring and early summer on saline soils. Nocturnal predator [Самедов, 1976; Şahverdiyeva, 2015, 2016].

Distribution: Found in the Absheron, in Shirvan zone and Mugan steppe [Крыжановский, 1958].

Limiting factors: Reclamation and use of saline lands.

Existing and proposed protection measures: The beetle is protected in the Shirvan NP. Included in the RB of Azerb. Repub.

Compiler: I.Nuriyeva

Photo: K.Makarov

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Qızıl böcəklər
FAMILIA: Buprestidae

HİRKAN ANTAKSİYASI

Anthaxia hyrcana Kirsch, 1880

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B2ab(i)

Təsviri: Uzunluğu 4,2-6,4 mm-dir. Bədəni yastı və enlidir. Baş, ön döş, qalxancıq, bədənin alt tərəfi və ətraflar qızılı və ya yaşılımtıl-göy metal rənglidir. Qanadüst-lükləri qara olub, bürüncü parlaqlığa malikdir. Biğcıqlar zirvəyə doğru tündləşmişdir, yaşılımtıl-göy və ya göy rənglidir. Yastı, enli bədəne malikdir [Рихтер, 1952].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Böcək Hirkan meşələrinin relik bitkiləri üzərində yaşayır. Məlumat azdır. Yayılmasının yalnız 3-cü dövr bitkiləri ərazisində olması onun qədimliyi barədə ehtimalı artırır. Ekologiyası öyrənilməmişdir.

Yayılması: Lənkəran təbii vilayətində rast gəlinir [Kubáň et al., 2016].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Müəyyən edilməmişdir.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Qorunması üçün tədbirlər qəbul edilməmişdir. İlk dəfə Azərb. Resp. QK-yə daxil edilir.

Tərtibçi: E.Hüseynova

Foto: D.Kasatkin

Bioecological features: The beetle lives on the relict plants of the Hyrcanian forests. Information is scarce. The fact that the beetle is met in the range of trees of the third period only, suggests its antiquity. No information is available on the ecology of this species.

Distribution: Recorded only in the Lankaran Natural Area [Kubáň et al., 2016].

Limiting factors: Not defined.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken for its protection. Listed in the RB of Azerb. Repub. for the first time.

Compiler: E.Huseynova

Photo: D.Kasatkin

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Qızıl böcəklər
FAMILIA: Buprestidae

SOLOMON QIZILBÖCƏYİ

Buprestis salomonii J. Thomson, 1878

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(ii)

Təsviri: Bədəni yaşılımtıl-firuzəyi rəngdədir. Qanadüst-lükləri və ön döş üzərində narıncı ləkələr vardır. Ətrafları yaşıl rəngdədir. Alın gözlərin iç kənarı boyunca açıq rəngli 2 ləkə ilədir. Bədən rəngi parlaq qızılı-yaşıl, yaşıl, göyümtül-yaşıl, mavi və ya bənövşəyidir, adətən üzəri aydın nəzərə çarpan sarı naxışlıdır [Рихтер, 1952].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Cənubi Qafqaz qovağından ibarət olan çaykənarı tuqay meşələrində məskunlaşır. Növün ekologiyasına dair məlumat yoxdur. Sürfələri qovaq ağacının oduncağında inkişaf edir.

Yayılması: Zaqatala, Qəbələ, Şəki, Göyçay, Samux rayonlarında və Nax. MR ərazilərində rast gəlinir [Борачев, 1952; Kubáň et al., 2016].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Tuqay meşələrinin sahələrinin azalması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə həssas növ kimi daxil edilmişdir. Tuqay meşələrində qovaq ağaclarının qırılmasının, böcəklərin tutulmasının qarşısının alınması, ağacların qırıldığı yerlərdə yeni qovaq ağaclarının əkilməsi.

Tərtibçi: E.Hüseynova

Foto: K.Makarov

Bioecological features: It lives in riverine tugai forests, consisting of South Caucasian poplar. No information about the ecology of the species. The larvae develop in poplar wood.

Distribution: Known from Zagatala, Gabala, Sheki, Goychay, Samukh provinces and Nakh. AR [Борачев, 1952; Kubáň et al., 2016].

Limiting factors: Reduction of areas of tugai forests.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. as a vulnerable species. To prevent the felling of poplars in the tugai forests, to plant new poplars at the felling sites, and to prevent the trapping of insects.

Compiler: E.Huseynova

Photo: K.Makarov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Qızıl böcəklər
FAMILIA: Buprestidae

PALID DİSERKASI

Dicerca fritillum Ménériés, 1832

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(i)

Təsviri: Bədən uzunluğu 15-21 mm, rəngi parlaq bürüncüdür. Qanadüstlükləri yaşıl parıltıya malikdir, üzəri boylama nöqtəli şırımlıdır. Bədəninin alt tərəfi ağ tük-cüklərlə örtülüdür, pəncələri uzundur. Bığcıq oyuqları üçbucaqşəkillidir. Bığcıqlar qısa deyil, orta buğumları (3-7-ci) uzunsovdur, ön çanağa çatmır [Рихтер, 1952].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Hirkan tipli orta dağ, rütubətli palıd meşələrində məskunlaşır. Ekologiyası ətraflı öyrənilməmişdir. Yetkin böcək və sürfələrin inkişafı şabalıdyarpaqlı palıdla əlaqədardır [Самедов, 1976].

Yayılması: Lənkəran təbii vilayəti və Samux rayonu ərazilərində rast gəlinir [Богачев, 1951; Kubáň et al., 2016].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Müəyyən edilməmişdir.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Böcəyin Hirkan MP-dən kənarında olan yaşayış yerlərinin qorunmasının təşkil edilməsi.

Tərtibçi: E.Hüseynova

Foto: K.Makarov

Bioecological features: Inhabits mid-mountain moist oak forests of the Hyrcanian forests type. Ecology has not been studied in detail. The development of adult beetles and larvae is associated with chestnut oak [Самедов, 1976].

Distribution: Occurs in the Lankaran Natural Area and Samukh province [Богачев, 1951; Kubáň et al., 2016].

Limiting factors: Not defined.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azərb. Repub. Habitats of the beetle outside of the Hirkan NP should be protected.

Compiler: E.Huseynova

Photo: K.Makarov

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Qızıl böcəklər
FAMILIA: Buprestidae

SKABİDA DİSERKASI

Dicerca scabida Marseul, 1865

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B2ab(ii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 18-23,5 mm-dir. Rəngi üst tərəfdən bürüncü-mis, alt tərəfdən isə qırmızımtıl-mis və ya bənövşeyidir. Bədəni uzunsov olub, üst tərəfdən yastılaşmışdır. Qanadüstlükleri nöqtəli şırımlar arasında çoxsaylı tünd və hamar boylama ləkəlidir. Başı çox da böyük deyildir [Рихтер, 1952].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Böcək Hirkan meşələrinin relik bitkiləri üzərində yaşayır. Ekologiyası barədə məlumat yoxdur.

Yayılması: Lənkəran təbii vilayətində qeydə alınmışdır [Kubáň et al., 2016].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Müəyyən edilməmişdir.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: İlk dəfə Azərb. Resp. QK-yə daxil edilir. Böcəyin Hirkan MP-dən kənarında olan yaşayış yerlərində qorunmasının təşkil edilməsi.

Tərtibçi: E.Hüseynova

Foto: D.Kasatkin

Bioecological features: The beetle lives on the relict plants of the Hyrcanian forests. Information about ecology is absent.

Distribution: Recorded in the Lankaran Natural Area [Kubáň et al., 2016].

Limiting factors: Not defined.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. for the first time. Habitats of the beetle outside of the Hirkan NP should be protected.

Compiler: E.Hüseynova

Photo: D.Kasatkin

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Uzunbiğ böcəklər
FAMILIA: Cerambycidae

TALIŞ KÖKYEYƏNİ

Dorcadion (Cribridorcadion) talyschense
Ganglbauer, 1884

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına
görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına
görə milli qiymətləndirmə:
CR B1ab(i,ii)+2b(iii,v)

Təsviri: Bədəni 13,5-18,5 mm uzunluqdadır. Ətrafları və biğciqları qaradır, qanadüstlüklərinin üzərində açıq rəngli 2 tam zolaq vardır. Bel və tikiş zolaqları dar, çiyin və kənar zolaqları isə enlidir. Ön döş çılpaq və kobud punktirlidir [Плавильщиков, 1958].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Taxıl bitkiləri və qarışıq kserofil bitkilərlə örtülmüş quru yamaclarda, az hallarda qumluqlarda, qumsal gilli və yüngül şoranlaşmış torpaqlarda yaşayırlar. Böcəklər apreldə müşahidə olunur və mayın axırı, iyunun əvvəllərinə qədər yaşayır, taxılların kökləri ilə qidalanır və puplaşma torpaqda başa çatır. Pupları qışlayır [Данилевский, Мирошников, 1985].

Yayılması: Lənkəran təbii vilayətində (Zuvand) yayılmışdır. Nadir növdür.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşadığı ərazilərin mal-qara tapdağına məruz qalması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Hirkan MP-də qorunur. Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Böcəyin yaşayış yerlərinə mal-qaranın buraxılmasının, bu ərazilərin əkin yeri kimi istifadə olunmasının qadağan edilməsi.

Tərtibçi: İ.Kerimova

Foto: D.Kasatkin

Bioecological features: The species lives on dry slopes covered with xerophilous vegetation and cereal crops, less often in sand dunes and slightly saline soils. Beetles are observed in April and live until the end of May, beginning of June, feeding on the roots of cereals. They pupate in the soil. The pupae hibernate [Данилевский, Мирошников, 1985].

Distribution: Known from Lankaran NA (Zuvand). Rare species.

Limiting factors: Overgrazing.

Existing and proposed protection measures: Protected in the Hirkan NP. Included in the RB of the Azerb. Repub. The animal grazing and agricultural activities should be prevented in the areas of the habitats of the beetle.

Compiler: I.Kerimova

Photo: D.Kasatkin

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sertqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Uzunbiğ böcəklər
FAMILIA: Cerambycidae

QOBUSTAN MALLOZİYASI

Mallosia (Eumallosia) herminae ssp. gobustanica Danilevsky, 1990

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Erkək fərdlərdə bədən uzunluğu 21,0-31,5 mm, eni 5,5-9,5 mm, dişilərdə bədən uzunluğu 24,8-31,8 mm, eni 7,0-9,8 mm-dir. Qanadüstükləri iri punktirlidir. Punktirlər qalxancığı yanında daha kobuddur və qırıqlıdır. Qalxancıq üzərində medial çökük aydın görünür [Danilevsky, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Böcəklər mayda və iyunda nadir hallarda *Ferula* cinsindən olan (Çətirçiçəklilər fəsiləsi) bitkilərin gövdə və köklərində görünür. Sürfələr bu bitkinin köklərində qidalanır. Pupaşma torpaqda gedir. Pup mərhələsində qışlayır. İldə bir nəsil verir [Danilevsky, 1990].

Yayıması: Nadir növdür. Qobustan rayonunun Ceyrankeçməz vadisində və Giləzi ərazisində rast gəlinir [Danilevsky, 1990].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Antropogen amillərin təsiri altında yaşayış arealının daralması. İlan kölgəsi bitkisinin (*Ferula* sp.) insanlar tərəfindən qida kimi istifadə olunması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yaşayış ərazilərində ilan kölgəsi bitkisinin insanlar tərəfindən kütləvi surətdə toplanmasının və kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin qadağan edilməsi.

Tərtibçi: İ.Kerimova

Foto: M.Danilevski

Bioecological features: Beetles are rarely seen in May and June on the stems and roots of *Ferula*. The larvae feed on the roots of this plant. Pupation takes place in the soil. Hibernates in the pupal stage. It gives one generation a year [Danilevsky, 1990].

Distribution: Rare species. Recorded in Jeyrankeçmez valley (Gobustan) and Khizi province (Gilazi) [Danilevsky, 1990].

Limiting factors: Habitat reduction under the influence of anthropogenic factors. Use of a food plant (*Ferula* sp.) for human consumption.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of the Azerb. Repub. It is recommended to prevent the mass collection of the *Ferula* by humans for local consumption and agricultural activities in the habitats of the beetle.

Compiler: I.Kerimova

Photo: M.Danilevski

SİNİF: Heşerətlər
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Uzunbiğ böcəklər
FAMILIA: Cerambycidae

SKOVİTS UZUNBIĞI

Mallosia (Semnosia) scovitzii Faldermann, 1837

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
CR A2acd; Bab(i,ii,iii,iv); D1

Təsviri: Böcək 16-38 mm uzunluqdadır. Bədəninin rəngi qara olub, üzəri açıq rəngli tükçüklərlə örtülüdür. Nadir hallarda tükçüklər qara rəngdə olur. Qanadüst-lükləri adətən yan tərəflərdə və zirvədə açıq rənglidir. Üzərlərindəki punktirlər uzununa xətlər əmələ gətirir. Biğciqlər birrəngli olub, üzərləri tükçüklərlə örtülməmişdir [Данилевский, Мирошников, 1985].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Dağ, dağətəyi və quru dağ yamaclarındakı kserofil bitki örtüyü olan yerlərdə məskunlaşır. Pupaşma torpaqda gedir. Pup mərhələsində qışlayır. İldə bir nəsil verir [Данилевский, Мирошников, 1985].

Yayıması: Nadir növdür. Ordubad rayonu ərazisində yayılmışdır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qida bitkisinin (*Ferula* sp.) insanlar tərəfindən istifadə olunması, böcəyin yaşadığı ərazilərin mal-qara tapdağına məruz qalması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Növün yaşadığı ərazilərdə ilankölgəsi bitkisinin insanlar tərəfindən kütləvi surətdə toplanmasının və kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin qadağan edilməsi.

Tərtibçi: İ.Kərimova

Foto: K.Makarov

Bioecological features: Inhabits areas with xerophilous vegetation in the mountains, foothills, and dry mountain slopes. Pupation takes place in the soil. Winters in the pupal stage. It gives one generation per year [Данилевский, Мирошников, 1985].

Distribution: Rare species. Recorded from Ordubad province.

Limiting factors: Use of food plant (*Ferula* sp.) for local consumption, overgrazing of beetle habitat.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of the Azerb. Repub. It is recommended to prevent the mass collection of the *Ferula* by humans for local consumption and agricultural activities in the habitats of the beetle.

Compiler: I.Kerimova

Photo: K.Makarov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Uzunbiğ böcəklər
FAMILIA: Cerambycidae

QARA UZUNBIĞ

Morimus verecundus Faldermann, 1836

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(iii)

Təsviri: Bədəni qara rəngdə olub, 16-38 mm uzunluqdadır. Qanadüstlükləri və ön döşün üzəri dənəvərdir. Qanadüstlüklərinin üzərində qara ləkələr vardır. Biğ-cıqlar yoğun olub, uca doğru nazildir. Erkək fərdlərdə biğ-cıqlar bədənə 1,5-2 dəfə, dişi fərdlərdə isə 1,3 dəfə uzundur. Biğ-cıqların üçüncü buğumu birincidən çox uzundur [Данилевский, Мироцников, 1985].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Sürfələr müxtəlif enliyarpaqlı və iynəyarpaqlı ağacların oduncağı və qabığı altında yaşayırlar. Pupaşma yazda və yayda baş verir. Bir nəslin inkişafı 2 ildən az sürmür. Yetkin fərd apreldə və sentyabrda təbiətdə görünür.

Yayıması: Azsayılı növdür. Bakıtrafi kəndlərdə, Lənkəran və Zaqatala rayonları ərazisində yayılmışdır [Самедов, 1976; Кəримова, 2008].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Meşələrin qırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Yaşadığı ərazilərdə qurumuş ağacların kəsilməsinin, yarıçürümüş kötlüklərin ərazidən çıxarılmasının qadağan edilməsi.

Tərtibçi: İ.Kərimova

Foto: D.Kasatkin

Bioecological features: Larvae live under the wood and bark of various broad-leaved and coniferous trees. Pupation occurs in spring and summer. The development of a generation takes no less than 2 years. Adults appear in nature in April and September.

Distribution: Rare species. Distributed in the Baku environs, in the Lankaran and Zagatala provinces [Самедов, 1976; Кəримова, 2008].

Limiting factors: Deforestation.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of the Azerb. Repub. In the habitats of the species the dead trees should not be cut down, and half-decayed stumps should not be removed from forest areas.

Compiler: I.Kərimova

Photo: D.Kasatkin

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Uzunbiğ böcəklər
FAMILIA: Cerambycidae

BÖYÜK QISAQANAD UZUNBIĞ

Necydalis major Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Bədəni dar olub, 21-32 mm uzunluqdadır. Rəngi qaradır. Qanadüstlükləri qısadır və qarınıcığı örtür, qanadlar qarınıcıq boyu açıqda yerləşmişdir. Biğ-cıqları erkək fərdlərdə birinci yarısına qədər, dişilərdə isə tamamilə qırmızımtıl-sarı rəngdədir. Ətrafları qırmızımtıl-sarı rəngdə, arxa budların zirvələri isə qaradır. Qarınıcığın birinci buğumu qırmızımtıldır [Черепанов, 1979].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Qarışıq və enliyarpaqlı meşələrdə yayılmışdır. Bökək iyun-iyulda fəal olur. Gizli həyat təzi keçirir. Sürfəsi söyüd, titrək qovaq, qovaq ağaclarının oduncaqlarında inkişaf edir [Черепанов, 1979].

Yayıması: Azərbaycanın şimal-şərq meşələrində qeydə alınmışdır. Nadir növdür [Керимова, 2010].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qeydə alındığı yerlərdə turizm obyektlərinin tikilməsi, məişət tullantıları ilə çirkəndirilmə, qurumuş ağacların ərazidən çıxarılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yayıldığı yerlərdə qurumaqda olan ağacların kəsilərək ərazidən çıxarılmasının qadağan edilməsi.

Tərtibçi: İ.Kərimova

Foto: K.Makarov

Bioecological features: Common in mixed and deciduous forests. Beetle is active in June-July. It leads a hidden life. The larva develops in the trunk of willow, aspen and poplar [Черепанов, 1979].

Distribution: In Azerbaijan, it was recorded only in the forests of North-East Azerbaijan. Rare species [Керимова, 2010].

Limiting factors: Construction of tourist facilities, pollution with household waste, and removal of dry trees from the habitats of the species.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. In the habitats of the species the dead trees should not be cut down, and half-decayed stumps should not be removed from forest areas.

Compiler: I.Kerimova

Photo: K.Makarov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Uzunbiğ böcəklər
FAMILIA: Cerambycidae

XƏZƏR PARANDRASI

Parandra (Archandra) caspia Ménétriés, 1832

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
CR B2ab(iv); C2a(i)

Təsviri: Şabalıdı və ya qırmızımtıl-qəhvəyi rəngdədir, qanadüstlükləri çox parlaqdır. Bədəni bir qədər yastılaşmış formada olub, uzunluğu 12-36 mm-dir. Biğciqları qısadır, mandibulaları erkək fərdlərdə dişilərinə nisbətən daha iridir və çox əyilmişdir. Pəncələri 5-buğumludur, 3-cü buğum enliləşməmiş və parçalanmamışdır [Плавильщиков, 1936, 1958].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Söyüd, qovaq, cökə, palıd, qızılağac və s. ağaclar bitən meşə sahələrində məskunlaşır. Uçuşu maydan avqustadək davam edir. Sürfələri zəifləmiş oduncaq qatlarında yaşayır [Данилевский, Мирошников, 1985].

Yayıması: Azsayılı növdür. Lənkəran bölgəsində (d.s.-dən 35-1000 m yüksəkliklərdə) və Xəzərsahili ovalıqlarda yaşayır [Богачев, 1951].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərində qurumuş, çürümüş ağacların kəsilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Qorunmayan ərazilərdən çürümüş kötüklerin çıxarılmasının qadağan edilməsi.

Tərtibçi: İ.Kərimova

Foto: K.Makarov

Bioecological features: The beetle lives in forests where willow, poplar, linden, oak, alder, and other trees grow. The flight lasts from May to August. The larvae live in weakened wood [Данилевский, Мирошников, 1985].

Distribution: Rare species. Lives in the Lankaran region (at altitudes from 35 m to 1000 m a.s.l.) and in the lowlands along the Caspian coast [Богачев, 1951].

Limiting factors: Cutting down dry and rotten trees in the habitats of the beetle.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. The removal of rotten stumps from unprotected areas should be prohibited.

Compiler: I.Kerimova

Photo: K.Makarov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Uzunbiğ böcəklər
FAMILIA: Cerambycidae

TÜND QIRMIZI TALİŞ UZUNBIĞI

Purpuricenus talyshensis Reitter, 1891

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
CR B2ab(iv); C2a(i)

Təsviri: Bədən uzunluğu 12,5-17 mm, rəngi qaradır. Qanadüstlükkləri açıq-qırmızı və ya çəhrayımtıl-sarı rəngdə olub, hər birinin üzərində 3 iri qara ləkə vardır. Qanadüstlükklərin əsasında nisbətən kiçik qara ləkə, orta hissəsində iri və qismən oval, zirvədə isə ən kiçik qara ləkə vardır [Данилевский, Мирошников, 1985].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Dağ, dağətəyi və ovalıq sahələrin palıd meşələrində rast gəlinir. Böcəklərə may və iyun aylarında təsadüf edilir. Zəifləmiş, tələf olan və xəstə palıd ağaclarının oduncağında yaşayır [Данилевский, Мирошников, 1985].

Yayıması: Talış dağları ərazisində yayılmışdır. Nadir növdür.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Hirkan MP-yə daxil olmayan ərazilərdə palıd ağaclarının kəsilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yaşadığı ərazilərdə meşə təsərrüfatı tədbirlərinin nizamlanması, qurumaqda olan və ya qurumuş palıd ağaclarının kəsilməsinin qadağan edilməsi.

Tərtibçi: İ.Kərimova

Foto: A.Miroşnikov, S.Kakunin

Bioecological features: Occurs in oak forests of mountains, foothills and lowlands. Insects are found in May and June. Lives in the wood of weakened, dying and diseased oaks [Данилевский, Мирошников, 1985].

Distribution: Recorded in the territory of the Talysh mountains. Rare species.

Limiting factors: Felling of oaks in areas not included in the Hirkan NP.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Forestry activities should be regulated in the habitats of the species, and the felling of dying or dead oaks should be prohibited.

Compiler: I.Kerimova

Photo: A.Miroshnikov, S.Kakunin

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Uzunbiğ böcəklər
FAMILIA: Cerambycidae

DÖŞÜDİŞLİ UZUNBIĞ

Rhaesus serricollis Motschulsky, 1838

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN A4ac; B2ab(iii)

Təsviri: Erkək fərdlərin bədəninin uzunluğu 30-40 mm, dişilərininki isə 60 mm-ə qədərdir. Ön döşün yan tərəfləri uzun dişciklərlə əhatə olunmuşdur. Sonuncu dişcik qalanlarından uzun olub, arxaya doğru əyilmişdir. Biğciqlər erkək fərdlərdə qanadüstlüklərinin yarısından uzundur, diş fərdlərdə isə yarısına çatmır [Плавильщиков, 1958].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Orta və aşağı dağ qurşaqlarının enliyarpaqlı ağaclardan ibarət meşələrində yaşayır. Böcək iyundan sentyabrədək uçur. Erkən yazda və yayda (may və avqust ayları arasında) fəal şəkildə uçur [Данилевский, Мирошников, 1985].

Yayıması: Azsayılı növdür. Quba-Xaçmaz, Zaqatala-Balakən, Gəncə-Qazax bölgələri, Mingəçevir, Yevlax, Lənkəran və Nax. MR-də yayılmışdır [Керимова, 2010].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış ərazilərində meşələrin qırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Şahdağ MP-də, Zaqatala DTQ-də qorunur. Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Yaşadığı ərazilərdə yaşlı enliyarpaq ağacların qırılmasının məhdudlaşdırılması, çürüməkdə olan kötöklərin saxlanması.

Tərtibçi: İ.Kerimova

Foto: A.Miroşnikov

Bioecological features: It lives in broad-leaved forests of the middle and lower mountain belts. Beetle flies from June to September. Actively flies in early spring and summer (from May to August) [Данилевский, Мирошников, 1985].

Distribution: Rare species. Distributed in Guba-Khachmaz, Zagatala-Balakən, Ganja-Kazakh regions, Mingəçevir, Yevlax, Lankaran provinces and Nakh. AR [Керимова, 2010].

Limiting factors: Deforestation.

Existing and proposed protection measures: The species is protected in the Shahdag NP and Zagatala SNR. Included in the RB of the Azerb. Repub. Felling of old deciduous trees in the beetle habitats should be limited and rotting stumps should be preserved.

Compiler: I.Kerimova

Photo: A.Miroshnikov

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Sərtqanadlılar
ORDO: Coleoptera

FƏSİLƏ: Uzunbiğ böcəklər
FAMILIA: Cerambycidae

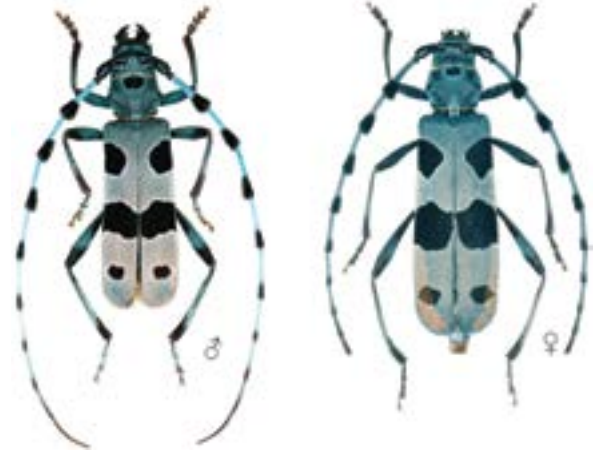
ALP ROZALİYASI

Rosalia alpina (Linnaeus, 1758)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
VU A1c.2.3

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
VU A2ae; B1ab(iii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 15-28 mm-dir. Ön döş bozumtul-mavidir, ön tərəfdə iri qara ləkəlidir. Bədəni boz və ya göyümtül-bozdur, qanadüstlükləri bozumtul-mavi olub, qara ləkəlidir. İri qara ləkələr qanadüstlüklərin ortasında, kiçik qara ləkələr isə arxasında yerləşir. Biğ-cıqlar dişilərdə bədən uzunluğunda, erkək fərdlərdə isə bədəndən 1,5-2 dəfə uzundur [Плавильщиков, 1940].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Enliyarpaqlı meşələrin rütubətli yerlərində, yerə yığılmış ağacların gövdələri üzərində yaşayır. Yaşlı böcəklər iyulda təbiətdə görünməyə başlayır və avqust ayının sonuna qədər yaşayır. Sürfəsi qışlayır [Гусейнова и др., 2002; Kərimova və b., 2005].
Yayıması: BQ, KQ və Nax. MR-də rast gəlinir [Гусейнова и др., 2002; Kərimova və b., 2005].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Fıstıq ağaclarının odun və mebel üçün intensiv istifadəsi, qurumuş fıstıq ağaclarının meşədən çıxarılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə, Aİ-nin 92/43/EWG direktivinə, Bern Konvensiyasına, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yayıldığı ərazilərdə qoruğun təşkil edilməsi.

Tərtibçi: İ.Kərimova

Foto: A.Miroşnikov

Bioecological features: The larva lives on the trunks of fallen trees in wet areas of deciduous forests. Adult insects appear in nature in July and live until the end of August. The larva hibernates [Гусейнова и др., 2002; Kərimova və b., 2005].

Distribution: Met in the LC, GC and Nakh. AR [Гусейнова и др., 2002; Kərimova və b., 2005].

Limiting factors: Intensive production of firewood from the beech, removal of dead beech from the forest.

Existing and proposed protection measures: Included in the IUCN RL, listed in EU Council regulation 92/43/EWG and Bern Convention. Included in the RB of Azerb. Repub. Organize a reserve in the places of its distribution.

Compiler: I.Kerimova

Photo: A.Miroshnikov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Hafırlar
FAMILIA: Sphingidae

KƏLLƏŞƏKİLLİ HAF

Acherontia atropos (Linnaeus, 1758)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(iii)c(ii)

Təsviri: Kəpənəyin ölçüsü qanadları açıq halda 90-130 mm-dir. Ön qanadlar qonur rəngdə olub, açıq rəngli köndələn sarğılardır. Arxa qanadlar iki qəhvəyi sarğıya və tünd damarlara malikdir. Qarınıq sarı rəngdə olub, qonur halqalara və üst tərəfdə boylama göy zolağa malikdir. Tırtıl sarı və ya açıq-sarı rəngli olub, yanlarda qara-mavi zolaqlıdır. Uzunluğu 120-150 mm-dir [Əffəndi, 1971; Полтавский, 2003; Zolotukhin, Evdoshenko, 2019].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Müxtəlif landşaftlarda, əsas etibarilə vadilərdə, tarla və plantasiyalarda yaşayır. Kəpənəklər iyun-iyul, sonra isə avqust-sentyabrda uçur. Pupaşma prosesi torpaqda gedir. Pupa mərhələsində qışlayır.

Yayıması: Abşeronda, Lənkəran təbii vilayətində, Nax. MR, BQ və KQ-nin dağətəyi ərazilərində yayılmışdır [Əffəndi, 1971; Snegovaya, Petrov, 2021]. Azsayılı növdür.

Məhdudlaşdırıcı amillər: İnkişafının müxtəlif mərhələlərində kəpənəyin müxtəlif parazitoidlərin hücumuna məruz qalması, tarlaların kimyəvi dərmanlarla işlənilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Kəpənəyin populyasiyasının vəziyyətinin nəzarətdə saxlanması.

Tərtibçi: N.Sneqovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: The butterfly occurs in various landscapes, mainly in valleys, fields and plantations. This butterfly species usually has one generation a year. It is on the wing in June-July, then in August-September. The pupa hibernates.

Distribution: It is known to occur in the Absheron, foothills of the Nakh. AR, GC, LC and Lankaran NA [Əffəndi, 1971; Snegovaya, Petrov, 2021]. Rare species.

Limiting factors: Different stages of development of the species is subject to attack by various parasitoids. The decrease in numbers is often associated with the chemical treatment of fields.

Existing and proposed protection measures: Included in the RBs of the USSR and Azerb. Repub. Establishing control over the state of the population.

Compiler: N.Sneqovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Hafırlar
FAMILIA: Sphingidae

PÜSTƏ HAFI

Akbesia davidi (Oberthür, 1884)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B2ab(iii)c(ii)

Təsviri: Kəpənəyin ölçüsü qanadları açıq halda 60-70 mm-dir. Qanadlar zeytuni-yaşıl ləkəlidir və arxa qanadların əsası sarı rəngdədir. Axırncı yaş tırtılları maviyə çalan-yaşıl yaxud qızılı-qırmızı ləkəli maviyə çalan-yaşıl rəngdə olur. Pupu tündür, parlaq qırmızımtıl-qəhvəyi rəngdə olub, qara və çox iti kremasterlidir [Freina, Geck, 2018; Zolotukhin, Evdoshenko, 2019].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Lokal yayılmış istisever növdür. İki nəsil verir: kəpənəklər may-iyun və iyul-avqustda uçuşur. 0-2700 m hündürlüklərdə yayılmışdır, yaşayış yeri üçün əsas yem bitkisi fıstıq bitən arid tipli daşlı yaylalar xarakterikdir. Pupu torpaqda qışlayır.

Yayıması: Turyançay DTQ-də təsadüf edilir. Azsayılı növdür [Zolotukhin, Evdoshenko, 2019; Snegovaya, Petrov, 2021].

Məhdudlaşdırıcı amillər: İnsanların təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində fıstıq bitkisinin təbii sahələrinin azalması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Populyasiyanın vəziyyətinə nəzarətin həyata keçirilməsi, fıstıq ağaclarının kəsilməsinə qadağa qoyulması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: N.Snegovaya

Bioecological features: A locally spread thermophilic butterfly. Develops in two generations. Butterfly's flight period is in May-June and July-August. Inhabits altitudes from 0 to 2700 m and is typical for rocky plateaus of arid type, with the obligatory growth of a fodder plant – pistachio. The pupa hibernates in the soil.

Distribution: In Azerbaijan, it is recorded from one locality, in the Turyanchay SNR. Rare species [Zolotukhin, Evdoshenko, 2019; Snegovaya, Petrov, 2021].

Limiting factors: Agriculture-related activities lead to a sharp reduction in natural pistachio plantations.

Existing and proposed protection measures: Control the state of the population, ban cutting down pistachio trees.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Hafırlar
FAMILIA: Sphingidae

OLEANDR HAFI

Daphnis nerii Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Kəpənəyin qanadları açıq halda ölçüsü 90-110 mm-dir. Qanadların və bədəninin rəngi bənövşəyi ilə zeytuni-yaşılın qarışığıdır. Ön qanadlar eninə zolaqlar və ləkələrdən ibarət naxışa malikdir. Arxa qanadlar qəhvəyimtil və ya bənövşəyi rəngdə olub, açıq rəngli, nazik eninə zolaqlıdır [Əffəndi, 1971; Zolotukhin, Evdoshenko, 2019; Snegovaya, Petrov, 2021].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yetkin fərdlər petuniya, jasmın və doqquzdun kimi ətirli növlərə üstünlük verməklə müxtəlif çiçəklərin nektarı ilə qidalanırlar. Kəpənəklər mayın sonundan sentyabr ayına qədər uçur, 2-3 nəsil verir. Pup mərhələsində qışlayırlar.

Yayıması: Abşeron sahillərində, Lənkəran təbii vilayəti və Gəncədə rast gəlinir. Azsayılı növdür [Əffəndi, 1971; Snegovaya, Petrov, 2021].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qidalandığı bitkilərin kimyəvi dərmanlanması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Populyasiyanın vəziyyətinin nəzarət altında saxlanması, oleandr bitkisinin yetişdirilməsi, insektisidlərdən istifadənin məhdudlaşdırılması.

Tərtibçi: N.Sneqovaya

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Adults feed on the nectar of a wide variety of flowers, with a preference for fragrant species such as petunia, jasmine, and honeysuckle. It flies from the end of May to September, developing in 2-3 generations. Pupae hibernate.

Distribution: Found on the coast of Absheron, in Lankaran NA, as well as in Ganja province [Əffəndi, 1971; Snegovaya, Petrov, 2021].

Limiting factors: Chemical treatment of food plants.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. It is necessary to establish control over the state of the population, cultivate oleander, limit the use of insecticides.

Compiler: N.Sneqovaya

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Hafırlar
FAMILIA: Sphingidae

BOYAQOTU HAFI

Rethera drilion Rebel & Zerny, 1931

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B2b(ii,iii)c(ii)

Təsviri: Qanadları açıq halda ölçüsü 60-65 mm-dir. Bədəni və qanadları ensizdir. Ön qanadın yaşıl piqmenti göyümtül çalarlıdır, açıq rəngli sarğısı diskal ləkənin oxu istiqamətində yerləşir [Эффенди, 1971; Полтавский, 2004; Zolotukhin, Evdoshenko, 2019].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Lokal dağ növüdür. D.s.-dən 150-2000 m hündürlüklərdə yerləşən dərin yarıqlı, seyrək bitki örtüyünə malik olan və günəş tərəfindən yaxşı qızdırılan yamaclarda yaşayır. Bir nəsil verir, hündürlükdən asılı olaraq aprelin sonlarından iyulun ortalarına qədər təbiətdə rast gəlinir. Pupaşma torpaq üzərində, daşların altında, zərif barama içərisində baş verir.

Yayıması: Nax. MR-də və Lənkəran təbii vilayətində təsadüf edilir. Azsayılı növdür [Эффенди, 1971; Snegovaya, Petrov, 2021].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərində mal-qara otarılması, insektisidlərdən istifadə.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Populyasiyanın vəziyyəti üzərində nəzarətin gücləndirilməsi, insektisidlərin istifadəsinin məhdudlaşdırılması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: N.Snegovaya

Bioecological features: Local mountain species. It lives on slopes with deep crevices, sparse vegetation and well warmed by the sun, located at an altitude of 150-2000 m. Gives one generation a year, occurs in nature from late April to mid-July, depending on the height. Pupation occurs on the ground, under stones, in a delicate cocoon.

Distribution: The butterfly has been recorded in the Nakh. AR and Lankaran NA. Rare species [Эффенди, 1971; Snegovaya, Petrov, 2021].

Limiting factors: Livestock grazing and application of insecticides in the area of its habitats.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Strengthening control over the state of the population, limiting the use of insecticides in the area is required.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Hafırlar
FAMILIA: Sphingidae

KİNDERMAN HAFI

Smerinthus kindermanii Lederer, 1857

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B1b(ii,iii)c(ii)

Təsviri: Kəpənəyin ölçüsü qanadları açıq halda 70-80 mm-dir. Ön qanadları ensizdir, açıq-krem və ya bozumtul-bənövşəyi rəngdə olub, daha tünd mərmərşəkili naxışa malikdir. Arxa qanadları çəhrayımtıl-qırmızıdır [Zolotukhin, Evdoshenko, 2019].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Ekoloji plastik növdür, qida bitkilərinin yayılmasına uyğun olaraq çöl oazislərində çox uzaqlara yayılır və həmçinin 1500 m-ə qədər dağlara qalxır. Adətən bir ildə iki nəsil verir. Kəpənəklər may-iyun və avqust aylarında uçur. Pupaşma torpaqda baş verir. Pupa inkişaf edir və ya qışlayır [Zolotukhin, Evdoshenko, 2019].

Yayılması: Göygöl, Gəncə, Ağdaş rayonlarında, Lənkəran təbii vilayətində və Nax. MR-də qeydə alınmışdır. Azsayılı növdür [Snegovaya, Petrov, 2021].

Məhdudlaşdırıcı amillər: İnsanın təsərrüfat fəaliyyəti.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Yaşadığı ərazilərdə populyasiyanın vəziyyətinə nəzarətin təşkili, mal-qaranın otarılması və ot biçininin qadağan edilməsi.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: N.Snegovaya

Bioecological features: Ecologically plastic species, together with fodder plants penetrates far into desert oases and rises to mountains up to 1500 m. It usually develops in two generations. Butterflies fly in May-June and August. Pupation takes place in the soil. The pupae hibernate [Zolotukhin, Evdoshenko, 2019].

Distribution: The species is known from the following provinces: Goygol, Ganja, Agdash, Lankaran NA and Nakh. AR. Rare species [Snegovaya, Petrov, 2021].

Limiting factors: Human activities.

Existing and proposed protection measures: Organization of control over the population in the habitats of the butterfly, the prohibition of grazing and mowing grass.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Alacalar
FAMILIA: Zygaenidae

TAMARA ALACASI

Zygaena tamara Christoph, 1889

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN B1+2b(ii,iii)c(ii)

Təsviri: Qanadları açıq halda 25-30 mm-dir. Uçuşu ağır və yavaşdır. Qanadlarının rəng fonu solğun çəhrayı çalarlı qırmızıdır, distal kənarı qaradır. Ön qanadı 2 qara eninə zolaqla təxminən eyni ölçülü 3 hissəyə bölünür. Bığcıqlar çox uzun və möhkəmdir, qarıncıq enli qırmızı kəmərlidir [Əффенди, 1971].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Açıq dağətəyi və kserofit bitki örtüyünə malik dağ yamaclarında yaşayır. Kəpənəklər iyunun ortalarından avqusta qədər uçurlar [Əффенди, 1971; Hofmann, Naderi, 2014].

Yayılması: Nax. MR ərazisində qeydə alınmışdır. Nadir, endemik növdür [Əффенди, 1971; Hofmann, Naderi, 2014].

Məhdudlaşdırıcı amillər: İnsanların təsərrüfat fəaliyyəti.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Arealında populyasiyanın vəziyyətinə və mühafizəsinə nəzarətin təşkil edilməsi, həddən artıq heyvan otarılmasına, meşələrin qırılmasına, kəpənəklərin tutulmasına tam qadağa qoyulması.

Tərtibçi: N.Sneqovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: The butterfly lives on open foothills and mountain slopes overgrown with xerophytic vegetation. Butterflies fly from mid-June to August [Əффенди, 1971; Hofmann, Naderi, 2014].

Distribution: Known only from Nakh. AR. Rare, endemic species [Əффенди, 1971; Hofmann, Naderi, 2014].

Limiting factors: Human activity.

Existing and proposed protection measures: Included in the RBs of the USSR and Azerb. Repub. Installation of control over the state of the population, protection of the species on the territory of the range, a complete ban on grazing, deforestation, illegal collection of butterflies.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Heşerətlər
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Sovkalar
FAMILIA: Noctuidae

YAŞIL TORPAQ SOVKASI

Arctebia praecox (Linnaeus, 1758)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Ensiz qanadlı, orta ölçülü (qanadları açıq halda 40–46 mm) kəpənəkdir. Ön qanadları metal parıltılı yaşıl rəngdədir. 2 tünd oval ləkə sarı rəngdə, xarici kənarları isə qırmızı haşiyəlidir. Arxa qanadları qəhvəyidir. Tırtılları boz rəngdədir, bel hissəsi 2 sıra eninə ağımtıl ştrixlər və uzununa qırmızımtıl-qəhvəyi, qara, göyümtül zolaqlıdır [Кожанчиков, 1937].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Çay kənarları və meşə talalarında kəsilmiş ağaclar üzərində və əkin sahələrində rast gəlinir. Qumsal torpaqlarda məskunlaşmağa üstünlük verir. Kəpənəklər iyulun 2-ci yarısından sentyabrədək uçur və çiçək nektarları ilə qidalanır [Алиев, 1984, 2016].

Yayıması: Quba rayonunda qeyd edilmişdir. Nadir növdür [Алиев, 1984, 2016].

Məhdudlaşdırıcı amillər: İnsanın təsərrüfat fəaliyyəti ilə əlaqədar məskunlaşma yerlərinin əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşması, bitki örtüyünün otarma nəticəsində azalması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Populyasiya vəziyyətinə nəzarətin həyata keçirilməsi, heyvan otarılmasının tam qadağan edilməsi.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: K.Artoxin, A.Poltavski

Bioecological features: Occurs along river banks, in forest clearings and fields. Prefers to settle on sandy soils. The butterflies are on the wing from the second half of July to September, and feed on flower nectar [Алиев, 1984, 2016].

Distribution: Found in Guba province [Алиев, 1984, 2016].

Limiting factors: Significant reduction of habitats due to agricultural activities, reduction of vegetation due to grazing.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of the Azerb. Repub. Installation of control over the state of the population, protection of the species in reserves located on the territory of the range, complete ban on grazing.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: K.Artoxin, A.Poltavski

SİNİF: Heşerətlər
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Sovkalar
FAMILIA: Noctuidae

ANAXORETA SOVKASI

Cyrebia anachoreta (Herrich-Schaffer, 1851)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Kəpənəyin qanadları açılmış halda uzunluğu 26-39 mm-dir. Ön qanadları qırmızımtıl-sarı rəngdə olub, yaşılımtıl-boz, yaxud qonur rəngli pulcuqlarla qarışıqdır. Yumru və böyrəkşəkilli naxışlar qanadın ön kənarında yerləşir. Üzərində zəif görünən açıq rəngli eninə uzanan zolaq vardır. Arxa qanadları sarıdır, ensiz qara rənglə haşiyələnmişdir. Qarınıcı sarımtıla çalır [Кожанчиков, 1937].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Nax. MR-in, BQ və KQ-nin subalp, alp çəmənlikləri və meşə talalarında yaşayır. Kəpənəyi gündüzlər iyulun ortalarından avqustun axırlarına qədər uçur [Золотаренко, 1970; Алиев, 1984, 2016].

Yayıması: Qax, Zaqatala, Göygöl, Kəlbəcər, Ordubad rayonlarında qeyd edilmişdir. Nadir növdür [Алиев, 1984, 2016].

Məhdudlaşdırıcı amillər: İnsanın təsərrüfat fəaliyyəti ilə əlaqədar məskunlaşma yerlərinin əhəmiyyətli dərəcədə azalması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Populyasiya vəziyyətinə nəzarətin həyata keçirilməsi, növün arealı daxilində fəaliyyət göstərən qoruqlarda qorunması, heyvan otarılmasının tam qadağan edilməsi.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: K.Artoxin, A.Poltavski

Bioecological features: Inhabits subalpine, alpine meadows and forest clearings of the Nakh. AR, GC and LC. The butterfly is on the wing during the day from mid-July to the end of August [Золотаренко, 1970; Алиев, 1984, 2016].

Distribution: Found in Gakh, Zagatala, Goygol, Kalbajar, Ordubad provinces. Rare species [Алиев, 1984, 2016].

Limiting factors: Significant reduction in habitats due to anthropogenic pressing.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Implementation of control over the population state, protection of the species in reserves operating within its area, complete prohibition of animal grazing.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: K.Artoxin, A.Poltavski

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Sovkalar
FAMILIA: Noctuidae

YAŞIL PAYIZ SOVKASI

Griposia aprilina (Linnaeus, 1758)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Qanadları açılmış halda 47-52 mm-dir. Ön qanadları açıq-yaşıl rəngdədir. Arxa qanadları tünd-boz rəngdədir, üst tərəfdə açıq rəngdə nöqtələrdən ibarət 2 eninə zolaq, alt tərəfində isə 2 eninə zolaqdan başqa, aypara şəkilli naxış da vardır [Алиев, 1984, 2016; Ronkay, Luis Yela, Hreblay, 2001].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Həyat tərzini öyrənilməmişdir. Kəpənəkləri avqustun axırlarında, sentyabr, oktyabr və noyabrın əvvəllərinə qədər uçur. Qida bitkisi palıd ağacıdır (Qercus) [Алиев, 1984, 2016].

Yayıması: Nax. MR və BQ-nin dağlıq yerlərində və Lənkəran təbii vilayətində rast gəlinir. Nadir növdür [Алиев, 1984, 2016].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Məskunlaşma yerlərinin azalmasına səbəb olan təsərrüfat fəaliyyəti, çirkənlənmə, meşələrin nəzarətsiz qırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Populyasiya vəziyyətinə nəzarət, arealı ərazisində otarılma və ot çalınmasına, ağacların kəsilməsinə qadağa qoyulması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: K.Artoxin, A.Poltavski

Bioecological features: The lifestyle has not been studied. Butterflies are on the wing in late August, September, October and early November. Caterpillar's food plant is oak [Алиев, 1984, 2016].

Distribution: Occurs in the mountainous of the Nakh. AR, GC and in the Lankaran NA. Rare species [Алиев, 1984, 2016].

Limiting factors: Significant reduction of habitats due to anthropogenic activities, pollution, deforestation.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. State of the population should be controlled. A complete ban on grazing, cutting down trees.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: K.Artoxin, A.Poltavski

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Sovkalar
FAMILIA: Noctuidae

İMPERATOR SOVKASI

Schinia imperialis (Staudinger, 1871)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Qanadları açıq halda 23-25 mm-dir. Ön qanadları al-qırmızıdır, ön kənarlarında enli, yaşılımtıl-qırmızı, azacıq göyümtülə çalan eninə uzanmış sarımtıl-boz rəngli sarğı vardır. Arxa qanadları məxməri-qara, ətrafı və orta hissəsi qırmızımtıl-sarıdır. Bədəni yaşılımtıl-bozdur və azacıq albalı rəngindədir [Staudinger, Wocke, 1871; Алиев, 1984, 2016].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Növ subalp və alp zonasında məskunlaşmışdır [Staudinger, Wocke, 1871; Алиев, 1984, 2016].

Yayılması: Nax. MR və BQ-nin dağlıq və yüksək dağlıq hissələrində rast gəlinir. Nadir növdür [Алиев, 1984, 2016].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Təsərrüfat fəaliyyəti, çirklənmə, həddindən artıq mal-qara otarılması, nəzarətsiz ot biçini.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yaşadığı ərazidə populyasiyanın vəziyyətinə nəzarətin təşkil edilməsi, mal-qaranın otarılması və ot biçininin qadağan edilməsi.

Tərtibçi: N.Sneqovaya

Foto: K.Artoxin, A.Poltavski

Bioecological features: The species inhabits the subalpine and alpine zones [Staudinger, Wocke, 1871; Алиев, 1984, 2016].

Distribution: It occurs in the mountainous and high-mountainous parts of the Nakh. AR and GC. Rare species [Алиев, 1984, 2016].

Limiting factors: The area of the habitat is reduced due to agricultural activity, pollution, overgrazing, uncontrolled haymaking.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Organization of population control in the area of the habitat of the species, preventing animal grazing and haymaking is required.

Compiler: N.Sneqovaya

Photo: K.Artokhin, A.Poltavski

SİNİF: Heşerətlər
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Sovkalar
FAMILIA: Noctuidae

QƏŞƏNG YAŞIL SOVKA *Stauropora celsia* (Linnaeus, 1758)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Qanadları açıq halda 36-49 mm-dir. Ön qanadların əsas fonu sarı-qəhvəyi olub, üzərində iki böyük yaşıl ləkə vardır, xarici kənarı çox dişlidir. Arxa qanadlar qəhvəyi rəngdədir, xarici kənarları zəif dişlidir [Forster, Wohlfahrt, 1980; Алиев, 1984, 2016].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Arealı köhnə qarışıq meşələrlə məhdudlaşır, seyrək meşələrin ot-kol qarışıqlı ərazilərində rast gəlinir. İldə bir nəsil verir. Yumurta mərhələsində qışlayır. Kəpənəklər gecə fəaldır [Forster, Wohlfahrt, 1980; Алиев, 1984, 2016].

Yayılməsi: Daşkəsən rayonunda qeydə alınmışdır. Nədir növüdür [Алиев, 1984, 2016].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Mövcud meşə ekosistemlərinin və torpaq örtüyünün pozulması, yayıldığı ərazilərdə intensiv heyvan otarılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Növün arealında mühafizəsinə nəzarətin təşkil edilməsi, həddən artıq heyvan otarılmasına, meşələrin qırılmasına tam qadağa qoyulması.

Tərtibçi: N.Sneqovaya

Foto: K.Artoxin, A.Poltavski

Bioecological features: The range is limited to old mixed forests, found in light forests with mixed grass-shrub areas. Gives one generation per year. Overwinters in the egg stage. Butterflies are active at night [Forster, Wohlfahrt, 1980; Алиев, 1984, 2016].

Distribution: Known from Dashkasan province. Rare species [Алиев, 1984, 2016].

Limiting factors: Disturbance of existing forest ecosystems and vegetation cover, intensive grazing of animals in areas of its distribution.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Organization of control over the protection of the species in its range, complete prevention of grazing and deforestation are required. .

Compiler: N.Sneqovaya

Photo: K.Artokhin, A.Poltavski

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Sovkalar
FAMILIA: Noctuidae

MÜXTƏLİFRƏNGLİ SOVKA

Euchalcia obscurior (Alberti, 1965)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Qanadların uzunluğu 28-45 mm-dir. Ön qanadlar zeytuni-yaşıl rəngdədir. Dəyirmi və V-şəkilli əlavə ləkələr parlaq-ağ rənglə, tumurcuqşəkilli ləkə qismən ağ, qismən qonurumtul-qırmızı rənglə haşiyələnmişdir. Arxa qanadlar, damarlar və xarici kənarlar bir qədər tünd olub, sarımtıl açıq-bozdur [Алиев, 1984, 2016].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Rütubətli, nəm çəmənliklərdə, meşə talalarında d.s.-dən 1200-2000 m hündürlüklərdə subalp və alp çəmənliklərində və çöllərdə məskunlaşır. Kəpənəklər iyun-avqustda uçur, qanqal bitkisi (*Carduus*) üzərində qidalanır. Tırtıllara avqustdan payızın axırlarınadək təsadüf edilir [Плюц, Шешурак, 2001].

Yayılması: Nax. MR və BQ-nin dağ-meşə qurşağında, daşlı yamaclarda, dağətəklərində yayılmışdır. Nadir növdür [Алиев, 1984, 2016].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində arealının həddən artıq kiçilməsi, heyvan otarılması, pestisidlərin tətbiqi, parazit həşəratların olması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Populyasiyanın vəziyyətinə nəzarət, məskunlaşma yerlərində heyvan otarılmasının, ot çalınmasının, pestisidlərdən istifadənin məhdudlaşdırılması.

Tərtibçi: N.Sneqovaya

Foto: K.Artoxin, A.Poltavski

Bioecological features: Inhabits damp and wet meadows, forest clearings in the mountains in subalpine and alpine meadows at an altitude of 1200-2000 m a.s.l. and in the steppe. Butterflies fly in June-August, feed on thistle flowers (*Carduus*). Caterpillars are found from August to late autumn [Плюц, Шешурак, 2001].

Distribution: Found in the mountain-forest belt, rocky slopes and foothills of the Nakh. AR and GC. Rare species [Алиев, 1984, 2016].

Limiting factors: Significant loss of habitat due to human activities, overgrazing, use of pesticides, presence of parasitic insects.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Installation of control over the state of the population, restriction of livestock grazing, grass mowing, the use of pesticides in the habitats of the species.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: K.Artoxin, A.Poltavski

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Erebida
FAMILIA: Erebidae

ORDEN LENTLİ LEZBİYA

Catocala lesbia Christoph, 1887

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Uzunluğu 38-42 mm olan ön qanadlar qəhvəyi rəngdədir və üzərində dalğavari eninə zolaqlar var. Arxa qanadlar qırmızı-narıncı rəngdə olub, qara zolaqlıdır, zolaqlar ortada və kənarlarda ensizləşir, xarici kənarlarda açıq rəngli ləkələr əmələ gətirir. Ön qanadlar alt tərəfdən sarımtıl narıncı rəngdə olub, qara eninə zolaqlıdır [Müller et al., 2008].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Bu növ qovaq ağacı ilə trofik əlaqədə olub, dağətəyi, alçaq dağlıq məntəqələrdə, yarğanlarda, çay vadilərində məskunlaşır. Kəpənəklərin uçuşu iyundan sentyabradək müşahidə olunur. İldə iki nəsil verməsi ehtimal olunur [Müller et al., 2008].

Yayıması: Ordubad rayonu ərazisində qeyd edilmişdir. Nadir növdür [Sviridov, 2008; Snegovaya, Petrov, 2020].

Məhdudlaşdırıcı amillər: İqlim amillərindən çox asılı olması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ QK-yə daxil edilmişdir. Populyasiyanın vəziyyəti üzərində nəzarət, ovlanmasının qəti qadağan edilməsi.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: N.Snegovaya

Bioecological features: The species is trophically associated with poplar and lives in foothills and low mountains, in gorges and valleys. Butterflies' flight is observed from June to September. Probably has two generations a year [Müller et al., 2008].

Distribution: Found in the Ordubad environs. Rare species [Sviridov, 2008; Snegovaya, Petrov, 2020].

Limiting factors: Strongly dependent on climatic factors.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of the USSR. The state of the population should be strongly controlled, the illegal collection of butterflies should be prevented.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Heşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Erebida
FAMILIA: Erebiidae

GÖYBAFTALI SOVKA

Catocala fraxini Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadın uzunluğu 42-46 mm-dir. Ön qanadlar üzərində çoxsaylı dalğavari eninə xətlər və zolaqlardan ibarət mürəkkəb naxışlar var, göyümtül-boz rəngdədir. Arxa qanadlar sarı rəngdə olub, üzərində enli mavi zolaq və ağ saçaq vardır. Biğcıqlar sapşəkillidir, bədənini sıx tükcüklüdür [Алиев, 1984, 2016].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Qarıışıq enliyarpaqlı meşələrin işıqlı sahələri, meşə çayları və bulaqlarının vadiləri, meşə talalarında rast gəlinir. Kəpənəklərin uçuşu iyulun ortalarından sentyabradək müşahidə edilir. Yumurta mərhələsində qışlayır. Tırtılı yarpaqlar arasında yüngül barama içərisində puplaşır [Алиев, 1984, 2016].

Yayıması: Nax. MR-in və BQ-nin dağlıq və dağətəyi meşələrində və Lənkəranın Hirkan meşəsində təsadüf olunur. Nadir növdür [Алиев, 1984, 2016].

Məhdudlaşdırıcı amillər: İnsanın təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində məskunlaşma yerlərinin pisləşməsi, yem bazasının azalmasına səbəb olan rekreasiya təzyiqinin artması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Populyasiyanın vəziyyəti üzərində nəzarət, meşələrin qırılmasının qadağan edilməsi, rekreasiya təzyiqinin azaldılması.

Tərtibçi: N.Sneqovaya

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: It occurs in light areas of mixed broad-leaved forests, valleys of forest streams and springs, forest clearings. The flight of butterflies is observed from mid-July to September. Overwinters in the egg stage. Pupates in a light cocoon between leaves [Алиев, 1984, 2016].

Distribution: Occurs in the mountain and foothill forests of the Nakh. AR and GC and in the Hirkan forest of Lankaran. Rare species [Алиев, 1984, 2016].

Limiting factors: Habitat degradation as a result of human activities, increased recreational load, which leads to a decrease in the food supply.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Control the state of the population, prevention of deforestation, reduction of recreational load.

Compiler: N.Sneqovaya

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Kəpənəklər
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Ayrcalar
FAMILIA: Arctiidae

KARELİNA AYICASI

Axiopoena karelini Ménétrés, 1863

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
CR B1+2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Qanadları açılmış halda 100-110 mm-dir. Ön qanadları tam qaradır. Arxa qanadların əsası mərkəzi xanaya qədər çəhrayı rəngdədir. Ön kənarında Cu və Fk damarlarının arasında çəhrayı ləkə qanadın kənarına doğru uzanmış, arxa tərəfində mərkəzi xana demək olar ki, çəhrayı rəngdədir. Ensiz tünd bazal xətt yaxşı inkişaf etmişdir [Dubatalov, 1989; Dubatalov, Zahiri, 2005; Гаджиева, Гусейнзаде, 2021].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Kəpənəkləri sentyabr-oktyabr aylarında uçur. Tırtılları müxtəlif otlarla qidalanır. Gündüzlər tırtıllar iri daşların arasında gizlənir. Kiçik yaşlı tırtıl mərhələsində qışlayırlar. İldə bir nəsil verir.

Yayılması: Nax. MR-də yayılmışdır. Azsayılı növdür.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Müəyyən edilməmişdir.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri:

Məskunlaşdığı ərazidə yasaqlığın təşkil olunması.

Tərtibçi: S.Hacıyeva

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Butterflies are on the wing in September-October. Caterpillars feed on grasses. During the day, caterpillars hide between large stones. Young caterpillars hibernate. Gives one generation per year.

Distribution: Found in the Nakh. AR. Rare species.

Limiting factors: Not defined.

Existing and proposed protection measures:

Creation of a sanctuary in its habitat.

Compiler: S.Hajiyeva

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Kəpənəklər
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Ayrcalar
FAMILIA: Arctiidae

XANIM AYICA

Callimorpha dominula Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Kəpənəyin ölçüsü qanadları açılmış halda 50-54 mm-dir. Ön qanadlar yaşılımtıl-qara rəngdədir, üzərində sarı-ağ və narıncı-sarı ləkələr olur. Arxa qanadların qırmızı xarici kənarında köndələn enli qara ləkə və ön kənarında kiçik qara ləkə var. Döş hissəsində uzununa iki sarı haşiyə yerləşir, qarınıcı qırmızıdır [Ламперт, Холодковский, 1913; Гаджиева, Гусейнзаде, 2021].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Nax. MR, BQ və KQ-nin dağətəyi və dağlıq meşələri və kolluqlarında məskunlaşmışdır. Həyat tərzini ətraflı öyrənilməyib. Tırtıl mərhələsində qışlayır. Qışlamadan sonra may ayına qədər və payızda çiyələk, moruq, böyürtkən, yaddaşçiçəyi, həmçinin çinar, söyüd və qovaq üzərində məskunlaşır. Kəpənəyi iyun, iyul, avqust aylarında uçuş edir.

Yayılması: Quba-Xaçmaz, Şamaxı-Ismayilli, Şəki-Zaqatala, Gəncə-Daşkəsən zonalarında və Nax. MR-də yayılmışdır. Azsayılı növdür.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşadığı biotopların əkin üçün istifadə olunması, həvəskar kolleksiyaçıların tələfindən toplanması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Məskunlaşdığı ərazilərdə yasaqlığın təşkil edilməsi.

Tərtibçi: S.Hacıyeva

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Settled in the foothills and mountain forests of the Nakh. AR, GC and LC. The lifestyle has not been studied in detail. Winters in the caterpillar stage. After wintering until May and autumn, it settles on strawberries, raspberries, blackberries, as well as on plane trees, willow and poplar. The butterfly flies in June, July, August.

Distribution: Recorded in the Guba-Khachmaz, Shamakhi-Ismayilli, Sheki-Zagatala, Ganja-Dashkasan regions and Nahk. AR. Rare species.

Limiting factors: Agricultural activities, collection by amateur collectors.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Creation of a sanctuary in its habitat.

Compiler: S.Hacıyeva

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Kəpənəklər
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Ayrıcalar
FAMILIA: Arctiidae

TÜND QIRMIZI AYICA

Rhyparia purpurata Linnaeus, 1858

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Qanadları açılmış halda 40-42 mm-dir. Ön qanadlar sarı rəngdə olub, üzərində çoxlu boz-qonur, arxa qanadlar isə alqırmızı rəngdə olub, üzərində köndələn uzanmış qara ləkələr vardır. Bunlardan ortada yerləşən iki ləkə böyükdür. Döşcük sarı tükcüklərlə örtülüdür. Qarncığı sarıdır, buğumlarının bel və yan tərəflərində qara nöqtələr vardır [Ламперт, Холодковский, 1913; Гаджиева, Гусейнзаде, 2021].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Düzenlik, dağətəyi və dağ-səhra kserofit və hemikserofil biotoplarda məskunlaşır. Kəpənəkləri mayın axırlarında, iyun və iyul aylarında uçur. İldə bir nəsil verir.

Yayılması: Kür-Araz ovalığında, Qobustan-Abşeron fiziki-coğrafi rayonunda və Zuvandın dağ-səhra sahələrində rast gəlinir. Azsayılı növdür.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşadığı biotopların əkin üçün istifadə olunması, həvəskar kolleksiyaçıları tərəfindən toplanması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yaşadığı ərazilərdə yasaqlığın təşkil edilməsi, otlaqların mühafizəsi, ağacların kəsilməkdən qorunması.

Tərtibçi: S.Hacıyeva

Foto: K.Artoxin, A.Poltavski

Bioecological features: The butterfly inhabits plain, foothill and mountain-desert xerophytic and hemixerophilic biotopes. Butterflies fly at the end of May, in June and July. Gives one generation per year.

Distribution: It occurs in the Kura-Araz lowland, the Gobustan-Absheron physical-geographical region and the mountain-desert regions of Zuvand. Rare species.

Limiting factors: Agricultural activities in the areas of habitats of the butterfly, collection by amateur collectors.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. In the places where the species lives, the sanctuary should be organized, pastures should be protected, and cutting down trees should be prohibited.

Compiler: S.Hajiyeva

Photo: K.Artokhin, A.Poltavski

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Kəpənəklər
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Ayricalar
FAMILIA: Arctiidae

QIRMIZI NÖQTƏLİ AYICA

Utethesia pulchella Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b (i,ii)c(ii)

Təsviri: Qanadları açılmış halda 38-40 mm-dir. Ön qanadları sarımtıl-ağ və ya ağ rəngdədir, üzərində qara ləkələr, onların arasında isə bir az böyük, cərgə ilə yerləşən alqırmızı ləkələr vardır. Arxa qanadları ağ rəngdə olub, kənarları qara haşiyə ilə nəhayətlənir. Baş, döş sarımtıl rəngdədir, üzərində qara nöqtələr var, qarın-cığı isə tam ağıdır [Ламперт, Холодковский, 1913; Гаджиева, Гусейнзаде, 2021].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yovşanı çox olan düzən və dağ-səhra biotoplarında məskunlaşır. Kəpənəyi may-oktyabr aylarında uçur. Azərbaycanda 2 nəsil verir [Ламперт, Холодковский, 1913; Гаджиева, Гусейнзаде, 2021].

Yayıması: Kür-Araz ovalığı, Abşeron, Nax. MR və Lənkəran təbii vilayətinin dağ-səhralığında rast gəlinir. Azsayılı növdür.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşadığı biotopların əkin üçün istifadə olunması, həvəskar kolleksiyaçıları tərəfindən toplanması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Məskunlaşdığı ərazilərdə yaşayışın təşkil edilməsi.

Tərtibçi: S.Hacıyeva

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: The butterfly lives in plain and mountain-desert biotopes with a large amount of sagebrush. Flight occurs in May-October. The butterfly has 2 generations a year [Ламперт, Холодковский, 1913; Гаджиева, Гусейнзаде, 2021].

Distribution: It occurs in the Kura-Araz lowland, Absheron, the mountain-desert landscape of Nakh. AR and Lankaran NA. Rare species.

Limiting factors: Agricultural activities, collection by amateur collectors.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Creation of a sanctuary in the habitats.

Compiler: S.Hacıyeva

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Tovuzgözləkəllilər
FAMILIA: Brahmaeidae

TALIŞ BRAMEYASI

Brahmaea christophi Staudinger, 1879

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN B1+2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Qanadları ovaldır, enlidir, fonu qara-qonurdur. Ön qanadın uzunluğu 58-62 mm-dir. Qanadlar üzərindəki naxış növbələşən açıq rəngli və tünd dalğalı xətlərlə və qanad kənarındaki əyri-üyrü haşiyə ilə təmsil olunur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Subtropik rütubətli relict sahil meşələrində, dərə və yamaclardakı kölgəli kolluqlarda rast gəlinir. Aprel-iyunda uçur. Gecələr fəaldır. Tırtıllar iyun-iyulda təbiətdə görünür. Pupa torpağın üst qatlarında qışlayır. İldə bir nəsil verir [Əффенди, 1971].

Yayılması: Lənkəran təbii vilayətində yayılmışdır. Nadir növdür, 3-cü dövr reliktidir, Xəzərin cənub-qərb sahilinin endemikidir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Meşələrin qırılması, tikinti və kənd təsərrüfatı işlərinin aparılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Kəpənəyin populyasiyasının vəziyyətinin nəzarətdə saxlanması, meşələrin bərpa edilməsi, qida bitkilərinin əkilməsi.

Tərtibçi: N.Sneqovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: It occurs in subtropical moist relict coastal forests, in shady thickets along ravines and slopes. Butterflies are on the wing in April-June. Active at night. Caterpillars appear in nature in June-July. Pupae overwinter in the upper layers of the soil. It has one generation a year [Əффенди, 1971].

Distribution: Recorded in Lankaran NA only. Rare species, a relict of the 3rd period, endemic to the southwestern coast of the Caspian Sea.

Limiting factors: Deforestation, construction and agricultural works.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. It is necessary to control the state of the population, restore forests and plant food plants.

Compiler: N.Sneqovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Yelkənciklər
FAMILIA: Papilionoidea

QAFQAZ ZERİNTİYASI

Allancastria caucasica (Lederer, 1864)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
VU A1ac+2c

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
CR B2ab(iii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadının uzunluğu 28-30 mm-dir. Erkək fərdlərdə qanadların əsas rəngi sarıdır, dişi fərdlərdə isə sarımtıl rəngdən açıq-boz rəngədək müxtəlif çalarlarda olur. Qanadlar üzərində zolaqlardan və müxtəlif formalı ləkələrdən ibarət qara naxış vardır. Arxa qanadlarda xarici kənar boyu mavi və qırmızı ləkələrdən ibarət cərgə vardır [Эффенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Mezofil palıd, vələs, fıstıq meşələri və qarışıq meşələrdə, d.s.-dən 0-1800 m hündürlüklərdə yerləşən və kirkazon bitkisinin (Aristolochia) mütləq mövcud olduğu dağ yamaclarında məskunlaşır. Pup mərhələsində qışlayır.

Yayıması: Zaqatala və Balakən rayonlarında qeydə alınmışdır. Nadir növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Antropogen təsirlər.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Kəpənəyin populyasiyasının vəziyyətinin nəzarətdə saxlanması, növün arealında heyvan otarılması və ot çalınmasının qadağan edilməsi, pestisidlərin və herbisidlərin tətbiqinə ciddi nəzarət olunması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Inhabits mesophilic oak, hornbeam, beech and mixed forests from 0 to 1800 m a.s.l. hillsides with the obligatory presence of kirkazon (Aristolochia). The pupa hibernates.

Distribution: Found in Zagatala and Balakan provinces. Rare species [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Anthropogenic impact.

Existing and proposed protection measures: Included in the RBs of the USSR and Azerb. Repub. The state of the butterfly population should be monitored. Animal grazing and haymaking in the range of the species should be prohibited, and the application of pesticides and herbicides should be strictly controlled.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Yelkənciklər
FAMILIA: Papilionoidea

NORDMAN APOLLONU

Driopa nordmanni Ménétrés in Siemaschko, [1850]

IUCN kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B1b(iii)c(ii)

Təsviri: Qanadları üstədən və altıdan ağ, zirvəsi şəffafdır. Arxa qanadlarda 2 ədəd qara haşiyəli qırmızımtıl ləkə, ön qanadın mərkəzində isə 2 qara ləkə vardır. Arxa qanadların daxili kənarı tündləşmişdir. Dişilərdə qanad naxışının bütün tünd elementləri və şəffaf sahələri genişlənməmişdir, arxa qanadda qara halqalı kərpici-qırmızı ləkələr daha böyükdür, qarınıcıq üstədən çılpacaq, qara rəngli və parlaqdır [Эфенди, 1971].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: BQ-nin meşəsiz yüksək dağlıq qurşağının endemikidir. D.s.-dən 2200-3500 m hündürlüklərdə məskunlaşır. Subalp və subnival qurşaqların yuxarı hissələrində də rast gəlinir. İyulun axırlarından avqustun axırlarınadək uçur.

Yayıması: Babadağ, Şahdağ və Bazardüzü yamaclarında rast gəlinir. Nadir, sayı azalan növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019]. Məhdudlaşdırıcı amillər: Alp və subalp çəmənliklərində həddən artıq mal-qara otarılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Növün yaşayış ərazisində yerləşən qoruqlarda populyasiyanın vəziyyətinə və növün mühafizəsinə nəzarətin təşkili, bu ərazilərdə heyvanların otarılmasına və ot biçinmə qadağa qoyulması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Endemic to the treeless highlands of the GC. Inhabits alpine meadows from 2200 to 3500 m a.s.l., also found in the upper part of the subalpine and subnival zones. The flight takes place from the end of July to the end of August.

Distribution: Found on the slopes of Babadag, Shahdag and Bazarduzu [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: The excessive use of alpine and subalpine meadows for grazing.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Establishment of control over the state of the population and protection of the species in reserves located on the territory of the range, prevention of grazing and haymaking in these territories.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Yelkənciklər
FAMILIA: Papilionoidea

ŞƏRQİ ALEKSANOR YELKƏNCİYİ

Papilio alexanor orientalis Romanov, 1884

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B2b(ii,iii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadının uzunluğu 31-37 mm-dir. Qanadların rəng fonu solğun və ya parlaq sarıdır, xarici haşiyə qara rəngdədir. Arxa qanadda müvafiq zolaq dalğalıdır, aşağıya doğru genişlənir, mavi pulcuqlarla güclü sürətdə tozlanır. Qanadın daxili küncündə yuxarı yarısı qara haşiyəli, aşağı hissəsi qırmızı-narıncı olan mavi göz var [Эффенди, 1971].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Günəşli qayalı yamaclar və çöl bitkiləri olan dərələr, d.s.-dən 2500 m-ə qədər hündürlüklərdə qayalı meşə sahələrində rast gəlinir. İldə bir nəsil verir, kəpənəklər apreldən iyuna qədər uçur. Pup mərhələsində qışlayır [Эффенди, 1971].

Yayıması: Nax. MR-də qeydə alınmışdır. Nadir, sayı azalmaqda olan növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşadığı ərazilərdə mal-qaranın qeyri-düzgün otarılması, qida bitkisinin insanlar tərəfindən toplanılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yaşayış ərazisində növün mühafizəsi üzərində nəzarətin təşkili, bu ərazilərdə heyvanların otarılmasına və ot biçinə qadağa qoyulması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: This butterfly is observed in sunny rocky slopes and gorges with steppe vegetation, rocky forest areas up to 2500 m a.s.l. Develops in one generation. Flies from April to June. Pupa hibernates.

Distribution: Found in Nakh. AR. It is a rare and declining species [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Improper grazing of livestock, as well as the picking of food plants of the butterfly by people.

Existing and proposed protection measures: Included in the RBs of the USSR and Azerb. Repub. Control over the state of the population, preventing the grazing and haymaking in the habitat areas of the butterfly are necessary.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Heşerətlər
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Yelkənciklər
FAMILIA: Papilionoidea

APOLLON

Parnassius apollo kashtshenkoi Sheljuzhko, 1908

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(ii,iii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadının uzunluğu 35-45 mm-dir. Qanadların ümumi tonu ağ və ya krem rənglidir, xarici kənarında dar zolaqda birləşən ağ ləkələrdən ibarət enli boz zolaq var. Ön qanadlarda 5 qara ləkə, arxa qanadlarda qara haşiyəli 5 qırmızı ləkə var. Dişi fərdə qanad naxışının bütün tünd elementləri və şəffaf sahələri genişlənməmişdir, ümumi rəng daha tündür, qarncıq üstədən çırpacaq, qara və parlaqdır [Эффенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 1000-2700 m hündürlüklərdə yerləşən qayalı və daşlı subalp çəmənliklərində məskunlaşır. İldə bir nəsil verir, kəpənəklərin uçuşu iyun-avqustda qeydə alınmışdır.

Yayıması: Şamaxı, Göygöl, Laçın və Kəlbəcər rayonlarında rast gəlinir. Nadir, sayı azalmaqda olan növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin vəziyyətinin pisləşməsi və ya tamamilə məhv edilməsi, mün-təzəm ot biçini.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yaşayış ərazilərində populyasiyanın vəziyyətinə nəzarətin gücləndirilməsi, bu ərazilərdə heyvan otarılması və ot biçilməsinin qadağan edilməsi, pestisidlərin, herbisidlərin istifadəsinin ciddi şəkildə tənzimlənməsi.

Tərtibçi: N.Sneqovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Inhabits mainly subalpine meadows with rocks and stone placers from 1000 to 2700 m a.s.l. It develops in one generation, the flight of butterflies is in June-August.

Distribution: It is recorded from Shamakhi, Goygol, Lachin and Kalbajar provinces. Rare, declining species [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Deterioration or complete destruction of habitats, regular haymaking.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Establishing control over the state of the population, preventing grazing and haymaking, strict regulation of the use of pesticides in the territories of the butterfly habitat are required.

Compiler: N.Sneqovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Ağkəpənəklər
FAMILIA: Pieridae

QRÜNER SARICASI

Anthocharis gruneri armeniaca Christoph,
1893

**IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına
görə beynəlxalq qiymətləndirmə:** Yoxdur

**IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına
görə milli qiymətləndirmə:**
EN B1+2b(ii,iii)c(ii)

Təsviri: Qanadının zirvəsi tünd rənglidir. Xarici kənarı boyu parlaq ala-bulalıqlar üst tərəfdə açıq, alt tərəfdə isə ağ rənglidir. Arxa qanadı üstədən ağımtıl-krem rəngli olub, orta hissədə sarımtıl-yaşıl çalarlıdır. Dışı fərdlərdə ön qanad üstədən ağ rəngli olub, iri ləkəli və zirvələri kölgəlidir. Erkək fərdin ön qanadı üst tərəfdə geniş narıncı sahəyə malikdir. Alt tərəfdə bu sahə tutqun qara sarğı şəklindədir [Əффенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Kserofit bitkilərin bitdiyi quru, daşlı dağ yamaqları, d.s.-dən 800-2500 m hündürlüklərdə otluq zonalarda məskunlaşır. İldə bir nəsil verir, kəpənəklərin uçuşu aprel-may, iyun-iyul aylarında baş verir. Pup mərhələsində qışlayır.

Yayıması: Lənkəran təbii vilayətində və Nax. MR-də qeydə alınmışdır. Nadir yarımnövdür, Cənubi Qafqaz endemikidir. Kəpənəklərin sayı illər üzrə dəyişir [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qida ixtisaslaşması, qida bitkilərinin bitdiyi ərazilərin azalması (heyvan otarma, ot biçini), entomofaq həşəratların fəaliyyəti, kəpənəklərin tutulması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Kəpənəyin yaşayış arealında heyvan otarılmasının qadağan edilməsi.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Inhabits dry, stony mountain slopes, where xerophytic plants grow, grassy areas at an altitude of 800-2500 m a.s.l. It gives one generation a year, the flight of butterflies falls on April-May, June-July. Winters in the pupal stage.

Distribution: Recorded in the Nakh. AR and Lankaran NA. Rare subspecies, endemic to the South Caucasus. The number of butterflies is changed over the years [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Food specialization, reduction in the area of fodder crops (grazing, haymaking), activity of entomophagous insects, capture of butterflies.

Existing and proposed protection measures: Included in the RBs of the USSR and Azerb. Repub. Animal grazing should be prevented in the habitats of the butterfly.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Ağkəpənəklər
FAMILIA: Pieridae

AVRORİNA SARICASI

Colias aurorina Herrich-Schäffer, [1850]

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadının uzunluğu 25-31 mm-dir. Qanadlar kölgələnmiş narıncı-oxra rənglidir. Kənarlarındakı qaramtıl-qonur haşiyə enlidir, lakin ön qanadın zirvəsində ensizdir. Qanadların ortasındakı qara ləkə aydın görünür. Arxa qanadlarda orta ləkə iri və qırmızımtıl-narıncıdır. Dişi fərdə qaramtıl-qonur kənar haşiyə sarı ləkələrlədir [Əффенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 800-3000 m-ə qədər hündürlüklərdə arid daşlı yamaclarda və yaylalarda, o cümlədən meşə qurşağında və daşlı çöllərdə yayılmışdır. İldə bir nəsil verir. Kəpənəklərin uçuşu hündürlükdən asılı olaraq, may-avqust aylarında baş verir.

Yayılması: Nax. MR-də, Lənkəran təbii vilayətində, Qubada, Gəncədə, Kəpəz dağının yamaclarında qeydə alınmışdır. Sayı azalmağa davam edir [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış ərazilərində həddən artıq heyvan otarılması və digər antropogen təsirlər.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Növün mühafizəsi üzərində nəzarətin gücləndirilməsi, təsadüf edilən ərazilərdə heyvanların otarılmasına və ot biçinmə qadağa qoyulması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Inhabits arid rocky slopes and plateaus, including forest belts and rocky steppes, from 800 to 3000 m a.s.l. Gives one generation a year. Butterflies' flight occurs in May-August, depending on the altitude.

Distribution: Recorded in Nakh. AR, Lankaran NA, Guba, Ganja provinces and on the slopes of Kapaz mountain. The population continues to decline [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Overgrazing and other anthropogenic activities.

Existing and proposed protection measures: Included in the RBs of the USSR and Azerb. Repub. Strengthening control over the protection of the species, animal grazing and haymaking in the habitats of the species should be prevented.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Ağkəpənəklər
FAMILIA: Pieridae

QAFQAZ SARICASI

Colias caucasica Staudinger, 1871

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadının uzunluğu 27-30 mm olub, kənarı qara haşiyəli (dişi fərdlərdə sarı ləkəli) dolğun qırmızımtıl-narıncı rəngdədir. Ön qanadın orta hücrəsinin sonunda iri qara nöqtə vardır. Arxa qanadın mərkəzində həmin nöqtə daha iridir və cütdür [Эфенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 600-2600 m-dək hündürlüklərdə yerləşən çəmənliklər, əhəngdaşlı qayalıqlı çöllər və iynəyarpaqlı meşələrdə (bəzən qarışıq meşələr) məskunlaşır. İldə bir nəsil verir. Kəpənəklərin uçuşu iyun-iyul aylarında müşahidə edilir.

Yayıması: Nax. MR-də, Göygöl, Quba və Qusar rayonlarında, Gəncədə rast gəlinir. Çox nadir hallarda rast gəlinən növdür. Qafqaz endemikidir [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Növün yaşayış yerlərində həddən çox mal-qara otarılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yaşayış ərazisinin yerləşdiyi qoruqlarda populyasiyanın vəziyyəti və mühafizəsi üzərində nəzarətin təşkili.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Inhabits meadows, stony limestone steppes, coniferous forests (sometimes mixed forests) at altitudes from 600 to 2600 m a.s.l. Gives one generation a year. The flight of butterflies is observed in June-July.

Distribution: Occurs in the Nakh. AR, Goygol, Guba, Gusar and Ganja provinces. Very rare species. It is endemic to the Caucasus [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Overgrazing.

Existing and proposed protection measures: Included in the RBs of the USSR and Azerb. Repub. Organization of the control over the population state and protection in the reserves are required.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tixonov

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Aşkəpənəklər
FAMILIA: Pieridae

YAŞILIMTIL SARICA

Colias chlorocoma Christoph, 1888

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN B1+2ab(iii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadının uzunluğu 27-28 mm-dən 33 mm-dəkdir. Hər iki qanadın ümumi fonu nisbətən üzəri tünd tozlu sarımtıl-yaşıldır. Arxa qanaddakı açıq-yaşılımtıl-sarı mərkəzi ləkə qanadın tünd tozluluğu fonunda daha aydın nəzərə çarpır. Dişi fərdə xarici qırmızı haşiyə nisbətən enli olub, daxildən açıq rəngli ləkələrdir [Əffəndi, 1971; Некрутенко, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 1600-2500 m hündürlüklərdə yerləşən daşlı və əhəngdaşlı çöl yamaclarında məskunlaşır. İldə bir nəsil verir. Kəpənəklər iyun-iyul aylarında uçur. Böyük yaşlı tırtıl və ya pup mərhələsində qışlayır. Tırtıllar tikanlı xaşa (*Onobrychis cornuta* (L.) Desv.) ilə qidalanır.

Yayıması: Nax. MR ərazisində qeydə alınmışdır. Azsayılı növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərində həddindən artıq heyvan otarılması, yanğınlar və digər antropogen amillərin təsirindən yem bitkilərinin yox olması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Növün yaşayış ərazisində yerləşən qoruqlarda populyasiyanın vəziyyəti və növün mühafizəsi üzərində nəzarətin təşkili.

Tərtibçi: N.Sneqovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Inhabits stony and limestone steppe slopes from 1600 to 2500 m a.s.l. Develops in one generation, the flight of butterflies is in June-July. The last instar caterpillars or pupae hibernate. Caterpillars feed on Horned sainfoin (*Onobrychis cornuta* (L.) Desv.).

Distribution: Found in the Nakh. AR. Rare species [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Losses of food plants due to overgrazing, fires and other anthropogenic activities.

Existing and proposed protection measures: Included in the RBs of the USSR and Azerb. Repub. Control over the state of the population and protection of the species in reserves located in the habitat are required.

Compiler: N.Sneqovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Ağkəpənəklər
FAMILIA: Pieridae

TİZO SARICASI

Colias thisoa Ménériés, 1832

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadının uzunluğu 21-26 mm-dir. Qanadlar üstədən parlaq narıncıdır. Ön qanad üstədən üzəri seyrek tünd pulcuqlarla tozlanmış, ensiz qara haşiyəli sarı kostal kənarlıdır. Arxa qanad üstədən zəif tünd tozcuqlu və parlaq narıncı distal ləkəli ensiz qara haşiyəyə malikdir. Dişi fərdin qanadlarının fonu bir qədər tünd-qırmızı-narıncıdır, sarı ləkələri olan geniş qara haşiyəsi vardır. Arxa qanadları çox qaralmışdır və bu fonda narıncı orta nöqtə parlaq şəkildə fərqlənir [Эфенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yuxarı meşə qurşaqlarından subalp və alp rayonlarından, d.s.-dən 1800-3600 m hündürlüklərdə yerləşən çəmənliklər və çöllərdə yaşayır. Bir nəsil verir. Kəpənəklərin uçuşu iyun-avqustda müşahidə edilir. Böyük yaşlı tırtıl və ya pup mərhələsində qışlayır.

Yayıması: Lənkəran təbii vilayətində, Nax. MR-də, Bazardüzü, Babadağ və Kəpəz yamaqlarında qeydə alınmışdır. Çox nadir hallarda rast gəlinən növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərində yanğınlar, həddən artıq heyvan otarılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Növün yaşayış ərazisində yerləşən populyasiyanın vəziyyəti və növün mühafizəsi üzərində nəzarətin təşkili, bu ərazilərdə heyvanların otarılmasına və ot biçinmə qadağa qoyulması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: The butterfly lives in grasslands and steppes from the upper forest belt to subalpine and alpine regions, 1800-3600 m a.s.l. The species has one generation a year. The flight of butterflies occurs in June-August. The last instar caterpillars or pupae hibernate.

Distribution: Known from the Lankaran NA, Nakh. AR, slopes of Bazar-Duzu, Babadag and Kapaz. Very rare species [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Fires and overgrazing in its habitat.

Existing and proposed protection measures: Included in the RBs of the USSR and Azerb. Repub. Strengthening control over the protection of the species, a ban on animal grazing and haymaking in the habitats of the species are required.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Heşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

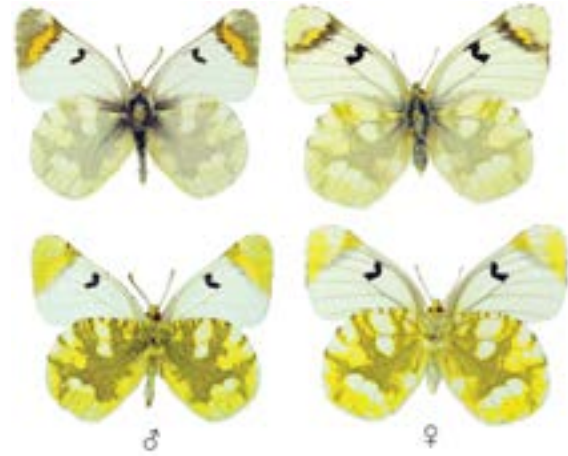
FƏSİLƏ: Ağkəpənəklər
FAMILIA: Pieridae

EVFEMA SARICASI

Zegris eupheme menestho (Ménétriés, 1832)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(ii,iii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadının uzunluğu 23-26 mm olub, ucu şişdir, üst və alt tərəfdən təmiz ağdır, üst tərəfdən zirvədə uzunsov narıncı sahəyə malikdir. Qanadların alt səthi zirvədə geniş limonu-sarı ləkəli, qara ştrixli distal ləkəlidir. Arxa qanad üstədən açıq-krem rəngli, alt tərəfdən isə enli, üzəri qara tozlu, birləşmiş parlaq sarı ləkələrlədir. Dişi fərd erkək fərdə bənzəyir [Əffəndi, 1971; Некрутенко, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Çöl və yarımçöl landşaftlarında, arid seyrek meşəliklərdə, dağlıq kserofit assosiasiyalarda yaşayır. İldə bir nəsil verir. Kəpənəklər apreldən iyunadək uçur. Pup mərhələsində qışlayır [Əffəndi, 1971; Некрутенко, 1990].

Yayıması: Lənkəran təbii vilayətində, Nax. MR-də, Abşeronda, Şamaxıda, Gəncədə, Eldar düzü və Şirvan çöllərində yayılmışdır. Sabit azsayılı növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: İnsanın təsərrüfat fəaliyyəti, insektisidlərin tətbiqi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Populyasiyanın vəziyyətinin nəzarətdə saxlanması, kəpənəyin arealında heyvan otarılmasının və ot biçininin tam qadağan edilməsi.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Inhabits the steppe and semi-desert landscapes, arid woodlands, upland xerophyte associations. It develops in one generation, the flight of butterflies is from April to June. The pupa hibernates [Əffəndi, 1971; Некрутенко, 1990].

Distribution: Recorded from the Lankaran NA, Nakh. AR, Absheron, Shamakhi, Ganja provinces, Eldarian and Shirvan steppes. Stable rare species [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Human activity, use of insecticides.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azərb. Repub. The state of the population should be kept under control, grazing of animals and mowing of grass in the butterfly's habitat should be completely prohibited.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Heşerətlər
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Göycələr
FAMILIA: Lycaenidae

YAFETİKA QIZIL KƏPƏNƏYİ

Lycaena japhetica Nekrutenko & Effendi, 1983

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadının uzunluğu 11,5-12,9 mm-dir. Qanadlar üstəndən tünd, qəhvəyi-bozdur, metal parlaqlığı yoxdur, qara ləkələrdən ibarət cərgələrin arasında qırılmayan bütöv narıncı zolaq vardır. Saçaqlar ağdır, damarlara əks yerləşmiş bir və ya iki ştrixlidir. Arxa qanad quyruqludur və aydın anal küncüldür. Qanadların alt hissəsi çoxlu qara dairəvi ləkədən ibarət alabəzək naxışlı gümüşü-ağdır. Dişidə zolaq daha enli və açıq rənglidir [Некрутенко, Эффенди, 1983].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Tək-tək dəvəqıran (*Atraphaxis spinosa*) kolları bitən çox quraq dağ yamaclarında məskunlaşır. İldə bir nəsil inkişaf edir. Kəpənəklərin uçuşu mayın ikinci yarısından iyulun ortalarına qədər davam edir. Yumurtalar qışlayır [Тихонов, Тихонова, 2014].

Yayıması: Abşeron rayonunda, Xızı və Altiyağacda qeyd edilmişdir. Nadir növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində məskunlaşma yerlərinin kəskin azalması və rekreatsiya təzyiqinin artması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Tədbir görülməmişdir. Populyasiyanın vəziyyətinə nəzarət, növün arealı daxilində qorunması və yayıldığı ərazilərdə heyvan otarılmasının, ot biçininin qadağan edilməsi.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Inhabits strongly arid mountain slopes with sparse bushes of *Atraphaxis spinosa*. One generation develops per year. The flight period of butterflies is from the second decade of May to mid-July. Eggs are wintering [Тихонов, Тихонова, 2014].

Distribution: Known from Absheron, Khizi and Altyagach provinces. Rare species [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Due to agricultural activities a sharp decrease in its habitat and an increase in recreational pressure.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken. The population of the butterfly needs to be controlled. Grazing and haymaking should be prevented in the habitats of the butterfly.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Göycələr
FAMILIA: Lycaenidae

OXİM QIZILI KƏPƏNƏYİ

Lycaena ochimus (Herrich-Schäffer, [1851])

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN B1+2ab(i,ii)c(ii)

Təsviri: Qanadlarının üst tərəfi narıncıdır. Alt tərəfi narıncı fonda qara nöqtələrlədir, ön qanadların alt tərəfi açıq rəngdə olub, kənarında sıralarla yerləşmiş qara ləkələr vardır. Arxa qanadların alt tərəfi qonur rəngli olub, boz tozcuqla örtülmüşdür, qırmızı-sarı haşiyəlidir. Ön qanadların xarici kənarı düz və ya yuvarlaqdır. Arxa qanadların arxa küncü dalğalı kənarlıdır. Dişilərdə qanadların üst tərəfində qara nöqtələr vardır [Əффенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 900-1600 m hündürlüklərdə traqakant və akantolimonlarla örtülmüş quraq dağ yamaclarında məskunlaşır. İldə iki nəsil verir. Maydan oktyabr ayına qədər uçur. Tırtılların qida bitkisi *Acantholimon* cinsinə aid bir neçə bitkidir.

Yayıması: Lənkəran təbii vilayətində və Nax. MR-də rast gəlinir. Sayı azalmaqda olan növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış ərazisində yanğınlar, mal-qaranın artıq otarılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Növün yaşayış ərazisində yerləşən qoruqlarda populyasiyanın vəziyyəti və növün mühafizəsi üzərində nəzarətin təşkili, bu ərazilərdə heyvanların otarılmasına və ot biçinmə qadağa qoyulması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Inhabits arid mountain slopes covered with tragacanth and acantholimon at altitudes from 900 to 1600 m a.s.l. The butterfly has two generations a year. The flight period is from May to October. Caterpillars' food plants are several species of *Acantholimon*.

Distribution: Found in the Lankaran NA and Nakh. AR [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Fires and overgrazing.

Existing and proposed protection measures: Included in the RBs of the USSR and Azerb. Repub. Organization of control over the state of the population and protection of the species in reserves located in the habitat of the species, prohibition of grazing and haymaking in these areas.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Göycələr
FAMILIA: Lycaenidae

ROMANOV TOMARESİ

Tomares romanovi (Christoph, 1881)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN B1+2b(ii,iii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadının uzunluğu 15-17 mm-dir. Üst tərəfdən qanadları qonur rəngdə olub, üzərində qırmızı-sarı iri ləkələr, arxa qanadlarda isə xarici kənarlarına yaxın, onlardan üç dəfə kiçik ölçülü ləkələr vardır. Alt tərəfdən arxa qanadlar və ön qanadların zirvəsi zərif, ipəkvaridir, narıncı naxışlı maviyə çalan boz rəngdədir [Əffəнди, 1971; Некрутенко, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Qida bitkisi – *Astragalus macrocephalus* Willd. bitən quru dağlıq yamaclarda məskunlaşır. İldə bir nəsil verir. Kəpənəklərin uçuşu aprel-mayda müşahidə edilir. Torpaqda pup mərhələsində qışlayır [Əffəнди, 1971; Некрутенко, 1990].

Yayılməsi: Nax. MR-də qeyd edilmişdir. Nadir növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: İnsanların təsərrüfat fəaliyyəti, sənaye tikintiləri, insektisid və digər pestisidlərin tətbiqi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Populyasiyası üzərində nəzarət və növün yayılma arealında qorunması, bu ərazilərdə heyvan otarılması, ot biçilməsinin qadağan edilməsi.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Inhabits arid mountain slopes with the obligatory presence of host plant *Astragalus macrocephalus* Willd. Gives one generation per year. Flight in April-May. It pupates in the soil, the pupa hibernates [Əffəнди, 1971; Некрутенко, 1990].

Distribution: Found in Nakh. AR. Rare species [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Agricultural activities, industrial development, the use of insecticides and pesticides.

Existing and proposed protection measures: Included in the RBs of the USSR and Azerb. Repub. Control over the population and protection of the species in the habitat, the prevention of grazing and haymaking are required.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Satirler
FAMILIA: Satyridae

TALIŞ MƏXMƏRİ KƏPƏNƏYİ

Lasiommata adrastoides (Bienert, 1870)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN B1+2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadının uzunluğu 24-26 mm-dir. Qanadlar üstdən qəhvəyidir. Ön qanadlarda zirvəyə yaxın hissədə qara nöqtə və qəhvəyi-qırmızı ləkəli böyük "göz" vardır. Arxa qanadlarda təxminən eyni 2 "göz" və qəhvəyi-qırmızı haşiyə ilə əhatə olunmuş 2 kiçik nöqtə vardır. Ön qanadlarda qara "göz" altından qabarıq şəkildə görünür, arxa qanadlarda eninə xətlər, sarı və qəhvəyi haşiyəli 6 gözcük sırası vardır. Dişilərdə qanad paxışının bütün elementləri daha aydın ifadə olunmuşdur və daha intensiv rəngə malikdir [Эфенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Taliş dağlarının meşə zonasında məskunlaşır. Meşə örtüyü altında və d.s.-dən 0-1600 m hündürlüklərdə meşə kənarlarında rast gəlinir. İldə 2 nəsil verir. Kəpənək iyun-avqust aylarında müşahidə olunur. Tırtıllar dənli bitkilərlə qidalanır (Gramineae) [Эфенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Yayılməsi: Lənkəran təbii vilayətində qeydə alınmışdır. Nadir növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin təsərrüfat məqsədilə istifadəsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Növün yaşayış ərazisində yerləşən qoruqlarda populyasiyanın vəziyyəti və növün mühafizəsi üzərində nəzarətin təşkili, bu ərazilərdə heyvanların otarılmasına və ot biçininə qadağa qoyulması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Inhabits the forest zone of the Talysh Mountains. It occurs under the forest canopy and on the edges from 0 to 1600 m a.s.l. It gives 2 generations per year. The flight of butterflies is observed in June-August. The food plant of caterpillars is cereals (Gramineae) [Эфенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Distribution: Known from the Lankaran NA. Rare species [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Use of habitats for agricultural purposes.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Organization of control over the state of the population and protection of the species in reserves located in the habitat, prohibition of grazing and haymaking in these areas.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

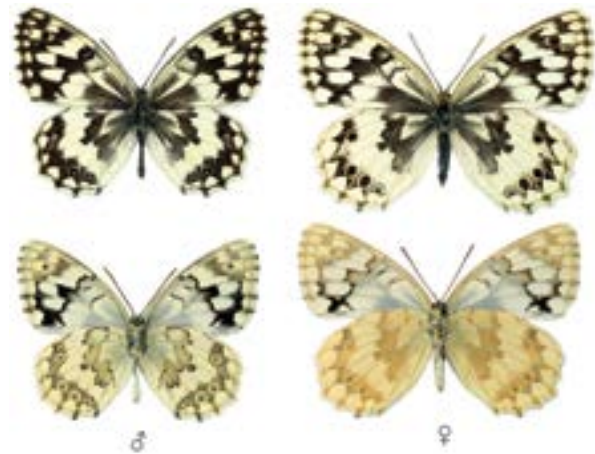
FƏSİLƏ: Satirilər
FAMILIA: Satyridae

HİLATA

Melanargia hylata (Ménétriés, 1832)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadının uzunluğu 24-26 mm-dir. Qanadlar üstədən sarımtıl-krem rəngdədir, qara-qəhvəyi xarici kənarın üzərində bir sıra krem rəngli ləkələr yerləşmişdir. Ön qanadın ön kənarı və qanadların bazal hissəsi də tünd-qəhvəyi rəngdədir. Qanadların üzərindəki tünd naxış altda daha zəif görünür, arxa qanadın xarici kənarı boyunca 6 gözşəkilli ləkədən ibarət sıra vardır, eyni ləkə ön qanadın yuxarı hissəsində də vardır [Эффенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 500-1800 m hündürlüklərdə quru kserofit yamaclarda, dağ çöllərində məskunlaşmışdır. İldə bir nəsil verir. Kəpənək iyunun sonundan avqustun əvvəlinə qədər uçur [Эффенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Yayıması: Lənkəran təbii vilayətində və Nax. MR-də qeydə alınmışdır. Nadir növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Antropogen təsirlər.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yaşayış ərazisində populyasiyanın vəziyyəti və növün mühafizəsi üzərində nəzarətin təşkili, bu ərazilərdə heyvanların otarılmasına və ot biçinə qadağa qoyulması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: The butterfly can be seen on dry xerophytic slopes, mountain steppes at altitudes from 500 to 1800 m a.s.l. It has one generation a year. The flight period of the butterfly is from late June to early August [Эффенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Distribution: Recorded in the Lankaran NA and Nakh. AR. Rare species [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Anthropogenic impacts.

Existing and proposed protection measures: Included in the RBs of the USSR and Azerb. Repub. Control over the population in the habitats of the species, the prevention of grazing and haymaking are required.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Satirlər
FAMILIA: Satyridae

ALP SATİRİ

Pseudochazara alpina (Staudinger, 1878)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(i,ii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadının uzunluğu 25-31 mm-dir. Qanadlar üstədən açıq-qəhvəyi olub, tünd damarlarla kəsilib və xarici və daxili kənarları kəskin olan enli sarı-kərpici sarğı ilədir. Ön qanad üstədən qara gözsəkili ləkəyə malikdir. Qanadın alt tərəfi kərpici-sarıdır və gözsəkili ləkəlidir. Arxa qanad altından tutqundur. Dişi fərdlər iridir (32-33 mm), qanad üzərindəki naxış daha parlaqdır, kontrastlıdır, sarı-kərpici sarğılar daha açıq rəngli və enlidir [Эфенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Kəpənəklər qoturotu, ska-bioza və bodyak bitkilərinin nektarı ilə qidalanırlar. Birinci yaş tırtıllar qışlayır və yalnız qışlamadan sonra qidalanmağa başlayırlar. Tırtıllar gecələr aktivdir.

Yayıması: Murovdağın, Kəpəzin cənub yamaclarında, Şahdağda, Lerikdə və Nax. MR-də yayılmışdır. Nadir növdür. Qafqaz endemikidir [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin təsərrüfat məqsədləri üçün istifadəsi, yanğınlər, ot biçini.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yaşayış ərazisində növün mühafizəsi üzərində nəzarətin təşkili, heyvanların otarılmasına və ot biçinə qadağa qoyulması, yanğınlərin nəzarətə alınması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Butterflies feed on the nectar of Scabiosa and Cirsium. First-year caterpillars hibernate and only after wintering begin to feed. Caterpillars are active at night.

Distribution: Known from the south slopes of Murovdag and Kapaz, Shahdag, Nakh. AR and Lerik. Rare Caucasian endemic [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Use of habitats for agricultural purposes, fires and haymaking.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Organization of control over the protection of the species, prohibition of grazing and haymaking in the territory of habitats, control of fires.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Məxməri kəpənəklər
FAMILIA: Satyridae

ƏFFƏNDİ MƏXMƏRİSİ

Satyrus effendi Nekrutenko, 1989

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B2ab(iii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadının uzunluğu 27,5 mm-dir. Qanadları üstədən tünd-qəhvəyidir. Ön qanadlar enlidir, zirvədə yuvarlaq və xarici kənarları qabarıqdır, arxa qanadların xarici kənarı bir qədər dalğavaridir. Ön qanadda bir ədəd ağ rəngli mərkəzi nöqtəsi olan iri qara gözşəkili ləkə vardır, alt hissəsi tünd-qəhvəyi rəngdədir. Arxa qanadın alt hissəsi əlvandır, sınıq xətlər xaricdən ensiz ağımtıl zolaqlarla birləşir. Dişi fərd üstədən daha açıq-qəhvəyi rənglidir, gözşəkili ləkə erkəkdə daha böyükdür [Некрутенко, 1989].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s-dən 1700-3000 m hündürlüklərdə otlar və kiçik kollarla örtülmüş, günəşin yaxşı isitdiyi qayalı yamaqlarda yaşayır. Biologiyası öyrənilməmişdir [Morgun, Shilnikov, 2016].

Yayılması: Yalnız Nax. MR-də qeydə alınmışdır. Nadir növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Ərazilərin təsərrüfat məqsədilə istifadəsi, hədsiz mal-qara otarılması və ot biçilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Növün yaşadığı ərazidə populyasiyanın vəziyyətinə nəzarətin təşkil edilməsi, bu ərazilərdə mal-qaranın otarılması və ot biçininin qadağan edilməsi.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: The butterfly inhabits rocky slopes well warmed by the sun, overgrown with grass and small shrubs at an altitude of 1700 to 3000 m a.s.l. Biology has not been studied [Morgun, Shilnikov, 2016].

Distribution: Known from Nakh. AR only [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Agricultural activities, overgrazing, intensive haymaking.

Existing and proposed protection measures: Control over the state of the population, prevention the overgrazing and intensive haymaking in the area of species habitat.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Heşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Nymphalidlər
FAMILIA: Nymphalidae

ALENKSANDRA SƏDƏFLİSİ

Argynnis alexandra Ménétries, 1832

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:

EN B1+2ab(ii,iii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadlarının uzunluğu 25-27 mm-dir. Qanadlar üst tərəfdən kürəni rəngdədir, sədəflilər üçün səciyyəvi qara ləkəlidir. Ön qanadların zirvəsi altdan və digər kənar hissələr açıq rəngdədir, arxa qanadların orta hissəsində gümüşü ləkələrdən ibarət zolaq vardır. Bir qrup ləkə qanadın əsasına yaxın, ən iri ləkə isə mərkəzi hissədə yerləşir [Эффенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 1500 m hündürlüklərdə enliyarpaqlı Hirkan tipli meşələrdə yayılmışdır. Qiji (*Pteridium* sp.) bitən meşə talalarında daha çox təsadüf edilir. Kəpənəklərin uçuşu iyunun əvvəllərindən avqustadək müşahidə edilir. Dişilər iyulun axırlarında bənövşə (*Viola* sp.) yarpaqlarına yumurta qoyur. Birinci yaş sürfələri qışlamaya gedir [Эффенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Yayıması: Lənkəran təbii vilayətində və Nax. MR-də yayılmışdır. Nadir növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin azalmasına səbəb olan təsərrüfat fəaliyyəti.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Populyasiya vəziyyətinə nəzarət, areal ərazisində otarılma və ot çalınmasının tam qadağan edilməsi.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Inhabits light deciduous mountain forests of the Hyrcanian type at altitudes from 300 to 1500 m a.s.l. Often found in forest clearings with thickets of bracken (*Pteridium* sp.). Butterflies fly from the beginning of June to August. Females lay eggs at the end of July on violet leaves (*Viola* sp.). The first instar caterpillars hibernate [Эффенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Distribution: Found in Lankaran NA and Nakh. AR. Rare species [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Agricultural activities that lead to the reduction of habitats.

Existing and proposed protection measures: Included in the RBs of the USSR and Azerb. Repub. Control over the state of the population, complete prohibition on grazing and haymaking in its area.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Nimfəlidlər
FAMILIA: Nymphalidae

İONİYA BƏRQVURANI

Thaleropsis ionia (Eversmann, 1851)

IUCN kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2b(ii,iii)c(ii)

Təsviri: Ön qanadının uzunluğu 22-24 mm-dir. Qanadların əsas tonu qırmızımtıl-sarı, kürəni rəngdədir, üzərində qəhvəyi zolaqlar və müxtəlif formalı ləkələrdən ibarət naxış var. Ön qanadın zirvəsində 2-3 ağ ləkə var. Qanadların alt hissəsi alabəzək naxışlı parlaq-sarıdır. Ön qanadın kənarları kəsilmişdir [Эффенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Qaratikan (*Paliurus*), dağdağan (*Celtis*) kimi kserofit bitkilər bitən daşlı yamaclar və dərələrdə məskunlaşır. Kəpənəklər may-iyun aylarında uçur. Pupa mərhələsində qışlayır [Эффенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Yayıması: Lənkəran təbii vilayətində, Nax. MR-də, Zaqatala-Balakən, Şamaxı, İsmayilli rayonlarında yayılmışdır. Nadir növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: İnsan fəaliyyəti nəticəsində məskunlaşma yerlərinin vəziyyətinin pisləşməsi və ya məhv edilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Populyasiyasının vəziyyətinə nəzarət, növün məskunlaşma sahələrində otarma və ot biçininin tamamilə qadağan edilməsi.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Inhabits rocky slopes and valleys with xerophytic shrubs such as *Paliurus* and *Celtis*. Butterflies fly in May-June. Winters in the pupal stage [Эффенди, 1971; Некрутенко, 1990].

Distribution: Known from the Lankaran NA, Nakh. AR, Zagatala-Balakan, Shamakhi, Ismayilli. Rare species [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Deterioration or destruction of habitats due to human activity.

Existing and proposed protection measures: Included in the RBs of the USSR and Azerb. Repub. Control over the state of the population, complete prohibition on grazing and haymaking in the habitats of the species.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Pulcuqluqanadlılar
ORDO: Lepidoptera

FƏSİLƏ: Danaidlar
FAMILIA: Danaidae

XRİZİP

Danais chrysippus Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Qanadları açıq halda 66-68 mm-dir. Ön qanadlar narıncı rəngdədir. Zirvələri qara olub, nahamar ağ zolaqla kəsilməmiş və kiçik ağ ləkələrlə örtülmüşdür. Arxa qanadlar da narıncı rəngdə olub, mərkəzdə üç dəyirmi qara ləkə ilə bəzənmişdir. Bədən qara rəngdədir, kiçik ağ nöqtələrlə örtülüdür. Erkək fərdlər dişilərdən daha kiçikdir, lakin rəngləri daha parlaqdır. Tırtıllar açıq-boz olub, sarı çalarlıdır. Buğumların hər birində qara sarğı var [Эфенди, 1971].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Çayların subasarlarında, açıq ərazilərdə rast gəlinir. İnkişafı birillikdir. Kəpənəklərin uçuşu sentyabr-oktyabr aylarında müşahidə edilir.

Yayıması: Lənkəran təbii vilayəti ərazisində qeyd alınmışdır. Sayı azalmaqda olan nadir növdür [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Tırtılın qidalandığı *Cynanchum acutum* bitkisinin zərərli alaqlı otu kimi məhv edilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Populyasiyanın vəziyyətinin nəzarətdə saxlanması.

Tərtibçi: N.Snegovaya

Foto: V.Tixonov

Bioecological features: Inhabits open areas and river banks. Development lasts one year. The flight of butterflies is observed in September-October.

Distribution: Recorded in the Lankaran NA region only. A rare species whose number is declining [Tschikolovets, Nekrutenko, 2012; Snegovaya, Petrov, 2019].

Limiting factors: Eradication of caterpillar food plant *Cynanchum acutum* as a noxious weed.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Control over the population.

Compiler: N.Snegovaya

Photo: V.Tikhonov

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Perdeqanadlılar
ORDO: Hymenoptera

FƏSİLƏ: Əsl arılar
FAMILIA: Apidae

QÜVVƏTLİ ANTOFORA

Anthophora robusta (Klug, 1845)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: DD

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(i,ii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 17-21 mm-dir. Baş, döş, ayaqlar və erkəklərdə qarınıcıqın 1, 2 və 3-cü terqitləri, dişilərdə 1-ci terqit açıq-qəhvəyi rəngli uzun tükcüklərlə örtülmüşdür, digər terqitlərdə tük örtüyü zəifdir. Dişinin 1 və 2-ci terqitləri, erkəklərdə 3-cü terqitin zirvəsində ağ tükcüklərdən ibarət zolaq var. Dişilərdə baş qaradır, erkəklərdə mandibulalar, üst dodaq və uzun yan hissələrində sarı naxışlar var [Алиев, Магеррамов, 2007].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Alçaq dağlıq, orta dağlıq meşə-çöl, çöl, quruçöl və yarımsəhra landşaftlarında d.s.-dən 800 m-dək hündürlüklərdə məskunlaşır. İldə 1 nəsil verir. Yetkin fərdlərə mayın axırlarından iyulun axırlarınadək təsadüf edilir. Çiçəklərin nektar və tozcuğu ilə qidalanır [Məhərrəmov, 2015].

Yayıması: Şamaxı və Lerik rayonlarında, Nax. MR-də təsadüf edilir. Nadir növdür.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Dağlıq çöllərdə tikinti işlərinin aparılması, məskunlaşdığı ərazilərin kənd təsərrüfatı məqsədilə istifadəsi, zərərvericilərə qarşı pestisidlərin tətbiqi, həddən artıq otarılma.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Rezervasiya yerlərində yaşayışların təşkili.

Tərtibçilər: G.Hüseynzadə, M.Məhərrəmov

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Inhabits low-mountain, mid-mountain forest-steppe, steppe, dry-steppe and semi-desert landscapes at altitudes up to 800 m a.s.l. Gives 1 generation per year. Adults are found from late May to late July. Feeds on nectar and pollen from flowers [Məhərrəmov, 2015].

Distribution: Known from Shamakhi and Lerik provinces environs and Nakh. AR. Rare species.

Limiting factors: General building developments in the mountain steppes, the use of habitats for agricultural purposes, the use of pesticides, overgrazing.

Existing and proposed protection measures: Included in the IUCN RL and the RB of Azerb. Repub. Sanctuaries should be organized in reservation places.

Compilers: G.Huseynzade, M.Maharramov

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Perdeqanadlılar
ORDO: Hymenoptera

FƏSİLƏ: Əsl arılar
FAMILIA: Apidae

ERMƏNİSTAN ZOLAQLI ARISI

Bombus armeniacus (Radoszkowski, 1877)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: EN A3c

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B1+2ab(i,ii)

Təsviri: Dişilərin bədən uzunluğu 22-25 mm, erkəklərinki 15-17 mm-dir. Yanaq hissəsi çox uzunsovdur. Bel hissədə qanadlar arasında qara tükcüklərdən bütöv zolaq var, alın və ənsə, arxa ayaq baldırlarının kənarları və qarıncığın son seqmenti (pigidium) qara tükcüklü, qalan hissələri isə sarı tükcüklüdür. Qanadlar qəhvəyi rəngdədir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Torpaqda yuvalayır. İldə bir nəsil verir. Orta dağlıq dağ-kserofit, dağ-meşə, dağ-kserofit çəmən-kolluq landşaftlarında məskunlaşır. D.s.-dən 2300 m hündürlüklərdə təsadüf edilir [Əliyev, 2013].

Yayılməsi: Nax. MR-də yayılmışdır [Məhərrəmov, 2015]. Son 20 ildə sayı azalmaqda davam edir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Çəmənliklərdə otlaqların həddən artıq istismarı, məskunlaşma yerlərinin kənd təsərrüfatı məqsədilə istifadəsi, pestisidlərin tətbiqi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: SSRİ QK-yə, IUCN-in QS-yə daxil edilmişdir. Məskunlaşma yerlərində heyvan otarılmasının, ot biçininin qarşısının alınması, pestisidlərdən istifadənin azaldılması.

Tərtibçilər: G.Hüseynzadə, M.Məhərrəmov

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Nests in the ground. Gives one generation per year. Inhabits mid-mountain mountain-xerophyte, mountain-forest, mountain-xerophyte-meadow-shrub landscapes. Found at altitudes up to 2300 m a.s.l. [Əliyev, 2013].

Distribution: Distributed in the Nakh. AR [Məhərrəmov, 2015]. The population has continued to decline over the past 20 years.

Limiting factors: Overexploitation of pastures in meadows, use of habitats for agricultural purposes, and use of pesticides.

Existing and proposed protection measures: Included in the IUCN RL, RBs of the USSR and Azerb. Repub. Prevention of livestock grazing and haymaking, and reduction of pesticide use in habitats are required.

Compilers: G.Huseynzade, M.Maharramov

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Perdeqanadlılar
ORDO: Hymenoptera

FƏSİLƏ: Əsl arılar
FAMILIA: Apidae

ÇÖL ZOLAQLI ARISI

Bombus fragrans (Pallas, 1771)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
EN A2c+3c+4c

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(iii)

Təsviri: Dişilərin uzunluğu 28-35 mm, erkəklərin isə 18-23 mm-dir. Bədən qara, qanadlar tünd-qəhvəyidir. Baş qismən sarı, alın və ənsənin kiçik hissəsi qara tükçüklüdür. Döşdə qara tükçüklərdən ibarət aydın zolaq nəzərə çarpır, qalan hissəsi sıx sarı, qarncıq isə tamamilə sarı tükçüklərlə örtülüdür. Arxa baldırların kənarları qara tükçüklüdür [Əliyev, 2013].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Düzən, dağətəyi və dağlıq çöllərdə yayılmışdır. Torpaqda gəmiricilərin yuvalarında məskunlaşır. İldə bir nəsil verir. Növ süni çoxaldılma üçün əlverişlidir. D.s.-dən 3000 m-dək hündürlüklərə qalxır [Məhərrəmov, 2018; Aliyev, Huseynzade, 2018].

Yayılması: Nax. MR-də, İsmayilli və Lerik rayonlarında yayılmışdır. Son 30 ildə sayı çox azalmışdır. Lokal məskunlaşma yerlərində tək-tək rast gəlinir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Çəmənliklərdə otlaqların həddən artıq istismarı, məskunlaşma yerlərində qida bitkilərinin azalması, iqlim dəyişikliyi təsirlərinin artması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Məskunlaşma yerlərində heyvan otarılmasının qadağan edilməsi, əkin sahələrinin və pestisidlərdən istifadənin azaldılması.

Tərtibçilər: G.Hüseynzadə, M.Məhərrəmov

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Inhabits the plains, foothills and mountain steppes. It nests in the ground in rodent burrows. It has one generation a year. The species is suitable for artificial reproduction. It rises up to 3000 m a.s.l. [Məhərrəmov, 2018; Aliyev, Huseynzade, 2018].

Distribution: Found in the Nakh. AR, Ismayilli and Lerik provinces environs. The population has significantly declined over the past 30 years. Occurs singly in local habitats.

Limiting factors: Overexploitation of grassland pastures, reduced forage yields in habitats, increased impacts of climate change.

Existing and proposed protection measures: Grazing should be prevented, the area of agricultural land and the use of pesticides in the habitats should be reduced.

Compilers: G.Huseynzade, M.Maharramov

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Perdeqanadlılar
ORDO: Hymenoptera

FƏSİLƏ: Əsl arılar
FAMILIA: Apidae

FARS ZOLAQLI ARISI

Bombus persicus (Radoszkowski, 1881)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(ii)

Təsviri: Uzunluğu 18-22 mm-dir. Döşün və qarıncığın orta hissəsi qar kimi ağ uzun tükcüklərlə örtülüdür. Döşün arxa, qarıncığın isə ön və arxa hissələri uzun qara tükcüklərlə örtülmüşdür. “Səbətciyin” tükcükləri ağıdır. Qanadlar tündür [Əliyev, 2013].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Orta dağlıq dağ-kserofit, dağ-meşə, dağ-kserofit çəmən-kolluq, yüksək dağlıq subalp və alp çəmənlik landşaftlarında yayılmışdır. Subalp çəmənlikləri, zınbırtikan və kəklikotu formasiyalarının üstünlük təşkil etdiyi quru yamaclar, bozqır dağ çölləri və bağlarda məskunlaşır. D.s.-dən 3300 m hündürlüklərdə rast gəlinir [Aliyev, Huseynzade, 2018].

Yayıması: Nax. MR-də, Lerik rayonunda rast gəlinir. Azsayılı növdür. Son 30 ildə 1 fərd toplanmışdır. Qafqaz endemikidir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Mal-qaranın otarılması, çəmənliklərin biçilməsi nəticəsində yuvalarının dağıdılması və məskunlaşma yerlərinin azalması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Növün məskunlaşma yerlərində mal-qara otarılmasının, ot çalınmasının qarşısının alınması.

Tərtibçilər: G.Hüseynzadə, M.Məhərrəmov

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Inhabits the mid-mountain mountain-xerophyte, mountain-forest, mountain-xerophyte meadow-shrub, high-mountain subalpine, and alpine-meadow landscapes, subalpine meadows, dry slopes, mountain steppes and gardens with a predominance of Cyperaceae and thyme formations. It occurs at an altitude of up to 3300 meters a.s.l. [Aliyev, Huseynzade, 2018].

Distribution: Found in the Nakh. AR, Lerik provinces. Rare species. Over the past 30 years, only 1 individual has been found. It is endemic to the Caucasus.

Limiting factors: Grazing, destruction of nests and reduction of habitats due to the mowing of grasslands.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Prevention of livestock grazing and haymaking in the habitats.

Compilers: G.Huseynzade, M.Maharramov

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Perdeqanadlılar
ORDO: Hymenoptera

FƏSİLƏ: Əsl arılar
FAMILIA: Apidae

PORÇİNSKİ ZOLAQLI ARISI

Bombus portchinski (Radoszkowski, 1883)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(iii)

Təsviri: Dişilərin bədən uzunluğu 21-24 mm, erkəklərinki 15-18 mm, işçi arılarını isə 12-16 mm-dir. Baş uzunsov, yanaqlar çox uzundur, dişilərdə yanaq uzunluğu onun əsasının enindən 2 dəfə uzun, erkəklərdə bir qədər qısadır. Alın hissədə tək-tək qara tükcüklər var. Sadə gözcüklərin yuxarı kənarları mürəkkəb gözlərin yuxarı kənarlarını birləşdirən xətt üzərindədir. Qarınıcığın ilk 3 terqitindəki sarı tükcüklərin miqdarı daha çoxdur və orada sarı zolaq aydın görünür [Əliyev, 2013].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Qarışıq meşələrdə və dağlıq qurşaqların dağ-kserofit, dağ-kserofit çəmən-kolluq, yüksək dağlıq subalp və alp çəmənlik landşaftlarında yayılmışdır. Dişilər mayın axırları qışlamadan çıxır [Məhərrəmov, 2015].

Yayılması: Nax. MR-də, Göygöl və Gədəbəy rayonlarında yayılmışdır. Azsayılı növdür. Lokal yayılmış stenobiont növdür.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Meşələrin qırılması, otlaqların həddən artıq istismarı, təbii ekosistemlərin pozulması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Subalp və alp çəmənliklərində heyvan otarılması və ot çalınmasının məhdudlaşdırılması, rezervasiya yerlərinin qorunması.

Tərtibçilər: G.Hüseynzadə, M.Məhərrəmov

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Inhabits the mixed forests and mountain-xerophyte, mountain-xerophyte meadow-shrub, high-mountain subalpine and alpine-meadow landscapes of mountain zones. Females leave wintering at the end of May [Məhərrəmov, 2015].

Distribution: Found in the Nakh. AR, Goygol and Gadabay provinces. Rare and local stenobiont species.

Limiting factors: Deforestation, overexploitation of meadows, destruction of natural ecosystems.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Restriction of grazing and haymaking in subalpine and alpine meadows, protection of habitats.

Compilers: G.Huseynzade, M.Maharramov

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Heşerətlər
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Perdeqanadlılar
ORDO: Hymenoptera

FƏSİLƏ: Halikt anları
FAMILIA: Halictidae

YARIÖRTÜLÜ HALİKT

Halictus semitectus Morawitz, 1874

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: EN (B2ab)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(iii)

Təsviri: Dişilərdə bədən açıq-yaşıl rəngdədir. Baş və döş metal parıltılıdır. Dişilərin uzunluğu 5,5-6,5 mm, erkəklərin uzunluğu isə 5-6 mm-dir [Məhərrəmov, 2015].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Düzenlik, yarım səhra, alçaq dağlıq və orta dağlıq dağ-kserofit, dağ-kserofit çəmən-kolluq, dağ-meşə landşaftlarında məskunlaşır. Yetkin fərdlərə aprelin əvvəllərindən iyulun axırlarına-dək təsadüf edilir [Гусейнзаде, 2000].

Yayıması: Muğan düzündə, Şəmkir, Ucar, Qazax və Şahbuz rayonlarında təsadüf edilmişdir. Nadir növdür. Son 20 ildə bir dəfə Şahbuz rayonunda rast gəlinmişdir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Otlaq sahələrinin həddindən artıq otarılması, meşə sahələrində insektisidlərdən kortəbii istifadə.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə daxil edilmişdir. İlk dəfə Azərb. Resp. QK-yə daxil edilir. Növün məskunlaşdığı ərazilərdə ot biçininin və həddən artıq otarılmanın məhdudlaşdırılması.

Tərtibçilər: M.Məhərrəmov, G.Hüseynzadə

Foto: Y.Astafurova

Bioecological features: Inhabits flat, semi-desert, low-mountain and mid-mountain xerophyte-mountain, xerophyte-mountain meadow-shrub, mountain-forest landscapes. Adults occur from early April to late July [Гусейнзаде, 2000].

Distribution: Occurs in the Mughan plain, Shamkir, Ujar, Gazakh and Shahbuz provinces. Rare species. Over the past 20 years, it was found once in the Shahbuz region.

Limiting factors: Overgrazing, spontaneous application of insecticides in forest areas.

Existing and proposed protection measures: Included in the IUCN RL. For the first time included in the RB of Azerb. Repub. Limitation of grass mowing and overgrazing in the habitats of the species are required.

Compiler: M.Maharramov, G.Huseynzade

Photo: Y.Astafurova

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Perdeqanadlılar
ORDO: Hymenoptera

FƏSİLƏ: Yarpaqkəsen anılar
FAMILIA: Megachilidae

GÜLƏBƏNZƏR İKTERANTİDİUM

Icteranthidium cimbiciforme (Smith, 1854)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(i,ii)

Təsviri: Dişilər 15-20 mm, erkəklər 18-22 mm uzunluğundadır. Baş və döş əsasən sarıdır, qarıncıq terqitləri parlaqdır, yanlardan sarı ləkəlidir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Alçaq dağlıq və orta dağlıq dağ-kserofit, dağ-kserofit çəmən-kolluq landşaftlarında məskunlaşır. *Apiaceae* fəsiləsi bitkilərinə üstünlük verdiyi ehtimal olunur [Fateryga, Proshchalykin, Maharramov, 2020]. Yetkin fərdlərə may ayının ikinci yarısından iyulun sonunadək təsadüf edilir [Əliyev, Məhərrəmov, Proşalikin, 2018].

Yayıması: Zaqatala və Şahbuz rayonlarında tapılmışdır. Azsayılı növdür. Son 50 ildə bir məntəqədən toplanılmışdır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Çay vadilərinin əkilib-becərilməsi, kolluq ərəzilərin dağıdılması, bağlarda insektisidlərdən kortəbii istifadə.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə daxil edilmişdir. İlk dəfə Azərb. Resp. QK-yə daxil edilir. Çay vadilərində kolluq sahələrinin genişləndirilməsi.

Tərtibçilər: M.Məhərrəmov, G.Hüseynzadə

Foto: M.Proşalikin

Bioecological features: Inhabits mountain-xerophyte and mountain-xerophyte meadow-shrub landscapes of the low-mountain and mid-mountain belts. Probably, prefers plants of the *Apiaceae* family [Fateryga, Proshchalykin, Maharramov, 2020]. Adults occur from the second half of May to the end of July [Əliyev, Məhərrəmov, Proşalikin, 2018].

Distribution: Found in Zagatala and Shahbuz provinces. Rare species. Over the past 50 years, it has been recorded from one place only.

Limiting factors: Cultivation of river valleys, destruction of shrubs, spontaneous application of insecticides in gardens.

Existing and proposed protection measures: Included in the IUCN RL. For the first time included in the RB of Azerb. Repub. Expansion of areas of shrubs in river valleys is required.

Compilers: M.Maharramov, G.Huseynzade

Photo: M.Proshchalykin

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Torqanadlılar
ORDO: Neuroptera

FƏSİLƏ: Askalafilər
FAMILIA: Ascalaphidae

QARMAQBURUNLU BUBOPSİS

Bubopsis hamatus (Klug, 1834)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(iii)c(iii)

Təsviri: Erkək fərdlərin bədən uzunluğu 24-26 mm, dişilərinki isə 23-26 mm-dir. Qanadlar açıq halda 55-70 mm-dir. Biğciqların uzunluğu 19-22 mm-dir. Bədəni tünd-qəhvəyi rəngdə olub, üzəri ağ və ya qəhvəyi tükcüklərlə sıx örtülüdür. İri görkəmli gözləri vardır. Qanadları şəffaf, nazik qara damarlı, ləkəsizdir. Qanadlardakı stiqlə sarıdır. Biğciqların əsası və ucdakı gürzlər sarımtıldır. Ətraflar açıq rəngli, pəncələrin ucları və caynaqlar qaradır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Əsasən qumluq ərazilərdə, səhralarda, kserofit yamaclarda, quru otlu çöllərdə yaşayır [Kerimova, Krivokhatsky, 2018; Керимова, 2019]. Gündüzlər fəaldır, lakin gecə süni işıq mənbələrinə də uça bilər. Sürfənin yaşayış yerləri məlum deyil. Yetkin fərd yırtıcıdır, uçuş zamanı kiçik həşəratları ovlayır. Səkit vəziyyətdə otların üzərində oturur.

Yayılması: Azsayılı növdür. Abşeron, Siyazən, Xızı, Kürdəmir rayonlarında qeydə alınmışdır [Kerimova, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Məlum deyil.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Heç bir tədbir görülməmişdir. Növün biologiyası, ekologiyası və davranışının öyrənilməsi.

Tərtibçi: İ.Kerimova

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: It lives mainly in sandy areas, deserts, xerophytic slopes, dry grassy steppes [Kerimova, Krivokhatsky, 2018; Керимова, 2019]. It is diurnal species, but it can fly to artificial light sources at night. The habitats of the larvae are unknown. The adult is a predator that preys on small insects during flight. In a calm state, it sits quietly on the grass.

Distribution: Rare species. Recorded in Siyazan, Khizi, Kurdamir provinces [Kerimova 2019].

Limiting factors: No information.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken. The biology, ecology and behavior of the species must be studied.

Compiler: I.Kerimova

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Heşerətlər
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Torqanadlılar
ORDO: Neuroptera

FƏSİLƏ: Askalafilər
FAMILIA: Ascalaphidae

PARLAQ ASKALAF

Deleproctophylla variegata (Klug in Ehrenberg, 1834)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN B2ab(i,ii,iii); C2a(i)

Təsviri: Ön qanadlarının uzunluğu 15-22 mm-dir. Arxa qanadları aydın şəkildə qısa və dolğundur. Qanad damarları çox zərif və açıq rəngli, pterostiqma tünd-qəhvəyidir. Ön qanadlarda ləkələr yoxdur, yalnız arxa qanadlarda damarların tündləşməsi səbəbindən pterostiqmanın arxasında zəif tünd nöqtə vardır. Bığcıqlar qəhvəyi olub, zirvədə daha açıqdır, üçüncü cüt ətrafın bud hissəsi ləkəsizdir. Erkək fərdin ektoproktaları distal yarıda aydın şəkildə görünür [Aspöc, Hölzel, 1980].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Bitki örtüyü kasıb olan yerlərdə, həmçinin yabani taxıl bitkilərinin bitdiyi quraq ərazilərdə d.s.-dən 400-1700 m hündürlüklərdə rast gəlinir. Çox az öyrənilmişdir. Yayıldığı yerlərdə populyasiya sıxlığı adətən çox aşağı olur.

Yayılması: Azsayılı növdür. Nax. MR-də, Füzuli və Xızı rayonlarında qeydə alınmışdır [Керимова, Кривохатский, 2018; Керимова, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin mal-qara tapdağına məruz qalması, tez-tez təkrar olunan yanğınlar.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Heç bir tədbir görülməmişdir. Növün biologiyası, ekoloziyası və davranışının öyrənilməsi.

Tərtibçi: İ.Kerimova

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: It occurs at an altitude of 400 to 1700 m a.s.l. in places with poor vegetation, as well as in areas where dry, wild cereal plants grow. Little studied. The population density in distribution areas is usually very low.

Distribution: Rare species. Recorded in Nakh. AR, Fuzuli, Khizi provinces [Керимова, Кривохатский, 2018; Керимова, 2019].

Limiting factors: Overgrazing and frequent fires in its habitat.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken. The biology, ecology and behavior of the species must be studied.

Compiler: I.Kerimova

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Heşerətlər
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Torqanadlılar
ORDO: Neuroptera

FƏSİLƏ: Qarışqa aslanları
FAMILIA: Myrmeleontidae

BƏBİRƏOXŞAR QARIŞQA ASLANI

Dendroleon pantherinus (Fabricius, 1787)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Ön və arxa qanadları təqribən eyni uzunluqda olub, 19-23 mm-dir. Bədəni sarımtıl-qonur rəngdə olub, qanadları üzərində qırmızıya çalan qonur ləkələr vardır. Başı sarımtıl-qonur rəngdədir, gözləri arasında tünd-qonur rəngli zolaq vardır. Döşü sarı rəngli olub, qonur naxışlıdır. Ətraflar uzun və nazikdir, sarı rənglidir. Arxa ətrafların budları tamamilə qonurdur. Qanadlar enlidir, neştəşəkillidir, ikirəngli köndələn və boylama damarlara malikdir. Qarıncıq açıq-qonur rəngdə olub, qısa qara tükçüklərlə örtülüdür [Кривоухатский, 2011].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yetkin fərdlər subtropik və ya mülayim rütubətli enliyarpaqlı meşələrdə rast gəlinir. Gecələr fəaldır. Sürfələr fəal yırtıcıdır, enliyarpaqlı ağacların (şabalıq və palıd) koğuşlarında yaşayır, hətta yaşayış evlərində kölgəli yerlərdə də gizlənilir [Кривоухатский, 2011].

Yayıması: Nadir növdür. Quba və İsmayilli rayonlarında qeydə alınmışdır [Керимова, Кривоухатский, 2018].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Növün yayıldığı ərazilərdə mal-heyvan otarılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Heç bir tədbir görülməmişdir. Növün yaşadığı meşələrdən koğuşlu ağacların kəsilməməsi, növün qorunması barədə əhali arasında təbliğat aparılması.

Tərtibçi: İ.Kerimova

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Imago lives in deciduous forests of subtropical or temperate latitudes and is active at night. Adults and larvae are predators. The larvae live in the hollow of broad-leaved trees (chestnut and oak). It also hides under the bark of trees, even in shady areas of residential buildings [Кривоухатский, 2011].

Distribution: Rare species. Recorded in Guba and Ismayilli provinces [Керимова, Кривоухатский, 2018].

Limiting factors: Livestock grazing in areas where the species is distributed.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken. Hollow trees should not be cut down in forests where the species lives. It is necessary to carry out propaganda among the population about the protection of the species.

Compiler: I.Kerimova

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Torqanadlılar
ORDO: Neuroptera

FƏSİLƏ: Qarışqa aslanları
FAMILIA: Myrmeleontidae

İNCƏ QARIŞQA ASLANI

Neuroleon (Ganussa) tenellus (Klug, 1834)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: *Yoxdur*

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(iii,iv)

Təsviri: Ön qanadlarının uzunluğu 10-17 mm-dir. Apikal hissədə köndələn damarlar yoxdur. Pterostiqma yaxınlığında R və RS damarlar arasında 4-6 köndələn damar vardır. Qarıncıq terqitləri uzunsov nöqtələrin əmələ gətirdiyi sarı xətlidir. Bütün sternitlərin orta hissəsində qara ləkə vardır. Baş bıçcıqlardan aşağıda köndələn qəhvəyi zolaqlıdır. Ön döşün uzunluğu eninə bərabərdir [Krivokhatsky, 1996].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Biologiyası öyrənilməmişdir. Günəşin yaxşı isitdiyi, quru iqlimli yovşanlı, şoran-gəli təpələrdə, düzlərdə və ya yol kənarlarında rast gəlinir. Gecələr fəaldır. Gündüzlər yaşayış ərazisindəki alçaq kollar və otlar arasında gizlənir.

Yayılması: Azsayılı növdür. Bakı, Abşeron, Qobustan, Kür-Araz ovalığı, Mingəçevirdə, Ağdaş və Culfa rayonlarında qeydə alınmışdır [Керимова, Кривоухатский, 2018].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Növün yayıldığı ərazilərdə mal-qara otarılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Heç bir tədbir görülməmişdir. Növün qorunması barədə əhali arasında təbliğat aparılması.

Tərtibçi: İ.Kerimova

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Biology has not been studied. It can be found on dry, sun-warmed hills, plains, or roadsides on sagebrush or salt plants. Nocturnal species. During the day it hides among low bushes and grasses in habitats.

Distribution: Rare species. Recorded in Baku environs, in Absheron, Gobustan, Kura-Araz lowland, Mingachevir, Agdash and Julfa provinces [Керимова, Кривоухатский, 2018].

Limiting factors: Livestock grazing in areas where the species is distributed.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken. It is necessary to carry out propaganda among the population about the protection of the species.

Compiler: I.Kerimova

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Heşeratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Torqanadlılar
ORDO: Neuroptera

FƏSİLƏ: Qarışqa aslanları
FAMILIA: Myrmeleontidae

TÜRK PALPARESİ

Palpares turcicus Kocak, 1976

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B2ab(iii)c(iii)

Təsviri: Başı nisbətən kiçik olub, şaquli yerləşmişdir. Başın yan tərəflərində dəyirmi gözlər yerləşir. Bığcıqlar zirvədə toppuzvari qalınlaşmışdır. Qarncıq uzun və ensizdir, üzərindəki naxış köndələn qonur rəngli halqalardan ibarətdir. Ön döşün eni uzunluğundan çoxdur. Ətraflar güclüdür. Qanadlar enli olub, üzərində ləkələrdən ibarət mürəkkəb, qonur naxış vardır [Керимова, Кривохатский, 2018].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yetkin fərdlər yırtıcıdır, öz şikarını uçuşda tutur. Sürfə nisbətən iridir, çəlləkvari və bir qədər yastı bədəne malikdir. Sürfəsi fəal yırtıcıdır. Pup sərbəstdir [Krivokhatsky et al., 2017].

Yayıması: Azsayılı növdür. Ordubad rayonunda rast gəlinir [Керимова, Кривохатский, 2018].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yayıldığı ərazilərdə heyvan otarılması, ot biçini.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Heç bir tədbir görülməmişdir. Növün qorunması barədə əhali arasında təbliğat aparılması, hər il yasayış ərazilərinə monitorinqlərin təşkil edilməsi.

Tərtibçi: İ.Kerimova

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Adults are predators, catching their prey in flight. The larva is relatively large, with a barrel-shaped and slightly flattened body. The larva is an active predator. Pupa is free [Krivokhatsky et al., 2017].

Distribution: Rare species. Recorded in Ordubad province [Керимова, Кривохатский, 2018].

Limiting factors: Overgrazing and haymaking in its habitat.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken. Propaganda should be carried out among the population about the protection of the species, monitoring of the habitat should be organized every year.

Compiler: I.Kerimova

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Heşerətlər
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Torqanadlılar
ORDO: Neuroptera

FƏSİLƏ: Qarışqa aslanları
FAMILIA: Myrmeleontidae

QAMƏTLİ PSEVDIFORMİKALEO

Pseudoformicaleo gracilis (Klug, 1834)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B2 ab(iii)c(iii)

Təsviri: Ön döş əsasən tünd-qəhvəyi, boz-kül rəngdədir. Daxili kənarı boyunca 3 sarı ləkə vardır, lakin onlar daxili şırım qarşısında bitir. Səthində çox az sayda qılıcılar vardır. Yan tərəflərdə uzun güclü tükcüklər vardır. Ön döşün orta hissəsi və arxa döş əsasən boz çalarlı tünd-qəhvəyi rəngdədir. Orta belin frontal hissəsində eninə tünd xətt vardır. Qarıncıq tünd-qəhvəyidir [Hajiesmaelian, Vafaie, Mozaffarian, 2019].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Şimali Afrika və Yaxın Şərqdən məlum olan qədim Aralıq dənizi növüdür. Bu növ isti, quraq iqlimli ərazilərdə yaşayır [Khabiev, Krivokhatsky, 2014].

Yayılması: Nadir növdür. Şəmkir rayonu ərazisində qeydə alınmışdır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Növün yayıldığı ərazilərdə mal-qara otarılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Heç bir tədbir görülməmişdir. Növün qorunması barədə əhali arasında təbliğat aparılması.

Tərtibçi: İ.Kerimova

Foto: N.Snegovaya

Bioecological features: An ancient Mediterranean species known from North Africa and the Middle East. Lives in hot and dry climates [Khabiev, Krivokhatsky, 2014].

Distribution: Rare species. Recorded in Shamkir province.

Limiting factors: Livestock grazing in areas where the species is distributed.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken. Propaganda should be carried out among the population about the protection of the species.

Compiler: I.Kerimova

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Torqanadlılar
ORDO: Neuroptera

FƏSİLƏ: Mantisपालar
FAMILIA: Mantispidae

HƏYƏCANLI MANTİSPA

Mantispa aphavexelte U. Aspöck & H. Aspöck, 1994

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Yetkin fərdə ön belin əksər hissəsi sarı rəngdədir. Ön ətrafların qəhvəyi rəngli bud hissəsinin içəri tərəfində sarı ləkə vardır. Səkkizinci sternitin orta hissəsi aydın şəkildə kəsikli olub, ürək formasındadır. Qanadlardakı pterostiqlə monoxromatik sarı rəngdədir [Jandausch et al., 2018].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Hörümçəklərin baramalarında parazitlik edir. Yetkin fərd yırtıcıdır. Gündüz fəal olsa da, gecə lampa işığına cəlb olunur. Meşə kənarlarında, günəşin yaxşı işıqlandırdığı ərazilərdə rast gəlinir. May-iyul aylarında uçur [Jandausch et al., 2018].

Yayılması: Nadir növdür. Ordubad və Quba rayonlarında qeydə alınmışdır [Керимова, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Məlum deyil.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Heç bir tədbir görülməmişdir. Növün yaşadığı ərazilərin nəzarət altına alınması, sayı və yayılma arealı barədə yeni məlumatların əldə edilməsi üçün hər il yaşayış ərazilərinə monitorinqlərin təşkil edilməsi.

Tərtibçi: İ.Kerimova

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Parasitizes in the cocoons of spiders. The adult is a predator. Although it is diurnally active, is attracted to the light of a lamp at night. Occurs on forest edges, and in sunny areas. Flight is observed in May-July [Jandausch et al., 2018].

Distribution: Rare species. It was recorded in Ordubad and Guba provinces [Керимова, 2019].

Limiting factors: No information.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken. It is necessary to control the habitat of the species. In order to obtain new information about its number and distribution area, monitoring in the habitat should be organized every year.

Compiler: I.Kerimova

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Torqanadlılar
ORDO: Neuroptera

FƏSİLƏ: Mantispalar
FAMILIA: Mantispidae

ADİ MANTİSPA

Mantispa styriaca (Poda, 1761)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN B2ab(iii); C2a(i,ii)

Təsviri: Bıçcıqları qısa və təsbəhvaridir. Ön bel belin qalan hissələrindən uzundur. Rəngi sarımtıl-qonur olub, qonur ləkələrə malikdir. Ön belin ön hissəsi yan tərəflərdən zolaqlara malikdir. Qanadların damarları qaradır. Bədənin rəngi və ölçüsü çox dəyişkəndir. Qanadları açıq halda 35 mm-dir. Ön qanadın uzunluğu 10-17 mm arasında dəyişir [Təuşan, Popescu, Pintilioaie, 2018].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Meşə kənarlarında və koluqlarda yaşayır. Bu növə əsasən günəşli ərazilərdə rast gəlinir. Yetkin fərdlərə may-sentyabr aylarında və d.s.-dən 100-2000 m yüksəkliklərdə rast gəlmək olar [Təuşan, Popescu, Pintilioaie, 2018].

Yayıması: Azsayılı növdür. Nax. MR-də, Lerik, Yardimli və Şamaxı rayonlarında qeydə alınmışdır [Kərimova, Məmmədova, 2014].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Təbii yaşayış yerlərinin məhv edilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Heç bir tədbir görülməmişdir. Növün yaşadığı ərazilərin nəzarət altına alınması, sayı və yayılma arealı barədə yeni məlumatların əldə edilməsi üçün hər il yasayış ərazilərinə monitorinqlərin təşkil edilməsi.

Tərtibçi: İ.Kərimova

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Lives on forest edges and in bushes. This species is mostly found in sunny areas, usually avoiding wooded and shady areas. Imago can be found from May to September and at an altitude of 100-2000 m a.s.l. [Təuşan, Popescu, Pintilioaie, 2018].

Distribution: Rare species. Recorded in Nakh. AR, Lerik, Yardimli, Shamakhi provinces [Kərimova, Məmmədova, 2014].

Limiting factors: Destruction of natural habitats.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken. It is necessary to control the habitat of the species. In order to obtain new information about its number and distribution area, monitoring in the habitat should be organized every year.

Compiler: I.Kerimova

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Heşerətlər
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Torqanadlılar
ORDO: Neuroptera

FƏSİLƏ: Sapqanadlılar
FAMILIA: Nemopteridae

UZUNSOV SAPQANAD

Lertha extensa (Olivier, 1811)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN B2ab(ii,iv); C2b

Təsviri: Bədəninin uzunluğu 15 mm-ə yaxındır. Ön qanad şəffafdır, radial sahə sadədir, prokubital və kubital damarlar bir qədər qövsvari, postkubital damarlar uzun, aksilyar və bazilyar damarlar isə qısadır. Arxa qanadlar sap şəklində olub, 35 mm uzunluğundadır. Sap qanadların zirvəsi yuvarlaqdır, tünd-qəhvəyi ləkəlidir. Bəzi fərdlərdə bu qəhvəyi ləkənin ortasında ağ ləkə vardır [Olivier, 1811].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Günəşin yaxşı işıqlandırdığı quru iqlimli yerlərdə yaşayır. Yetkin fərd çiçək tozu ilə qidalanır. Sürfələr yırtıcıdır [Kərimova, 2020].

Yayıması: Nadir növdür. Culfa və Şərur rayonlarında qeydə alınmışdır [Kərimova, 2020].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Növün yaşadığı ərazilərin mal-qara tapdağına məruz qalması, həddən artıq ot biçini.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Heç bir tədbir görülməmişdir. Nax. MR-də növün yaşadığı ərazilərdə yasaqlığın təşkil edilməsi.

Tərtibçi: İ.Kərimova

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: The spoonwing lives in well-lit dry places. The adult feeds on pollen. Larvae are predators [Kerimova, 2020].

Distribution: Rare species. Recorded in Julfa and Sharur provinces [Kerimova, 2020].

Limiting factors: Overgrazing and intensive haymaking in the areas where the species is distributed.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken. A sanctuary should be organized in the habitats of the species in Nakh. AR.

Compiler: I.Kerimova

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Həşəratlar
CLASSIS: Insecta

DƏSTƏ: Torqanadlılar
ORDO: Neuroptera

FƏSİLƏ: Sapqanadlılar
FAMILIA: Nemopteridae

CƏNUBİ QAFQAZ SAPQANADLISI

Nemoptera sinuata Olivier, 1811

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN B2ab(ii,iv); C2b

Təsviri: 15 mm uzunluqda olan qəhvəyi rəngli bədənə yumşaq tükcüklərlə örtülüdür. Ön qanadları yuvarlaqdır, rəngi sarıdır və üzəri qəhvəyi naxışlıdır. Arxa qanadları lentşəkillidir, ensizdir, 61 mm uzunluqdadır [Olivier, 1789-1811].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yetişənlər aprel ayından təbiətdə görünməyə başlayır, çiçəkli bitkilərin tozcuqları ilə qidalanırlar, uçuş avqust ayına qədər davam edir. Cütləşdikdən sonra dişilər torpağın səthinə yumurta qoyurlar. Sürfələr torpaq səthində fəal şəkildə hərəkət edir, kiçik həşəratlar və onların sürfələri ilə qidalanırlar [Kərimova, 2020].

Yayıması: Nadir növdür. Nax. MR-də və Zəngilan rayonunda qeydə alınmışdır [Kərimova, 2020].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşadığı ərazilərin mal-qara tapdağına məruz qalması, həddən artıq ot biçini.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Heç bir tədbir görülməmişdir. Nax. MR-də və Zəngilanda növün yaşadığı ərazilərdə yasaqlığın təşkil edilməsi.

Tərtibçilər: İ.Kərimova

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Adult spoonwings begin to appear in nature in April, the flight lasts until August, and they feed on the pollen of flowering plants. After mating, the females lay their eggs on the soil surface. The larvae actively move along the soil surface and feed on small insects and their larvae [Kərimova, 2020].

Distribution: Rare species. Recorded in the Nakh. AR and Zangilan province [Kərimova, 2020].

Limiting factors: Overgrazing and intensive haymaking in its habitat.

Existing and proposed protection measures: No measures have been taken. A sanctuary should be organized in the habitats of the species in the Nakh. AR and Zangilan.

Compilers: I.Kərimova

Photo: N.Sneqovaya

SİNİF: Sümüklü balıqlar
CLASSIS: Osteichthyes

DƏSTƏ: Nəreyəbənzərlər
ORDO: Acipenseriformes

FƏSİLƏ: Nərekimilər
FAMILIA: Acipenseridae

QAYA BALIĞI

Acipenser nudiventris Lovetsky, 1828

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
CR A2cde

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR A2cde

Təsviri: Bədəni uzunsov olub, üzərində beş sırada sümüklövhələr (pələk) yerləşir. Ağız aşağıda yerləşir. Alt dodağı bütöv, bıçcıqları saçaqlıdır. Quyruq gövdəsinin üst payı üzərində rombşəkilli pulcuq vardır. Bel üzgəcində 39-54, anal üzgəcində 24-34 ədəd şüa vardır. Sümüklövhəciklərin sayı bel hissədə 11-16, yanlarda 51-74, qarın hissədə 11-17 ədəddir [Абдурахманов, 1962; Palatnikov, Qasimov, 2010; Богуцкая, Кияшко, Насека və б., 2013].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Keçici balıqdır. Dənizin sahile yaxın dayaz zonalarında, 20-25 m-ədək dərinliklərdə yaşayır və bu ərazilərdə qidalanır [Абдурахманов, 1962; Azərb. heyvan. aləmi, 2004; Palatnikov, Qasimov, 2010].

Yayıması: Xəzər hövzəsində yayılmışdır. Çoxalmaq üçün Kür çayına keçir. Azsayılı olub, son illərdə Kür çayında nadir hallarda rast gəlinir [Державин, 1949; Freyhof, Pipoyan, Mustafayev, 2020].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Kürütökmə ərazilərinin sıradan çıxması, su hövzələrinin neft və sənaye tullantıları ilə çirkləndirilməsi, intensiv balıq ovunun aparılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Süni artırılmasının miqyasının genişləndirilməsi, qanunsuz balıq ovunun və su hövzələrinin çirkləndirilməsinin qarşısının alınması.

Tərtibçilər: Ş.İbrahimov, R.Hacıyev, M.Axundov, Ç.Məmmədov

Foto: M.Axundov

Bioecological features: It is anadromous species. Lives in shallow areas of the sea near the coast, at depths of up to 20-25 m and feeds in the same areas [Абдурахманов, 1962; Azərb. heyvan. aləmi, 2004; Palatnikov, Qasimov, 2010].

Distribution: Distributed in the Caspian basin. For spawning, it runs into the Kura river. It is scarce, and in recent years it is rarely found in the Kura river [Державин, 1949; Freyhof, Pipoyan, Mustafayev, 2020].

Limiting factors: Destruction of spawning areas, pollution of water bodies with oil and industrial waste, intensive fishing.

Existing and proposed protection measures: Included in the IUCN RL and RB of Azerb. Repub. The expansion of artificial breeding has to be enhanced, illegal fishing and pollution of water bodies should be prevented.

Compilers: Sh.Ibrahimov, R.Hajiyev, M.Akhundov, Ch.Mammadov

Photo: M.Akhundov

SİNİF: Sümüklü balıqlar
CLASSIS: Osteichthyes

DƏSTƏ: Siyənəybənzerlər
ORDO: Clupeiformes

FƏSİLƏ: Siyənəkkimilər
FAMILIA: Clupeidae

KÜR SIYƏNƏYİ

Alosa curensis Suworow, 1907

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: DD

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: NT B2ab(i,ii,iii)

Təsviri: Başı çox uzun, gözləri olduqca iri, alt çənəsi az da olsa, önə doğru çıxmışdır. Ağızında inkişaf etmiş dişlər vardır. Qəlsəmə dişçikləri qalın, kobud, seyrək və əyri-üyrü şəkildə olmaqla, qəlsəmə yarpaqcıqlarından uzundur. Bel üzgəcində 3-4 şaxəsiz, 13-16 şaxəli, anal üzgəcində 3 şaxəsiz, 16-21 şaxəli şüa vardır. Eninə pulcuq sıralarının sayı 45-54 arasında dəyişir [Süleymanov, 2013].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Qış fəslində əsasən Lənkəran və Kür dili kəsimlərinin 21-32 m-dək dərinliklərində toplaşirlar. Cinsi yetişkənliyə 2 yaşında çatırlar. Kürülərini əsasən Xəzərin Lənkəran, Sara yarımadası və Kür dili hissələrində, 4-10 m-lik dərinlikdə tökürlər [Тарасевич, 1946].

Yayıması: Cənubi Xəzərin qərb hissəsində, dənizin Sara yarımadası, Lənkəran yaxınlığındakı ərazilərində, Kür çayının mənsəbinə yaxın hissələrində, Böyük Qızılağac körfəzində, az miqdarda Qaradağ sahəsində yayılmışdır [Süleymanov, 2013]. Ehtiyatı kəskin azalmışdır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Antropogen təsirlər, təbii küçülmə yerlərinin sıradan çıxması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə daxil edilmişdir. Su hövzələrinin çirkəndirilməsinin qarşısının alınması, süni artırılması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Tərtibçilər: S.Süleymanov, S.Əliyeva

Foto: S.Süleymanov

Bioecological features: In winter, they gather mainly in Lankaran and Kura island sections at depths of 21-32 m. They reach puberty at the age of 2. Spawn mainly in the Lankaran, Sara Peninsula and Kura island parts of the Caspian Sea, at a depth of 4-10 m [Тарасевич, 1946].

Distribution: Spread in the western part of the South Caspian, Sara Peninsula of the sea, in the areas near Lankaran and the mouth of the Kura River, in the Great Gizilaghaj Bay, also in a small number in the Garadagh region [Süleymanov, 2013]. Its stock has decreased sharply.

Limiting factors: Anthropogenic impacts, destruction of natural spawning grounds.

Existing and proposed protection measures: Included in the IUCN RL. Pollution of water bodies should be prevented, measures should be taken to increase artificially.

Compilers: S.Suleymanov, S.Aliyeva

Photo: S.Suleymanov

SİNİF: Sümüklü balıqlar
CLASSIS: Osteichthyes

DƏSTƏ: Çəkiyəbənzərler
ORDO: Cypriniformes

FƏSİLƏ: Siyənəkkimilər
FAMILIA: Clupeidae

VOLQA SİYƏNƏYİ

Alosa volgensis Berg, 1915

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
EN B2ab(iii,v)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(i,ii,iii)

Təsviri: Bədəni uzunsov, quyruq gövdəsi qısadır. Başı hündür olmayıb, balaca və enlidir. Dişləri zəif inkişaf etmişdir və xırdadır. Qəlsəmə dişcikləri nazik olub, qəlsəmə yarpaqcıqlarından uzundur. Qəlsəmə qapağının gerisində qara ləkələr müşahidə edilir. Alt çənə bir qədər önə çıxmışdır. Bədənin bel tərəfi tünd göy rəngdədir. Bel üzgəcində 3-4 şaxəsiz, 13-15 şaxəli, anal üzgəcində isə 3 şaxəsiz, 15-19 şaxəli şüa vardır [Казанчев, 1981].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Keçici balıqdır. Əsasən Şimali Xəzərdə məskunlaşmışdır. Qışlamaq üçün Orta və Cənubi Xəzərə miqrasiya edir. Cinsi yetişkənliyə 3-4 yaşlarında çatır.

Yayılması: Xəzər dənizinin demək olar ki, hər yerində yayılmışdır. Ehtiyatı kəskin şəkildə azalmışdır [İsmayılov, Süleymanov, 2015].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Kürütökmə yerlərinin sıradan çıxması, su hövzələrinin neft və sənaye tullantıları ilə çirkləndirilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə daxil edilmişdir. Su hövzələrinin çirkləndirilməsinin qarşısının alınması, süni şəkildə çoxaldılma texnologiyasının hazırlanıb həyata keçirilməsi.

Tərtibçilər: S.Süleymanov, E.Məmmədov

Foto: S.Süleymanov

Bioecological features: It is an anadromous fish and is mainly settled in the northern Caspian. Migrates to the Middle and South Caspian for wintering. Reaches puberty at the age of 3-4 years.

Distribution: Found almost everywhere in the Caspian Sea. Its stock has decreased sharply [İsmayılov, Süleymanov, 2015].

Limiting factors: Destruction of spawning grounds, pollution of water bodies with oil and industrial waste.

Existing and proposed protection measures: Included in the IUCN RL. Pollution of water bodies should be prevented, artificial breeding technology should be developed and implemented.

Compilers: S.Suleymanov, E.Mammadov

Photo: S.Suleymanov

SİNİF: Sümüklü balıqlar
CLASSIS: Osteichthyes

DƏSTƏ: Qızılbalıqabənzerlər
ORDO: Salmoniformes

FƏSİLƏ: Qızılbalıqkimilər
FAMILIA: Salmonidae

ÇAY QIZILXALLISI

Salmo fario Linneus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN A2abc

Təsviri: Bədəninin rəngi yaşadığı mühitdən, cinsiyyətdən, ilin fəsilələrindən və s. asılı olaraq dəyişir. Bədəni üzərində tünd yaşıl, qırmızı və qara xallar olur. Ağız böyükdür və başın ucunda yerləşir. Çənəsində dişlər olur. Bel üzgəcindən arxada, anal üzgəci bərabərliyində piy üzgəci olur. Bel üzgəcində 3-4 şaxəsiz, 7-13 şaxəli, anal üzgəcində 3 şaxəsiz, 6-10 şaxəli şüa vardır. Yan xətt orqanında 111-138, yan xətdən yuxarıda 20-37, aşağıda isə 18-32 pulcuq olur [Фортунатова, 1929; Державин, 1929; Кулиев, 2005].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Tipik şirin su balığıdır. Başlıca olaraq dağ çaylarında və suyu soyuq olan göllərdə, dibi daşlı, təmiz, sərin və şəffaf sulu düzənlik çaylarında yaşayır. 2-3 yaşında cinsi yetişkenliyə çatır.

Yayılması: Əksər dağ çaylarının yuxarı və orta axarlarında, Quba-Xaçmaz düzənliyinin bulaq mənşəli çaylarında, Göygöldə yayılmışdır. İntensiv ovlandığı üçün sayı kəskin azalmışdır [Кулиев, 2005; Mustafayev, 2016; Mustafayev və b., 2021].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz balıq ovu, mühafizə tədbirlərinin zəif olması, dağlıq ərazilərdə faydalı qazıntıların istismarı zamanı ehtiyatına dəyə biləcək zərərin nəzərə alınmaması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Süni artırılması təşkil olunmuşdur. Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Süni artırılmasının miqyasının genişləndirilməsi.

Tərtibçilər: N.Mustafayev, R.Hacıyev, Q.İsmayılov, M.Axundov

Foto: N.Mustafayev

Bioecological features: It is a typical freshwater fish. It inhabits mainly mountain rivers and lakes with cold water, and plain rivers with clean, cool and clear water, with rocky bottoms. It spawns at the age of 2-3 years.

Distribution: It is common in the upper and middle reaches of most mountain rivers of Azerbaijan, occurring in the spring rivers of the Guba-Khachmaz plain, and in Lake Goygol. Due to intensive fishing, its number is sharply declined [Кулиев, 2005; Mustafayev, 2016; Mustafayev və b., 2021].

Limiting factors: Illegal fishing, poor protection measures, ignoring the damage that can be caused to the stock by mining operations in mountainous areas.

Existing and proposed protection measures: Artificial breeding is organized. Included in the RB of Azerb. Repub. It is necessary to enhance the scale of artificial breeding.

Compilers: N.Mustafayev, R.Hajiyev, G.Ismayilov, M.Akhundov

Photo: N.Mustafayev

SİNİF: Sümüklü balıqlar
CLASSIS: Osteichthyes

DƏSTƏ: Qızılbalıqabənzərlər
ORDO: Salmoniformes

FƏSİLƏ: Qızılbalıqkimilər
FAMILIA: Salmonidae

XƏZƏR QIZILBALIĞI

Salmo caspius Kessler, 1877

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B2ab(i,ii,iii,iv)

Təsviri: Ağız iri olub, başın ucunda yerləşir. Çənəsində dişlər olur, bu dişlər iri balıqlarda yaxşı, körpələrdə isə zəif inkişaf etmişdir. Bel üzgəcindən arxada, anal üzgəci bərabərliyində piy üzgəci yerləşir. Bel üzgəcində 3-4 şaxəsiz, 8-10 şaxəli, anal üzgəcində 2-3 şaxəsiz, 7-9 şaxəli şüa vardır. Yan xətt orqanında 119-132, yan xətdən yuxarıda 25-31, aşağıda isə 22-30 ədəd pulcuq olur. Bədəninin üst hissəsində tünd rəngli qara xallar olur [Абдурахманов, 1962; Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Keçici balıqdır. 3-9 yaşlarında cinsi yetişkənliyə çatır. Kür populyasiyası ömür boyu yalnız bir, Yalama və Lənkəran populyasiyaları isə bir neçə dəfə kürü tökür.

Yayıması: Xəzərin qərb sahillərində və ona tökülən iri çaylarda yayılmışdır. Az miqdarda Mingəçevir su anbarında da rast gəlinir. Hazırda ehtiyatı kəskin azalmışdır [Державин, 1941; Абдурахманов, 1962; Azərb. heyvan. aləmi, 2004; Mustafayev, 2016; Mustafayev və b., 2021].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Antropogen təsirlər.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Süni artırılması təşkil olunmuşdur. Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Süni artırılmasının miqyasının genişləndirilməsi, yaşadığı su hövzələrinin çirkəndirilməsinin qarşısının alınması.

Tərtibçilər: R.Hacıyev, Ş.İbrahimov, Q.İsmayılov, M.Axundov

Foto: N.Mustafayev

Bioecological features: It is anadromous species. Reaches puberty at the age of 3-9 years. The Kura population spawns only once throughout its life, while the Yalama and Lankaran populations spawn several times.

Distribution: Distributed on the western coast of the Caspian Sea and in large rivers flowing into it. It is found in small numbers in the Mingachevir reservoir. But now its resources have declined sharply [Державин, 1941; Абдурахманов, 1962; Azərb. heyvan. aləmi, 2004; Mustafayev, 2016; Mustafayev və b., 2021].

Limiting factors: Anthropogenic impacts.

Existing and proposed protection measures: Artificial breeding is organized. Included in the RB of Azerb. Repub. It is necessary to expand the scale of artificial breeding, and prevent pollution of the water bodies in which they live.

Compilers: R.Hajiyev, Ş.İbrahimov, G.İsmayılov, M.Akhundov

Photo: N.Mustafayev

SİNİF: Sümüklü balıqlar
CLASSIS: Osteichthyes

DƏSTƏ: Çəkiyəbənzərlər
ORDO: Cypriniformes

FƏSİLƏ: Çəkikimilər
FAMILIA: Cyprinidae

ŞİRVAN KÜLMƏSİ

Pseudophoxinus atropatenus (Derjavin, 1937)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
CR B2ab(i,ii,iv,v)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN B2ab(i,ii,iii,iv,v)

Təsviri: Ağız uc tərəfdə çəpəki yerləşir. Bədəni yüngün, alnı enli, pulcuqları isə girdə olur. Bel üzgəcində 3 şaxəsiz, 7-8 şaxəli, anal üzgəcində isə 3 şaxəsiz, 7 şaxəli şüa vardır. Yan xətt orqanı tam deyildir. Bu orqandakı pulcuqların sayı 37-39, yan xətdən yuxarıda yerləşən pulcuqların sayı 5-7, aşağıda olan pulcuqların sayı isə 3-4 arasında dəyişir [Державин, 1937; Абдурахманов, 1962; Mustafayev, 2014].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Meşəlik və yarımqöl ərazilərdə bataqlaşmış bulaq mənşəli sututarlarında yaşayır. Dibi lilli, içərisində su bitkilərinin gur inkişaf etdiyi axmaz sulara rast gəlinir. Üç ilə qədər yaşayır.

Yayılması: Turyançay sistemində və Qabırri-Əyriçay vadisində olan bulaq mənşəli sututarlarda yayılmışdır. Azsaylı balıqlardandır [Державин, 1937; Абдурахманов, 1962; Azərbaycan heyvan. aləmi, 2004; Mustafayev, 2014; Артаев и др., 2018].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Arealının məhdudluğu, antropogen təsirlərə həssaslığı.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə və Azərbaycan Respublikasının QK-yə daxil edilmişdir. Endem növ olması və məhdud sahədə yayıldığı nəzərə alınaraq, yaşadığı su hövzələrinin xüsusi mühafizə olunması.

Tərtibçi: N.Mustafayev

Foto: N.Mustafayev

Bioecological features: Occurs in waterlogged springs in forested and semi-desert areas. It is found in standing waters with muddy bottoms and abundant growth of aquatic plants. It lives up to three years.

Distribution: Spread in water bodies of spring origin in the Turyanchay river system and the Lori-Ayrichay valley. It is one of the rare species [Державин, 1937; Абдурахманов, 1962; Azərbaycan heyvan. aləmi, 2004; Mustafayev, 2014; Артаев və b. 2018].

Limiting factors: Limited area, vulnerability to anthropogenic influences.

Existing and proposed protection measures: Included in the IUCN RL and the RB of Azerbaijan Republic. Taking into account that it is an endemic species and distributed in restricted areas, water bodies inhabited by this species should be specially protected.

Compiler: N.Mustafayev

Photo: N.Mustafayev

SİNİF: Sümüklü balıqlar
CLASSIS: Osteichthyes

DƏSTƏ: Çəkiyəbənzərlər
ORDO: Cypriniformes

FƏSİLƏ: Çəkiyimilər
FAMILIA: Cyprinidae

ZƏRDƏPƏR

Luciobarbus capito (Güldenstaedt, 1773)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: VU A2ad

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU A1cd

Təsviri: İki cüt biği var. Ağız aşağıda yerləşir və aypara şəkillidir. Rostrumu uzunsovdur. Bel üzgəcində 4 şaxəsiz, 7-8 şaxəli, anal üzgəcində 3 şaxəsiz, 5-6 şaxəli şüa olur. Yan xətt orqanındakı pulcuqların sayı 56-68 ədəd, yan xətdən yuxarıda yerləşən pulcuqların sayı 8-12 ədəd, aşağıda yerləşən pulcuqların sayı isə 5-8 ədəd arasında dəyişir [Абдурахманов, 1962; Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Keçici və şirin su populyasiyaları mövcuddur. 4-5 yaşlarında cinsi yetişkenliyə çatır. Çoxalmaq üçün aprel ayından sentyabra qədər Xəzərə tökülən çaylara girir.

Yayıması: Xəzər dənizində, ona tökülən iri çaylarda, o cümlədən Kür-Araz çaylarında, onların qollarında, iri su anbarlarında, Yuxarı Qarabağ, Şirvan kanallarında, Baş Şirvan və Mil-Muğan kollektorlarında yayılmışdır. Son illərdə sayında cüzi artım müşahidə olunur [Абдурахманов, 1962; Azərb. heyvan. aləmi, 2004; Mustafayev, 2016; Freyhof et al., 2020].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Antropogen təsirlər.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Süni artırılmasının təşkil edilməsi, qanunsuz balıq ovunun və su hövzələrinin çirkləndirilməsinin qarşısının alınması.

Tərtibçilər: N.Mustafayev, Ş.İbrahimov, S.Əliyeva

Foto: N.Mustafayev

Bioecological features: It has anadromous and freshwater populations. It attains sexual maturity at the age of 4-5 years. Enters rivers flowing into the Caspian Sea from April to September to breed.

Distribution: Widespread in the Caspian Sea, in large rivers flowing into it, including the Kura-Araz, its tributaries, large reservoirs, the Upper Karabakh, Shirvan canals, Main Shirvan and Mil-Mughan reservoirs. In recent years, there was a slight increase in numbers [Абдурахманов, 1962; Azərb. heyvan. aləmi, 2004; Mustafayev, 2016; Freyhof et al., 2020].

Limiting factors: Anthropogenic influences.

Existing and proposed protection measures: Included in the IUCN RL and the RB of Azerb. Repub. Artificial breeding should be organized, illegal fishing and pollution of water bodies should be prevented.

Compilers: N.Mustafayev, Sh.Ibrahimov, S.Aliyeva

Photo: N.Mustafayev

SİNİF: Sümüklü balıqlar
CLASSIS: Osteichthyes

DƏSTƏ: Çəkiyəbənzərlər
ORDO: Cypriniformes

FƏSİLƏ: Çəkiyimilər
FAMILIA: Cyprinidae

XƏZƏR ŞİRBİTİ

Luciobarbus caspius (Berg, 1914)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU A2cd

Təsviri: Başı qısa olub ucu kütdür. İki cüt bıyığı var. Alt dodağında orta pər yoxdur. Bədəninin bel tərəfi tünd, qarın tərəfi isə açıq rəngdədir. Bel üzgəcində 3-4 şaxəsiz, 7 şaxəli, anal üzgəcində isə 3 şaxəsiz, 5 şaxəli şüa vardır. Yan xətt orqanındakı pulcuqların sayı 65-77 arasında dəyişir [Абдуллахманов,1962].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Keçici balıqdır, dənizdə ancaq dayaz yerlərdə, 20-25 m dərinliklərdə təsadüf edilir. Çoxalmaq üçün Kür və Araz çaylarına miqrasiya edir. İntensiv kürülmə miqrasiyası may və avqust aylarında baş verir [Казанчеев,1981].

Yayıması: Cənubi Xəzərin qərb hissəsi, eləcə də ona tökülən çayların aşağı və orta axarlarında rast gəlinir [Казанчеев,1981; Mustafayev, 2016].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Təbii kürülmə yerlərinin sıradan çıxması, su hövzələrinin çirkləndirilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Su hövzələrinin çirkləndirilməsinin qarşısının alınması, süni artırılması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Tərtibçilər: N.Mustafayev, S.Süleymanov

Foto: N.Mustafayev

Bioecological features: It is an anadromous fish, in the sea, found only in shallow places, at depths of 20-25 m. They migrate to Kura and Araz rivers to breed. Intensive spawning migration occurs in May and August [Казанчеев,1981].

Distribution: Found in the western part of the South Caspian, as well as the lower and middle reaches of the rivers flowing into it [Казанчеев,1981; Mustafayev, 2016].

Limiting factors: Destruction of natural spawning grounds, pollution of water bodies.

Existing and proposed protection measures: Included in the IUCN RL and RB of Azerb. Repub. Pollution of water bodies should be prevented and measures should be taken to increase artificially.

Compilers: N.Mustafayev, S.Suleymanov

Photo: N.Mustafayev

SİNİF: Sümüklü balıqlar
CLASSIS: Osteichthyes

DƏSTƏ: Çəkiyəbənzərlər
ORDO: Cypriniformes

FƏSİLƏ: Çəkikimilər
FAMILIA: Cyprinidae

PORU

Ballerus sapa (Pallas, 1814)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B2ab(i,ii,iii,iv)

Təsviri: Azərbaycan sularında Cənubi Xəzər porusu – *Ballerus sapa* bergi Belyaëff, 1929 yarımnövü yaşayır. Bədəni yanlardan basıqdır. Pulcuqları sıx yerləşir. Ağız aşağıda yerləşir. Bel üzgəcində 3 şaxəsiz, 7-8 şaxəli, anal üzgəcində isə 3 şaxəsiz, 32-42 şaxəli şüa vardır. Yan xətt orqanındakı pulcuqların sayı 42-55, yan xətdən yuxarıdakı pulcuqların sayı 9-11, aşağıdakı pulcuqların sayı isə 5-9 arasında dəyişir [Абдурахманов, 1962; Əbdürrəhmanov, 1966].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Keçici poru Orta və Cənubi Xəzərin qərb hissəsində yaşayır. Çoxalmaq üçün çaylara girməsi noyabr-mart aylarında müşahidə olunur. Uzunluğu 14-33 sm, kütləsi 82-630 q olur [Əbdürrəhmanov, 1966; Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Yayılməsi: Xəzər dənizində sahil boyu Terekdən başlayaraq Səfidruda qədər yayılmışdır. Mingəçevir su anbarında yerli populyasiya əmələ gətirmişdir. Sayı kəskin azalıb, nadir hallarda rast gəlinir [Əbdürrəhmanov, 1966; Azərb. heyvan. aləmi, 2004; Mustafayev, 2016; Mustafayev və b. 2021].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Çayların axımının tənzimlənməsi və çirkləndirilməsi ilə əlaqədar olaraq çoxalma yerlərinin azalması, arealının kiçilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Süni artırılmasının təşkil edilməsi və su hövzələrinin çirkləndirilməsinin qarşısının alınması.

Tərtibçilər: N.Mustafayev, S.Əliyeva, E.Məmmədov

Foto: N.Mustafayev

Bioecological features: The anadromous species inhabits the western part of the Middle and Southern Caspian. It enters rivers to breed in November and March. Its length is 14-33 cm, weight is 82-630 g [Əbdürrəhmanov, 1966; Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Distribution: It is distributed along the coastal area of the Caspian Sea, starting from Terek to Sefidrud rivers. A local population was formed in the Mingachevir Reservoir. The numbers have decreased sharply and are rarely encountered [Əbdürrəhmanov, 1966; Azərb. heyvan. aləmi, 2004; Mustafayev, 2016; Mustafayev və b. 2021].

Limiting factors: Reduction of spawning sites, due to regulation of river flow and pollution of water bodies.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Artificial breeding should be organized and pollution of water bodies must be prevented.

Compilers: N.Mustafayev, S.Aliyeva, E.Mammadov

Photo: N.Mustafayev

SİNİF: Sümüklü balıqlar
CLASSIS: Osteichthyes

DƏSTƏ: Çəkiyəbənzərlər
ORDO: Cypriniformes

FƏSİLƏ: Çəkikimilər
FAMILIA: Cyprinidae

QILINCBALIQ

Pelecus cultratus (Linnaeus, 1758)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
CR B1ab(i,ii,iii,iv)

Təsviri: Bədəni uzunsov, yanlardan basıq olub, qılınc tiyəsi formasındadır. Yan xətti ziqzaq şəklindədir. Ağız üstdə yerləşir. Qarın tərəfində pulcuqla örtülü olmayan omurğa vardır. Döş üzgəcləri uzun, bel üzgəci isə qısa olub, bədənin arxa hissəsində yerləşir. Anal üzgəcinin əsası uzundur, quyruq üzgəci dərin haçalıdır. Yan xətt orqanındakı pulcuqların sayı 95-110, yan xətdən yuxarıdakı pulcuqların sayı 13-15, aşağıdakı pulcuqların sayı isə 4-6 arasında dəyişir [Смирнов, 1943; Абдурахманов, 1962; Казанчеев, 1981].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yarımkəçici balıqdır, kürü tökmək üçün şirin sulara girir. Kürüdən çıxmış körpələr dənizə qayıtmağa imkan tapmadıqda şirin sulara, o cümlədən Kürdə və Kürətrafi göllərdə yerli populyasiyalar əmələ gətirirlər.

Yayılması: Xəzər boyu Samurdan Astarayadək, Kür hövzəsində, Qızılağac körfəzində yayılmışdır. Sayı kəskin azalıb, nadir hallarda rast gəlinir [Смирнов, 1943; Абдурахманов, 1962; Mustafayev, 2016; Mustafayev və b., 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Çayların axımının tənzimlənməsi və çirkləndirilməsi ilə əlaqədar olaraq çoxalma yerlərinin azalması, arealının kiçilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp QK-yə daxil edilmişdir. Süni artırılmasının təşkil edilməsi və su hövzələrinin çirkləndirilməsinin qarşısının alınması.

Tərtibçilər: N.Mustafayev, M.Axundov, Q.İsmayılov, S.Əliyeva

Foto: N.Mustafayev

Bioecological features: It is a semi-anadromous species that enters freshwater to spawn. When the juveniles have no opportunity to return to the sea, they form local populations in fresh waters, including the Kura river and lakes around it.

Distribution: Spread along the Caspian Sea from Samur to Astarabad, in the Kura river basin, and in the Gizilaghaj Bay. The number has sharply decreased, it is found rarely [Смирнов, 1943; Абдурахманов, 1962; Mustafayev, 2016; Mustafayev və b., 2019].

Limiting factors: Reduction of spawning grounds, reduction of its area due to river flow regulation and pollution.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Artificial breeding should be organized and pollution of water bodies should be prevented.

Compilers: N.Mustafayev, M.Akhundov, G.Ismayılov, S.Aliyeva

Photo: N.Mustafayev

SİNİF: Sümüklü balıqlar
CLASSIS: Osteichthyes

DƏSTƏ: Çəkiyəbənzərler
ORDO: Cypriniformes

FƏSİLƏ: Xanıbalıqkimilər
FAMILIA: Persidae

DƏNİZ SIFI

Sander marinus Cuvier, 1828

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR A2ac

Təsviri: Bel üzgəci ikipaylıdır. Çənələrində və damaq sümüklərinin üzərində köpək dişləri yerləşir. Bədəninin üzərində tünd rəngli 12-13 köndələn ləkə olur. Birinci bel üzgəcində 12-14 şaxəsiz, ikinci bel üzgəcində 1-3 şaxəsiz, 14-16 şaxəli, anal üzgəcində isə 2 şaxəsiz, 11-12 şaxəli şüa vardır. Yan xətt orqanındakı pulcuqların sayı 78-84 arasında dəyişir [Кулиев,1981].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Xəzərin daşlı, qayalı yerlərində oturaq və dib həyat tərzini keçirir. Cinsi yetişkənliyi 2-4 yaşlarında çatır [Чугунова, Егерман,1932].

Yayıması: Orta və cənubi Xəzərdə yayılmışdır. Ehtiyatı kəskin şəkildə azalmışdır [Казанчев,1981].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Xəzər dənizində neft-seysmik kəşfiyyat işlərinin aparılması, dənizin neft məhsulları ilə çirkləndirilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Su hövzələrinin çirkləndirilməsinin və qanunsuz balıq ovunun qarşısının alınması, süni artırılması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Tərtibçilər: S.Süleymanov, N.Mustafayev, R.Hacıyev, M.Axundov, E.Məmmədov

Foto: S.Süleymanov

Bioecological features: Leads a sedentary and bottom-dwelling lifestyle in stony and rocky areas of the Caspian Sea. Reaches puberty at the age of 2-4 years [Чугунова, Егерман,1932].

Distribution: Spread in the middle and southern Caspian Sea. Its stock has sharply decreased [Казанчев,1981].

Limiting factors: Conducting oil-seismic exploration in the Caspian Sea, pollution of the sea with oil products.

Existing and proposed protection measures: Included in the IUCN RL and RB of Azerb. Repub. Water pollution and illegal fishing must be prevented, measures should be taken to increase its number artificially.

Compilers: S.Suleymanov, N.Mustafayev, R.Hajiyev, M.Akhundov, E.Mammadov

Photo: S.Suleymanov

SİNİF: Suda-quruda yaşayanlar
CLASSIS: Amphibia

DƏSTƏ: Quyuqlular
ORDO: Caudata

FƏSİLƏ: Salamandralar
FAMILIA: Salamandridae

LANTZ TRİTONU

Lissotriton lantzi Wolterstroff, 1914

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Bədən uzunluğu erkəklərdə 47-60 mm, dişilərdə 50-67 mm olur [Велиева, 1974]. Bel hissəsinin rəngi zeytuni-qonur, qarın hissəsi isə sarımtıl-narıncı olub, tünd xırda xallara malikdir. Başında olan tünd uzununa zolaqlardan biri gözlərin üzərindən keçir. Çoxalma dövründə erkəklərdə ənsə hissədən quyruğun ucuna qədər daraq əmələ gəlir [Tarkhishvili, Gokhelasvili, 1999].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yaşayış yeri Hirkan meşələrində zəif axınlı və durğun su hövzələrini əhatə edir. Vaxtının əsas hissəsini quruda keçirir. Martın sonu-aprildə su hövzələrinə gedir. Aprel-may aylarında çoxalmağa başlayır [Azərbaycan heyvan aləmi, 2004; Велиева, 1974; Алекперов, 1978].

Yayılməsi: Lənkəran düzənliyində bir neçə nöqtədə rast gəlinmişdir [Алекперов, 1964; Велиева, 1974]. Son illərdə sayı haqqında məlumat yoxdur.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su mənbələrinin qurudulması və çirklənməsi, meşələrin qırılması, çəltik sahələrinin azaldılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərbaycan Respublikasında QK-yə daxil edilmişdir. Yaşayış yerlərinin bir hissəsi Hirkan MP-də mühafizə olunur. Dar areala malik və nəslinin kəsilməsi qorxusu yaranmış Qafqaz endemiki olan reliktlə növ kimi yerli əhali arasında qorunmasının təbliğ edilməsi.

Tərtibçi: G.Qasımova

Foto: A.Гончаров

Bioecological features: Its habitat encompasses slow-flowing and stagnant water bodies in Hirkan forests. It spends most of its time on land. In late March-April it goes to the water bodies. Begins to breed in April-May [Azərbaycan heyvan aləmi, 2004; Велиева, 1974; Алекперов, 1978].

Distribution: Found in several points of the Lankaran plain [Алекперов, 1964; Велиева, 1974]. There is no information about its number in recent years.

Limiting factors: Desiccation and contamination of water sources, deforestation, reduction of paddy fields.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerbaijan Republic. Part of the habitats is protected in Hirkan NP. To propagate its conservation among the local population as a narrow-range endemic species to the Caucasus and threatened with extinction.

Compiler: G.Gasimova

Photo: A.Goncharov

SİNİF: Suda-quruda yaşayanlar
CLASSIS: Amphibia

DƏSTƏ: Quyruqlular
ORDO: Caudata

FƏSİLƏ: Salamandrılar
FAMILIA: Salamandridae

KARELİN TRİTONU

Triturus karelinii Strauch, 1870

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
VU A2abc; B2ab(ii,iii,iv)

Təsviri: Azərbaycanın şimal-şərq hissəsində yayılan fərdlərin quyruqla birlikdə bədən uzunluğu 128 mm-ə çatır. Çoxalma dövründə erkəklərdə bel darağı əmələ gəlir. Bədənin bel və yan hissələri qəhvəyimtil-qara olub, açıq-bozumtul-mavi xalları var. Qarın nahiyəsi sarı və ya narıncı rəngli olub, qara xallıdır [Tarkhnishvili, Gokhelashvili, 1999].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Su hövzələri ilə zəngin olan meşə, dağ-çöl rayonlarında yaşayır. Toranlıq vaxtı, çoxalma dövründə isə gündüz saatlarında da aktiv olur. Oktyabrın axırı – noyabrın əvvəlində qışlamağa gedirlər [Gasimova, 2021; Azərb. heyvan. aləmi, 2004].
Yayılması: Azərbaycanda BQ və Lənkəran təbii vilayəti ərazisində yayılmışdır. Azsayılı növ olub, xarakterik biotoplarda nadir rast gəlinir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su hövzələrinin qurudulması, çirklənməsi, meşələrin qırılması və çəltik sahələrinin azaldılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Zaqatala DTQ-də, Hirkan, Şahdağ və Altiyağac MP-də mühafizə olunur. Dar areala malik nadir relikt növ kimi yerli əhali arasında təbliğ edilməsi.

Tərtibçi: G.Qasimova

Foto: G.Qasimova

Bioecological features: Lives in forest, mountain-steppe regions rich in water bodies. Active at twilight and during the breeding season in daylight hours. Hibernation starts from late October – early November [Gasimova, 2021; Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Distribution: Spread in the territories of the GC and Lankaran natural area in Azerbaijan. It is a rare species and is rarely found in characteristic biotopes.

Limiting factors: Desiccation and contamination of water bodies, deforestation and reduction of paddy fields.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Protected in Zagatala SNR, Hirkan, Shahdag and Altiaghaj NPs. Should be propagated among the local population as a rare narrow-range relict species.

Compiler: G.Gasimova

Photo: G.Gasimova

SİNİF: Suda-quruda yaşayanlar
CLASSIS: Amphibia

DƏSTƏ: Quyruqsuzlar
ORDO: Anura

FƏSİLƏ: Sarımsaqiylilər
FAMILIA: Pelobatidae

SURIYA SARIMSAQIYLISI

Pelobates syriacus Boettger, 1889

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU B2ab(ii,iii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 31-92 mm-ə qədər olur. Gözləri qabarıqdır, qızılı rəngli şaquli bəbəyə malikdir. Bədəninin üst tərəfinin rəngi zeytuni-boz, bəzən sarımtıl rəngdə olur [Гасымова, Ганиев, 2014].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Meşə-çöl, çöl, yarımsəhra və dağətəyi daşlıq ərazilərdə yaşayır [Gasimova, 2021]. Gecə və toranlıqda gizli həyat tərzini keçirir. Qışlama müddəti oktyabrdan mart-aprel aylarına qədər davam edir [Tarkhnishvili, Gokhelashvili, 1999; Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Yayılması: Nax. MR-də, Kür çayının mənsəbindən cənuba doğru Neftçala, Biləsuvar, Lənkəran və Astara, şimala doğru isə Xaçmaz, Şabran, Xızı, Şamaxı və İsmayilli ərazilərində yayılmışdır [Gasimova, 2021; Bünyatova, Cəfərova, Soltanova, 2021]. Ümumi sayı az, lokal sıxlığı isə çox olur.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Təbii yaşayış yerlərinin qurudulması və əkin üçün şumlanması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Qızılağac DTQ-də və Şirvan MP-də mühafizə olunur. Nadir növ kimi qorunmasının təbliğ edilməsi.

Tərtibçi: G.Qasimova

Foto: G.Qasimova

Bioecological features: Lives in forest-steppe, steppe, semi-desert and foothill stony areas [Gasimova, 2021]. These species are crepuscular and nocturnal. The wintering period lasts from October to March – April [Tarkhnishvili, Gokhelashvili, 1999; Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Distribution: Spread in Nakh. AR, from the mouth of the Kura river to the south in Neftchala, Bilasuvur, Lankaran and Astara, and to the north in Khachmaz, Shabran, Khizi, Shamakhi and Ismayilli territories [Gasimova, 2021; Bünyatova, Cəfərova, Soltanova, 2021]. Its total number is small, but the local density is high.

Limiting factors: Desiccation of natural habitats and plowing for planting.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Protected in Gizilaghaj SNR and Shirvan NP. Its protection as a rare species should be promoted.

Compiler: G.Gasimova

Photo: G.Gasimova

SİNİF: Suda-quruda yaşayanlar
CLASSIS: Amphibia

DƏSTƏ: Quyruqsuzlar
ORDO: Anura

FƏSİLƏ: Xaçlıcalar
FAMILIA: Pelodytidae

QAFQAZ XAÇLICASI

Pelodytes caucasicus Boulenger, 1896

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: NT

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Bədən uzunluğu 38-44 mm-ə qədər olur. Bel hissəsi zeytuni rəngdə olub, tünd-yaşıl xalları var. Qarın hissəsi ağdır. Çoxalma dövründə bədən rəngi tündləşir və beldəki xaçşəkilli naxış itir [Ганиев, Гасымова, 2012].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Enliyarpaq meşələrdə, subalp çəmənliklərdə, zəif axınlı sulara, təmiz və soyuq suyu olan gölməçələrdə rast gəlinir [Ганиев, Гасымова, 2012]. Gecə və toranlıqda fəal olur. Çoxalma müddəti martdan sentyabra qədər davam edir [Azərbaycan heyvan. aləmi, 2004].

Yayıması: Zaqatala və Balakən rayonlarında qeydə alınmışdır [Gasimova, 2013a]. Azərbaycanda sayı haqqında dəqiq məlumat yoxdur.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Sel və daşqınlar, su mənbələrinin qurudulması və çirklənməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərbaycan Respublikasında QK-yə daxil edilmişdir. Zaqatala DTQ-də mühafizə olunur. Dar areala malik Qafqaz endemi kimi əhali arasında qorunmasının təbliğ edilməsi.

Tərtibçi: G.Qasımova

Foto: M.Bonifacino

Bioecological features: Found in broad-leaved forests, subalpine meadows, slow-flowing waters, ponds with clean and cold water [Ганиев, Гасымова, 2012]. It is nocturnal and crepuscular. The breeding period lasts from March to September [Azərbaycan heyvan. aləmi, 2004].

Distribution: It was recorded in Zagatala and Balakan regions [Gasimova, 2013a]. There is no exact information about its number in Azerbaijan.

Limiting factors: Stream and floods, desiccation and contamination of water sources.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. It is protected in Zagatala SNR. Propagate its protection among the population as a Caucasian narrow-range endemic.

Compiler: G.Gasimova

Photo: M.Bonifacino

SİNİF: Suda-quruda yaşayanlar
CLASSIS: Amphibia

DƏSTƏ: Quyruqsuzlar
ORDO: Anura

FƏSİLƏ: Əsl quru qurbağalar
FAMILIA: Bufonidae

QAFQAZ QURU QURBAĞASI *Bufo verrucosissimus* Pallas, 1814

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: NT

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
VU A2abc; B2ab(ii,iii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 65-100 mm-ə qədərdir. Bel hissəsi boz və ya qəhvəyi rəngdə olub, tünd-qəhvəyi xalları var. Baş hissə və bədənə yanları, uc hissəsi sivri olan çoxsaylı ziyillərlə örtülüdür. Qarın tərəfi sarımtıldır, açıq-qəhvəyi rəngdə xalları var [Qasimova, 2013].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Rütubətli sıx meşələrdə yayılmışdır. Toranlıq və gecə həyat təzi keçirir [Gasimova, 2013b]. Qışlama müddəti sentyabr-dekabr ayından fevral-aprelə qədər davam edir [Qasimova, 2015].

Yayılması: BQ-nin cənub yamaclarında yayılmışdır [Gasimova, 2021]. Yaşayış yerlərinin insanlar tərəfindən mənimsənilməsi səbəbindən sayı getdikcə azalmışdır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Sel və daşqınlar, su mənbələrinin qurudulması və çirklənməsi, avtomobil yollarında ölüm, meşələrin qırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Zaqatala DTQ-də və Qəbələ DTY-də mühafizə olunur. Dar areala malik Qafqaz endemi kimi və meşə təsərrüfatlarında faydalı olduğu üçün əhali arasında qorunmasının təbliğ edilməsi.

Tərtibçi: G.Qasimova

Foto: G.Qasimova

Bioecological features: It is prevalent in humid dense forests. This species is crepuscular and nocturnal [Gasimova, 2013b]. The wintering period lasts from September-December to February-April [Gasimova, 2015].

Distribution: It is distributed on the southern slopes of the GC [Gasimova, 2021]. Due to the appropriation of habitats by humans, its number has gradually decreased.

Limiting factors: Stream and flood, desiccation and contamination of water sources, death in highways, deforestation.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. The species is protected in Zagatala SNR and Gabala State NS. Propagation of its protection among the population as a Caucasian narrow-range endemic and for its usefulness in forestry.

Compiler: G.Gasimova

Photo: G.Gasimova

SİNİF: Suda-quruda yaşayanlar
CLASSIS: Amphibia

DƏSTƏ: Quyruqsuzlar
ORDO: Anura

FƏSİLƏ: Əsl quru qurbağalar
FAMILIA: Bufonidae

TALIŞ QURU QURBAĞASI

Bufo eichwaldi Litvinchuk et al., 2008

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
VU A2bce; B1ab(iii,iv)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
VU A2abce; B2ab(ii,iii)

Təsviri: Bədən uzunluğu dişilərdə 101-130 mm-ə, erkəklərdə 78-115 mm-ə qədər olur. Dərisi üstədən və yanlardan konusvari ziyillərlə örtülüdür. Bel hissəsi açıq-qəhvəyi rəngdədir. Qarın hissəsi boz rəngli olub, tünd-qəhvəyi xallara malikdir [Матушкина, Янчуревич, Кидов, 2015; Qasimova, 2013].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Meşə sahəsinin sakinidir. Toranlıq və gecə həyat tərzi keçirir. Sentyabrın sonu – oktyabrın əvvəlindən qışlamağa gedir. Mart ayında çoxalmağa başlayır [Велиева, 1981].

Yayıması: Lənkəran təbii vilayətində yayılmışdır. Ümumi sayı azdır, lokal sıxlığı nisbətən çox olur [Qasimova, 2010; Iskenderov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su hövzələrinin qurudulması və çirkənlənməsi, meşələrin qırılması, introduksiya olunmuş Amerika yenuotu tərəfindən yeyilməsi [Kidov, Matushkina, Litvinchuk, 2020].

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Hirkan MP-də mühafizə olunur. Kürü qoyması üçün meşəkənarı ərazilərdə süni su hövzələrinin yaradılması [Kidov, Matushkina, Litvinchuk, 2020].

Tərtibçi: G.Qasimova

Foto: G.Qasimova

Bioecological features: It is a dweller of the forest area. This species is crepuscular and nocturnal. Hibernation begins from late September to early October. It starts breeding in March [Велиева, 1981].

Distribution: Spread in the Lankaran NA. The total number is small, the local density is relatively high [Qasimova, 2010; Iskenderov, 2019].

Limiting factors: Desiccation and contamination of water bodies, deforestation, and eating by the introduced American raccoon [Kidov, Matushkina, Litvinchuk, 2020].

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. It is protected in Hirkan NP. Creation of artificial water bodies in forest edge areas for spawning [Kidov, Matushkina, Litvinchuk, 2020].

Compiler: G.Gasimova

Photo: G.Gasimova

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Tısbağalar
ORDO: Testudines

FƏSİLƏ: Quru tısbağalar
FAMILIA: Testudinidae

ARALIQ DƏNİZİ TISBAĞASI

Testudo graeca Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
VU A2bcde

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: NT B2ab(i,iii)

Təsviri: Çanağı hündür, uzunluğu 30-35 sm-dir və üstü açıq-zeytuni və ya sarımtıl-qonur rəngli, üzərində qabarıq haşiyələr olan təbəqələrlə örtülüdür. Erkəkdə çanağın alt hissəsinin səthi çökək, dişidə isə düz və hamardır. Quyuq erkəkdə uzun, dişidə isə qısadır [Банников и др., 1977]

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Efemer ot və kol bitkiləri ilə örtülü açıq yarımsəhra və bozqır düzənliklərdə, daşlı qayalı bozqır yamaclarda, seyrək meşəliklərdə yaşayır. Aqrosenozların genişlənməsi yaşayış sahəsini 10-15% məhdudlaşdırıb [Алекперов, 1978; Новрузов, 2015].

Yayılməsi: BQ və KQ, Kür-Araz ovalığı, Lənkəran və Nax. təbii vilayətlərində yayılıb. Son 10 ildə sayı sabitdir [Məmmədov, 2015; Наджафов и Агвердиева, 2015].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış mühitinin pisləşməsi, ticari məqsədlə qanunsuz ovlanması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərbaycanın MP, qoruq və yasaqlıqlarında qorunur. CITES və Bern Konvensiyalarına, IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-yə daxil edilib.

Tərtibçilər: T.İsgəndərov, A.F.Məmmədov

Foto: T.İsgəndərov

Bioecological features: Inhabits open semi-desert and steppe plains covered with ephemeral grasses and shrubs, stony-rocky steppe slopes, sparse forests. The expansion of agrocenoses has limited the living space by 10-15% [Алекперов, 1978, Новрузов, 2015].

Distribution: It is spread in the GC and LC, Kura-Araz lowland, Lankaran and Nakh. natural areas [Məmmədov, 2015; Наджафов и Агвердиева, 2015].

Limiting factors: Habitat deterioration, illegal hunting for commercial purposes.

Existing and proposed protection measures: It is protected in NP, reserves and sanctuaries of Azerbaijan. Included in the CITES and Bern conventions, IUCN RL and RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR.

Compilers: T.Iskenderov, A.F.Mammadov

Photo: T.Iskenderov

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Aqamalar
FAMILIA: Agamidae

XARABALIQ AQAMASI

Trapelus ruderatus Olivier, 1804

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
VU A2ac; B2ab(i,ii,iii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 80-100 mm-ə qədər olan orta ölçülü kərtənkəldir. Bədəni yastı, başı isə hündür və qısadır. Bədən üstədən boz-mavi, qurğuşun-boz və ya qırmızımtıl-sarı rəngdədir. Erkəklərdə bədənin yanlarında 5-6 ədəd tünd-boz və ya qəhvəyi eninə zolaqlar yerləşir. Onurğaya doğru bu zolaqlar tədricən itir. Bunların ortasında rombşəkilli xallar yerləşir. Boğaz ağ rəngdə olub, uzununa və ya mərməri naxışa malikdir [Azərbaycan heyvan. aləmi, 2004].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Dağ-çöl və ya friqanoid bitki örtüyü olan dağətəyi və dağlıq ərazilərdə yayılıb. Martdan oktyabra qədər fəaldır [Джафарова, 1984; Bunyatova, Jafarova, 2021].

Yayılması: Cəbrayıl və Zəngilan rayonlarında və Talyş dağlarında yayılıb [Алекперов, 1978; Бунятова и др., 2012]. Cəbrayıl və Zəngilan rayonlarında 1 hektar sahədə 4-5, Zuvandda isə 0,5-1 fərdi qeydə alınmışdır [Джафарова, 1979, 1984; Ахмедов, Сафиева, 1989].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin kənd təsərrüfatı məqsədləri və otlaqlar kimi istifadəsi, həmçinin Zəngilan və Cəbrayıl rayonlarının işğalı nəticəsində növün yayıldığı ərazilərin minalanması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Zəngəzur MP və Zuvand yasaqlığının ərazisində qorunur. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə növün populyasiyasının müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.

Tərtibçi: S.Bunyatova

Foto: N.Sneqovaya

Bioecological features: Spread in the foothills and mountainous territories with mountain-steppe or phryganoid vegetation. Its activity lasts from March to October [Джафарова, 1984; Bunyatova, Jafarova, 2021].

Distribution: Spread in Jabrayil and Zangilan regions, as well as in Talysh mountains [Алекперов, 1978; Бунятова и др., 2012]. In Jabrayil and Zangilan regions 4-5, and in Zuvand 0,5-1 ind. per hectare were registered [Джафарова, 1979, 1984; Ахмедов, Сафиева, 1989].

Limiting factors: Use of habitats for agricultural purposes and pastures, as well as mining of distribution areas as a result of the occupation of the Zangilan and Jabrayil regions.

Existing and proposed protection measures: Protected in the territories of Zangezur NP and Zuvand Sanctuary. The current state of the species population in the liberated territories should be assessed.

Compiler: S.Bunyatova

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Əsl kərtənkələlər
FAMILIA: Lacertidae

CƏNUBİ QAFQAZ GİRDƏBAŞI

Phrynocephalus horvathi Pallas, 1773

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: CR A2c

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN A2abd; B2ab(ii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 70 mm-ə çatır. Bədən və baş kəskin ayrılmışdır. Boynun ortasında 9 sırada iynəşəkili pulcuqlar yerləşir. Bədən üstədən tünd-boz rəngdə olub, boyunda qaramtıl daraqşəkili pulcuqlar olur. Qoltuqaltı nahiyədə, ətrafların önündə və quyruğun əsasında üç cüt qara xal yerləşir. Bədən və ətraflar tünd-qara və ağ nöqtəvari xallarla örtülüb. Baş boz rəngdə olub, bir gözdən digərinə doğru açıq zolaq uzanır [Melnikov et al., 2013].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Takırlarda, daşlı və gilli yarımsəhralarda yayılıb [Bunyatova, Jafarova, 2021]. Martdan oktyabra qədər aktivdir [Алекперов, 1978; Джафарова, 1984].

Yayılması: Nax. MR-də Araz çayı sahili çöllərdə yayılmışdır [Bunyatova, Jafarova, 2021]. Uzunoba su anbarının ətrafında 90-100 m² sahədə 4-5 [Джафарова, 1984], Culfa rayonunun Güllüstan kəndi ətrafında isə 100 m² sahədə 7-8 fərdi qeydə alınmışdır [Ахмедов, Сафиева, 1989].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin kənd təsərrüfatı məqsədilə istifadəsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Populyasiyaların sıx olduğu yerlərdə təbiət abidələrinin yaradılması.

Tərtibçi: S.Bünyatova

Foto: S.Bünyatova

Bioecological features: It occurs on takyrs, in stony and clayey semi-deserts [Bunyatova, Jafarova, 2021]. Active from March to October [Алекперов, 1978; Джафарова, 1984].

Distribution: It occurs in the steppes along the Araz river in Nakh. AR [Bunyatova, Jafarova, 2021]. 4-5 ind. per 90-100 m² were recorded near Uzun-oba reservoir [Джафарова, 1984] and 7-8 ind. per 100 m² near Gulustan village of the Julfa district [Ахмедов, Сафиева, 1989].

Limiting factors: Use of habitats for agricultural purposes.

Existing and proposed protection measures: Included in IUCN RL and RB of Azerb. Repub. It is recommended to create Natural Monuments in areas with high population density.

Compiler: S.Bunyatova

Photo: S.Bunyatova

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Əsl kərtənkələlər
FAMILIA: Lacertidae

İRAN GİRDƏBAŞI

Phrynocephalus persicus De Filippi, 1863

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: VU A2c

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR B1ab(i,ii,iii, iv)

Təsviri: Bədən uzunluğu 57 mm olan kiçik kərtənkələdir. Bədəni qamətlidir. Baş bədənə aydın şəkildə ayrılmışdır. Bədən üstəndən boz rəngdə olub, sarımtıl çalarlıdır. Boyunda tünd-qəhvəyi daraqşəkilli pulcuqlar var. Qoltuqaltı hissədə, ön ətrafların qarşısında və quyruğun əsasında 3 cüt tünd-qəhvəyi xallar yerləşir. Bədənin üst hissəsi və ətraflar tək və ya qrup şəklində səpələnmiş tünd nöqtəşəkilli xallarla örtülmüşdür. Quyruq boz rəngdə olub, sarımtıl çalara malikdir. Quyruğun yanlarında 8-9 ədəd boz xal olur [Melnikov et al., 2013].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Kserofit bitki örtüyü olan yarımsəhralarda və dağüstü çöllərdə yaşayır. Gəmiricilərin yuvasından sığınacaq kimi istifadə edir. Həmçinin kolların dibində özünə yuva qazır. Martdan noyabrın əvvəllərinə qədər aktivdir [Алекперов, 1978; Cəfərova və b., 2014].

Yayıması: Lerik rayonu ərazisində qeydə alınmışdır. 1 hektarda 1-2 fərdə rast gəlinir [Ахмедов, Сафијева, 1989; Бунятова и др., 2012].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin əkin üçün istifadəsi və deqradasiyası.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə daxil edilib. Növün mövcud olduğu ərazilərdə təbiət abidələrinin yaradılması.

Tərtibçi: S.Bünyatova

Foto: P.Beyhaghi

Bioecological features: Inhabits semi-deserts and mountain steppes with xerophytic vegetation. Uses rodents' burrows as a shelter. Also digs a nest under the bushes. Activity lasts from March to early November [Алекперов, 1978; Cəfərova və b., 2014].

Distribution: It is registered in the territory of Lerik district. There are 1-2 ind. per 1 hectare [Ахмедов, Сафијева, 1989; Бунятова и др., 2012].

Limiting factors: Use of habitats for cultivation and their degradation.

Existing and proposed protection measures: Included in IUCN RL. Natural monuments should be created in the territories, where species exists.

Compiler: S.Bunyatova

Photo: P.Beyhaghi

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Ssinklər
FAMILIA: Scinidae

ZOLAQLI ÇILPAQGÖZ

Ablepharus bivittatus Menetries, 1832

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN
B2bc(ii,iii,iv)

Təsviri: Bədən uzunluğu 60 mm-ə qədər olan kiçik kərtənkələdir. Yetkin fərdlərin bədənini üstədən zeytuni-qəhvəyi və ya qəhvəyi rəngdədir. Bel boyunca ağ qısa xətlərdən ibarət 4 ədəd zolaq uzanır. Bu qısa xətlər 3 və ya daha çox uzununa qonur xallar sırası ilə növbələşir. Bədənin yanları ilə uzanan qara zolaqlar qəhvəyi-qonur rəngdədir [Ахмедов, 2008].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Kserofit bitki örtüyü olan quru daşlı dağ yamaclarında yaşayır [Bunyatova, Jafarova, 2021]. Talış dağlarında d.s.-dən 1500-2300 m yüksəkliklərə qədər yayılmışdır [Бунятова и др., 2012]. Fəslə aktivliyi martdan oktyabra qədər davam edir [Джафарова, 1984; Ахмедов, 2008].

Yayıması: Laçın və Kəlbəcər rayonları ərazisində və Zuvandda yayılmışdır [Алекперов, 1978; Джафарова, 19796]. Lerik rayonunda hər 100 m²-də orta hesabla 4-5, Yardımlı rayonunda isə 50 fərd qeydə alınır [Ахмедов, 2008].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin otlaqlar kimi istifadəsi, sığınacaqlarının yandırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Zuvand yasaqlığında qorunur. Növün sığınacaq kimi istifadə etdiyi bitki örtüyünün məhv edilməsinin qarşısının alınması.

Tərtibçi: S.Cəfərova

Foto: G.Qasımova

Bioecological features: Lives on stony arid mountain slopes with xerophytic vegetation [Bunyatova, Jafarova, 2021]. It is spread in the Talysh Mountains up to 1500-2300 m a.s.l. [Бунятова и др., 2012]. The seasonal activity lasts from March to October [Джафарова, 1984; Ахмедов, 2008].

Distribution: Spread in Lachin and Kalbajar districts and in Zuvand [Алекперов, 1978; Джафарова, 19796]. On average, 4-5 ind. per 100 m² are found in Lerik, and 50 ind. in Yardimli district [Ахмедов, 2008].

Limiting factors: Use of habitats as pastures and burning of shelters.

Existing and proposed protection measures: It is protected in the Zuvand Sanctuary. Preventing the destruction of the vegetation that the species uses as shelter.

Compiler: S.Jafarova

Photo: G.Gasimova

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Ssinklər
FAMILIA: Scinidae

ASIYA ÇILPAQGÖZÜ

Ablepharus pannonicus Fitzinger in Eversmann, 1823

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(i,iv)

Təsviri: Bədən uzunluğu 50 mm-ə qədər, üstədən bozumtul-zeytuni və ya açıq-qonur rəngdədir. Belindən adətən ensiz qonur zolaqlar keçir. Burun dəliklərindən başlayaraq, gözlərdən və daha sonra isə bədənənin yanları ilə qonur zolaqlar uzanır. Çoxalma dövründə yaşlı fərdlərin quyruğunun və ətraflarının alt tərəfi kərpic-narıncı və ya qızılı-çəhrayı rəngdə olur [Azərbaycan heyvan. aləmi, 2004; Ахмедов, 2010].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yovşan və efemer bitki örtüyü olan yerlərə üstünlük verir. Martın sonlarında qış yuxusundan oyanır. Oktyabrın ortası və ya sonu qışlamaya gedir [Ахмедов, 2010; Cəfərova, 2014].

Yayılması: Azərbaycanda Çilov və Çigil adalarında, Qobustanda yayılmışdır [Ахмедов, 1976]. Çilov adasında 100 m² sahəyə 4-5, Qobustanda isə 1-2 fərd düşür [Ахмедов, 2010].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qobustanda yayıldığı ərazilərin qış otlaqları kimi istifadəsi və iri sənaye terminallarının salınması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərbaycan Respublikasında QK-yə daxil edilmişdir. D.s.-nin dəyişdiyi illərdə adalarda populyasiyalarının monitorinqinin aparılması.

Tərtibçi: S.Cəfərova

Foto: O.Mozaffari

Bioecological features: It prefers places with wormwood and ephemeral vegetation. Wakes up after hibernation in late March. Hibernates in mid or late October [Ахмедов, 2010; Cəfərova, 2014].

Distribution: In Azerbaijan, its spread on Chilov and Chigil islands, as well as in Gobustan [Ахмедов, 1976]. On Chilov island, there are 4-5 ind. per 100 m², in Gobustan 1-2 ind. [Ахмедов, 2010].

Limiting factors: Use of distribution areas in Gobustan as winter pastures and construction of large industrial terminals.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Its populations should be monitored on the islands in years of sea level change.

Compiler: S.Jafarova

Photo: O.Mozaffari

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Ssinklər
FAMILIA: Scinidae

ÖN ASIYA MABUYASI

Trachylepis septemtaeniata Reuss, 1834

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU B1bc(ii,iii,iv)

Təsviri: Bədən uzunluğu 710-890 mm-dir. Bədən üst-dən qızılı çalarlı boz, qonur-boz və ya tutqun qonur rəngdədir. Boyun və belin ön tərəfi boyunca, qonur və ya qara-qonur rəngli dörd ədəd zolaq keçir. Həmçinin burun dəliklərindən başlayaraq boyun və bədən yanları ilə qonur zolaqlar keçir. Bədənin alt tərəfi xalsız olub, bozmtul və ya sarımtıldır. Cavan fərdlərdə quyruq üst-dən mavi rəngdədir [Ахмедов, Цѣрбак, 1987].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Kserofit bitki örtüyü olan dağlıq və düzənlik ərazilərdə yayılıb. Aprelin sonu qışlamadan oyanır. Avqustun sonu və ya sentyabrın ortaları qışlamaya gedir [Ахмедов, 1981].

Yayılması: Cəbrayıl, Zəngilan və Qubadlı rayonlarında, həmçinin Nax. MR-də yayılıb [Алекперов, 1978]. 100 m² sahədə sıxlığı 4-6 fərd təşkil edir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin kənd təsərrüfatı məqsədləri və qış otlaqları kimi istifadəsi, işğal nəticəsində populyasiyalarının yayıldığı ərazilərin minalanması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Zəngəzur MP ərazisində qorunur. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdəki populyasiyalarının bərpası üçün gələcəkdə reintroduksiya işlərinin aparılması.

Tərtibçi: S.Bünyatova

Foto: S.Bünyatova

Bioecological features: It spreads in mountainous and plain areas with xerophytic vegetation. Wakes up from hibernation in late April. Hibernates in late August or in the middle of September [Ахмедов, 1981].

Distribution: Distributed in Jabrayil, Zangilan and Gubadli, as well as Nakh. AR [Алекперов, 1978]. The density in 100 m² consists of 4-6 ind.

Limiting factors: The use of habitats for agricultural purposes and as winter pastures, the mining of habitats where populations spread as a result of the occupation.

Existing and proposed protection measures: It is protected in the territory of Zangezur NP. In order to restore the wild population in the territories liberated from occupation, it is advisable to carry out reintroduction works in the future.

Compiler: S.Bunyatova

Photo: S.Bunyatova

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Əsl kərtənkələlər
FAMILIA: Lacertidae

ROSTOMBƏYOV KƏRTƏNKƏLƏSİ

Darevskia rostombekovi Arnold et al., 2007

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
EN B1ab(i,iii)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(i,iii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 54-60 mm-dir. Bədən üstəndən qonur-sarı və ya qəhvəyi-boz rəngdədir. Bədənin orta hissəsində yerləşən qeyri-düzgün formalı xallar ənsə zolağını əmələ gətirir. Gicgah zolağı tünd rəngli daireciklərlə əhatə olunmuş ağ gözcüklərdən ibarətdir. Bəzi fərdlərdə ənsə və gicgah zolaqları zəif nəzərə çarpır. Bədənin alt hissəsi yaşılımtıl-sarıdır [Даревский, 1967].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Dağ-çöl zonasında kserofit bitki örtüyünə malik quraq yamaclarda, həmçinin meşə zonasında çöküntü dağ süxurlarının çıxıntılarında yaşayır. Aprel-mayda qış yuxusundan oyanır [Джафарова, 1984].

Yayıması: Göygölün ətrafında, Gəncəçayın yuxarı axarlarında və Qarabağ yaylasında qeydə alınır [Даревский, 1967; Джафарова, 1984]. Kəlbəcər ərazisində d.s.-dən 1700-2000 m yüksəkliklərdə təcrid olunmuş populyasiyası mövcuddur [Джафарова, 1984]. Daşkəsən və Tovuz rayonlarında sıxlığı 20-22 fərd/km təşkil edir [Бунятова, Джафарова, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Dağ-mədən işlərinin aparıldığı ərazilərdə yaşayış yerlərinin dağıdılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə daxil edilmişdir. Göygöl MP ərazisində qorunur.

Tərtibçi: S.Bünyatova

Foto: S.Bünyatova

Bioecological features: In the mountain-steppe zone, it lives on arid slopes with xerophytic vegetation and in the forest zone on the outcrops of sedimentary mountain rocks. Hibernation ends in April-May [Джафарова, 1984].

Distribution: Recorded around Goygol, in the upper reaches of Ganjachay and in the Karabakh highlands [Даревский, 1967; Джафарова, 1984]. There is an isolated population in the territory of Kalbajar at an altitude of 1700-2000 m a.s.l. [Джафарова, 1984]. In the Dashkasan and Tovuz districts, its density is 20-22 ind./km [Бунятова, Джафарова, 2019].

Limiting factors: Partial or complete destruction of habitats where mining is carried out.

Existing and proposed protection measures: Included in the IUCN RL. It is protected in the territory of Goygol NP.

Compiler: S.Bunyatova

Photo: S.Bunyatova

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Əsl kərtənkələlər
FAMILIA: Lacertidae

CƏNUBİ QAFQAZ KƏRTƏNKƏLƏCİYİ

Eremias pleskei Bedriaga, 1907

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: CR A2c

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN A2abd; B2ab(ii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 54-60 mm-dir. Bədən üstdən qonur-sarı və ya qəhvəyi-boz rəngdədir. Bədənin orta hissəsində yerləşən qeyri-düzgün formalı xallar ənsə zolağını əmələ gətirir. Gicgah zolağı tünd rəngli daireciklərlə əhatə olunmuş ağ gözcüklərdən ibarətdir. Bəzi fərdlərdə ənsə və gicgah zolaqları zəif nəzərə çarpır. Bədənin alt hissəsi yaşılımtıl-sarıdır [Даревский, 1967].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yovşan-şoranotu bitki örtüyünə malik qumluqlarda və ya zəif daşlı yarımsəhralarda məskunlaşır. Apreldə qış yuxusundan oyanır [Алекперов, 1978; Джафарова, 1984].

Yayıması: Naxç. MR ərazisində Araz çayı ətrafındakı düzənliklərdə yayılıb. Culfa rayonu ətrafındakı yarımsəhralarda 200 m²-də 20-25 fərdi, Şahbuz rayonu Yenikənd kəndində isə 8-9 fərdi qeydə alınmışdır [Джафарова, 1979a; Джафарова, 1984].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin qış otlqları və dəmyə əkinçiliyi üçün istifadəsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə daxil edilmişdir. Populyasiyaların sıx olduğu yerlərdə təbiət abidələrinin yaradılması.

Tərtibçi: S.Cəfərova

Foto: S.Bünyatova

Bioecological features: Inhabits sandy or poorly stony semi-deserts with wormwood-nitraria vegetation. Hibernation ends in April [Алекперов, 1978; Джафарова, 1984].

Distribution: It is spread in the lowlands around the Araz river in Nakh. AR. Along the 200 m² transect, 20-25 ind. were recorded in the semi-deserts around Julfa, and 8-9 ind. in Yenikend village of Shahbuz region [Джафарова, 1979a; Джафарова, 1984].

Limiting factors: Use of habitats as winter pastures and dryland farming.

Existing and proposed protection measures: Included in the IUCN RL. Creation of Natural monuments in areas with high population density.

Compiler: S.Jafarova

Photo: S.Bunyatova

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Təlxəkimlər
FAMILIA: Colubridae

PALLAS TƏLXƏSİ

Elaphe urartica Jablonski et al., 2019

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU B1bc(i,ii,iii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 970 mm-ə çatır. Bədən üst-dən qonur-sarı rəngdə olub, bel boyu qəhvəyi və ya qəhvəyi-qonur rəngli romb və ya ovalşəkilli xallar uzadır. Bədənin yanlarında isə nisbətən kiçik xallar sırası yerləşir. Bu naxış cavanlarda aydın seçilir, yaşlılarda isə ümumi əlvan fonda nisbətən itir. Bədənin yanlarındakı ayrı-ayrı pulcuqlar qırmızımtıl və ya narıncı olur. Gözün qüzeh qışası qaradır. Qarın saman-sarı rəngdə olub, xırda seyrək xallara malikdir [Bünyatova, 2013; Jablonski et al., 2019].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Çöl, yarımsəhra və dağətəyi ərazilərdə yayılıb. Oktyabrda qışlamaya gedir. Martın sonu – apreldə qış yuxusundan oyanır [Алекперов, 1978; Bünyatova, 2013].

Yayılması: Kür-Araz və Lənkəran ovalığında, BQ-nin cənub-qərb və cənub-şərqi, həmçinin Qarabağ yaylasında yayılıb [Алекперов, 1978; Bünyatova, 2013; Cəfərova və b., 2014]. Əlverişli biotoplarda 3-5 km məsafədə 2-3 fərdi qeydə alınır [Bünyatova, 2013].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yayıldığı biotopların əkin sahələri kimi istifadə edilməsi, zəhərli hesab edilərək insanlar tərəfindən məhv edilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: XMOTƏ-də qorunur. Növün yayıldığı ərazilərdə turistlik marşrutlar boyunca növ haqqında məlumatlandırıcı lövhələrin quraşdırılması.

Tərtibçi: S.Bünyatova

Foto: S.Bünyatova

Bioecological features: Spread in steppes, semi-deserts and foothills. Hibernates in October. Hibernation ends in March-April [Алекперов, 1978; Bünyatova, 2013].

Distribution: Distributed in the Kura-Araz and Lankaran lowlands, southeast and southwest of the GC, as well as the Karabakh plateau [Алекперов, 1978; Bünyatova, 2013, Cəfərova və b., 2014]. In suitable biotopes, 2-3 ind. are noted at a distance of 3-5 km [Bünyatova, 2013].

Limiting factors: Use of habitats as agricultural fields, as well as direct killing by humans, mistaking it for poisonous.

Existing and proposed protection measures: It is protected in SPNA. Installation of information stands about the species along the tourist routes.

Compiler: S.Bunyatova

Photo: S.Bunyatova

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Cənubi Afrika ev ilanları
FAMILIA: Lamprophiidae

OXVARI QUM İLANI

Psammophis lineolatus Brandt, 1838

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D2

Təsviri: Bədən uzunluğu 910 mm-ə qədər olan nazik ildir. Sifətin üst tərəfi çökək olub, uzunsov novçaya malikdir. Bədənin orta hissəsində bir cərgədəki pulcuqların sayı 17-dir. Bədəni üstədən zeytuni-boz, qum və ya qonur rənglidir. Bədənin yanları ilə qara haşiyəli qonur-qəhvəyi və ya boz-qonur rəngli 4 uzun zolaq keçir. Bu zolaqlar baş qalxancıqlarının üzərindən başlayır. Bəzi fərdləri naxışsız olur. Qarnının ön tərəfi sarımtıl, arxa tərəfi isə ağdır [Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yovşan və şoranotu kolluqları olan daşlı yamaclarda yayılıb. Fəslə fəallığı apreldən noyabrın ortalarına qədər davam edir [Cəfərova və b., 2014].

Yayıması: Culfa və Ordubad rayonları ətrafında yayılıb. Culfa rayonunun Kərimquludizə kəndi ətrafında 2, Ordubad rayonunun Anabad kəndində 1 fərdi qeydə alınıb [Даревский, 1957; Доронин, 2016].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin otlaq kimi istifadəsi və zəhərli hesab edilərək insanlar tərəfindən öldürülməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Növün yayıldığı ərazilərdə yerli əhali arasında maarifləndirmə işlərinin aparılması.

Tərtibçi: S.Cəfərova

Foto: M.Pestov

Bioecological features: Distributed on rocky slopes with thickets of wormwood and nitraria. Seasonal activity lasts from April to mid November [Cəfərova və b., 2014].

Distribution: Spreads in Julfa and Ordubad regions. Two ind. were recorded from the vicinity of the Karimguludize village of the Julfa and one ind. from the Anabad village of the Ordubad [Даревский, 1957; Доронин, 2016].

Limiting factors: Using habitats as a pasture and direct killing by humans, mistaking it for poisonous.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Raising awareness among the local population in the areas where the species is spread.

Compiler: S.Jafarova

Photo: M.Pestov

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Təlxəkimilər
FAMILIA: Colubridae

QARABAŞ RİNİXOKALAMUS

Rhynchocalamus melanocephalus Jan, 1862

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D2

Təsviri: Əlvan rəngli kiçik ölçülü qazıcı ildir. Baş boyun sərhəddi seçilmir. Bədən üst tərəfdən parlaq narıncı rəngdədir. Baş üstədən açıq rəngli olub, qara qövsvari zolağa malikdir. Boynunun üst tərəfində öndən dərin bölünmüş qara köndələn zolaq var ki, bu da alt tərəfdə ağ və ya çəhrayı rəngdə olur. Qarın tərəfi ağdır [Azərbaycan heyvan. aləmi, 2004].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Seyrək ot və kol bitki örtüyü olan daşlı yamaclarda rast gəlinir. Dağlara d.s.-dən 1100 m yüksəkliklərə qədər qalxır. Yazda və yayın əvvəlində daşların altında qeydə alınır. İlin digər vaxtlarını isə qazıcı həyat tərzini keçirdiyi üçün torpağın dərinliklərində keçirir. Çoxalması öyrənilməyib [Cəfərova və b., 2014].

Yayılması: Nax. MR-in ərazisində yayılmışdır. Culfa rayonunda Darıdağ ətrafında yağışdan sonra daşların altında qeydə alınmışdır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Müəyyən edilməyib.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərbaycan Respublikası QK-yə daxil edilmişdir.

Tərtibçi: S.Cəfərova

Foto: B.Göçmen

Bioecological features: Found on rocky slopes with sparse herbaceous-shrub vegetation. In the mountains it raises up to 1100 m high a.s.l. Recorded under stones in spring and early summer. In other seasons, it occurs in the bowels of the earth leading a digging life. Its reproduction has not been studied [Cəfərova və b., 2014].

Distribution: Distributed in the territory of Nakh. AR. It was recorded under stones after rain near the Daridag in Julfa region.

Limiting factors: Not defined.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub.

Compiler: S.Jafarova

Photo: B.Gochmen

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Təlxəkimlər
FAMILIA: Colubridae

CƏNUBİ QAFQAZ TƏLXƏSİ

Zamenis hohenackeri Strauch, 1873

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU A2abc

Təsviri: Bədəninin uzunluğu 780 mm-ə qədər olan orta ölçülü ildir. Bel tərəfi qəhvəyi-qonur, bozumlu və ya tünd-qəhvəyi rəngdədir. Bel boyunca iki paralel sırada qəhvəyi və ya qonur xallar yerləşir. Bədənin önündə bu xallar birləşərək, hantel formalı xallar əmələ gətirir. Gözlərin arxasından qara zolaq uzanır. Ənsədə yaba formasında birləşən iki ədəd tünd xal olur. Qarın bozumlu-qəhvəyi olub, çoxsaylı xırda xallara malikdir [Bunyatova, 2013].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Kol və ağac bitki örtüyü olan dağlıq ərazilərdə, həmçinin dağ çöllərində yayılıb. Qarabağ yaylasında və Nax. MR-də d.s.-dən 2100-2300 m yüksəkliklərdə qeydə alınır. Martdan sentyabraqədər aktivdir [Алекперов, 1978; Джафарова, 1984; Ахмедов, 2006].

Yayılması: Lənkəran təbii vilayətində, BQ və KQ-nin cənub yamaclarında, həmçinin Nax. MR-də rast gəlinir. BQ və KQ-də 2-3 km-də 1-2 fərdi qeydə alınır [Джафарова, 1984; Ахмедов, 2006; Bunyatova, 2013].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin transformasiyası, zəhərli hesab edilərək insanlar tərəfindən öldürülməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: XМОТƏ-də qorunur. Təbii yaşayış yerlərində insanın transformasiyaedici fəaliyyətinin qarşısının alınması.

Tərtibçi: S.Bünyatova

Foto: S.Bünyatova

Bioecological features: Spread in mountainous areas with shrubs and woody vegetation, as well as in mountain steppes. Recorded in the Karabakh plateau and Nakh. AR at altitudes of 2100-2300 m a.s.l. Activity lasts from March to September [Алекперов, 1978; Джафарова, 1984; Ахмедов, 2006].

Distribution: Found in Lankaran NA, on the southern slopes of GC and LC, as well as in Nakh. AR. In the GC and LC, 1-2 ind. were recorded per 2-3 km [Джафарова, 1984; Ахмедов, 2006; Bunyatova, 2013].

Limiting factors: Transformation of habitats, direct killing by humans, mistaking it for poisonous.

Existing and proposed protection measures: Protected in SPNAs. The transformational activity of man in natural habitats should be prevented.

Compiler: S.Bunyatova

Photo: S.Bunyatova

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Təlxəkimlər
FAMILIA: Colubridae

İRAN TƏLXƏSİ

Zamenis persicus Werner, 1913

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: DD

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU B1bc(i,ii,iii,iv)

Təsviri: Bədən uzunluğu 600-800 mm olan orta ölçülü ildir. Növün açıq və melanik variasiyası olur. Açıq variasiyada belin rəngi açıq və ya tünd-bozdan bozumtul qəhvəyi rəngə qədər dəyişir. Bəzən iki sırada ensiz qəhvəyi xallar və ya eninə zolaqlar yerləşir. Boynunun yanlarında açıq rəngli iki xal var. Gözünün arxasından ağzının kənarına kimi qara zolaq keçir. Melanik variasiyada qara və qəhvəyimtil-qara rəng üstünlük təşkil edir [Bunyatova, 2013].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Hirkan meşələrində yayılıb. Cütləşmə aprelin sonları baş verir. İyun-iyulda yumurta qoyur. Balalar avqustda yumurtadan çıxır [Bunyatova, 2008; Бунятова, 2011].

Yayıması: Lənkəran ovalığında və Taliş dağlarındakı rütubətli meşələrdə yayılıb [Bunyatova, 2010]. Masallı və Lənkəranda 10 km marşrutda 1-2, Lerik və Yardımlıda çaysahili meşələrdə 3 km marşrutda 2-3 fərd qeydə alınır [Bunyatova, 2013].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Hirkan meşələrinin qırılaraq çay plantasiyaları ilə əvəz olunması, zəhərli növ hesab edilərək yerli əhali tərəfindən öldürülməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə daxil edilmişdir. Hirkan meşələrinin qanunsuz qırılmasının qarşısının ciddi şəkildə alınması.

Tərtibçi: S.Bunyatova

Foto: S.Bunyatova

Bioecological features: Spread in Hirkan forests. Mating ends at the end of April. Lays eggs in June-July. Offsprings hatch in August [Bunyatova, 2008; 2011].

Distribution: Distributed in the Lankaran lowland and humid forests of Talysh mountains [Bunyatova, 2010]. 1-2 ind. are recorded on the 10 km route in Masalli and Lankaran, and 2-3 ind. are recorded on the 3 km route in the riverine forests in Lerik and Yardimli [Bunyatova, 2013].

Limiting factors: Deforestation and replacement of Hirkan forests by tea plantations, direct killing by humans, mistaking it for poisonous.

Existing and proposed protection measures: Included in the IUCN RL. The illegal logging of Hirkan forests must be strictly suppressed.

Compiler: S.Bunyatova

Photo: S.Bunyatova

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Gürzələr
FAMILIA: Viperidae

QAFQAZ QALXANSİFƏTİ

Gloydius caucasicus Nikolsky, 1916

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: Yoxdur

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
VU A2abd; B2ab(ii,iii)

Təsviri: Orta ölçülü (80 sm), zəhərli ildir. Qarın pulcuqları 149-162, quyruq pulcuqları 33-45 cütdür. Baş enlidir, açıq rəngli naxışları var, üstəndən və yanlardan iri qalxanlarla örtülüdür. Bədəni üstəndən qonur və ya boz-qəhvəyi rəngdədir və xallıdır, bədən boyu açıq rəngli halqalar yerləşir [Банников и др., 1977].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 200-1500 m yüksəklikdəki yarımsəhralarda, kserofit bozqırlarda, seyrək dağ meşələrində daşlı, qayalı yerlərdə yaşayır. Yaşayış sahəsi 500 km²-dir. Oktyabr-noyabrda qış yuxusuna gedir, mart-apreldə oyanır [Алиев, 1972; Алекперов, 1978].

Yayıması: Yalnız Lənkəran təbii vilayətində yayılıb [Алиев, 1972; Кидов и др., 2020]. Əvvəlki dövrlərə aid say məlumatı yoxdur. Lokalitetləri sayca azalıb.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Məhdud ərazidə yayılması, yaşayış yerlərinin otlaq kimi istifadəsi, insanlar tərəfindən təqib edilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Hirkan MP-də, Zuvand yasaqlığında qorunur. Azərb. Resp. QK-yə ilk dəfə daxil edilir. Mühüm biotoplarnın qorunması, əhalinin maarifləndirilməsi.

Tərtibçi: T.İsgəndərov

Foto: T.İsgəndərov

Bioecological features: Inhabits stony, rocky places in semi-deserts, xerophytic steppes, sparse forests at an altitude of 200-1800 m a.s.l. The living area is about 500 km². Hibernates in October-November, wakes up in March-April [Алиев, 1972; Алекперов, 1978].

Distribution: Spread only in Lankaran NA [Алиев, 1972; Кидов и др., 2020]. There is no information on its number for previous periods. Their locality has decreased in number.

Limiting factors: Distribution in a limited area, using habitats as pastures, human persecution.

Existing and proposed protection measures: Protected in the Hirkan NP and Zuvand Sanctuary. Included in the RB of Azerb. Repub. for the first time. Preserve the main biotopes, raise public awareness.

Compiler: T.Iskenderov

Photo: T.Iskenderov

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Gürzələr
FAMILIA: Viperidae

RADDE DAĞ GÜRZƏSİ

Montivipera raddei Boettger, 1890

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: NT

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
VU A2abd; B2ab(ii,iii)

Təsviri: Orta ölçülü (70-100 sm) zəhərli ildir. Başın üstü tilli qalxancıqlarla örtülüdür. Qarın pulcuqları 170-185 ədəd, quyruq pulcuqları 25-35 cütdür. Bədəni üst-dən tünd-boz və ya tünd-qonur rəngdə olur. Belində 1 cərgə tünd haşiyəli sarı-narıncı və ya qəhvəyi xallar uzanır. Peysərdə tünd rəngli 2 zolaq, qarında xırda qara xallar var [Банников и др., 1977].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s-dən 1000-2500 m hündürlüklərdə ot və kollarla, seyrek ağaclarla örtülü bozqır, bozqır-kserofit, daşlı-qayalı dağlıq ərazilərdə yaşayır. Oktyabr-noyabrda qış yuxusuna gedir, aprel-mayda oyanır. Avqust-sentyabrda bala doğur [Алекперов, 1978; Məmmədov, 2015].

Yayıması: Azərbaycanda yalnız Nax. MR-də yayılıb. Son 10 ildə sayında dəyişiklik olmamışdır [Məmmədov, 2015; Искендеров, Наджафов, 2021].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin otlaq məqsədilə istifadəsi, insanlar tərəfindən təqib edilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Zəngəzur MP-də qorunur. IUCN-in QS-yə və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Mühüm biotoplarının qorunması.

Tərtibçilər: T.İsgəndərov, A.F.Məmmədov

Foto: T.Vicker

Bioecological features: Inhabited in the steppe, steppe-xerophytic, stony-rocky mountainous areas covered with grass and shrubs, sparse trees at altitudes of 1000-2500 m a.s.l. Hibernates in October-November and wakes up in April-May. Gives birth in August-September [Алекперов, 1978; Məmmədov, 2015].

Distribution: In Azerbaijan, it is spread only in Nakh. AR. In the last 10 years, there has been no change in its number [Məmmədov, 2015; Искендеров, Наджафов, 2021].

Limiting factors: Use of habitat for grazing purposes, persecution by people.

Existing and proposed protection measures: Protected in Zangezur NP. Included in the IUCN RL and the RB of Azerb. Repub. The main biotopes should be protected.

Compilers: T.Iskenderov, A.F.Mammadov

Photo: T.Vickers

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Gürzələr
FAMILIA: Viperidae

ŞƏRQ ÇÖL GÜRZƏSİ

Vipera renardi Christoph, 1861

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: NT

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
VU A2abd; B2ab(ii,iii)

Təsviri: Kiçik ölçülü (45-50 sm) zəhərli ildir. Başının üstü öndə xırda, ardınca iri alın, təpə və gözüstü qalxancıqlarla örtülüdür. Qarın pulcuqları 129-148 ədəd, quyruq pulcuqları isə 25-30 cütdür. Bədəni açıq və ya sarımtıl-boz rəngdədir, belin ortası ilə qəhvəyi rəngdə ziqzaq zolaq uzanır. Çənə qalxancıqları çəhrayı-boz, boğaz və qarın nahiyələri açıq-boz rəngdədir [Банников и др., 1977].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s-dən 700-2000 m hündürlüklərdə kserofit dağ bozqırlarında, subalp və alp çəmənliklərində daşlı və qayalı yerlərdə yaşayır. Oktyabr-noyabrda qış yuxusuna gedir, mart-aprel aylarında oyanır [Алекперов, 1978; Искендеров, Наджафов, 2022].

Yayıması: BQ-nin şimal və şimal-şərqində yayılıb. Sayı 35%-ə qədər azalıb [Алиев, Ганиев, 1985; Искендеров, Наджафов, 2022].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin otlaq kimi istifadəsi, insanlar tərəfindən təqib edilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: İlisu DTQ-də və Şahdağ MP-də qorunur. IUCN-in QS-yə və QK-yə daxil edilib. Mühüm biotoplarının qorunması.

Tərtibçilər: T.İsgəndərov

Foto: T.İsgəndərov

Bioecological features: Inhabits stony and rocky places in xerophytic mountain steppes, subalpine and alpine meadows at altitudes of 700-2000 m a.s.l. Hibernates in October-November and wakes up in March-April [Алекперов, 1978; Искендеров, Наджафов, 2022].

Distribution: Spread in the north and north-east of the GC. Its number has decreased up to 35% [Алиев, Ганиев, 1985; Искендеров, Наджафов, 2022].

Limiting factors: Use of habitat for grazing purposes, persecution by people.

Existing and proposed protection measures: It is protected in İlisu SNR and Şahdag NP. Included in the IUCN RL and the RB of Azerb. Repub. The main biotopes should be protected.

Compiler: T.Iskenderov

Photo: T.Iskenderov

SİNİF: Sürünənlər
CLASSIS: Reptilia

DƏSTƏ: Pulcuqlular
ORDO: Squamata

FƏSİLƏ: Gürzələr
FAMILIA: Viperidae

İRƏVAN ÇÖL GÜRZƏSİ

Vipera eriwanensis Reuss, 1933

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
VU B1ab(iii,v)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
VU A2abd; B2ab(ii,iii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 48 sm-ə çatan zəhərli ildir. Başının üstü və yanları qalxancıqlarla örtüldür. Qarın pulcuqları 137-148 ədəd, quyruq pulcuqları isə 25-34 cütdür. Bədəni üstədən açıq-boz rəngdədir, belinin ortası ilə qara-qəhvəyi rəngdə ziqzaqşəkilli zolaq uzanır. Alt çənəsi çəhrayı-boz, qarın hissəsi açıq-boz rəngdədir [Банников и др., 1977].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 1000-2200 m yüksəklikdə bozqır, bozqır-kserofit ot və kol bitkiləri ilə örtülü, daşlı-qayalı dağ yamaclarında, subalp ərazilərdə yaşayır. Oktyabr-noyabrda qış yuxusuna gedir, mart-aprel aylarında oyanır [Алекперов, 1978].

Yayıması: Şahbuz, Culfa və Ordubad rayonları ərazisində rast gəlinir. Hazırda sayı az olsa da, stabildir [Алиев, Ганиев, 1985; Искендеров, Наджафов, 2021].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin otlaq məqsədilə istifadəsi, insanlar tərəfindən təqib edilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Zəngəzur MP-də qorunur. Azərbaycanda məhdud ərazidə yayıldığı və sayca azaldığı üçün Azərb. Resp. QK-yə ilk dəfə daxil edilir. Mühüm biotoplarının qorunması, əhalinin maarifləndirilməsi.

Tərtibçilər: T.İsgəndərov, A.F.Məmmədov

Foto: T.İsgəndərov

Bioecological features: It lives in stony-rocky mountain slopes, subalpine areas covered with steppe, steppe-xerophytic grasses and shrubs at an altitude of 1000-2200 m a.s.l. Hibernates in October-November and wakes up in March-April [Алекперов, 1978].

Distribution: It is prevalent in Shahbuz, Julfa and Ordubad regions. Currently, its number is small but stable [Алиев, Ганиев, 1985; Искендеров, Наджафов, 2021].

Limiting factors: Using habitats as pastures, persecution by humans.

Existing and proposed protection measures: It is protected in the Zangezur NP. As it is distributed in a limited area in Azerbaijan and its number is decreasing, the species is included in the RB of Azerb. Repub. for the first time. It is important to protect the main biotopes and enlighten the population.

Compilers: T.Iskenderov, A.F.Mammadov

Photo: T.Iskenderov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qutankimilər
ORDO: Pelecaniformes

FƏSİLƏ: Qutanlar
FAMILIA: Pelecanidae

ÇƏHRAYI QUTAN

Pelecanus onocrotalus Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN C2b

Təsviri: Ümumi rəng fonu çəhrayı çalarlı ağ, qanadlarının ucu qaradır. Başında kiçik kəkili var. Suda üzərkən boynunu geriye qatlayır. Bədəninin uzunluğu 135-175 sm, dimdiyinin uzunluğu 29,0-47,0 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 270-360 sm-dir. Qışın sərtliyindən asılı olaraq sayında kəskin artıb azalmalar qeydə alınır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Balıqla zəngin olan iri su hövzələrinin dayaz yerlərində məskunlaşır, qamışlıqda və kolluqda yuvalayır. Qışlayan və ötüb keçən quşdur. Oktyabr-dekabrda uçub gəlir və mart-apreldə gedir.

Yayıması: Xəzərin sahil sularında, Böyük və Kiçik Qızılağac körfəzlərində, Kür-Araz və Samur-Dəvəçi ovalıqlarının su hövzələrində qışlayır. Az rast gəlinən növdür [Patrikeev, 2004; Azərb. Resp. QK, 2013]. Sayı 1000 fərd ətrafında qiymətləndirilir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su-bataqlıq sahələrinin azalması, balıqçılıq təsərrüfatlarında "ziyanlı" quş kimi tələf edilməsi, narahatedici amillər.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bern, Bonn konvensiyalarına, AEWA sazişinə, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-yə daxil edilib. Qışladıqları su hövzələrində narahatedici və təhlükə amillərinin aradan qaldırılması.

Tərtibçi: Ə.Tağıyev

Foto: Gernotknuz

Bioecological features: Species prefers shallow waters of seas and internal water bodies rich in fish, nests in reed growth and bushes. Wintering and passing species. Arriving is in October-December and spring migration is in March-April.

Distribution: Coastal waters of the Caspian Sea, Greater and Lesser Gyzylagaj Bays, Kura-Araz and Samur-Davachi lowlands. Infrequently encountering species [Patrikeev, 2004; Azərb. Resp. QK, 2013]. The number is estimated around 1000 ind.

Limiting factors: Decreasing of wetlands and food base. Killing by fishers as harmful species, disturbance.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern and Bonn conventions, AEWA agreement, RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR. Fighting against illegal killing and decrease of disturbance factors.

Compiler: A.Tagiyev

Photo: Gernotknuz

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qutankimilər
ORDO: Pelecaniformes

FƏSİLƏ: Qutanlar
FAMILIA: Pelecanidae

QIVRIMLƏLƏK QUTAN

Pelecanus crispus Bruch, 1832

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
NT A3cde

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU C2b

Təsviri: Kütləsi 9-14 kq, bədəninin uzunluğu 160-180 sm, qanadlarının açılmış halda uzunluğu 2,5-3,2 m-dir. Yerdə yavaş yeriyir, bir neçə sıçrayışdan sonra çətinliklə havaya qalxır. Rəngi bozumtul ağdır, başında xırda buruq lələklər olur, uzun dimdiyi qaramtıldır (38-51 sm). Dimdikaltı kisəsi narıncı, cavan quşlarda isə sarı rəngdədir. Mülayim qış aylarında sayı bir neçə yüz, sərt qışlarda isə bir neçə min ətrafında qeydə alınır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Balıqla zəngin su-bataqlıq sahələrində məskunlaşır. Qışlayan növdür, Bozqobu gölündə az miqdarda yuvalaması istisna olunmur. Uçub gəlməsi oktyabrın ortalarında, noyabrda, uçub getməsi isə martda olur. 2-5 ədəd ağ rəngdə yumurta qoyub, 39-40 gün kürt yatır. Cütləri daimidir.

Yayıması: Xəzərin sahil sularında, Lənkəran, Kür-Araz və Samur-Dəvəçi ovalığının bütün iri su hövzələrində, Nax. MR-də, Araz deryaçasında və Arpaçay su anbarında rast gəlinir. Azərbaycanda sayı mülayim qışlarda 100-300, soyuq qarlı qışlarda 3000 ətrafındadır [Sultanov və b., 2010, 2011; Sultanov et al., 2022].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su-bataqlıq sahələrinin quruması, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn konvensiyalarına, AEWA sazişinə, IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib.

Tərtibçilər: E.Sultanov, T.Kərimov

Foto: S.Mehta

Bioecological features: Occurs on wetlands rich in fish. Wintering species with possible breeding of a few pairs on lake Bozqobu. Arriving occurs in October-November and spring migration in March. It lays 2-5 white eggs, incubation lasts 39-40 days. Pairs are permanent.

Distribution: Wetlands along the Caspian Sea coast, in Lankaran and Samur-Davachi plane, Kura-Araz lowland, Nakh. AR. The total number in the country can be around 100-300 ind. in mild winters and around 3000 in cold snowy winters [Sultanov və b., 2010, 2011; Sultanov et al., 2022].

Limiting factors: Drying of wetlands, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in the IUCN RL, RB of Azerb. Repub., CITES, Bonn, Bern conventions, AEWA agreement.

Compilers: E.Sultanov, T.Karimov

Photo: S.Mehta

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Leyləkkimilər
ORDO: Ciconiiformes

FƏSİLƏ: İbislər
FAMILIA: Threskiornithidae

ƏRSİNDİMDİK

Platalea leucorodia Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
B2ab(iv,v); C2a(i)

Təsviri: Bədəninin rəngi ağ, ayaqları və dimdiyi qaradır. Dimdiyinin uc hissəsi genişləyib, ərsinə oxşayır. Peysər nahiyəsindən bir neçə ağ, reproduksiya dövründə isə kürən-qəhvəyi rəngli lələk arxaya sallanır. Bədəninin uzunluğu 80-90 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 115-140 sm, kütləsi 1,2-2,0 kq olur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Qamışlı, qarğılı, dayaz su-bataqlıq sahələrində məskunlaşır. Mart ayında gəlir, sentyabrda köçüb gedir. Düşərgə halında yuvalayır. 7 həftəliyindən uçmağa başlayır. Xırda balıqlar (əsasən yayda), həşərat (əsasən yazda) və müxtəlif su onurğasızları ilə yemlənir [Azərbaycan faunası, 1977].

Yayıması: Qızılağac və Ağgöl MP-də, Mahmudçala-Ağçala, Nax. MR-də Arazboyu zolaqda nəsil verir. Sayı 1000-1200 cütü keçmir, azalma müşahidə olunur [Patrikeev, 2004].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su-bataqlıq sahələrinin qurudulması və qeyri-sabit su təminatı, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bonn, Bern və Ramsar konvensiyalarına, Azərbaycan Respublikası QK-yə daxil edilib. Sarısu və Mahmudçala-Ağçala göllərində qorunmasının təşkil edilməsi.

Tərtibçi: Ə. Tağıyev

Foto: H. Muller

Bioecological features: Lives in water bodies with shallow waters and reed growth. Arrival in March and autumn migration in September. Breeding in nesting colonies. Chicks begin flying in 7th week. The diet includes tiny fish in summer, insects in spring and various aquatic invertebrates [Azərbaycan faunası, 1977].

Distribution: Gyzylagaj and Aggol NPs, lakes Mahmudchala-Aghchala, shallow waters of Araz river in the Nakh. AR. The number doesn't exceed 1000-1200 pairs a decrease is observed [Patrikeev, 2004].

Limiting factors: Unsustainable water supply and drying of water bodies, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bonn, Bern and CITES conventions, RB of Azerbaijan. Providing protection in the Sarısu and Mahmudchala-Agchala lakes.

Compiler: A. Tağıyev

Photo: H. Muller

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Leyləkkimilər
ORDO: Ciconiiformes

FƏSİLƏ: Leyləklər
FAMILIA: Ciconiidae

QARA LEYLƏK

Ciconia nigra Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN D

Təsviri: Gövdəsinin üst hissəsi, başı, boynu, çinədanı, qanadları və quyruğu qarıdır. Başının, pəncələrinin və çinədanının qaralığı yaşıl rəngə çalır. Gövdəsinin alt tərəfi və quyruqaltı hissəsi ağdır. Çənəsinin altında və gözünün ətrafında cılpaq dəri var. Dimdiyi və ayaqları qırmızıdır. Cavanların dimdiyinin və ayaqlarının rəngi yaşılı-təhərdir. Bədəninin uzunluğu 80-100 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 185-210 sm, kütləsi 2,8-3,2 kq olur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yuvasını əsasən meşələrdə, bəzən meşəsiz yerdə, qayada, hündür ağacda, bəzən mağarada qurur [Sultanov, şəfahi məlumat]. 2-6 ədəd yumurta qoyub, 35-45 gün kürt yatır. Balalar yuvada 70 gün bəslənir. Azərbaycana nəsil vermək üçün martın əvvəlində gəlir, sentyabrda köçüb gedir [Patrikeev, 2004].

Yayıması: Düzen və dağətəyi (bəzən 2000 m-ə qədər) ərazilərin su hövzələrinə yaxın meşələrdə, bəzən qayalıqlarda rast gəlinir. Sayı 25-50 cüt arasında qiymətləndirilir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su-bataqlıq sahələrinin qurudulması, meşələrin qırılması, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ramsar, SITES, Bern, Bonn konvensiyalarına, AEWA sazişinə, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Narahatedici və təhlükə amillərinin aradan qaldırılması.

Tərtibçi: Ə.Tağıyev

Foto: D.Djibir

Bioecological features: Nesting occurs mainly in forests, sometimes on site without forests, in cliffs, cave or on high tree [Sultanov, verb. com.]. Species lays 2-6 eggs, incubation lasts 35-45 days, chicks spend in the nest 70 days. Arrival in March and autumn migration in September [Patrikeev, 2004].

Distribution: Lowland and foothill forests (sometimes up to 2000 m), cliffs close to water bodies, sometimes on rocks. The number is estimated between 25-50 pairs.

Limiting factors: Deforestation, drying of wetlands, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern, Bonn, CITES conventions, in the RB of the Azerb. Repub. Fighting against factors of disturbance and threat.

Compiler: A.Tagiyev

Photo: D.Djibir

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılqazkimilər
ORDO: Phoenicopteriformes

FƏSİLƏ: Qızılqazlar
FAMILIA: Phoenicopteridae

QIZILQAZ

Phoenicopterus ruber Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:

VU D1 (yuvalayan populyasiyası),
NT B2a(qışlayan populyasiyası).

Təsviri: Boyu 130 sm, kütləsi 2-4,5 kq-dır. Rəngi cəhraydır, cavan fərdlər ağ olur. Qanadını açanda aşağı hissəsində qara zolaq görünür. Boynu və ayaqları uzundur. Dimdiyi uzundur və aşağı əyilir, ördək və qazlardakı kimi dişcikləri var, ucu qara, qalan hissəsi cəhrayı, cavanlarda isə ağdır. Səsi qaz və ördək səslərini xatırladır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Dayaz duzlu və duzlutəhər sulara üstünlük verir. Əsasən köç vaxtı və qışlamada rast gəlinir (oktyabr-aprel), lakin ayrı-ayrı göllərdə (Mahmudçala, Hacıqabul gölünün ətrafındakı subasarlarda, Şirvan MP-də və s.) bəzi illər yuvalayır (aprelin sonundan iyula qədər). Düşərgə halında yaşayır. Cütlər adətən ömürlük yaranır.

Yayıması: Xəzər boyu və daxili iri su-bataqlıq sahələrinə rast gəlinir. 2022-ci ildə AOC və ETSN tərəfindən aparılan qış sayğılarında 21003 fərd qeydə alınmışdır [Sultanov et al., 2022].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su-bataqlıq sahələrinin quruması, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ramsar, Bern, Bonn konvensiyalarına, AEWA sazişinə, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-yə daxil edilib. Sarısu gölüne və Bakı-Ələt sahilboyu sularına yasaqlıq statusunun verilməsi.

Tərtibçi: E.Sultanov

Foto: J.Gard

Bioecological features: Species prefers brackish shallow waters. Occurs mainly in winter and on migration, but a small number have irregular nesting (April-July) on different wetlands (Mahmudchala, shallow waters around Hajigabul lake, Shirvan NP, etc.) Colonial species. The pair is permanent.

Distribution: Along the Caspian Sea coast and internal wetlands. In 2022, 21003 ind. were counted in the winter census conducted by AOS and MENR [Sultanov et al., 2022].

Limiting factors: Drying of wetlands, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern, Bonn CITES conventions and AEWA agreement, the RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR. Creation of sanctuary on Sarısu lake and wetlands along the Caspian Sea coast (Baku-Alat).

Compiler: E.Sultanov

Photo: J.Gard

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qazkimilər
ORDO: Anseriformes

FƏSİLƏ: Ördəklər
FAMILIA: Anatidae

FISILDAYAN QU QUŞU

Cygnus olor (Gmelin, 1789)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
CR D (yuvalama populyasiyası),
NT B2c (qışlama populyasiyası)

Təsviri: Bədəninin rəngi ağ, dimdiküstlüyü və kənarları qara, dimdiyin ucu və əsası narıncıdır. Kiçik və harayçı qu quşundan dimdiyinin narıncı rəngi və onun zirvəsində qara şişkinliyin olması ilə fərqlənir. Üzmə vaxtı boynunu "S" hərfi formasında, başını isə maili saxlayır. Bədəninin uzunluğu 180 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 240 sm, dişinin kütləsi 5,5-6,0, erkəyin 8-13, bəzən də 22,5 kq olur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Əsasən qışlayır, Şirvan MP-də müntəzəm yuvalaması 1996-cı ildən qeyd olunur [Sultanov və b., 2000]. Qışlayan quşlar noyabr-fevralın 2-ci yarısında qeydə alınır [Azərbay. heyvan. aləmi, 2004].
Yayılməsi: Xəzər sahili boyu sulara və daxili su-bataqlıq sahələrində rast gəlinir. ETSN və AOC sayğılarında Xəzərin sahil zolağında sərt qışlarda 26445-ə qədər, Kür-Araz ovalığında 3000-5000, 2022-ci ilin mülayim qışında Azərbaycanda cəmi 163 fərd sayılmışdır [Sultanov və b., 2010; Sultanov və b., 2022].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su-bataqlıq sahələrinin quruması, qanunsuz ov, neftlə çirklənmə.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ramsar, Bern, Bonn konvensiyalarına, AEWA sazişinə və Azərbaycan Respublikasının QK-yə daxil edilib. Sarısu gölüne, Yaşma adası, Kürün deltası sahilboyu sularına yasaqlıq statusunun verilməsi.

Tərtibçi: E.Sultanov

Foto: N.Ağayeva

Bioecological features: Mainly wintering species, the nesting registered in Shirvan NP has been recorded since 1996 [Sultanov və b., 2000]. Wintering occurs from November to the 2nd half of February [Azərbay. heyvan. aləmi, 2004].

Distribution: Along the Caspian Sea coast and internal wetlands. In the MENR and AOS censuses, up to 26445 ind. were counted during severe winters on the coast of the Caspian Sea, 3000-5000 ind. on the Kura-Araz lowland, and only 163 ind. were counted in a mild winter in 2022 in Azerbaijan [Sultanov və b., 2010; Sultanov və b., 2022].

Limiting factors: Drying of wetlands, illegal hunting, oil spills.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern, Bonn, CITES conventions, AEWA agreement and RB of Azerb. Repub. Creation of a bird sanctuary on Sarısu lake, Yashma island and coastal waters of the Delta of the Kura river.

Compiler: E.Sultanov

Photo: N.Aghayeva

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qazkimilər
ORDO: Anseriformes

FƏSİLƏ: Ördəklər
FAMILIA: Anatidae

KIÇIK QU QUŞU

Cygnus bewickii Yarrell, 1830

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Harayçı qu quşuna oxşayır, lakin ondan kiçikdir. Əsas fərq dimdiyinin sarı rəngli hissəsinin xeyli kiçik olmasıdır. Ümumi rəngi ağ, ayaqları və dimdiyinin uc hissəsi qaradır. Bədəninin uzunluğu 115-137 sm, qanadının uzunluğu 48-56 sm, kütləsi 5-6,5 kq-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Azərbaycanda müntəzəm, lakin az sayda qışlayan quşdur.

Yayılması: Xəzər sahili boyu və daxili su-bataqlıq sahələrində rast gəlinir. ETSN və AOC tərəfindən aparılan qış sayğıları nəticəsində 2020-ci ildə Ağgöl MP-də 255, Şirvan MP-də 14 fərd sayılmışdır [Агаева и др., 2020]. 2022-ci ildə bu növ Azərbaycanda qeydə alınmamışdır [Sultanov et al., 2022].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov və sututarlarının quruması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Qızılağac, Şirvan, Abşeron və Ağgöl MP-də qorunur. Ramsar, Bern, Bonn konvensiyalarına, AEWA sazişinə və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Sarısu gölüne, Bakı-Ələt arası Xəzər sahili boyu sulara quş yasaqlığı statusunun verilməsi.

Tərtibçi: E.Sultanov

Foto: A.Andreyev

Bioecological features: The regularly wintering, but not numerous species in Azerbaijan.

Distribution: Along the Caspian Sea coast and on internal wetlands. Winter counts conducted by MENR and AOS in 2020 showed 255 ind. in the Aggol NP and 14 ind. in the Shirvan NP [Агаева и др., 2020]. In 2022, this species was not recorded in Azerbaijan [Sultanov et al., 2022].

Limiting factors: Illegal hunting and drying of wetlands.

Existing and proposed protection measures: Protected in Gyzylagaj, Shirvan, Absheron and Aggol NPs. Listed in Ramsar, Bern and Bonn conventions, AEWA agreement, the RB of Azerb. Repub. Creation of a bird sanctuary on Sarısu lake and in shallow waters along the Caspian Sea coast.

Compiler: E.Sultanov

Photo: A.Andreyev

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qazkimilər
ORDO: Anseriformes

FƏSİLƏ: Ördəklər
FAMILIA: Anatidae

QIRMIZIDÖŞ QAZ

Branta ruficollis (Pallas, 1769)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
EN A2bcd+3bcd+4bcd

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Alnı, başının üst tərəfi, boynunun dal tərəfi, arxası, quyuğu və qanadları qara rəngdədir. Dimdiyi və ayaqları qara, quzehçəsi qırmızımtıl-qəhvəyidir. Cavanlarının alnı, başı, boynu (üst tərəfi), boğazı və döşü bozuntul-qaradır. Boynu qısa, yoğun, dimdiyi gödəkdir. Bədəninin yanları və quyruqaltı lələklər ağdır. Bədəninin uzunluğu 53-56 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 116-135 sm, kütləsi 1,0-1,7 kq olur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Su-bataqlıq sahələri ilə zəngin olan yarımsəhralarda, taxıl və düyü sahələrində rast gəlinir. Qışlayan və ötüb keçən quşdur.

Yayılməsi: Son illər tək-tək fərdlər Hacıqabul gölü ətrafında olan subasarlarda və Muğanlı kəndinin yanındakı göldə, Qızılağac MP-də, Ağgöl MP-də çox vaxt ağqaş qazın dəstələrində arabitir rast gəlinir [Sultanov, şifahi məlumat]. Sərt qış aylarında ümumi sayı 50 fərdi keçmir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su-bataqlıq sahələrinin təbii və antropogen təsirlərdən quruması, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Ramsar və Bern konvensiyalarına, AEWA sazişinə, IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Qızılağac, Şirvan və Ağgöl MP-də taxıl bitkiləri, Lənkəran ovalığında isə düyü ekilməsi, narahatedici və təhlükə amillərinin aradan qaldırılması.

Tərtibçi: Ə. Tağıyev

Foto: K.Plumber

Bioecological features: Occurs in semi-deserts rich in wetlands, grain, and rice fields. Wintering and passing species.

Distribution: In recent years, single ind. have been encountered as a rule, in flocks of Lesser White-fronted Goose, in shallow waters around Hacıqabul Lake, and near the lake of Muganli village, in Gyzylagaj NP and Aggol NP [Sultanov, verb. com.]. In sever winters the total number probably does not exceed 50 individual.

Limiting factors: Drying of wetlands, natural or anthropogenic reasons, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Ramsar and Bern conventions and AEWA agreement, in IUCN RL and the RB of Azerb. Repub. Sowing of cereals in Shirvan, Gyzylagaj, Aggol NPs, and rice at Lankaran plane. Fighting against disturbance factors and threats.

Compiler: A. Tağıyev

Photo: K.Plumber

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qazkimilər
ORDO: Anseriformes

FƏSİLƏ: Ördəklər
FAMILIA: Anatidae

AĞQAŞ QAZ

Anser erythropus Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
VU A2bcd+3bcd+4bcd

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU A2abcd

Təsviri: Qaşqa (ağalın) qazdakı kimi "qaşqası" var (alında ağ ləkə), lakin daha kiçik və tündür, gözünün etrafında isə sarı halqa var. Bədənin uzunluğu 63-67 sm, qanadların açılmış vəziyyətdə uzunluğu 120-135 sm, kütləsi 1,6-2,5 kq-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Çox vaxt ağalın qazla qarışq dəstələrdə rast gəlinir. Yarımsəhrada və taxıl zəmilərində qidalanır.

Yayılməsi: Qışlama və köç vaxtı Xəzər sahili boyu və daxili su-bataqlıq sahələrində rast gəlinir. AOC və ETSN tərəfindən aparılan qış sayğıları göstərdi ki, dünyada ən böyük qışlama populyasiyası Nax. MR-də Araz su anbarındadır (≥ 3500). 2011-2014-cü illərdə Qızılağac MP-də təqribən 1000, Ağgöl MP-də 200-250 və Şirvan MP-də 100-200 fərd qeydə alınmışdır [Sultanov, 2016]. Azərbaycanda sayı 2000-6000 fərd göstərilir [BirdLife Internat., 2017].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su-bataqlıq sahələrinin quruması, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ramsar, Bern, Bonn konvensiyalarına və AEWA sazişinə, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Abşerondakı göllərə və Sarısu gölüne, Xəzər boyu sulara quş yaşaylıq statusunun verilməsi.

Tərtibçilər: E.Sultanov, A.F.Məmmədov

Foto: Bs Thurner Hof

Bioecological features: Often there are mixed flocks with White-fronted Goose. It feeds in semi-deserts and crop fields.

Distribution: During wintering and migration occurs along the Caspian Sea coast and in internal wetlands. Counts conducted by MENR and AOS showed that the largest wintering population in the world occurs in Araz water reservoir in Nakh. AR (≥ 3500). Counts in 2011-2014 showed about 1000 birds in Gyzylagaj NP, 200-250 in Aggol and 100-200 in Shirvan NP [Sultanov, 2016]. The estimated number in Azerbaijan is 2000-6000 ind. [BirdLife Internat., 2017].

Limiting factors: Drying of wetlands, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in Ramsar, Bern and Bonn conventions, AEWA agreement, the RB of Azerb. Repub. Creation of a bird sanctuary on lakes in Absheron peninsula, Sarısu lake, and in shallow waters along the Caspian Sea coast.

Compilers: E.Sultanov, A.F.Mammadov

Photo: Bs Thurner Hof

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qazkimilər
ORDO: Anseriformes

FƏSİLƏ: Ördəklər
FAMILIA: Anatidae

MƏRMƏRİ CÜRƏ

Marmoronetta angustirostris Ménériés
1832

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
NT A2cd+3cd+4cd

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Kütləsi 400-600 q, bədəninin uzunluğu 35-40 sm, qanadının uzunluğu 18,9-21,2 sm-dir. Lələk örtüyü qəhvəyi-boz rəngdə ağımtıl ləkələrlədir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Qamışlı su-bataqlıq sahələrinə yaşayır. Azərbaycanda yuvalayan, ötüb keçən və qeyri-müntəzəm qışlayan populyasiyaları var. Aprelin ortalarında cütlərə ayrılır. 7-12 ədəd yumurta qoyub, 25-27 gün kürt yatır.

Yayıması: Xəzər boyu və daxili su-batalıq sahələrinə rast gəlinir. Ağgöl, Sarısu, Mahmudçala göllərinin hər birində yayda 200-ə qədər, Qızılağac MP-də 400-600 fərd [Sultanov və b., 2010], qışlamada tərtibçilər tərəfindən Mahmudçalada (2013-cü ildə 800 fərd) və Ağgöldə (2022-ci ildə 600 fərd) qeydə alınıb.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su-bataqlıq sahələrinin quruması, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-yə, Bern, Bonn, Ramsar konvensiyalarına və AEWA sazişinə daxildir [Keller et al., 2020]. Sarısu gölüne və Kürün deltasına yasaqlıq statusunun verilməsi.

Tərtibçilər: E.Sultanov, S.Hümbətova

Foto: S.Carrero

Bioecological features: Species prefers water bodies with reed growth. There are nesting, wintering, and passing populations in Azerbaijan. It organises pairs in middle April, lays 7-12 eggs. Incubation period is 25-27 days.

Distribution: Kura-Araz lowlands and along the Caspian Sea coast. In summer, up to 200 ind. were recorded in each of Aggol, Sarısu, Mahmudchala lakes, and 400-600 ind. in the Gyzylagaj NP [Sultanov və b., 2010]. Our surveys showed wintering in Mahmudchala (800 ind. in 2013) and Aggol (600 ind. in 2022) lakes.

Limiting factors: Drying of wetlands, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in the IUCN RL, the RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR, also in Bonn, Bern conventions and AEWA agreement [Keller et al., 2020]. Creation of a bird sanctuary on Sarısu lake and in the Delta of the Kura river.

Compiles: E.Sultanov, S.Humbatova

Photo: S.Carrero

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qazkimilər
ORDO: Anseriformes

FƏSİLƏ: Ördəklər
FAMILIA: Anatidae

QIRMIZIBAŞ DALĞIC

Aythya ferina Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
VU A2abcd+3bcd+4abcd

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: NT A2a

Təsviri: Bədəninin uzunluğu 42-48 sm, qandlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 72-82 sm, erkəyin kütləsi 585-1300, dişinin kütləsi 467-1100 q-dır. Erkəyin başı və boynu qırmızı-şabalıdı rəngdə, sinəsi qara, beli açıq bozdur, incə zolaqlarla örtülüdür. Dişi qəhvəyi rəngdədir, lakin beli bozumtuldur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Azərbaycanda qışlamada və köç vaxtı, bəzən yayda da rast gəlinir. Əsasən noyabrda (sentyabr-dekabr) qışlamağa gəlir və fevralın ikinci yarısında uçub gedir.

Yayılması: Dağ gölləri daxil olmaqla, Xəzər sahili boyu və daxili su-bataqlıq sahələrində rast gəlinir. ETSN və AOC tərəfindən aparılan qış sayğıları göstərdi ki, qışlamada sayı ölkədə qışlayan quşların ümumi sayına görə təqribən düz mütənasib dəyişir. Azərbaycanda 2002-2012-ci illərdə 52648-266072, 2022-ci ildə 90791 fərd qeydə alınıb (sayca 3-cü növ) [Sultanov və b., 2010; Sultanov et al., 2022].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov, su-bataqlıq sahələrinin quruması və ya qurudulması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Abşeronda yerləşən göllərə, Kürün deltasına, Xəzər sahili boyu sulara, Sarsu gölüne quş yasaqlığı statusunun verilməsi.

Tərtibçi: E.Sultanov

Foto: M.Brand

Bioecological features: In Azerbaijan it occurs during wintering and migration, sometimes in summer. Arriving mainly in November (September-December) and leaving Azerbaijan in 2nd half of February.

Distribution: Along the Caspian Sea coast and on internal wetlands including mountain lakes. Winter censuses conducted by MENR and AOS showed that the number of wintering birds varies approximately in direct proportion to the total number of wintering birds in the country. 52648-266072 ind. were recorded in Azerbaijan in 2002-2012, and 90791 ind. in 2022 (the 3rd species in number) [Sultanov və b., 2010; Sultanov et al., 2022].

Limiting fact General numors: Illegal hunting, drying of wetlands.

Existing and proposed protection measures: Giving a bird sanctuary status to lakes in Absheron, Kura river delta, shallow waters along the Caspian Sea coast.

Compiler: E.Sultanov

Photo: M.Brand

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qazkimilər
ORDO: Anseriformes

FƏSİLƏ: Ördəklər
FAMILIA: Anatidae

AĞGÖZ DALĞIC

Aythya nyroca (Guldenstadt, 1770)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
NT A2cd+3cd+4cd

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Bədəninin uzunluğu 38-42 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 63-67 sm, kütləsi 600-800 q-dır. Ümumi rəngi qonur-qəhvəyidir, amma bel tərəfi nisbətən tünd rənglidir. Qanadlarının üzərində ağ "aynacıq" var. Gözləri ağımtıldır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Sahil və su bitkiləri ilə zəngin olan su-bataqlıq sahələrində məskunlaşır. Azərbaycanda qışlayan və yuvalayan populyasiyası var. Qışlayan quşlar noyabrda gəlib, fevralda köçüb gedir. Yuvalayanlar may ayında yuva qurur, 7-10 ədəd yumurta qoyub, 25-27 gün kürt yatır. Fitofaqdır.

Yayılməsi: Daxili su-bataqlıq və Xəzər sahili boyu ərazilərdə rast gəlinir. 1993-2009-cu illərdə iri su-bataqlıq sahələrinin hər birində maksimum 40-60 cüt qeydə alınmışdır [Sultanov və b., 2010]. Sonrakı tədqiqatlar bu rəqəmləri təsdiqləyir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su-bataqlıq sahələrinin quruması, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn konvensiyalarına, AEWA sazişinə, IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-yə daxil edilib. Sarısu gölüne, Kürün deltasına yasaqlıq statusunun verilməsi.

Tərtibçilər: E.Sultanov, S.Hümbətova

Foto: A.Abbasov

Bioecological features: Species prefer wetlands rich in coastal and aquatic vegetation. Wintering and nesting populations occur in Azerbaijan. Wintering birds arrive in November and leave in February. Nesting birds build nest in May. They lay 7-10 eggs and incubation lasts 25-27 days. It is phytophagous.

Distribution: Along the Caspian Sea coast and internal wetlands. Counts of 1993-2009 show the occurrence of 40-60 pairs on every large wetland [Sultanov və b., 2010]. Our latest studies confirm these data.

Limiting factors: Drying of wetlands and illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern, Bonn, CITES conventions, AEWA agreement, IUCN RL, RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR. Creation of state sanctuaries on Sarısu lake and in the Delta of the Kura river.

Compilers: E.Sultanov, S.Hümbətova

Photo: A.Abbasov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qazkimilər
ORDO: Anseriformes

FƏSİLƏ: Ördəklər
FAMILIA: Anatidae

UZUNQUYRUQ ÖRDƏK

Clangula hyemalis Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: VU A4bce

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Qışda erkək və dişi quşun beli, döşü qara, başı, boynu və digər yerləri ağ olur. Erkək fərd 1 cüt mərkəzi uzun sükan lələkləri (13 sm-ə qədər) ilə fərqlənir, yeni uzun quyruğu ilə səciyyələnir. Bədəninin uzunluğu 55-60 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 73-79 sm, kütləsi 450-900 q olur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Qeyri-sabit qışlayan quşdur. Əsasən dənizin açıq sahil sularında rast gəlinir.

Yayılması: Xəzər dənizinin sahiləndən uzaq və yaxın açıq su sahələrində və daxili iri su hövzələrində, keçmişdə isə cənubi Muğanda qeydə alınıb. Qızılağac MP-də bəzi illərdə tək-tək qeydə alınır [Patrikeev, 2004; Sultanov, şifahi məlumat].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Neft məhsulları ilə çirklənmə, narahatedici amillər.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Ramsar və Bern konvensiyalarına, AEWA sazişinə daxil edilib. Qışladıqları ərazilərdə narahatedici və təhlükə amillərinin aradan qaldırılması.

Tərtibçi: Ə. Tağıyev

Foto: H. Müller

Bioecological features: Uncommon wintering species. It is found mainly in the open coastal waters of the Caspian Sea.

Distribution: Recorded in open water areas of the Caspian Sea near and far from the shoreline and in large internal water bodies, in the past also registered in southern Mugan. Up to our days periodically encountered in Gyzylagaj NP [Patrikeev, 2004; Sultanov, verb. com.].

Limiting factors: Oil spills, disturbance.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Ramsar, Bern conventions and AEWA agreement. Elimination of disturbing and dangerous factors in their wintering areas.

Compiler: A. Tagiyev

Photo: H. Muller

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qazkimilər
ORDO: Anseriformes

FƏSİLƏ: Ördəklər
FAMILIA: Anatidae

QILQUYRUQ

Melanitta fusca Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
VU A2abcde

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR C2a(i)

Təsviri: Bədəninin uzunluğu 51-58 sm-dir. Erkəyinin kütləsi orta hesabla 1,5 kq, dişinin kütləsi 1,2 kq-dır. Bədənin üst tərəfdən rəngi tutqundur. Erkəkdə qarın və qanadların alt tərəfi qara, dişidə qarın və çinədanı açıq rəngdədir. Dimdiyin dibindəki qabarma erkəklərdə daha böyükdür.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Qışlayan növdür. Müxtəlif su hövzələrinə bağlılığı mövsümə görə dəyişir. Qışlamada dənizin, körfəzlərin dayaz sahillərində qidalanır. Cinsi yetişkənlik dövrünə 2 yaşında çatır.

Yayıması: Qışlama dövrünü Xəzərin cənubunda keçirir, Muğan düzü, Ağgöl göllərində, Abşeron yarımadasının şimalında və Qızılağac MP-də müşahidə edilib. 2008-ci ildə Qızılağac körfəzində 4 fərd qışlamada qeydə alınıb [Patrikeev, 2004; Sultanov və b., 2010].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Balıq torlarına ilişməsi, neft çirkənləmələri, yırtıcılar və introduksiya olunmuş balıq növləri (qida rəqabəti), qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-nin QS-yə və Azərb. Resp. QK-yə, Bonn konvensiyasına və AEWA sazişinə daxil edilib.

Tərtibçi: S.Hümbətova

Foto: V.Bondar

Bioecological features: Wintering species. Connection with different water bodies depends on the season. Feeding in wintertime occurs in shallow waters of gulfs. Puberty comes at 2 years of age.

Distribution: Wintering occurs in the southern part of the Caspian Sea. It was encountered in Mugan plain, Aggol Lake, along the Caspian Sea coast to the north from Baku and in Gyzylagach NP. 4 ind. were recorded as wintering in Gyzylagach Bay in 2008 [Patrikeev, 2004; Sultanov və b., 2010].

Limiting factors: Fish nets, predators, oil pollution, introduced fish species (food competitors), illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in the Bonn convention, AEWA agreement, IUCN RL, the RB of Azerb. Repub.

Compiler: S.Humbatova

Photo: V.Bondar

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qazkimilər
ORDO: Anseriformes

FƏSİLƏ: Ördəklər
FAMILIA: Anatidae

GÖYDİMDİK

Oxyura leucocephala Scopoli, 1769

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
EN A2bcde+4bcde

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU A2ac

Təsviri: Bədəninin uzunluğu 43-48 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 63-70 sm, kütləsi 500-900 q-dır. Erkəyin rəngi qonurdur. Başının tətə hissəsi qara, qalan hissəsi ağ, boynu qara, dimdiyi göydür. Üzən zaman quyruğunu şaquli vəziyyətdə saxlayır. Dişinin başı qonurdur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Quruda gəzə bilmir. Yaxşı suya dalır. Əsasən gecə vaxtı onuğasızlarla və xırda balıqlarla qidalanır. Azərbaycanda qışlamada və köç vaxtı müşahidə edilir.

Yayıması: Xəzər sahili boyu, daxili su-bataqlıq sahələrində rast gəlinir. Azərbaycanda ən iri qışlama populyasiyası var (5000-10000 fərd) [BirdLife Internat., 2017]. ETSN və AOC tərəfindən aparılan sayğılar Qızılağac MP-də 330-1800, Ağgöldə 1060-2500 fərd olduğunu göstərdi [Sultanov və b., 2010; Sultanov et al., 2022].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Balıqçı torlarına düşməsi, su-bataqlıq sahələrinin qurudulması, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ramsar, Bern, Bonn konvensiyalarına və AEWA sazişinə daxil edilib. IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-yə daxildir. Qurumuş Hacıqabul (600-1000 fərd) və Qırmızıgöl (200-800 fərd) göllərinin bərpası.

Tərtibçi: E.Sultanov

Foto: D.Daniels

Bioecological features: This duck can't walk on the ground but it is a good diver. The diet mainly consists of invertebrates and small fish. Night-feeding duck. Recorded in Azerbaijan during wintering and migration.

Distribution: Along the Caspian Sea coast and on internal wetlands. Azerbaijan has the biggest wintering population in the world (5000-10000 ind) [BirdLife Internat., 2017]. According to counts of MENR and AOS Gyzylagaj NP has 330-1800 birds, Aggol NP 1060-2500 [Sultanov və b., 2010; Sultanov et al., 2022].

Limiting factors: Fishers' nets, illegal hunting, drying of wetlands.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern, Bonn and CITES conventions, and AEWA agreement, listed in IUCN RL, RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR. Restoration of dried-up Hajigabul (600-1000 ind.) and Girmizigol (200-800 ind.) lakes.

Compiler: E.Sultanov

Photo: D.Daniels

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Çay qaraquşları
FAMILIA: Pandionidae

ÇAY QARAQUŞU (BALIQCIL QARAQUŞ)

Pandion haliaetus Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Dişinin kütləsi 1,6-2,0, erkəyin kütləsi 1,2-1,6 kq-dir. Bədəninin uzunluğu 55-58 sm, qanadlarının açılmış halda uzunluğu 145-170 sm-dir. Bədəninin üst lələkləri qonur, baş, döş və qarın lələkləri ağ rəngdədir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Balıqla zəngin su-batqlıq sahələrində, düzəndə və dağlarda rast gəlinir. Mart-aprel aylarından oktyabradək qeydə alınır. Bəzən qış mövsümündə də müşahidə edilir. Ağacda, bəzən qayada yuva qurur [Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Yayılması: Xəzər sahili boyu, Lənkəran ovalığı, Kür, Araz, Samur, Türyançay, Qabirri çayları boyu, Qızılağac MP-də yuvalayır [Patrikeev, 2004; Sultanov, Kərimov, 2007; Sultanov və b., 2011]. Sayı bir neçə yuvalayan cüt kimi qiymətləndirilir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Hündür ağacların kəsilməsi, balıqçılar tərəfindən tələf edilməsi, neft dağılmaları, pestisidlərdən istifadə edilməsi və qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn konvensiyalarına, AEWA sazişinə, IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Yuvaladıqları yerlərin təbiət abidəsi kimi qorunması.

Tərtibçi: T.Kərimov

Foto: H.Müller

Bioecological features: Species occurs in wetlands rich in fish, on a plain and in mountains. It is registered in Azerbaijan is from March-April to October. Sometimes it is also observed in the winter season. Nesting on trees or cliffs [Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Distribution: Nests along the Caspian Sea coast, Lankaran plane, along Kura, Araz, Samur, Turianchay, Gabyrry rivers, Gyzylagaj NP [Patrikeev, 2004; Sultanov, Kərimov, 2007; Sultanov və b., 2011]. The number is estimated as several nesting pairs.

Limiting factors: Cutting down tall trees, killing by fishers, oil spills, using of pesticides and illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern and Bonn conventions, AEWA agreement, IUCN RL, RB of Azerb. Repub. Protection of nesting sites as Natural Monuments.

Compiler: T.Karimov

Photo: H.Müller

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

ARIYEYƏN

Pernis apivorus Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Qanadları ensiz, quyruğu uzundur və üzərində 3 enli zolaq var. Havada boynu görünür. Qanadlarının altı zolaqlıdır. Bel tərəfi tutqun-qonur, qarın tərəfi ürkəkşəkilli, naxışlıdır. Alnında və gözləri ətrafındakı lələklər ilan pulcuğuna oxşayır, sərt lələklərlə örtülüdür. Kütləsi 500-1000 q, bədəninin uzunluğu 52-60 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 130-150 sm-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yuvalayan növdür. May ayından hündür ağaclarda yuva tikir. Bəzən qarğaların yuvasını da zəbt edir. 1-2 ədəd yumurta qoyur, balalar yuvada 40 gün, kənardakı isə 15-20 gün yemləndirilir. Əsasən arılarla qidalanır. Digər həşərat və xırda onurğalılarla qidalana bilir.

Yayıması: Düzən və dağətəyi meşələrdə rast gəlinir. Sayı naməlum səbəblərdən olduqca azdır. Qarayazı və Qax DTQ-də bir neçə cütü qeydə alınmışdır. Ümumi sayı 25 cüt ətrafındadır [Patrikeev, 2004; Azərb. Resp. QK, 2013].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Meşələrin kəsilməsi, pestisidlərdən istifadə, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern və Bonn konvensiyalarına daxil edilib. Əhali arasında maarifləndirmə və təbliğat işlərinin aparılması.

Tərtibçilər: H.Muxtarov, A.F.Məmmədov

Foto: S.Bünyatova

Bioecological features: Nesting species. It builds a nest on tall trees, sometimes invades the Corvidae nest. It lays 1-2 eggs, incubation lasts 27-29 days. Parents feed the chicks in the nest for 40 days and outside the nest for 15-20 days. The diet consists mainly of wild bees. Also it can feed on other insects and small vertebrates.

Distribution: Plain and foothill forests. The number is quite low for unknown reasons. The total number can be estimated at about 25 pairs [Patrikeev, 2004; Azərb. Resp. QK, 2013].

Limiting factors: Deforestation, use of pesticides and illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern and Bonn conventions. Public awareness work.

Compilers: H.Mukhtarov, A.F.Mammadov

Photo: S.Bunyatova

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızıluşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

QIRMIZI ÇALAĞAN

Milvus milvus Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Bədəninin rəngi qırmızımtıl-qəhvəyidir, mərkəzi sükan lələyi zolaqsızdır. Çinədani, çiyi və orta sükan lələkləri qırmızımtıl-kürəndir. Quyuğu üst tərəfdən açıq-kürən rəngli olub, ucu çox oyuqdur (70-90 mm), uzun, haçaşəkillidir. Erkək fərdin kütləsi 750-1050 q, dişi fərdin kütləsi isə 950-1300 q olur. Erkək fərdin qanadının uzunluğu 470-500 mm, dişi fərdin qanadının uzunluğu isə 480-530 mm-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Seyrək ağaclı, açıq-arid landşaftlarda köç vaxtı qeydə alınır.

Yayılması: Talyş dağlarında, Qızılağac MP-də, KQ-də (Şuşa, Laçın ətrafları) müşahidə edilmişdir. Zəif öyrənilmədiyindən hazırkı populyasiyası barədə məlumat yoxdur [Patrikeev, 2004; Azərb. Resp. QK, 2013].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Meşələrin qırılması, pestisidlərin istifadəsi, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern və Bonn konvensiyalarına, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Yuvalama ehtimalı olan ağacların qorunub saxlanması, meşə kənarlarında pestisidlərdən istifadənin dayandırılması.

Tərtibçilər: H.Muxtarov, A.T.Məmmədov

Foto: Chorthippus

Bioecological features: The species is recorded during the time of migration in lightly forested, open arid landscapes.

Distribution: It was observed in Talysh mountains, Gyzylagaj NP, in the LC (near Shusha and Lachin). Due to lack of knowledge there is no data about population size in Azerbaijan [Patrikeev, 2004; Azərb. Resp. QK, 2013].

Limiting factors: Deforestation, use of pesticides, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern and Bonn conventions, RB of the Azerb. Repub. Preservation of potential nesting trees, and stopping the use of pesticides on the edges.

Compilers: H.Mukhtarov, A.T.Mammadov

Photo: Chorthippus

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

QARA ÇALAĞAN

Milvus migrans Bodd, 1783

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:

VU D1 (yuvalayan populyasiya),
CR D (qışlayan populyasiya)

Təsviri: Bədəninin uzunluğu 50-60 sm, qanadının uzunluğu 41-51 sm, qanadının açılmış halda uzunluğu isə 130-180 sm, kütləsi 750-1500 q-dır. Quyuğunda zəif haçalanma var. Bədənin yuxarı hissəsi tünd qonur, aşağı hissəsi qonur rəngdədir. Ayaqları və dimdiyi sarıdır. Kiçik qartal xatırladır, lakin qanadları bədənə görə daha uzun görünür.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Meşədə və hündür ağaclar olan bağlarda yuvalayır. Yuvalayan populyasiyası martda gəlib, dekabrda köçüb gedir. Apreldə 2-3 ədəd ağ rəngli yumurta qoyub, 30 gün kürt yatır. Balalar 40-42 günə pərvazlanır. Qidası cücü və xırda onurğalılardır [Azərbay. Resp. QK, 2013].

Yayıması: Düzənlik və dağətəyi meşələrdə rast gəlinir. Əvvəllər sayı 300 cütdən çox olub. Qışlamada 300-380 quş qeydə alınıb [Patrikeev, 2004]. Hazırda qışlamada tək-tək quşlar olur, yuvalamada 150-250 cütün yuvalaması mümkündür [Sultanov və b., 2011].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov, meşələrin, iri ağacların qırılması, pestisidlər.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CİTES, Bern və Bonn konvensiyalarına, Azərbaycan Respublikası QK-yə daxildir. Məhdudlaşdırıcı amillərin aradan qaldırılması.

Tərtibçi: E.Sultanov

Foto: H.Müller

Bioecological features: Nests in forests and tall trees in gardens. Nesting birds arrive in March and leave the country in December. Two or three white eggs are laid in April, incubation lasts 30 days. Nestlings leave the nest in 40-42 days. The diet consists of insects and small vertebrates [Azərbay. Resp. QK, 2013].

Distribution: Plain and foothill forests. The number in the past was more than 300 pairs. 300-380 ind. were recorded during wintering [Patrikeev, 2004]. Currently single birds are wintering and according to our assessment nesting of 150-250 pairs is possible [Sultanov və b., 2011].

Limiting factors: Forest and tall trees cutting, use of pesticides.

Existing and proposed protection measures: Included in CITES, Bern and Bonn conventions, RB of Azerbaijan Republic. Elimination of limiting factors.

Compiler: E.Sultanov

Photo: H.Müller

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

AĞQUYRUQ DƏNİZ QARTALI *Haliaeetus albicilla* Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Respublikamızda qeydə alınan ən böyük qar-taldır. Bədəninin uzunluğu 70-90 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 2-2,3 m, kütləsi 4-7 kq-dır. Ümumi rəngi qonur, qarın tərəfi nisbətən açıq rənglidir. Quyuğu qısa və tam ağdır (3 yaşından sonra). Dimdiyi sarı və qalıdır (hündürdür) [<https://ru.wikipedia.org/wiki/>].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Hündür ağac, qaya və elektrik dayaqlarında yuva qurur. Oturaq və qışlayan populyasiyaları var. Yuvalaması martda başlayır. 1-2 ədəd ağ rəngli yumurta qoyub, 40 günə qədər kürt yatır. Balalar 75-80 günə pərvazlanır. Balıq və digər onurğalı heyvanlarla qidalanır [Azərbayc. Respub. QK, 2013].

Yayıması: Xəzəryanı sahələrdə və tuqay meşələrində rast gəlinir. Sayını qışlamada müxtəlif su-bataqlıq sahələrində 1-22 fərd [Sultanov, Saruxanova, Kərimov, 2010], yuvalamada 10-20 cüt qiymətləndirmək olar.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Tuqay meşələrinin kəsilməsi, qanunsuz ov və balaların yuvadan götürülməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərbaycan Respub. və Nax. MR QK-yə, CITES, Bonn və Bern konvensiyalarına daxildir. Süni yuvalama platformalarının qoyulması, yuvalama yerlərinin qorunması.

Tərtibçi: E.Sultanov

Foto: J.Spinks

Bioecological features: Nesting on tall trees, electric pylons and cliffs. Resident and wintering populations occur. Nesting begins in March. One or two eggs are incubated for 40 days. Chicks leave the nest at 75-80 days of age. The diet consists of fish and other vertebrates [Azerbaij. Respub. QK, 2013].

Distribution: Along the Caspian Sea coast and tугay forests. There were registered 1-22 ind. in different wetlands in winter [Sultanov, Sarukhanova, Karimov, 2010]. The number of nesting birds can be estimated at 10-20 pairs.

Limiting factors: Cutting of tугay forests, illegal hunting and catching from nests.

Existing and proposed protection measures: Listed in RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR; CITES, Bonn and Bern conventions. Creation of artificial nesting platforms and protection of nests.

Compiler: E.Sultanov

Photo: J.Spinks

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

BÖYÜK QIRĞI

Accipiter gentilis Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU B1; C2a(i)

Təsviri: Bel tərəfi qonur-boz, qarın tərəfi açıq rənglidir və üzərində nazik köndələn tünd zolaqlar var. Gözləri qırmızımtıl-qonur, ayaqları sarıdır. Cavan quşun beli oxra rəngli haşiyəsi olan lələklərlə örtülüdür, qarın tərəfində lələklərin ucu damcı formalı iri ləkə ilə qurtarır, bununla şahinə oxşayır. Bədəninin uzunluğu 55-61 sm, kütləsi 0,86-1,6 kq-dır. Dişi erkəkdən iki dəfə iridir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: 10-15 m hündürlükdə yuva qurur. Fevral-martda 2-3 ədəd ağ rəngli yumurta qoyur. Bir ay kürt yatır. Yem üçün yuvasından 5-6 km uzağa uça bilər. Avqustadək yuvalama sahəsində olur. Qışda dağətəyi və düzən qurşaqlarına enir.

Yayılması: Dağ və dağətəyi meşələrdə rast gəlinir. Sayı meşələrin və hündür ağacların mövcudluğuna bağlıdır və azalmaqdadır [Patrikeev, 2004; Azərb. Resp. QK, 2013; Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov, balalarının yuvadan götürülüb ələ öyrədilməsi, meşələrin qırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern və Bonn konvensiyalarına, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-yə daxil edilib. Meşələrin və iri ağacların kəsilməsinin qarşısının alınması.

Tərtibçi: A.T.Məmmədov

Foto: <https://www.inaturalist.org>

Bioecological features: Nests at a height of 10-15 m. Two or three white eggs are laid in February-March. Incubation lasts one month. For hunting, it can fly 5-6 km away from the nesting place. Occurs on the nesting area until August. Flies down to plain and foothills for wintering.

Distribution: Mountain and foothill forests. The number is decreasing and depends on the presence of forests and tall trees [Patrikeev, 2004; Azərb. Resp. QK, 2013; Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Limiting factors: Illegal hunting, taking chicks from the nest, forest cutting.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern and Bonn conventions, RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR. Preventing of fires, deforestation and cutting down tall trees.

Compiler: A.T.Mammadov

Photo: <https://www.inaturalist.org/>

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızıluşqimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

CIRTDAN QARTAL

Hieraaetus pennatus Gmelin, 1788

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN D

Təsviri: Bədəninin ümumi rəngi qəhvəyi-qonur, quyruğu nisbətən açıq rəngli, çalma lələkləri isə tünddür. Qarın tərəfi və sukan lələkləri tünd-qonurdur. Tünd və açıq rəngli iki morfası var. Açıq rəngli morfada qarın və 2-ci dərəcəli çalma lələkləri ağdır. 1-ci dərəcəli çalma lələkləri həmishə tünd rəngdədir. Bunları ayıran xətt yaxşı görünür. Ayaqları sarı, caynaqları qaradır. Ayaqlar caynaqlarınadək lələklə örtülüb. Dişi erkəkdən iridir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yuvalayan növdür. Martda açıq sahə ilə növbələşən seyrek meşə kənarlarında və köhnə bağlarda qeydə alınır [Гамбаров, 1954]. Oktyabr-noyabrda qışlamağa uçur. Əsasən quşlarla, bəzən xırda onurğalılarla qidalanır. Mayda 2 ədəd ağ yumurta qoyub, bir ay kürt yatır. Balalar 2 ay yuvada bəslənib pervazlanır, bir ay da (avqustda) ailəvi yaşayırlar.

Yayıması: Əsasən düzən və dağətəyi rayonlarda, bəzən quru ərazilərdən daha yuxarıda qeydə alınır [Patrikeev, 2004]. Sayı 50-100 cüt arasında qiymətləndirilə bilər.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Hündür ağacların qırılması, pestisidlərdən istifadə, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern və Bonn konvensiyalarına, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Hündür ağacların qorunması, pestisidlərdən az istifadə edilməsi.

Tərtibçi: A.T.Məmmədov

Foto: S.Shearer

Bioecological features: Nesting species. In March, it is recorded on the edges of light forests, alternating with open fields and in old gardens [Гамбаров, 1954]. Autumn migration is in October-November. The diet mainly consists of birds, sometimes other small vertebrates. Two white eggs are laid in May. Incubation lasts one month. Chicks spend 2 months in the nest and another month (in August) with their parents outside the nest.

Distribution: Mainly lowlands and foothills, sometimes upper in dry regions [Patrikeev, 2004]. The number can be estimated at 50-100 pairs.

Limiting factors: Illegal hunting as a predator, cutting down tall trees, use of pesticides.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Born and Bern conventions, RB of Azerb. Repub. Protecting tall trees, reducing the use of pesticides.

Compiler: A.T.Mammadov

Photo: S.Shearer

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

ÇÖL QARTALI

Aquila nipalensis Hodgson, 1833

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
EN A2abcd+3bcd +4abcd

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN A3bc; B2b(iii)

Təsviri: Kütləsi 2,0-3,9 kq, bədəninin uzunluğu 170-200 sm-dir. Qanadlarının uzunluğu açılmış vəziyyətdə 160-200 sm-dir. Yaşlı fərdlərin ümumi rəngi tünd-qonurdur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Düzenlik sahələrə üstünlük verir. Uçub keçərkən yazda aprel, payızda sentyabr-oktyabr aylarında daha çox müşahidə edilir, lakin cavan, çoxalmada iştirak etməyən quşlara il boyu rast gəlmək olar [Sultanov, şifahi məlumat]. Əsasən gəmiricilərlə qidalanır.

Yayıması: Xəzər sahili boyu, düzən və dağətəyi rayonlarda rast gəlinir. Tək-tək qeyd olunur. Sayı haqqında dəqiq məlumat yoxdur. Sayında azalma qeyd olunur [Azərbaycan heyvan aləmi, 2004; Sultanov və b., 2011].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Köç yolunda tələf edilmələri, qanunsuz ov [Sultanov, Kərimov, 2007].

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn konvensiyalarına, IUCN-in QS-yə, Azərbaycan Respublikası QK-yə daxil edilib.

Tərtibçi: T.Kərimov

Foto: H.Müller

Bioecological features: It prefers plain areas. Occurs on migration in April and September-October, but young non-breeding birds can spend all year in the country [Sultanov, verb. com.]. The diet consists of rodents.

Distribution: Along the Caspian Sea coast, plain and foothill districts. As a rule, single ind. occur. No exact data about the number in Azerbaijan. A general decrease in numbers has been registered [Azərbaycan heyvan aləmi, 2004; Sultanov və b., 2011].

Limiting factors: Mortality during migration, illegal hunting [Sultanov, Karimov, 2007].

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bonn and Bern conventions, IUCN RL and RB of Azerbaijan Republic.

Compiler: T.Karimov

Photo: H.Müller

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

İMPERATOR QARTALI

Aquila heliaca Savigny, 1809

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
VU C2a(ii)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN D

Təsviri: Kütləsi 2,4-4,5 kq, bədəninin uzunluğu 72-90 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 180-215 sm-dir. Dişi quş erkəkdən azacıq iridir. Yaşlı fərdlərin ümumi rəngi tünd-qonur, cavanlarınki isə açıq-qonurdur. 3 yaşından sonra digər qartallardan ağımtıl "poqonlarla" səciyyələnir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Meşənin sərhəddində və ya ayrı-ayrı hündür ağacları olan açıq yerlərdə rast gəlinir. Qışlamağa gedən fərdlər sentyabr-oktyabrda ölkəni tərk edir. Köçməyən fərdlər düzənlik ərazilərə gəlir. Orta və kiçik ölçülü onurğalıları ovlayır. Martın sonu-aprelde hündür ağaclarda və elektrik dirəklərində yuva qurur. 1-3 ədəd yumurta qoyub, 42-44 gün kürt yatır. Balalar yuvada 65-70 gün bəslənilir. Cinsi yetşkənliyə 4-5 yaşında çatır.

Yayılması: BQ-in və KQ-in dağətəyi sahələrində, Kür-Araz ovalığında rast gəlinir. Sayı 70 cütdən az deyil [Sultanov, Kərimov, Məmmədov, 2011].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yuvaladığı ağacın kəsilməsi, yuvanın dağıdılması, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn konvensiyalarına, IUCN-in QS-yə və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Yuvalama biotoplarının təbiət abidəsi kimi qorunması.

Tərtibçilər: E.Sultanov, T.Kərimov

Foto: A.Abbasov

Bioecological features: The species can be found on the edge of the forest or in open areas with separate tall trees. Migratory ind. leave the country in September-October. Resident birds fly down to the plain for wintering. Diet consists of small and medium vertebrates. It builds a nest on tall trees or electric pylon in March-April. One or three eggs are incubated for 42-44 days. Chicks spend 65-70 days in the nest. Puberty age is 4-5 years.

Distribution: Foothills of GC and LC, Kura-Araz lowland. The total number of nesting pairs is not less than 70 [Sultanov, Kərimov, Məmmədov, 2011].

Limiting factors: Cutting down trees with the nest, destroying the nest, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern and Bonn conventions, IUCN RL and RB of Azerb. Repub. Nesting sites should be protected as Natural Monuments.

Compilers: E.Sultanov, T.Karimov

Photo: A.Abbasov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

BƏRQUD (QARAQUŞ)

Aquila chrysaetos Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
VU A2abc+C2a(iii)

Təsviri: Erkək fərdin kütləsi 2,8-4,5 kq, dişinin kütləsi 3,6-6,6 kq-dır. Bədəninin uzunluğu 66-90 sm-dir. Qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 180-234 sm təşkil edir. Ümumi rəngi qonurdur, boynunun arxasında və peysərində qızılı-narıncı ləkələr var.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Oturaq növdür. Qayalarda və talalı meşələrdə d.s.-dən 1200-3100 m hündürlüklərdə məskunlaşır. 1-2 ədəd yumurta qoyub, 35-42 gün kürt yatır. Balanı yuvada 70-75 gün bəsləyir. 4-7 yaşında cinsi yetişkənliyə çatır. Yemini quşlar və kütləsi 5 kq-dək olan məməlilər təşkil edir. Təbiətdə 30-40 il yaşayır [Azərbaycan Respublikası QK, 2013].

Yayıması: Dağlarda yuvalayır. Qış vaxtı düzən yerlərdə rast gəlinir. Sayının təqribən 25-30 cütdən (1990-cı illər) 15 cütdə qədər azaldığı bildirilir (2010-cu illər) [Patrikeev, 2004; Sultanov və b., 2010, 2011].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yuvalama yerlərində narahatçılığın artması, qanunsuz ov, pestisidlərin istifadəsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn konvensiyalarına, IUCN-in QS-yə, Azərbaycan Respublikası və Nax. MR QK-yə daxil edilib. Yuvaladıqları yerlərin təbiət abidəsi kimi qorunması.

Tərtibçi: T.Kərimov

Foto: Carlos N.G.Bocos

Bioecological features: Resident species nesting on cliffs and in forests at an altitude of 1200 and 3100 m a.s.l. The incubation of 1-2 eggs lasts 35-42 days. Chicks leave the nest at the age of 70-75 days. The puberty age is 4-7 years. The diet consists of birds and mammals weighing up to 5 kg. The life expectancy is 30-40 years [Azərbaycan Respublikası QK, 2013].

Distribution: Nesting is in mountains. In winter it also occurs on the plains. The number was estimated about 25-30 pairs in 1990s and 15 pairs in 2010s [Patrikeev, 2004; Sultanov və b., 2010, 2011].

Limiting factors: Increased disturbance of nesting sites, illegal hunting, use of pesticides.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern and Bonn conventions, RBs of Azerbaijan Republic and Nakh. AR. Creation of Natural Monuments at nesting sites.

Compiler: T.Karimov

Photo: Carlos N.G.Bocos

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

BÖYÜK XALLI QARTAL

Clanga clanga Pallas, 1811

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: VU A2cde

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Bədəninin uzunluğu 65-75 sm, kütləsi 2-4 kq-dır. Qanadlarının uzunluğu açılmış vəziyyətdə 170-190 sm təşkil edir. Ümumi rəngi qara-qonurdur. Cavanlarının bel, kürek lələkləri nisbətən açıq rəngdədir. Gözləri qonur, dimdiyi göyümtül, ucu qara, ayaqları sarı, caynaqları qaradır. Ayaqları barmaqlara qədər lələklə örtülüb.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Köç vaxtı yazda mart-ap-reldə, payızda sentyabr-oktyabrda, bəzən daha gec rast gəlinir. Düzənliklərdə, nadir halda 1000 m-ə qədər yüksəkliklərdə rast gəlinir. Seyrək halda tək-tək qışlamağı istisna olunmur. Əsasən xırda onurğalıları ovlayır.

Yayılması: Xəzər sahili boyu, aran və dağətəyi rayonlar, o cümlədən Qax yasaqlığı, Türyançay DTQ-də və s. tək-tək rast gəlinir. Sayı haqqında dəqiq məlumat yoxdur [Patrikeev, 2004; Sultanov, Kərimov, 2007].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn konvensiyalarına, IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib.

Tərtibçi: T.Kərimov

Foto: O.Belyalov

Bioecological features: Species occurs on migration in March-April and September-October, sometimes later. In rare cases, wintering is not excluded. Distribution occurs on plain and foothill belts, sometimes up to 1000 m. The diet mainly consists of rodents, young hares and small birds.

Distribution: Single ind. are encountered along the Caspian Sea coast, plain and foothill districts, including Gakh Sanctuary, Turianchay SNR, etc. There are no exact data on the number in the country [Patrikeev, 2004; Sultanov, Kərimov, 2007].

Limiting factors: Illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern, Bonn conventions, IUCN RL and RB of Azərb. Repub.

Compiler: T.Karimov

Photo: O.Belyalov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

LEŞYƏYƏN AĞKƏRKƏS

Neophron percnopterus Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
EN A2abcde+3bcde+4abcde

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN A2abcd

Təsviri: Kütləsi 1,5-2,5 kq, bədəninin uzunluğu 47-65 sm, qanadlarının uzunluğu açılmış halda 1,4-2,0 m-dir. Rəngi ağ, çalma lələkləri qaradır. Cavan quşun lələk örtüyünün rəngi tünd-qonurdur və ağ rəngi azdır, təqribən 5 yaşında quşun rəngi tam ağarır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yuvalayan növdür. Martın sonunda gəlir. Quru dağətəyi və dağlıq ərazilərdə məskunlaşır. Aprelin 2-ci yarısında qayalarda, mağaralarda yuvalayır. Sentyabrda dəstələrlə köçür. Əsas yemi heyvan leşləridir. 1-2 ədəd yumurta qoyub, 40-42 gün kürt yatır. Balalar 60-70 günlüyündə, iyul-avqustda yuvadan uçar.

Yayılması: Dağətəyi və dağlıq ərazilərdə rast gəlinir. Sayı 200-500 cüt arası qiymətləndirilir [BirdLife Internat., 2017] və azalmaqdadır [Sultanov və b., 2011; Kərimov, Məmmədov, 2019]. Hazırda ümumi sayını 100-200 cüt arasında qiymətləndirmək olar.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Balaların yuvadan götürülməsi, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn konvensiyalarına, IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-yə daxil edilib. Yuvaldıqları ərazilərin təbiət abidəsi elan edilməsi.

Tərtibçilər: E.Sultanov, T.Kərimov, A.F.Məmmədov

Foto: A.Abbasov

Bioecological features: Nesting species. Arriving at the end of March. The habitat is dry foothills and mountain areas. Nest building occurs in cliffs and caves in the 2nd half of April. Autumn migration occurs in September. The main food is corpses of animals. The incubation of 1-2 eggs lasts 40-42 days. Chicks leave the nest at 60-70 days of age.

Distribution: Foothills and mountains. The number is estimated between 200-500 pairs [BirdLife Internat., 2017] and decreasing [Sultanov və b., 2011; Kərimov, Məmmədov, 2019]. Currently, the total number can be estimated between 100-200 pairs.

Limiting factors: Utilization of dead bodies of animals, taking chicks from nests, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern, Bonn conventions, IUCN RL, RBs of Azərb. Repub. and Nakh. AR. Declaring their nesting sites as a Natural Monument.

Compilers: E.Sultanov, T.Kerimov, A.F.Mammadov

Photo: A.Abbasov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

SAQQALLI KƏRKƏS

Gypaetus barbatus Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
NT A2cde

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN C2a(i); D

Təsviri: Kütləsi 4,5-7,5 kq, bədəninin uzunluğu 95-125 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 275-308 sm olur. Çənəsinin altında sərt qıl lələklərdən ibarət "saqqal" var.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Oturaq növdür. Sıldırım qayalı mağaralarda yuvalayır. D.s.-dən 700-2500 m yüksəkliklərdə, bəzən 400-500 m-də rast gəlinir. Yuvalama dekabrın sonu-iyul aylarını əhatə edir. Heyvan leşləri, əsasən sümük iliyi ilə qidalanır. Leş tapmadıqda gemiriciləri, quşları ovlayır [Patrikeev, 2004; Karimov, Mammadov, 2019].

Yayılması: BQ və KQ dağlarında rast gəlinir. Talyş dağlarında rast gəlinməsi artıq sual altındadır. Mümkün sayı 50-100 cüt arasında qiymətləndirilir [BirdLife Internat., 2017]. Hazırda sayını 30-50 cüt arasında qiymətləndirmək olar.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn konvensiyalarına, IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-yə daxil edilib. Yuvaladıqları biotopların təbiət abidəsi elan edilməsi.

Tərtibçilər: T.Kərimov, E.Sultanov

Foto: J.Eiroa

Bioecological features: A resident species, distributed at altitudes of 700-2500 m a.s.l., sometimes at 400-500 m. The nesting occurs in cliffs and caves from the end of December to July. The main food is dead animals, especially bone marrow. It can hunt live rodents and birds in the absence of dead animals [Patrikeev, 2004; Karimov, Mammadov, 2019].

Distribution: Mountains of the GC and LC. Its occurrence in the Talysh mountains is already in question. The possible number is estimated between 50-100 pairs [BirdLife Internat., 2017]. Currently, the number of species can be estimated at 30-50 pairs.

Limiting factors: Illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern, Bonn conventions, IUCN RL, RBs of Azərb. Repub. and Nakh. AR. Declaring the habitats where the species nests as a Natural Monument.

Compilers: T.Karimov, E.Sultanov

Photo: J.Eiroa

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

QARA KƏRKƏS

Aegypius monachus Linnaeus, 1766

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: NT C1

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN D

Təsviri: Kütləsi 7-12 kq, bədəninin uzunluğu 75-100 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 250-300 sm-dir. Yaşlı quşun ümumi rəngi tünd-qonur, çalma ləkələri qaradır. Cavan quşun qanadında ağımtıl ləkələr olur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 400-1500 hündürlüklərdə məskunlaşır. Qışda düzən ərazilərə qədər enir. Seyrək meşəli, quru iqlimli dağlarda kol və ya ağacda yuva qurur. Oturaq növdür. Yemini heyvan leşləri təşkil edir. Martda yuvalayır. 1 ədəd yumurta qoyub, 54-55 gün kürt yatır. 4-5 yaşında cinsi yetişkənliyə çatır.

Yayılməsi: Dağlıq ərazilərdə rast gəlinir. Azərbaycanda sayı 30-60 cüt arasında qiymətləndirilə bilər [Мустафаев, 2012; Azərb. Resp. QK, 2013; Sultanov və b., 2010, 2011].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yuvalarının dağıdılması, yumurta və balalarının yuvadan götürülməsi, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn konvensiyalarına, IUCN-in QS-na, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-na daxil edilib. Yuvaladıqları ərazilərin təbiət abidəsi kimi qorunması.

Tərtibçilər: E.Sultanov T.Kərimov

Foto: H.Müller

Bioecological features: A resident species that nests at altitudes of 400-1500 m a.s.l., descending to the plain in winter. It builds a nest in a bush or tree in sparsely forested mountains with a dry climate. The diet consists of dead animals. Nesting is in March. Incubation of 1 egg lasts 54-55 days. Puberty age is 4-5 years.

Distribution: Mountain areas. The number in Azerbaijan can be estimated at 30-60 pairs [Мустафаев, 2012; Azərb. Resp. QK, 2013; Sultanov et al., 2010, 2011].

Limiting factors: Taking chicks from nests, destroying nests, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern, Bonn conventions, IUCN RL, RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR. Creation of natural monuments at nesting sites.

Compilers: E.Sultanov, T.Karimov

Photo: H.Müller

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

AĞBAŞ KƏRKƏS

Cyps fulvus Hablizi, 1783

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Kütləsi 5-12 kq, bədəninin uzunluğu 93-110 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 234-269 sm-dir. Bədəninin üst tərəfi qonur, alt tərəfi küren, çalma və sükan lələkləri qaradır. Cavanları daha tünd rəngdədir. Boynunun dibində lələklərdən ibarət «yaxalıq» var.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Oturaqdır. D.s.-dən 200-3000 m hündürlükdə yayılıb. Quru iqlimli dağ dərələrində, kiçik mağaralarda yuvalayır. Mart-iyulda yuvalama düşərgələrində yuvalayır. 1-2 ədəd yumurta qoyub, 52-54 gün kürt yatır. Balalar 3 ay yuvada bəslənilir. İyun-iyulda bala yuvadan uçar. 4-5 yaşında cinsi yetişkənliyə çatır. Təbiətdə 40 ilədək yaşayır. Yemini heyvan leşləri təşkil edir [Patrikeev, 2004; Мыстафаев, 2012; Sultanov və b., 2010, 2011; Kerimov, Mammadov, 2019].

Yayıması: BQ və KQ dağlarında rast gəlinir. Sayı 200-300 cüt arasında qiymətləndirilir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Heyvan leşlərinin utilizasiyası, balalarının yuvadan götürülməsi, qanunsuz ovlanması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn konvensiyalarına, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-yə daxil edilib. Yuvaladıqları ərazilərə təbiət abidəsi statusunun verilməsi.

Tərtibçilər: T.Kərimov, E.Sultanov

Foto: K.Zhurtov

Bioecological features: Resident species distributed at altitudes of 200-3000 m a.s.l. Nesting occurs in caves and on dry slopes in March–July in colonies. It lays 1-2 eggs and incubation lasts 52-54 days. Chicks leave the nest in June–July at 3 months of age. Puberty occurs at 4-5 years of age. The life expectancy in nature is 40 years. The diet consists of dead animals. [Patrikeev, 2004; Мыстафаев, 2012; Sultanov və b., 2010, 2011; Kerimov, Mammadov, 2019].

Distribution: Mountains of the GC and LC. The number can be estimated at 200-300 pairs.

Limiting factors: Utilization of dead animals, taking chicks from nests, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern, Bonn conventions, RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR. Creation of Natural monumentss at nesting sites.

Compilers: T.Karimov, E.Sultanov

Photo: Kh.Zhurtov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

ADİ İLANYEYƏN

Circaetus gallicus Gmelin, 1788

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN D

Təsviri: Bədəninin uzunluğu 60-70 sm, qanadlarının uzunluğu açılmış vəziyyətdə 170-190 sm olub, başı böyük, quyruğu uzun, gözləri sarıdır. Kürək-bel lələkləri bozuntul-qonur, qarın-döş lələkləri ağdır. Uçuş zamanı döşündə tünd ləkələr, qarın lələklərində köndələn zolaqlar aydın görünür. Kütləsi 1,5-2 kq-dır. Dişi quş erkəkdən iridir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Dağətəyi və aran rayonlarında seyrək ağacları və sərt qayaları olan açıq ərazilərdə məskunlaşır. Yuvalayan və uçub keçən növdür. Yuvalamaya apreldə başlayır, sentyabrda ölkə ərazisini tərk edir.

Yayılması: Qobustanda, Zuvand çökəkliyində, Türyançay DTQ-də və KQ-in quraq iqlimə malik landşaftlarında yaşayır. Ümumi sayı 30-40 cüt arasında qiymətləndirilir [Patrikeev, 2004; Sultanov, Kərimov, 2007; Sultanov və b., 2010].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Hündür ağacların kəsilməsi, qanunsuz ov, yem obyektlərinin azalması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn konvensiyalarına, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib.

Tərtibçi: T.Kərimov

Foto: H.Müller

Bioecological features: Open areas in the foothill and plain regions with sparse trees and cliffs. Nesting and passing species. Nesting begins in April and in September it leaves the country.

Distribution: Gobustan, Zuvand plateau, Turianchay SNR, dry landscapes of the LC. The total number is estimated at 30-40 pairs [Patrikeev, 2004; Sultanov, Kərimov, 2007; Sultanov və b., 2010].

Limiting factors: Cutting down tall trees, illegal hunting, reduction in the food base.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern, Bonn conventions, RB of Azerb. Repub.

Compiler: T.Karimov

Photo: H.Müller

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

ÇÖL LEYİ

Circus macrourus (Gmelin, 1771)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:

NT A2cde+3cde+4cde

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:

VU A2abc; C2a(ii)

Təsviri: Kütləsi 0,3-0,6 kq, bədəninin uzunluğu 43-53 cm, qanadlarının uzunluğu açılmış vəziyyətdə 34-37 sm-dir. Erkəyinin bel tərəfi mavi-boz, döşü, qarnı və qanadlarının altı təmiz ağ, dişisinin bel tərəfi tutqun rənglidir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Göl, çay və bataqlıqların yaxınlığındakı açıq sahələrdə rast gəlinir. Ötüb keçən quşdur, nadir halda qışlayır. Yuvalaması az sayda ehtimal edilir. Yaz köçü martın sonu-aprildə, bəzən daha gec və payız köçü sentyabr-oktyabrda qeydə alınır [Мустафаев, 2012].

Yayıması: Xəzər sahili boyu, Arazboyu düzənlikdə, BQ-in və KQ-in dağətəyi, Nax. MR-in orta dağlıq, Talış dağ bozqır sahələrində rast gəlinir. Sayı azdır, tək-tək fərdlər qeydə alınır [Sultanov, Kərimov, 2007; Sultanov və b., 2010, 2011].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Pesticidlər, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn konvensiyalarına, AEWA sazişinə, IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-yə daxil edilib.

Tərtibçi: T.Kərimov

Foto: S.Tarique

Bioecological features: Species occurs in open areas near wetlands. Passing birds with rare wintering and probably rare nesting. The nesting in a small number is proposing. Spring migration is recorded in late March-April, sometimes later. Autumn migration occurs in September-October [Мустафаев, 2012].

Distribution: Along the Caspian Sea coast, Arazboyu plain, foothills of the GC and LC, middle mountains of Nakh. AR, steppes of Talysh Mountains. The number is limited, single ind. are registered [Sultanov, Kərimov, 2007; Sultanov və b., 2010, 2011].

Limiting factors: Pesticides, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern, Bonn conventions, AEWA agreement, IUCN RL, RBs Azərb. Repub. and Nakh. AR.

Compiler: T.Karimov

Photo: S.Tarique

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

ÜTƏLGI

Falco cherrug Gray, 1833

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
EN A2bcde+3cde+4bcde

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Kütləsi 0,7-1,4 kq olub, qarğa və şahindən iridir. Bədəninin uzunluğu 60 sm, qanadının uzunluğu 34-42 sm-dir. Bel tərəfi paslı-qonur, qarın tərəfi isə ağdır, üzərində damcı formalı naxışlar uzanır. Quyuğu uzundur, tünd-qəhvəyi və sarı rəngli köndələn zolaqları var. Ayaqları bozdur. Cavan quşlarda göz ətrafı və dimdik boz-göyümtüldür.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yaşayış mühiti çöl və meşə-cöldür. Qışlamada yarımsəhra və səhrada rast gəlinir. Əsas qidası gəmiricilərdir, məməli az olan yerdə müxtəlif quşlarla qidalanır [Azərbayc. Respub. QK, 2013].

Yayıması: Düzən və dağətəyi ərazilərdə qışlamada və köç vaxtı (oktyabr-mart) rast gəlinir. Miqrasiya vaxtında adı, qışlamada azsaylıdır. Qış vaxtı su quşlarının iri toplanmalar yaratdığı yerlərdə (Qızılağac MP, 5 fərd, 2008) rast gəlinir. Qışlamada ümumi sayı 15-30 fərd arasında qiymətləndirilir [Sultanov və b., 2010].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov, ovçu quş kimi istifadə edilməsi üçün diri tutulması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə, Azərbaycan Respub. və Nax. MR QK-yə, CITES, Bern və Bonn konvensiyalarına daxil edilib. Rast gəlinən ərazilərdə nəzarətinin gücləndirilməsi.

Tərtibçi: E.Sultanov

Foto: Q.Qoroşko

Bioecological features: Nesting habitat is steppe and forest-steppe, but on migration and wintering it can occur in semi-deserts and deserts. The diet consists of rodents, but with a lack of rodents it can feed on various birds [Azərbayc. Respub. QK, 2013].

Distribution: Plain and foothill areas during wintering and passing seasons (October-March). Common on migration and scanty on wintering. In winter, saker occurs in places of concentrations of waterbirds near large wetlands (Gyzylagaj NP, 5 ind., 2008). The total number of wintering ind. in Azerbaijan can be estimated at 15-30 [Sultanov və b., 2010].

Limiting factors: Illegal hunting, catching live birds for use as birds of prey.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern and Bonn conventions, IUCN RL, RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR. Strengthening the control in the occurring sites of the species.

Compiler: E.Sultanov

Photo: G.Goroshko

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

KÜRƏNBAŞ QIZILQUŞ (ARALIQ DƏNİZİ QIZILQUŞU)

Falco biarmicus Temminck, 1825

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Başının üstü kürəndir. "Bıçları" zəifdir. Bel tərəfi qonur-boz, qarın tərəfi ağımtıldır, üzərində iri qonur naxışlar var. Quyruğu tünd-bənövşəyi rənglidir, köndələn qonur zolaqları vardır. Kütləsi 500-1050 q, bədəninin uzunluğu 35-50 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 90-115 sm-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Quru meşəsiz sahələrdə yaşayır. Yuvalayan növdür. Apreldə başqa quşların yuvasını zəbt edir. 3-4 ədəd yumurta qoyur. İyulda balalar pərvazlanır. Şikarı əsasən quşlardır.

Yayılması: Dağətəyi və dağ rayonları (1000 m-ə qədər) [Azərbaycan Respublikası QK, 2013], Nax. MR-də Şahbuz rayonunda [Nax. MR QK, 2006]. Azərbaycanda ilk dəfə 1949-cu ildə tapılıb [Бурчак-Абрамович, 1962]. Azərbaycanın qərbində növün sayı 5-20 cüt qiymətləndirilir [Alavena və b., 2015; Abuladze və b., 2017]. Müşahidələrə görə, artıq əksər uyğun biotoplarda yayılmışdır. Ümumi sayını 50-60 cüt qiymətləndirmək olar.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov, balaların yuvadan götürülməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərbaycan Respublikası və Nax. MR QK-yə, CITES, Bern və Bonn konvensiyalarına daxil edilib. Yuvalama yerlərinin qorunması.

Tərtibçi: E.Sultanov

Foto: B.Doe

Bioecological features: Dry deforested areas. Nesting species. It invades the nests of other birds in April. Lays 3-4 eggs. Nestlings fly in July. The main prey is birds.

Distribution: Foothills and mountains up to 1000 m [Azərbaycan Respublikası QK, 2013] including Shahbuz district of Nakh. AR [Nax. MR QK, 2006]. Firstly found in Azerbaijan in 1949 [Бурчак-Абрамович, 1962]. The number in the western part of the country is estimated at 5-20 pairs [Alavena və b., 2015; Abuladze və b., 2017]. According to our observations it is already distributed in the majority of appropriate habitats. The total number can be estimated at 50-60 pairs.

Limiting factors: Illegal hunting and taking chicks from the nest.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern and Bonn conventions, RBs of Azerbaijan Republic and Nakh. AR. Protection of nesting sites.

Compiler: E.Sultanov

Photo: B.Doe

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qızılquşlar
FAMILIA: Falconidae

ŞAHİN QIZILQUŞ (TƏRLAN, LAÇIN)
Falco peregrinus Tunstall, 1771

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə Beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə Milli qiymətləndirmə: EN D

Təsviri: Dişi fərdin kütləsi 0,9-1,5, erkəyin kütləsi 0,5-0,8 kq olur. Bədəninin uzunluğu 34-50 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 80-120 sm təşkil edir. Beli, qanadları, quyruğu göyümtül-boz, qarın tərəfi açıq rəngli olub, köndələ naxışlıdır. Başının yuxarı hissəsi və növü səciyyələndirən “bığlar” qaradır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Azərbaycanda oturaq, qışlayan və miqrant populyasiyaları vardır. Mart-apreldə 2-5 ədəd yumurta qoyub, 30-35 gün kürt yatır. Balalar 35-45 günlüyündə pərvazlanır. Yuvadan 19-24 km radiusda olan ərazidə yem axtarır. Quşlarla qidalanır. Qaya və ağacda yuvalayır [Azərbayc. faunası, 1977; Azərbaycan. heyvan. aləmi, 2004]

Yayılması: BQ-in və KQ-in dağlıq sahələrində yayılmışdır (d.s.-dən 1000 m və daha çox hündürlüklərdə). Qışlama vaxtı düzənlikdə rast gəlinir. Sayı 20-30 cüt ətrafında qiymətləndirilə bilər [Patrikeev, 2004]. Qışda sayı şimaldan gələn quşların hesabına artır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz satışı və ovu.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn konvensiyalarına, Azərbaycan. Resp. QK-yə daxil edilib. Nəsil verdiyi yerlərin təbiət abidəsi kimi qorunması.

Tərtibçilər: E.Sultanov, T.Kərimov

Foto: K.Delgado

Bioecological features: Resident, wintering and passing populations occur in Azerbaijan. Two or five eggs are laid in March-April and the incubation lasts 30-35 days. Chicks leave the nest at 35-45 days of age. It feeds on birds. The search for food occurs in a radius of 19-24 km from the nest. Nests in trees or cliffs [Azərbayc. faunası, 1977; Azərbaycan. heyvan. aləmi, 2004]

Distribution: Mountain areas of the GC and LC (at altitudes of 1000 m and upper). It occurs on the plain during wintering. The number can be estimated at 20-30 pairs [Patrikeev, 2004], but in winter time it increases due to the arrival of birds from the north.

Limiting factors: Illegal selling, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern, Bonn conventions, RB of Azerb. Repub. Protection of nesting sites as Natural Monuments.

Compilers: E.Sultanov, T.Karimov

Photo: K. Delgado

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

KƏRKİNCƏK

Falco vespertinus Linnaeus, 1766

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
VU A2abc+3bc+4abc

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Erkək quş üçün bozuntul-göy rəngli bel və qarın hissə, qırmızımtıl rəngdə ayaqlar və dimdik xarakterikdir. Gözətrafı halqa qara, cavanlarda isə sarı rəngdədir. Quyuqaltı lələkləri kürendir. Dişinin başı, boynu və qarın tərəfi küren, alnı və boğazı ağdır. Bədəninin uzunluğu 27-34 sm, kütləsi 135-200 q, qanadlarının uzunluğu açılmış vəziyyətdə 60-75 sm-dir. Dişi quş erkək fərddən iridir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Köç vaxtı, bəzən qışlama-da və nadir halda nəsilvermə dövründə qeydə alınır. Nəsilverməyə aprelin sonu-mayın əvvəlində başlayır, sentyabrda köçüb gedir. Seyrək ağacları olan düzənliklərdə, əkin sahələrində və otlaqlarda yuvalayır.

Yayıması: Düzən və dağətəyi rayonlarda, o cümlədən Muğan düzündə, Şirvan və Qızılağac MP-də qeydə alınır [Azərbaycan heyvan aləmi, 2004]. 2010-cu ildən ardıcıl surətdə 3 il Şirvan MP-də bir cütün yuvalaması qeydə alınmışdır [Azərbaycan Respub. QK, 2013].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Açıq yerlərdə tək ağacların kəsilməsi, pestisidlərin istifadəsi, qanunsuz ov və s.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bonn, Bern və CITES konvensiyalarına, IUCN-in QS-yə və Azərbaycan Respub. QK-yə daxil edilib. Antropogen təsirlərin qarşısının alınması.

Tərtibçi: A.T.Məmmədov

Foto: S.Yeliseev

Bioecological features: Common on migration, rare in wintering and nesting. Breeding begins in late April - early May, migrates in September. Nests on separate trees in open areas such as crop fields, meadows, steppes.

Distribution: Plain and foothill regions of Azerbaijan, including Mugan plain, Gyzylagaj and Shirvan NPs [Azərbaycan heyvan aləmi, 2004]. Since 2010, the nesting of one pair has been recorded in the Shirvan NP for 3 consecutive years [Azərbaycan Respub. QK, 2013].

Limiting factors: Cutting single trees in open areas, use of pesticides, illegal hunting, etc.

Existing and proposed protection measures: Included in Bonn, Bern, CITES conventions, IUCN RL, RB of Azerbaijan Republic. Prevention of anthropogenic factors.

Compiler: A.T.Mammadov

Photo: S.Yeliseev

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Qızılquşkimilər
ORDO: Falconiformes

FƏSİLƏ: Qırğılar
FAMILIA: Accipitridae

QARAGÖZ

Falco subbuteo Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Göyərçin boydadır. Balaca şahinə oxşayır. Quyuğu uzundur. Bel tərəfi tünd-boz, başı qaramtıl, qarın tərəfi cizgili açıq rəngli, boğazı ağdır. Quyuğunun altı və "tumanı" kürəndir. "Bıçları" aydın görünür. Bədəninin uzunluğu 28-36 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 69-84 sm, kütləsi 130-340 q-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Seyrək meşələrdə və hündür ağaclar olan meyvə bağlarında yaşayır. Yuvalayan növdür. Aprel-mayda gəlir, oktyabrda köçüb gedir. May ayında qarğa kimi quşların yuvasını zəbt edib, 2-4 ədəd yumurta qoyaraq 28 gün kürt yatır. Balalar 30-32 günlüyündə pərvazlanır. Həşərat və xırda quşlarla qidalanır. Şikarını havada ovlayır [Azərbay. Resp. QK, 2013].

Yayıması: Dağətəyi və dağ qurşağında rast gəlinir (d.s.-dən 1800 m-ə qədər hündürlüklərdə). Azərbaycanda ümumi sayı 1980-1990-cı illərdə 150-200 cüt arasında qiymətləndirilirdi [Patrikeev, 2004]. Hazırda sayı 200-250 cüt qiymətləndirilir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Meşələrin kəsilməsi, pestisidlərin geniş istifadəsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern və Bonn konvensiyalarına, Azərbaycan Respublikası QK-yə daxil edilib. Məhdudlaşdırıcı amillərin aradan qaldırılması.

Tərtibçi: E.Sultanov

Foto: T.Spiçina

Bioecological features: Species occurs in light forests and gardens with tall trees. Nesting species. Arrives in April-May, leaves in October. In May, it invades the nest of Corvidae birds, lays 2-4 eggs. Incubation lasts 28 days. Chicks leave nest in 30-32 days age. The diet consists of insects and small birds. Hobby hunts for his prey in the air [Azərbay. Resp. QK, 2013].

Distribution: Foothill and mountain belt (at altitudes up to 1800 m a.s.l.). The total number in Azerbaijan was estimated at 150-200 pairs in the 1980s-1990s [Patrikeev, 2004]. The current number can be estimated at 200-250 pairs.

Limiting factors: Forest and tall trees cutting, use of pesticides.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern, Bonn conventions, RB of Azerbaijan. Elimination of limiting factors.

Compiler: E.Sultanov

Photo: T.Spiçina

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Toyuqkimilər
ORDO: Galliformes

FƏSİLƏ: Meşə xoruzları
FAMILIA: Tetraonidae

QAFQAZ MEŞƏ XORUZU

Lyrurus mlokosiewiczzi Taczanowski, 1875

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
NT A3cde

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU C2a(i)

Təsviri: Erkək fərdlər qara-məxməri rəngdədir, quyruğu uzun, ucları yanlara və aşağı əyilmişdir. Qanadaltı lələkləri ağdır. Gözünün üstündə qırmızı "qaşı" vardır. Dişilər boz-qəhvəyi rəngdədir. Ayaqları qonur, dimdiyi qısa və ucu azacıq əyridir. Bədəninin uzunluğu 38-52 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 58-62 sm, kütləsi 0,7-1 kq-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Tozağacı və ardic meşəliklərinə, rododendron, itburnu və s. kolluqlarına sığınır və qışda yemlənir. Yayda dağ çəmənliklərində yemlənir. Poliqamdır. Aprel-mayda erkəklər nümayiş meydançalarında rəqs edir və dişilərlə cütləşir. Dişilər 7-16 ədəd yumurta qoyub, 24-25 gün kürt yatır [Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Yayılması: BQ-in və KQ-in subalp qurşaqlarında (d.s.-dən 1700-2400 m hündürlüklərdə) rast gəlinir [Patrikeyev, 2004]. AOC tərəfindən 2000-2018-ci illərdə aparılan tədqiqatlar sayının 2500-4500 fərd olduğunu göstərir. Bir lokal populyasiyada orta hesabla 20-25 fərd olur [Sultanov, 2019].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Meşələrin və kolluqların qırılması, qanunsuz ov, yaylaqlarda otarma normalarının gözlənilməməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern konvensiyalarına, IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Məhdudlaşdırıcı amillərin aradan qaldırılması.

Tərtibçi: E.Sultanov

Foto: C.Bocos, A.Perevozov

Bioecological features: Birch and Juniper forests, Rhododendron sp., Rosa sp. and other bushes are shelters and winter feeding habitats. Feeding in summer occurs on alpine meadows. Polygamous species. In April-May males have lekking and mating with females who lay 7-16 eggs. Incubation lasts 24-25 days [Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Distribution: Subalpine belt of the GC and LC (at altitudes of 1700-2400 m a.s.l.) [Patrikeyev, 2004]. AOS surveys in 2000-2018 showed 2500-4500 ind. One local population has an average of 20-25 ind. [Sultanov, 2019].

Limiting factors: Cutting of forests and bushes, illegal hunting, overgrazing.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern conventions, IUCN RL, RB of Azerb. Repub. Elimination of limiting factors.

Compiler: E.Sultanov

Photo: C.Bocos, A.Perevozov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Toyuqkimilər
ORDO: Galliformes

FƏSİLƏ: Qırqovullar
FAMILIA: Phasianidae

QAFQAZ ULARI

Tetraogallus caucasicus Pall, 1811

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: İri kəkliyə oxşayır. Başının yanları kürəndir, üstü, yüyəni və boynunun yuxarı hissəsi bozudur. Boğazı kürəndir. Belində, döşünün qabaq tərəfində və çinədanı üzərində sarı xətlər var. Bel hissəsi və quyruğunun üstü tünd-bozudur. Dimdiyi açıq-qonurdur. Ayaqları yaşılımtıldır. Bədəninin yanlarında uzununa yerləşən qara, şabalıdı zolaqlar görünür. Bədəninin uzunluğu 54-56 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 80-95 sm, kütləsi 1,7-1,9 kq-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Qarlı ərəzilərdə dağ keçiləri ilə birlikdə olur. Qayalıqlarda gizlənir və gecələyir. Yuxarı qaçır, aşağı uçur. Bitki və xırda heyvanlarla qidalanır. Cütlər vegetasiya başlayanda əmələ gəlir. Hündür otlarda yuvalayır. 5-8 ədəd yumurta qoyub, 25-28 gün kürt yatır [Azərbaycan heyvanatşünaslığı, 2004].

Yayıması: BQ-in alp qurşağında rast gəlinir. Yayda d.s-dən 2500-3500 m hündürlüklərdə, qışda meşə zolağı sərhəddində olur [Azərbaycan Respublikası QK, 2013]. Ölkədə sayı 300-1000 cüt [BirdLife Internat., 2017], bizim müşahidələrə görə, 400-500 cütdür.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Həddən artıq otarma, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bern konvensiyasına və Azərbaycan Respublikası QK-yə daxil edilib. Otarma normalarına əməl edilməsi, ot biçininin cüclər çıxandan sonra aparılması.

Tərtibçilər: E.Sultanov, A.Musayev

Foto: X.Jurtov

Bioecological features: Species occurs in high mountain areas together with mountain goats. Sleeping and masking take place in the cliffs. It rises by running up and descends by flying down. The diet consists of small animals and plants. Pairs appear at the beginning of a vegetation period. The nest is located in high grass. Lays 5-8 eggs, and incubation lasts 25-28 days [Azərbaycan heyvanatşünaslığı, 2004].

Distribution: Alpine belt of the GC. In summer it is found at altitudes of 2500-3500 m a.s.l. and in winter at the edge of the forest belt [Azərbaycan Respublikası QK, 2013]. The number in the country is estimated at 300-1000 pairs [BirdLife Internat., 2017], but our observations show 400-500 pairs.

Limiting factors: Overgrazing on summer pastures and illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern convention and the RB of Azerbaijan. Control the grazing. Mow the grass after the chicks hatch.

Compilers: E.Sultanov, A.Musayev

Photo: X.Jurtov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Toyuqkimilər
ORDO: Galliformes

FƏSİLƏ: Qırqovullar
FAMILIA: Phasianidae

XƏZƏR ULARI

Tetraogallus caspius Gmelin, 1784

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU A2abcd

Təsviri: Boyu 60 sm-ə qədər, lələkləri bozdur. Bədəni boz-ağdır. Başı iri, alnı və yanaqları krem rəngli, tərəsi və ənsəsi kül rəngindədir. Boz rəngli dimdiyi iri, üst dimdiyin ucu aşağıya doğru əyridir. Ayaqlar açıq-çirkəli sarıdır. Dimdiyin dibindən başlayan və bədənin iki yanında uzununa enən tünd boz ləkə vardır. Döş hissəsində eninə tünd rəngli ləkələr mövcuddur. Qanad lələkləri ağ, ucları üstədən qara, altından boz rəngdədir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 1500-4000 m yüksəkliklərdə yayılmışdır. Yuvalamaq üçün d.s.-dən 2600-3000 m yüksəkliklərə qədər qalxır. Qışda 1800-2500 m yüksəkliklərə qədər enir. Oturaqdır. Yuvalarını sərt yerlərdə, qaya və ya daşın altında qurur.

Yayılması: KQ-in yüksək dağ ərəzilərində, o cümlədən Nax. MR-də yayılmışdır. Kiçik təcrid olunmuş Murovdağ, Dəlidağ, Küküdağ, Soyuqdağ, Kotamdağ kimi yüksək dağ zirvələrinə bağlı populyasiyalarda yaşayır [Azərbay. heyvan. aləmi, 2004]. Ümumi sayı 100-150 cüt arasında qiymətləndirilə bilər.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov, davamlı otarma.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bern və Bonn konvensiyalarına daxil edilib. Məhdudlaşdırıcı amillərin aradan qaldırılması.

Tərtibçilər: A.F.Məmmədov, A.Musayev

Foto: S.Bekir

Bioecological features: Occurs at an altitudes of 1500-4000 m a.s.l. For nesting, it rises to a height of 2600-3000 m a.s.l., the wintering occurs at a height of 1800-2500 m. Resident species. The nest is built on steep slopes under a rock or stone.

Distribution: High mountain areas of the LC including Nakh. AR. Lives in small isolated populations associated with high mountain peaks such as Murovdag, Dalidag, Kukudag, Soyugdag, Kotamdag [Azərbay. heyvan. aləmi, 2004]. The total number can be estimated at 100-150 pairs.

Limiting factors: Illegal hunting, overgrazing.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern and Bonn conventions. Elimination of limiting factors.

Compilers: A.F.Mammadov, M.Musayev

Photo: S.Bekir

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Toyuqkimilər
ORDO: Galliformes

FƏSİLƏ: Qırqovullar
FAMILIA: Phasianidae

SƏHRA KƏKLIYI

Ammoperdix griseogularis Brandt, 1843

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN D

Təsviri: Kiçik, qısa quyruqlu və yuvarlaq görünüşlüdür. Erkək fərdlərinin başı boz, gözlərindən boynuna qədər uzanan ağ zolağın üstündən qara "qaş" müşahidə olunur. Bədəninin yanlarında bel tərəfdən aşağıya və öne doğru qəhvəyi-qara zolaqlar çəpinə uzanır. Dişidə bu zolaqlar aydın görünür. Yan quyruq ləkələri parlaq qırmızı-qəhvəyi rəngdədir. Boz rəngli boynunun kənarlarında ağ ləkələr var.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Səhra landşaftlı alçaq dağlıqda məskunlaşmışdır. Bitki örtüyü zəif olan seyrək qayaların çınqıllı yamaclarında, kolların dibində sadə yuva qururlar. Oturaq növdür [Mammadov, 2014].

Yayılması: Nax. MR-in cənub-şərqində yayılmışdır. Populyasiyanın sıxlığı aşağıdır [Patrikeev, 2004; Mammadov, 2014]. Sayı 40-50 cüt arasında qiymətləndirilə bilər.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov, yumurtalarının yuvadan götürülməsi, yeni yaşayış yerlərinə çətin uyğunlaşması [Məmmədov, 2010].

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES və Bern konvensiyalarına, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-na daxil edilib. Ordubad DTY-də qorunur. Yuvalama yerlərinin müəyyən olunaraq mühafizəsinin təşkil edilməsi.

Tərtibçi: A.F.Məmmədov

Foto: F.Başbuğ

Bioecological features: It prefers open mountain areas in desert landscapes. The simple nest is built at the bottom of bushes on the gravel slopes of sparse rocks with sparse vegetation. Resident species [Mammadov, 2014].

Distribution: South-East of Nakh. AR. Population density is low [Patrikeev, 2004; Məmmədov, 2014]. The number can be estimated at 40-50 pairs.

Limiting factors: Taking eggs from nests, illegal hunting, difficulty with adaptation to nest sites [Məmmədov, 2010].

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES and Bern conventions, RB Azerb. Repub. and Nakh. AR. Species is under protection in Ordubad SS. Identification and protection of nesting sites.

Compiler: A.F.Mammadov

Photo: F.Bashbug

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Toyuqkimilər
ORDO: Galliformes

FƏSİLƏ: Qırqovullar
FAMILIA: Phasianidae

TURAC

Francolinus francolinus Linnaeus, 1766

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: NT C2b

Təsviri: Gözəl və əlvan çalarlara malik quşdur (xüsusilə erkək fərd). Erkəklərdə başın üstü qızılı-boz, boynun üstü şabalıdı rəngdədir. Döşü və qarın hissəsi qaradır. Eşitmə nahiyəsini ağ lələklər örtür. Qanadında lələklər tünd qonur, çiyin lələkləri boz, ayaqları sarı-qırmızıdır. Dişi fərdin rəngi solğundur. Bədəninin uzunluğu 35-37 sm, erkəyin kütləsi 435-607 q, dişinin kütləsi 375-520 q-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Böyürtkən, yulğun kolları və ya qamışlıq olan açıq yarımquru ərazilərdə, yaşayış məntəqələrinə yaxın bağ və üzümlüklərdə, taxıl əkini sahələrinin kənarlarında rast gəlinir. 5-9 ədəd yumurta qoyub, 20-21 gün kürt yatır. Oturaqdır [Azərbayc. Resp. QK, 2013].

Yayıması: Kür-Araz ovalığında və Lənkəran düzənliyində, Qanıx, Qabırnı çayları boyu ərazilərdə yayılıb. Sayı dəyişkəndir, 5000-7000 fərd arasında qiymətləndirilir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Sərt qarlı-şaxtalı qış, yanğınlar, kolluqların qırılması, mal-qaranın otarılması, otçalma və qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bern konvensiyasına, Azərbaycan Respublikası Qanunvericilik Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş "Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabına" daxil edilib. Sərt qışlarda süni yemləndirilməsinin təşkil edilməsi, otarma və ot çalımının cücələr pərvazlanandan sonra aparılması.

Tərtibçilər: S.Hümbətova, Ə.Tağıyev, M.Musayev

Foto: A.Abbasov

Bioecological features: Open areas with bush growth, including Tamarix sp. Encountering near settlements and gardens, along the border of crop fields. Five or nine eggs are laid, incubation lasts 20-21 days. Resident species [Azərbayc. Resp. QK, 2013].

Distribution: Kura-Araz valley, Lankaran plain, also along Ganikh (Alazani) and Gabyrry (Iori) rivers. The number fluctuate and is estimated at 5000-7000 ind.

Limiting factors: Severe snowy and frosty winter, fires, cutting of bushes, grazing, haymaking and illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern convention, RB of Azerb. Repub. Artificial feeding by cereals in severe winters. Shifting of grazing and haymaking on time after finishing incubation.

Compilers: S.Humbatova, A.Tagiyev, A.Musayev

Photo: A.Abbasov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Toyuqkimilər
ORDO: Galliformes

FƏSİLƏ: Qırqovullar
FAMILIA: Phasianidae

ÇİL KƏKLİK

Perdix perdix Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU C1a(i)

Təsviri: Başı qonur, boynu boz, beli və qurşağı qəhvəyi-bozdur. Dimdiyi zəif, gözlərinin ətrafı pas rəngli lələklərlə örtülüdür, qanadları gödək, dairəvi, quyruğu qısa. Erkəklərin qarın hissəsində nal şəklində şabalıdı rəngdə ləkə olur. Dişilərdə əsasən bu ləkə olmur, olsa da, çox kiçik olur. Dimdiyi boz, ayaqları yaşıldır. Boyu 29-31 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 45-48 sm, kütləsi 350-450 q-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Hündür sıx otlar və kollar arasında yaşamağa üstünlük verir. Oturaqdır. Qar əridiyi vaxt d.s.-dən 2500 m yüksəkliyə qədər qalxır, qar yağanda dağətəyi ərazilərə enir. Dənli bitkilər əkilən sahələrin bozqırla növbələşən ərazilərində rast gəlinir [Məmmədov, 2014].

Yayılması: D.s.-dən 2000-2500 m hündürlüklərə qədər, əsasən 900-1000 m hündürlüklərdə uyğun biotoplarda, BQ və KQ-də, Talış dağlarında yayılmışdır [Patrikeev, 2004]. Sayı 2000-5000 fərd arasında qiymətləndirilə bilər.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov, davamsız otarma.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bern konvensiyasına, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Yuvalama vaxtı otluq ərazilərdə yanğınların və otarılmanın qarşısının alınması.

Tərtibçilər: A.F.Məmmədov, S.Hümbətova, A.Musayev

Foto: A.Ebel

Bioecological features: The species prefers high grasses and bushes. Resident species. It goes up to 2500 m a.s.l. when no snow cover occurs and falls down in snowing period to foothill belt [Məmmədov, 2014].

Distribution: At altitudes of 2000-2500 m a.s.l., mainly in suitable biotopes at 900-1000 m altitude, in the Greater and LC, Talysh Mountains [Patrikeev, 2004]. The number can be estimated at 2-5 thousand ind.

Limiting factors: Illegal hunting, overgrazing.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern convention, RB of Azerb. Repub. Prevention of fires in grasslands and grazing during nesting.

Compilers: A.F.Mammadov, S.Humbatova, A.Musayev

Photo: A.Ebel

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Toyuqkimilər
ORDO: Galliformes

FƏSİLƏ: Qırqovullar
FAMILIA: Phasianidae

TALIŞ QIRQOVULU (YARIMNÖV)
Phasianus colchicus talischensis Lorenz,
1888

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Gözünün ətrafında lələklər olmur və derisi qırmızı rəngdədir. Quyruğu uzun və pazvari, bənövşəyiye çalan sarı-qonur rənglidir. Erkək fərdin lələkləri parlaq və əlvan olub, qızılı, qırmızı, yaşıl, göy, ağ, qara, küren rənglərin qarışığından ibarətdir. Dişi fərdin rəngi solğun olur. Bədəninin uzunluğu 80-85 sm, kütlesi 1,0-1,5 kq-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Sıx kolluqlarda yaşayır. Oturaqdır. Apreldə cütler əmələ gətirir. Yuvasını yerdə kolların dibində qurur. Mayın ikinci yarısında və iyunun əvvəllərində körpə cücələri müşahidə edilir. Həşərat, bitki toxumları, meyvə və giləmeyvə ilə qidalanır [Azərbaycan heyvan. aləmi, 2004].

Yayıması: Hazırda yalnız Talış dağlarının orta və aşağı qurşaqlarında, Azərbaycanla İranın sərhəd zolağında rast gəlinir. Sayı çox güman ki, 50 cütü keçmir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Kolluqların qırılması, yaşayış yerlərində həddindən artıq heyvan otarılması, ot çalınması, qanunsuz ovlanması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bern və CITES konvensiyalarına, Azərbaycan Respublikasının Qırmızı kitabına daxil edilib. Süni şəraitdə çoxaldılıb uyğun biotoplara buraxılması, Orandçay, Lənkərançay və Astarəçayın orta, Lerikçayın aşağı və Viləşçayın yuxarı axınlarında yasaqlıqların yaradılması.

Tərtibçi: Ə. Tağıyev

Foto: www.observation.org

Bioecological features: Lives in dense bush growth. Forms pairs in April. The nesting occurs on the ground at the base of the bush. Chicks appear in the second half of May and early June. Diet consists of insects, seeds, fruits and berries [Azərbaycan heyvan. aləmi, 2004].

Distribution: Currently distribution occurs only in the middle and lower zones of Talysh mountains and on the border with Iran. The number probably does not exceed 50 pairs.

Limiting factors: Cutting of bush growth, illegal hunting, grazing, haymaking.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern and CITES conventions, RB of the Azerbaijan Republic. Artificial breeding and releasing in appropriate habitats. Creation of sanctuaries in the middle stream of Lankaranchay, Astarachay and Orandchay, the upper stream of Vilashchay and the lower stream of Lerikchay.

Compiler: A. Tağıyev

Photo: www.observation.org

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Durnakimilər
ORDO: Gruiformes

FƏSİLƏ: Durnalar
FAMILIA: Gruidae

BOZ DURNA

Grus grus Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
CR D (qışlayan populyasiya);
NT A2a (köç populyasiyası)

Təsviri: Kütləsi 3-6,1 kq-dır. Erkək fərdləri dişdən iridir. Bədəninin uzunluğu 100-130 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 180-240 sm-dir. Ümumi rəngləri bulanıq-bozdur, qanadların və quyruğun ucu qaradır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Payız, yaz miqrasiyası dövründə əkin sahələrində, kanal, arx kənarlarında qeydə alınır. Payız köçü avqust-noyabrda, yaz köçü mart-mayda olur. Nadir halda qışlamada 1-3, bəzən daha çox fərd qeydə alınır (yarımnöv G.g. archibaldi).

Yayıması: Köç dövründə Xəzər sahili boyu su-bataqlıq sahələrində, Qızılağac və Göygöl MP-də, Naxçıvan və Gəncə şəhərləri, Beşbarmaq dağı ətrafında, Samux, Biləsuvar, Zaqatala, Göyçay, Ağcabədi rayonları ərazisində 300-500 və ya daha az fərddən ibarət dəstələrdə qeydə alınır [Султанов, Керимов, 2008; Sultanov və b., 2011; Heiss et al., 2020].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Bataqlıq sahələrin qurudulması, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bern, Bonn, Ramsar konvensiyalarına, AEWA sazişinə, IUCN-in QS-yə və Azərbaycan Respub. QK-yə daxil edilib.

Tərtibçilər: E.Sultanov, T.Kərimov

Foto: S.Tarique

Bioecological features: The species occurs on autumn and spring migration on crop fields, along canals and other wet habitats. Autumn migration takes place in August-November, spring migration in March-May. In rare cases 1-3 or more ind. are recorded during wintering (subspecies G.g. archibaldi).

Distribution: During the migration period it was recorded in a flock of 300-500 or less ind. in wetlands along the Caspian Sea coast, Gyzylagaj and Goygol NPs, near Nakhchivan and Ganja cities, around Beshbarmaq mountain, in Samukh, Bilasuvar, Zaqatala Goychay, Agjabedi districts [Султанов, Керимов, 2008; Sultanov və b., 2011; Heiss et al., 2020].

Limiting factors: Drying of wetlands, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern, Bonn, Ramsar conventions, AEWA agreement, IUCN RL, RB of Azerb. Repub.

Compilers: E.Sultanov, T.Karimov

Photo: S.Tarique

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Durnakimilər
ORDO: Gruiformes

FƏSİLƏ: Durnalar
FAMILIA: Gruidae

AĞ DURNA

Leucogeranus leucogeranus Pallas, 1773

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
CR A3bcd

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
CR A3b; C2a(i)

Təsviri: Boyu 140 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 2,1-2,3 m, kütləsi 5-8,6 kq-dır. Ümumi rəngi ağ, qanadlarının ucu qara, ayaqları çəhrayı rəngdədir. Erkək fərd dişidən azca iri və dimdiyi nisbətən uzundur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Miqrasiya zamanı və bəzən qışda Xəzər sahili boyu, iri daxili su-bataqlıq sahələrinin dayaz sularında müşahidə olunur. Hər il eyni yuvalama və qışlama yerlərinə qayıdırlar. Oktyabr ayında Azərbaycandan keçir.

Yayıması: Şirvan MP-də müntəzəm qeydə alınır. Sayı 1 və ya 3 fərd (bir ailə) olur. Ağgöl gölündə və Samux rayonu ərazisində əvvəllər qeydə alınmışdır [Султанов, Керимов, 2008; Sultanov, Kərimov, Mirzəyeva, 2011].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Miqrasiya və qışlama dövründə narahatedici amillər və qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn, Ramsar konvensiyalarına, AEWA sazişinə, IUCN-in QS-yə və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib.

Tərtibçilər: E.Sultanov, T.Kərimov

Foto: Nevbiel

Bioecological features: Species occurs on migration and sometimes in winter along the Caspian Sea coast and in shallow waters of large inland wetlands. Every year it returns to the same wintering and nesting sites. Migration in Azerbaijan occurs as a rule in October.

Distribution: Regularly registered in Shirvan NP (1 or 3 ind.). Previously recorded in Aggol lake and Samukh region [Султанов, Керимов, 2008; Sultanov, Kərimov, Mirzəyeva, 2011].

Limiting factors: Disturbance and illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern, Bonn, Ramsar conventions, AEWA agreement, IUCN RL, RB of Azerb. Repub.

Compilers: E.Sultanov, T.Karimov

Photo: Newbiel

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Durnakimilər
ORDO: Gruiformes

FƏSİLƏ: Durnalar
FAMILIA: Gruidae

TELLİ DURNA

Antropoides virgo Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: NT A2a

Təsviri: Kütləsi 2-3 kq, bədəninin uzunluğu 85-100 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 155-180 sm-dir. Erkək quş dişiye nisbətən iridir. Ümumi rəngləri boz-göyümtüldür. Başının yanları, boynun ön hissəsi, ayaqları qaradır. Başın arxasında ağ rəngli teli var. Uçuş zamanı boynu və ayaqları uzadılmış vəziyyətdə olur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Miqrasiya dövründə su mənbələrinə yaxın, yarımsəhrada, əkinlərin yaxınlığında, otlarlarda gecəleyir və yemlənir. Payız köçü avqust-sentyabrda, yaz köçü mart-apreldə qeydə alınır.

Yayıması: Miqrasiya dövründə Xəzər sahili boyu, Acınohur, Ceyrançöl düzənliyində, Ağgöl gölü, Naxçıvan şəhəri ətrafında, Qızılağac MP və Şirvan MP ərazilərində qeydə alınır [Султанов, Керимов, Мамедов, 2011; Sultanov və b., 2010, 2011]. Hazırda sayı dəqiq məlum deyil.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov və narahat edici amillər [Sultanov, Kərimov, 2008; Sultanov və b., 2011, 2010].

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern, Bonn, Ramsar konvensiyalarına, AEWA sazişinə, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib.

Tərtibçilər: T.Kərimov, E.Sultanov, A.F.Məmmədov

Foto: H.Müller

Bioecological features: Roosting and feeding during migration occurs in semi-desert, near crop fields and in dry meadows. Autumn migration is from August to September and spring migration is from March to April.

Distribution: During migration the species has been recorded in flocks along the Caspian Sea coast, in Ajinohur and Jeyranchol plain, near lake Aggol, around the Nakhchivan city, Gyzylagaj NP and Shirvan NP [Султанов, Керимов, Мамедов, 2011; Sultanov və b., 2010, 2011]. Currently the exact number is unknown.

Limiting factors: Illegal hunting and disturbance [Sultanov, Karimov, 2008; Sultanov və b., 2011, 2010].

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern, Bonn, Ramsar conventions, AEWA agreement, RB of Azerb. Repub.

Compilers: T.Karimov, E.Sultanov, A.F.Mammadov

Photo: H.Muller

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Durnakimilər
ORDO: Gruiformes

FƏSİLƏ: Sığırçınlar
FAMILIA: Rallidae

SULTAN QUŞU

Porphyrio porphyrio Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU B2ac(iv)

Təsviri: Lələkləri bənövşəyiyə çalan yaşıl-təhər-mavidir, quyruğunun alt örtük lələkləri ağdır. Alnındakı pilək, iri dimdiyi və ayaqları qırmızıdır. Barmaqları qeyri-adi uzundur. Bədəninin uzunluğu 45-50 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 90-100 sm, kütləsi 610-1300 q, orta hesabla 870 q-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Düzənlik ərazilərin su hövzələrindəki qamışlıq sahələrdə yaşayır. Monoqamdır. Yuvalarını qalın keçilməz qamışlıqlarda qurur. Yuvaya 5-9 ədəd yumurta qoyub, 24-25 gün kürt yatır. Cücələri mayın axırncı on günlüyündə müşahidə olunur. Əsasən su bitkiləri ilə qidalanır. Qamışlığa bağlı növdür [Azərbayc. Resp. QK, 2013].

Yayıması: Düzənlikdə qamışlığı olan əksər su-bataqlıq sahələrində rast gəlinir. Sayı təqribən 12-17 min cüt arasındadır və güclü dalğalanmalara malikdir [Patrikeev, 2004].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qışda şaxtalı və qarlı hava, su-bataqlıq sahələrinin qurudulması, qamışlıqların yandırılması, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ramsar və Bern konvensiyalarına, Azərbaycan Respublikası QK-yə daxil edilib. Sərt qışlarda süni yemləndirilməsinin təşkil edilməsi.

Tərtibçi: Ə. Tağıyev

Foto: E. Məmmədsoy

Bioecological features: Wetlands with reed growth on the plains. Monogamous. Nesting in the reed growth. Lays 5-9 eggs and the incubation lasts 24-25 days. Chicks are observed in the last decade of May. The diet mainly consists of aquatic plants and seeds. The species is associated with the reed [Azərbayc. Resp. QK, 2013].

Distribution: Wetlands with reed growth from lake Jandar to the Caspian Sea coast. The number is approximately 12-17 thousand breeding pairs and has strong fluctuations [Patrikeev, 2004].

Limiting factors: Severe winter, drying of wetlands, burning of reed growth, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in Ramsar and Bern conventions, RB of Azerbaijan. To support the population in severe winters artificial feeding is important.

Compiler: A. Tağıyev

Photo: E. Mamedsoy

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Durnakimilər
ORDO: Gruiformes

FƏSİLƏ: Dovdaqlar
FAMILIA: Otidae

DOVDAQ

Otis tarda Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
VU A3cd+4cd

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Bel tərəfi kürən-bozdur, üzərində naxışlar var. Qarın tərəfi çirkli-ağımtıldır. Qanadlarının üst örtüyünün aşağı yarısı ağ, yuxarı yarısı boz rəngdə, ucu isə qarıdır. Quyuğunun ucunda qara və ağ xallar köndələn zolaqlar əmələ gətirir. Erkəyin "bıqları" var. Bədəninin uzunluğu erkəkdə 90 sm, dişi fərdə 74 sm-ə çatır. Dişi fərdin kütləsi 4-5 kq, erkəyin kütləsi isə 7-12 kq-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Payız və yaz miqrasiyası dövründə yarımsəhra və çöldə qeydə alınır. Şirvan və Muğan düzündə, Nax. MR-də, Ceyrançöldə, Acınohur çölündə, Qızılağac MP-də, Xəzər sahili boyu qeyri-müntəzəm qışlayırdı [Patrikeev, 2004]. 2010-cu ilin iyun ayında Nax. MR-də Nehrəmdağ ətrafında qeydə alınıb [Sultanov, Saruxanova, Kərimov, 2010].

Yayılması: XX əsrin ortalarına qədər Azərbaycanda yuvalayırdı. Qızılağac və Şirvan MP-də, BQ-in və KQ-in dağətəklərində, Nax. MR-də əsasən köç vaxtı rast gəlinir [Nax. MR QK, 2006; Azərb. Resp. QK, 2013].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov, kənd təsərrüfatı sahələrində narahatedici amillər.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: CITES, Bern və Bonn konvensiyalarına, IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-yə daxil edilib. Ceyrançöl düzünə yasaqlıq statusunun verilməsi.

Tərtibçi: H.Muxtarov

Foto: S.Yeliseev

Bioecological features: The species occurs on migration in semi-desert and steppe in plain and foothill regions. Irregular wintering was registered in Shirvan and Mugan steppe, Jeyranchol, Ajinohur steppe, Gyzylagaj NP, Nakh. AR, along the Caspian Sea coast [Patrikeev, 2004]. It was registered near Nehram mountain in Nakh. in June 2010 [Sultanov, Saruxanova, Kərimov, 2010].

Distribution: Nested in Azerbaijan until the middle of the 20th century. Occurring is mainly on migration in Shirvan and Gyzykagaj NPs, foothills of GC and LC in Nakh. AR and Nakh. AR [Nax. MR QK, 2006; Azərb. Resp. QK, 2013].

Limiting factors: Illegal hunting, the disturbance in agricultural areas.

Existing and proposed protection measures: Listed in CITES, Bern, Bonn conventions, IUCN RL, RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR. Creation of a sanctuary in the Jeyranchol steppe.

Compiler: H.Muxtarov

Photo: S.Yeliseev

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Cüllütkimilər
ORDO: Otidiformes

FƏSİLƏ: Dovdaqlar
FAMILIA: Otididae

BƏZGƏK

Tetrax tetrax (Linnaeus, 1758)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
NT A2abcd+3bcd+4abcd

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: NT

Təsviri: Bədəninin uzunluğu 40-45 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 90-115 sm, kütləsi 600-950 q-dır. Təqribən dişi qırqovul boydadır. Bel tərəfi qaraya çalan boz rəngdədir, üzərində tünd rəngli naxışlar var. Qarın tərəfi ağdır. Boynu qaradır, lakin iki yerdə ağ "boyunluğu" var. Uçanda aşağıdan dümağ kimi görünür.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yarımsəhra və çöldə, taxıl tarlalarında, düzəndə və dağətəyində rast gəlinir. Azərbaycanda qışlamada və köçdə rast gəlinir. Payız miqrasiyası sentyabr-oktyabrda, yaz miqrasiyası martda qeydə alınır. Bitki və həşəratlarla qidalanır.

Yayıması: XX əsrin ortalarına qədər Azərbaycanda yuvalayırdı. Ümumi sayı 100-200 mindir. ETSN və AOC tərəfindən aparılmış qış sayğılarında 2002-ci ildə 56032, 2022-ci ildə 110068 fərd qeydə alınıb (ən çox Ağgöl MP-də, 40-50 min) [Sultanov və b., 2010; Sultanov et al., 2022].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov, taxıl sahələrinin azalması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bonn, CITES və Bern konvensiyalarına daxil edilib. Taxıl zəmilərinin genişləndirilməsi, Ceyrançöl düzünə yasaqlıq statusunun verilməsi.

Tərtibçi: E.Sultanov

Foto: A.Abbasov

Bioecological features: Species occurs in semi-deserts and steppes, in grain fields, on plains and in foothills. Wintering and passing species. Autumn migration occurs in September-October and spring migration in March. The diet consists of plants and insects.

Distribution: It nested in Azerbaijan until the middle of the 20th century. The total number is 100-200 thousand ind. In the MENR and AOS winter censuses, 56032 ind. were recorded in 2002 and 110068 ind. in 2022 with the largest number recorded in Aggol NP (40-50 thousand) [Sultanov və b., 2010; Sultanov et al., 2022].

Limiting factors: Illegal hunting, reduction of grain fields.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern, Bonn and CITES conventions. Widening of grain fields creation of a sanctuary in Jeyranchoy steppe.

Compiler: E.Sultanov

Photo: A.Abbasov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Durnakimilər
ORDO: Gruiformes

FƏSİLƏ: Dovdaqlar
FAMILIA: Otidæ

QƏŞƏNG DOVDAQ

Chlamydotis macqueenii Gray, 1832

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
VU A4abc

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Ümumi rəngi kürəni-bozduz və üzərində dalğavarı köndələn naxışlar var. Qarın tərəfi ağ, boynunun yanlarında qara zolaq, uzun lələklərdən ibarət boyunluq və başında kiçik kəkili var. Cavan quşların boyunluğu yoxdur. Erkək fərdin qanadının uzunluğu 38,0-43,0 sm, dişi fərdin isə 34,0-38,0 sm-dir. Kütləsi 1100-2400 q-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Səhra, yarımsəhra və boz-qırlarda yaşayır. Köç vaxtı rast gəlinir [Azərbayc. Resp. QK, 2013].

Yayıması: Əvvəllər Nax. MR üçün səciyyəvi quş olub, Arazboyu bozqırlarda qeydə alınır. Son 40 ildə yalnız Beşbarmaq dağı ətrafında köç vaxtı qeydə alınır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov, yaşayış yerlərinin kənd təsərrüfatı məqsədilə zəbt edilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə, CITES, Bonn və Bern konvensiyalarına, Azərbaycan. Resp. və Nax. MR QK-yə daxil edilib. Rast gəlinən yerlərin qorunması.

Tərtibçi: H.Muxtarov

Foto: A.Kannan

Bioecological features: Lives in deserts, semi-deserts and steppes. The bird is encountered during migration [Azərbayc. Resp. QK, 2013].

Distribution: Previously, it was a typical bird for the Nakh. AR, and was recorded in the steppes along the Araz river. Over the last 40 years it has been recorded only during migration near Beshbarmag mountain.

Limiting factors: Illegal hunting, use of habitats for agricultural purposes.

Existing and proposed protection measures: Listed in the IUCN RL, CITES, Bern and Bern conventions, in the RBs of Azerbaijan. Repub. and Nakh. AR. Protection of sites of occurrence.

Compiler: H.Mukhtarov

Photo: A.Kannan

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Cüllütkimilər
ORDO: Charadriiformes

FƏSİLƏ: Bozcalar
FAMILIA: Charadriidae

YOĞUNDİMDİK (İRİDİMDİK) BOZCA *Charadrius leschenaultii* Lesson, 1826

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Bədəninin uzunluğu 220-250 mm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 530-600 mm, kütləsi 75-100 q-dır. Uzunayaqlı və nisbətən qısadimdikli cüllütdür. Yuvalama dövründə erkəyin başının üstü boz olur. Boynu və sinəsi paslı-qonurdur, gözündən qalın qara zolaq keçir, boğazı və alnı ağdır. Yuvalama dövründən sonra əsasən bozdur, sinəsində zəif narıncı-sarı çalar olur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Quru landşaftlarda gilli, bəzən seyrek şorəngəli və yovşanlı səhrələşmiş sahələri xoşlayır. Azərbaycanda yuvalayır, martın sonundan mayın ortasına qədər gəlir və avqust-oktyabr arasında uçub gedir. Torpaq üzərində 3-4 yumurta qoyub kürt yatır. İyun ayının axırında pərvaz balaları müşahidə edilir. Həşəratlarla qidalanır. Köçü Xəzər boyu müşahidə edilir.

Yayılması: Muğan düzündə və Qobustanda çox vaxt palçıq vulkanlarında və ətrafında məskunlaşır. Sayı sabitdir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Otarma, yuvalarının yırtıcılar tərəfindən dağıdılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ramsar, Bern, Bonn konvensiyalarına və AEWA sazişinə, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Şirvan və Qızılağac MP-də, Qobustan DTBQ-də, "Palçıq vulkanları" DTQ-də qorunur. Yuvalama sahələrində otarılmanın məhdudlaşdırılması.

Tərtibçi: E.Sultanov

Foto: E.Sultanov

Bioecological features: In dry landscapes, the species prefers loamy, sometimes with rare salt marsh plants and wormwood desert areas. It nests in Azerbaijan, arrives from the end of March to mid-May, fall passage occurs in August-October. Lays 3-4 eggs directly on the ground and incubates. Nestlings appear at the end of June. It feeds on insects. Migration is observed along the Caspian Sea coast.

Distribution: Inhabits Mugan Plain and Gobustan, often in and around mud volcanoes. The population is stable.

Limiting factors: Overgrazing, destruction of nests by predators.

Existing and proposed protection measures: Listed in Ramsar, Bern, Bonn conventions, AEWA agreement and RB of Azerb. Repub. Protected in Shirvan and Gyzylagaj NPs, GHAR, SNR "Mad Volcanos". Restriction of grazing in nesting sites.

Compiler: E.Sultanov

Photo: E.Sultanov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Cüllütkimilər
ORDO: Charadriiformes

FƏSİLƏ: Bozcalar (Çovdarçılar)
FAMILIA: Charadriidae

ÇİĞİRQAN ÇÖKÜKDİMDİK *Chettusia gregaria* Pallas, 1771

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
CR A3bcd+4bcd

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN D

Təsviri: Bədəni qonur-boz, bel tərəfi qonur, döşü qara, qarnı kürəndir. Boynu və çinədanı boz, quyruğu (kənar sükandan başqa) ağ, lakin ucu qara rəngdədir. Ayaqları və dimdiyi qaradır. Dışinin başı və döşü qonurtəhərdir. Cavan quşun belində solğun oxra rəngli ləkələr olur. Kütləsi 180-194,5 q-dır, qanadının uzunluğu 18,8-21,3 sm-ə çatır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yarımsəhrada yaz və payız köçü vaxtı rast gəlinir.

Yayılması: Kür-Araz və Lənkəran ovalıqlarında, Abşeron-Qobustanda, Nax. MR-də Araz və Əlincəçay sahillərində rast gəlinib. Bakının qərbində Pirəkəşkül ətrafında, Samur deltasında, Pirsaat çayının sahillərində Udulu kəndi ətrafında yayılıb, Qobustanda müntəzəm olaraq ən azı 150-200 fərd olan dəstəyə köç vaxtı rast gəlinir [K. Gauger, şəfahi məlumat].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin kənd təsərrüfatı məqsədilə istifadə edilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ramsar, Bern və Bonn konvensiyalarına, AEWA sazişinə, IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-yə daxil edilib.

Tərtibçi: H.Muxtarov

Foto: A.Perevozov

Bioecological features: Occurs in the semi-deserts during spring and autumn migration.

Distribution: Kura-Araz and Lankaran lowland, Absheron-Gobustan, Araz and Alinjachay coasts in Nakh. AR. It is spread around Pirakeshkul in the west of Baku, in the Samur delta, around the village of Udulu on the banks of the Pirsaat River. The flock with ind. not less than 150-200 is regularly recorded on migration in the Gobustan region [K. Gauger, verb. com.].

Limiting factors: Agricultural activities on places of occurrence.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern, Ramsar and Bonn conventions, AEWA agreement, IUCN RL, RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR.

Compiler: H.Mukhtarov

Photo: A.Perevozov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Cüllütkimilər
ORDO: Charadriiformes

FƏSİLƏ: Bozcalar (Çovdarçılar)
FAMILIA: Charadriidae

AĞQUYRUQ ÇÖKÜKDİMDİK *Chettusia leucura* Lichtenstein, 1823

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Lələkləri açıq-boz, qəhvəyi, başı, boynu və döşü boz-kül rəngdədir. Gözünün üstündə ağ zolaqlar vardır. Qanadlarının ucu qara olub, uçanda görünür, üzərində enli ağ zolaq vardır. Qarın hissəsi sarımtıl, quyruğu ağdır. Qışda görünüşü solğun olur. Əsas xarakterik xüsusiyyəti ayaqlarının uzun və sarı olmasındadır. Bədəninin uzunluğu 26-29 sm, qanadının uzunluğu 16-18 sm-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Dərinliyi 5-10 sm olan dayaz su sahələri əsas yaşayış yerləridir. Oturaq, qismən yuvalayan növdür. May-iyunda düşərgə halında yuvalayır (7 cütə qədər). 3-4 ədəd yumurta qoyur [Vinogradov, 1967; Patrikeev, 2004]. İnsan görəndə dayanmadan həyəcan signalı verir. Çox səslı-küylü quşdur.

Yayıması: Azərbaycanın bütün iri su-bataqlıq sahələrində rast gəlinir. Ümumi sayı 300 cüt ətrafında qiymətləndirilə bilər.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su-bataqlıq sahələrinin qurudulması, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: AEWA sazişinə, Bonn, Ramsar, Bern konvensiyalarına, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Mahmudçala-Ağçala göl sistemine yasaqlıq, Sarısu-Şərbət qobu göllər sistemine isə qoruq statusunun verilməsi.

Tərtibçilər: E.Sultanov, H.Muxtarov

Foto: H.Müller

Bioecological features: Shallow waters with 5-10 sm in depth are the main habitats. Resident, partly nesting species. Nesting in May-June in colonies of up to 7 pairs. Lays 3-4 eggs [Vinogradov, 1967; Patrikeev, 2004]. When it sees people or some threat always gives an alarm signal without stopping. Very noisy bird.

Distribution: Found in all large wetlands of Azerbaijan. The total number can be estimated at about 300 pairs.

Limiting factors: Drying of wetlands, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in the AEWA agreement, Bern, Bonn, Ramsar conventions, RB of Azerb. Repub. Creating sanctuary on the Mahmudchala-Agchala wetland system and strict reserve on the lakes Sarısu and Sherbetgobu.

Compilers: E.Sultanov, H.Mukhtarov

Photo: H.Müller

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Cüllütkimilər
ORDO: Charadriiformes

FƏSİLƏ: Bozcalar (Çovdarçılar)
FAMILIA: Charadriidae

KƏKİLLİ CÜLLÜT

Vanellus vanellus Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
NT A2abce+3bce+4abce

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN C2a(i)

Təsviri: Başında nazik, uzun kəkili vardır. Beli, başı və çinədanı yaşılmıtlı-qara, alt tərəfi ağdır. Quyuqaqlığının rəngi sarımtıl-kürəndir, quyuğunun kənarlarından enli qara zolaq keçir. Kütləsi erkəklərdə 191-226 q, dişilərdə isə 180-210 q-a çatır. Qanadının uzunluğu 212-236 mm-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Çəmənliklərdə, böyük göllərin və Xəzərin sahilində rast gəlinir. 3-4 ədəd yumurta qoyub, 25 gün kürt yatır. Balalar 30-35 günə pərvazlanır. Quru və su onurğasızları ilə qidalanır.

Yayıması: Düzənlik və dağətəyi ərazilərdə yuvalayan, köç vaxtı rast gəlinən və qışlayan quşdur [Azərbaycan. heyvan. aləmi, 2004]. Azərbaycanda yuvalama populyasiyasını 300-500 cüt arasında qiymətləndirmək olar. Köçdə və qışlamada sayı 30-40-dan 5-6 minə çatan dəstələri qeydə alınır [Patrikeev, 2004].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su-bataqlıq sahələrinin quruması, qeyri-sabit su rejimi, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ağgöl, Şirvan, Qızılağac MP-də qorunur. Bern, Bonn, Ramsar konvensiyalarına və AEWA sazişinə, IUCN-in QS-yə, Azərbaycan. Resp. QK-yə daxil edilib. Yuvaladığı sahələrə mal-qaranın daxil olmasının məhdudlaşdırılması.

Tərtibçi: H.Muxtarov

Foto: A.Abbasov

Bioecological features: Wet meadows, shallow waters of lakes, and along the Caspian Sea. Incubation of 3-4 eggs takes 25 days. Chicks begin to fly after 30-35 days. The diet consists of terrestrial and aquatic invertebrates.

Distribution: This bird nests on the plains and in the foothills, occurs during migration and wintering [Azərbaycan. heyvan. aləmi, 2004]. The nesting population in Azerbaijan can be estimated between 300-500 pairs. Flocks on migration and wintering can be consisted of from 30-40 up to 5-6 thousand ind. [Patrikeev, 2004].

Limiting factors: Drying and unsustainable regime of wetlands, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Protected in Aggol, Shirvan, Gyzylagaj NP. Listed in Bern, Bonn, Ramsar conventions, AEWA agreement, IUCN RL, RB of Azerb. Repub. Restriction of grazing on nesting sites.

Compiler: H.Mukhtarov

Photo: A.Abbasov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Cüllütkimilər
ORDO: Charadriiformes

FƏSİLƏ: Meşə cüllütləri
FAMILIA: Scolopacidae

QIRMIZIDÖŞ QUMLUQ CÜLLÜTÜ *Calidris ferruginea* Pontoppidan, 1763

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə Beynəlxalq qiymətləndirmə:
NT A4abc

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: NT A2a

Təsviri: Quyruqüstü lələkləri ağ, bel tərəfi qaramtıl naxışlı-kürən, boynunun arxa hissəsi kürəndir. Çinədəni pas rəngindədir. Qışda qarın tərəfi ağ olur, çinədəni oxraya çalır. Cavan quşun belində lələklərin ağımtıl haşiyəsi olur. Dimdiyi uzun və azca aşağıya doğru əyridir. Erkəklərin kütləsi 54,5 q, bədəninin uzunluğu 218 mm, qanadının uzunluğu orta hesabla 126,6 mm-dir. Dişilərin bədəninin uzunluğu orta hesabla 216,3 mm-ə, qanadının uzunluğu 127,7 mm-ə çatır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Dəniz sahili, lilli və şor göllərdə köç vaxtı aprelin sonundan mayın sonuna qədər və avqust-sentyabrda rast gəlinir.

Yayılması: Xəzər sahillərində müşahidə olunur. Əvvəllər Qarayazı düzündə köçdə rast gəlinirdi. Bir dəstədə 40-80-dən 2600-ə qədər fərd qeydə alınır [Patrikeev, 2004].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su-bataqlıq sahələrinin quruması, birbaşa təqib.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bern, Ramsar və Bonn konvensiyalarına, AEWA sazişinə daxil edilib. İlk dəfə Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib.

Tərtibçi: H.Muxtarov

Foto: N.Brischuk

Bioecological features: Species occurs along the Caspian Sea coast, on mudflats and brackish lakes on migration in April-May and August.

Distribution: Along the Caspian Sea coast. In the past it was recorded during migration in the Garayazy plain. The number of ind. in one flock ranges from 40-80 up to 2600 [Patrikeev, 2004].

Limiting factors: Drying of wetlands, direct persecution.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern, Bonn and Ramsar conventions, AEWA agreement. Included in the RB of Azerb. Repub. for the first time.

Compiler: H.Mukhtarov

Photo: N.Brischuk

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Cüllütkimilər
ORDO: Charadriiformes

FƏSİLƏ: Meşə cüllütleri
FAMILIA: Scolopacidae

KIÇIK ƏYRIDİMDİK

Numenius tenuirostris Vieillot, 1817

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
CR C2a(i,ii); D

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Bədəninin rəngi qonur-boz, dimdiyi aşağıya doğru əyri və uzundur. Belinin arxa hissəsi və quyruğunun üst örtüyü ağdır. Döşünün aşağı hissəsində ürək formalı naxışlar vardır. Sükan lələklərinin üzərindəki köndələn zolaqlar ağ rəngdədir. Bədəninin uzunluğu 41 sm, qanadının uzunluğu 23,0-26,0 sm, dimdiyi 6,9-8,8 sm-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Miqrasiya dövründə qeydə alınır. Yaz miqrasiyası apreldə, payız miqrasiyası isə avqust ayından oktyabra qədər davam edir. Dayaz sularda rast gəlinir.

Yayıması: Xəzər dənizi sahillərində və Muğanda təsadüf edilib. Azərbaycanda sonuncu dəfə 1980-ci illərdə müşahidə olunub [Patrikeev, 2004]. Son illərdə qeydə alınmır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Su-bataqlıq sahələrinin quruması, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. QK-yə, AEWA sazişinə, Ramsar, Bern, Bonn, CITES konvensiyalarına daxil edilib.

Tərtibçi: H.Muxtarov

Foto: K.Billington

Bioecological features: The species occurred on migration in Azerbaijan. Spring migration begins in April and autumn migration lasts from August to October. It prefers shallow waters.

Distribution: Along the Caspian Sea coast and in Mugan steppe. It was last observed in Azerbaijan in the 1980s [Patrikeev, 2004]. It hasn't been recorded in recent years.

Limiting factors: Drying of wetlands and illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in IUCN RL, RB of Azerb. Repub., Bern, Bonn, CITES conventions and AEWA agreement.

Compiler: H.Mukhtarov

Photo: K.Billington

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Cüllütkimilər
ORDO: Charadriiformes

FƏSİLƏ: Meşə cüllütləri
FAMILIA: Scolopacidae

BÖYÜK ƏYRİDİMDİK

Numenius arquata Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
NT A2bcd+3bcd+4bcd

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
VU D1 (qışlayan populyasiya)

Təsviri: Başında və döşündə qonur-boz fonda qara naxışlar var, quyruqüstü lələkləri ağdır. Çalma lələkləri qaramtıl-qonur rəngli olub, daxili yelpiyi qonur rəngdə xətlidir. Çənəsi və boğazı ağ rənglidir. Dimdiyi uzun və aşağıya doğru əyridir. Ən iri cüllütdür. Dimdiyinin uzunluğu 100 mm-dən, qanadı isə 270 mm-dən uzundur. Bədəninin uzunluğu 53-58 sm, kütləsi 0,5-1,2 kq-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Qışlayan növdür, payızda və yazda ötüb keçən populyasiyası var. Tək-tək fərdlər yayda rast gəlinə bilər. Payız köçü iyulun ortalarında başlayır, yaz köçü fevralın sonundan maya qədər olur.

Yayılması: Kür-Araz, Lənkəran ovalıqlarında, cənub-şərqi Şirvanda, Abşeron və Qobustanda, Şirvan, Qızılağac, Ağgöl MP-də qeydə alınıb. Dəstələri adətən 20-40, bəzi hallarda 100 və daha çox fərddən ibarət olur. Azərbaycanda sayı 500-1000 fərd ətrafında qiymətləndirilir [BirdLife Internat., 2017].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov, ərazinin neftlə çiklənmələri.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ramsar, Bern, Bonn konvensiyalarına və AEWA sazişinə daxil edilib. İlk dəfə Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib.

Tərtibçilər: E.Sultanov, H.Muxtarov

Foto: H.Müller

Bioecological features: Wintering species with a population occurring only on migration. Single ind. can be encountered in summer. Autumn migration begins in the middle of July, spring migration lasts from late February to late May.

Distribution: Recorded in Kura-Araz lowland, Lankaran plain, southeastern Shirvan, Absheron peninsula, Gobustan, as well as in Gyzylagaj, Aggol and Shirvan NPs. Flocks include 20-40, in rare cases 100 and more ind. The estimated number in Azerbaijan is 500-1000 ind. [BirdLife Internat., 2017].

Limiting factors: Illegal hunting, oil spills.

Existing and proposed protection measures: Listed in Ramsar, Bern and Bonn conventions, AEWA agreement. Included in the RB of Azerb. Repub. for the first time.

Compilers: E.Sultanov, H.Mukhtarov

Photo: H.Müller

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Cüllütkimilər
ORDO: Charadriiformes

FƏSİLƏ: Meşə cüllütləri
FAMILIA: Rafinesque

BÖYÜK OXCÜLLÜT

Limosa limosa (Linnaeus, 1758)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
NT A2abc+3bc+4abc

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Bədəninin uzunluğu 36-44 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 70-82 sm, kütləsi 160-500 q-dır. Erkekələr dişilərdən kiçikdir. Çox uzun və düz dimdiyi ilə fərqlənir. Ayaqları uzun, dimdiyi sarı-narıncı rəngdə, dimdiyin ucu və ayaqları qaradır. Qış vaxtı ümumən qonur-boz rəngdə olur. Uçanda qanadında ağ zolaq görünür. Yuvalama dövründə başı, boynu və sinəsi kürən rəng alır. Dişilərdə rənglər daha zəifdir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Əksər iri su-bataqlıq sahələrində və Xəzər sahilı boyu dayaz sularda köç vaxtı (martın ortası – aprelin ortası; iyulun əvvəli - dekabrın əvvəli) və qışlama (dekabr-fevral) dövründə rast gəlinir. **Yayıması:** Adətən kiçik (10-20 fərd), nadir hallarda iri dəstədə (100-200 fərd) rast gəlinir [Azərbaycan heyvan aləmi, 2004]. ETSN və AOC tərəfindən aparılan qış sayğısı nəticəsində 2022-ci ildə 175 fərd qeydə alınmışdır [Sultanov et al., 2022].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov və su-bataqlıq sahələrinin qeyri-sabit su rejimi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ramsar, Bonn, Bern konvensiyalarına və AEWA sazişinə daxil edilib. İlk dəfə Azərbaycan Respublikasına daxil edilib. Kürün deltası və Ələt buxtasının quş yasaqlığı elan edilməsi.

Tərtibçi: E.Sultanov

Foto: H.Hille

Bioecological features: Observed in most large wetlands and shallow waters along the Caspian Sea coast during migration (mid-March - mid-April; early July - early December) and wintering (December - February).

Distribution: Species occurs in small flocks with 10-20 ind., in rare cases in big flocks (100-200 ind.) [Azərbaycan heyvan aləmi, 2004]. Winter counts of MENR and AOS in 2022 showed only 175 ind. in the country [Sultanov et al., 2022].

Limiting factors: Illegal hunting and unsustainable water regime of wetlands.

Existing and proposed protection measures: Listed in Ramsar, Bonn, Bern conventions and AEWA agreement. Included in the RB of Azerbaijan Republic for the first time. Creation of a bird sanctuary in the Kura Delta and Alat Bay.

Compiler: E.Sultanov

Photo: H.Hille

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Cüllütkimilər
ORDO: Charadriiformes

FƏSİLƏ: Alacüllütler
FAMILIA: Haematopodidae

SAĞSAĞAN CÜLLÜT

Haematopus ostralegus Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
NT A2bc+3b+4bc

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Lələk örtüyü ağ-qara, beli və döşü qara, qarın tərəfi ağdır. Qışda boğazının üstündə ağ ləkə olur. Çəhrayı-qırmızı rəngli ayaqları qısaadır. Uzun düz dimdiyi alqırmızı rəngdədir. Bədəninin uzunluğu 40-48 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 80-86 sm, kütləsi 420-858 q-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Xəzər dənizinin dayaz sahil zolağında, adalarda, çayların deltasında, göllərin qumlu-çınqıllı sahələrində məskunlaşır. Monoqamdır.

Yayıması: Köç vaxtı may-iyun və avqust-sentyabr aylarında Xəzər dənizi sahili boyu və Samur-Dəvəçi ovalığı ərazilərində, Kür, Araz, Qanıx, Qabırçı çayları və digər su hövzələrində qeydə alınıb. Kür çayının adalarında Qarayazy qoruğu yaxınlığında 1 cüt qeydə alınmışdır [Selton, Sultanov, 2001; M. Baungarten, şəfahi məlumat].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ramsar, Bern, Bonn konvensiyalarına, IUCN-in QS-yə və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib.

Tərtibçi: Ə. Tağıyev

Foto: P.Cools

Bioecological features: Inhabits the shallow coastline of the Caspian Sea, islands, river deltas and sandy-gravelly areas of lakes. The monogamous species.

Distribution: They have been recorded during migration in May-June and August-September along the Caspian Sea coast, the Samur-Davachi plain, as well as along Kura, Araz, Ganikh, Gabyrry rivers and other water bodies. 1 pair was recorded on small islands of the Kura river near the Garayazy SNR [Selton, Sultanov, 2001; M. Baungarten, verb. com.].

Limiting factors: Illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in Ramsar, Bern and Bonn conventions, IUCN RL and RB of Azərb. Repub.

Compiler: A. Tağıyev

Photo: P.Cools

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Cüllütkimilər
ORDO: Charadriiformes

FƏSİLƏ: Haçaquyuqlar
FAMILIA: Glareolidae

ÇÖL HAÇAQUYRUĞU

Glareola nordmanni Fischer von Waldheim, 1842

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
NT A2bc+3bc+4bc

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: NT A2a

Təsviri: Bədəninin uzunluğu 23-26 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 60-68 sm, erkəyinin kütləsi 90-105 q, dişinin kütləsi 84-90 q-dır. Uçuşda iri qaranquşa oxşayır. Quyruğunun haçası dərinidir. Dimdiyinin altı və bədəninin alt tərəfi ağ, sinəsi qonurduv və qarına tərəf ağarır. Çəmənlik haçaquyuğundan qanadaltında moruq rəngində yox, qara ləkənin olması ilə və qanadın üst qırağında nazik ağ zolağın olmaması ilə fərqlənir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Su-bataqlıq sahələrinin ətrafında rast gəlinir. 1907-ci ildə Samur-Dəvəçi düzündə, 1960-cı ildə Ağgöl gölündə yuvalaması qeydə alınmışdır. 1970-ci illərdən yuvalaması qeydə alınmayıb, yalnız köçdə rast gəlinir [Sultanov və b., 2010]. Yaz köçü mart-mayda, payız köçü iyul-sentyabrda olur.

Yayılməsi: Xəzər sahili boyu, Kür-Araz ovalığında və Nax. MR ərazisində [Nax. MR QK, 2006; Azərb. Resp. QK, 2013].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Dayaz su sahələrinin quruması və intensiv otarma.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ramsar, Bonn, Bern konvensiyalarına və AEWA sazişinə, Azərb. Resp. və Nax. MR QK-yə daxil edilib. Mahmudçala-Ağçala, Sarısu-Şərbət qobu göl sistemlərinə yasaqlıq statusunun verilməsi.

Tərtibçi: E.Sultanov

Foto: Ian N.White

Bioecological features: Species occurs near wetlands. It was found during nesting season on the Samur-Davachi plain in 1907 and in the Aggol NP in 1960. Nesting has not been recorded since 1970s, it occurs only on migration [Sultanov və b., 2010]. Arrival to nesting sites in the steppe belt occurs in March-May and the autumn migration is in July-September.

Distribution: Along the Caspian Sea coast, in the Kura-Araz lowland and in the Nakh. AR [Nax. MR QK, 2006; Azərb. Resp. QK, 2013].

Limiting factors: Drying of shallow waters and intensive grazing.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern, Bonn and Ramsar conventions, AEWA agreement, RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR. Creation of sanctuary in Mahmudchala-Agchala and Sarısu-Sherbetgobu lake systems.

Compiler: E.Sultanov

Photo: Ian N.White

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Cüllütkimilər
ORDO: Charadriiformes

FƏSİLƏ: Qağaylar
FAMILIA: Laridae

QARABAŞ QAĞAYI

Larus melanocephalus Temminck, 1820

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Başı və boynunun yuxarı hissəsi parlaq qarıdır. Boynu çox qısa, dimdiyi qırmızı rəngdə olub, üzərində qara zolağı var. Ayaqları sarımtıldır. Cavan quşun rəngi qonur, qarın tərəfi ağ, quyruğunun ucu qaramtıl olur. Bədəninin uzunluğu 37-40 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 92-105 sm, kütləsi 220-350 q-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Xəzər dənizi sahillərində və daxili su hövzələrində rast gəlinir. Bakı arxipelaqının bəzi adalarında (Pirsaat adalarının birində 250 cüt) və digər yararlı yaşayış yerlərində yuvalayır [Sultanov və b., 2010].

Yayıması: Xəzər dənizində, Kür çayının aşağı axarlarında və iri daxili su hövzələrində rast gəlinir. Sayı Azərbaycanda 500 yuvalayan cütü keçmir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Ərazinin çirklənməsi (neft dağılması), yumurtaların yığılması, yırtıcı heyvanların adalara buraxılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ramsar, Bern, Bonn konvensiyalarına, AEWA sazişinə, IUCN-in QS-yə, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Şirvan, Qızılağac, Ağgöl MP-də qorunur. Yuvaladığı adalara quş yasaqlığı statusunun verilməsi.

Tərtibçi: Ə.Tağıyev

Foto: H.Muller

Bioecological features: The Caspian Sea coast and internal wetlands. Nesting on some islands of the Baku archipelago (250 pairs on the one of the Pirsaat islands) and other suitable habitats [Sultanov və b., 2010]

Distribution: The Caspian Sea islands, the lower stream of the Kura river and large internal wetlands. The number does not exceed 500 breeding pairs in Azerbaijan.

Limiting factors: Pollution of the Caspian Sea and wetlands (oil spills), collecting of eggs, release of predatory animals on islands.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern, Bonn and Ramsar conventions, IUCN RL, RB of Azerb. Repub. It is protected in Shirvan, Gyzylagaj, Aggol NP. Giving the status of a bird sanctuary to the islands, where the species nests.

Compiler: A.Tagiyev

Photo: H.Muller

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Göyərçinkimilər
ORDO: Columbiformes

FƏSİLƏ: Bağrıqaralar
FAMILIA: Pteroclidae

QARAQARIN BAĞRIQARA

Pterocles orientalis Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU A2abcd

Təsviri: Quyruğu qısa, qarnı qaradır. Erkək fərdlərinin başı açıq-boz, boynu narıncı, boğazı qara, sinə xətti incə və qaradır. Dişi fərdlərinin sinəsi qara xallıdır, sinəsinin və qarnının arasında açıq rəngli enli zolaq olur. Uçuşda ağ qanad örtüklərinin tünd rəngli lələkləri ilə qara qarnı aydın seçilir. Uzunluğu 33-39 sm, kütləsi 300-615 q, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 68-73 sm-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Səhra, yarımsəhra və çöldə rast gəlinir. Əsasən toxumlarla qidalanır. May və iyun aylarında yumurta qoymağa başlayır [Mustafayev, Məhərrəmov, 2005].

Yayılması: Kür-Araz ovalığında, Abşeron-Qobustanda, Acınohur-Ceyrançöldə, Nax. MR ərazisində yayılmışdır [Azərbaycan faunası, 1977]. Nax. MR ərazisində sayı 80-100 cüt arasında qiymətləndirilir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ovlanma, əkin sahələrinin artırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bern konvensiyasına, IUCN-in QS-yə və Azərbaycan Respub. QK-yə daxil edilib. Səngəçal terminalı ilə Çiçəkdağ arası əraziyə, Acınohur və Sarıca düzlərinə yasaqlıq statusunun verilməsi [Məmmədov, 2010].

Tərtibçi: A.F.Məmmədov

Foto: J.Svetlik

Bioecological features: Species occurs in the steppes, semi-deserts and deserts. The diet mainly consists of seeds. Egg laying begins in May-June [Mustafayev, Maharramova, 2005].

Distribution: Kura-Araz valley, Absheron-Gobustan and Ajinohur-Jeyranchol areas, Nakh. AR [Azərbaycan faunası, 1977]. The number in Nakh. AR is estimated between 80-100 pairs.

Limiting factors: Illegal hunting and widening of cultivated areas.

Existing and proposed protection measures: Included in the Bern convention, IUCN RL, RBs of Azerbaijan Repub. and Nakh. AR. Creation of sanctuaries in areas between Sangachal oil terminal and Chichacdag mountain, in Ajinohur and Sarıja plains [Məmmədov, 2010].

Compiler: A.F.Mammadov

Photo: J.Svetlik

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Göyərçinkimilər
ORDO: Columbiformes

FƏSİLƏ: Bağrıqaralar
FAMILIA: Pteroclidæ

AĞQARIN BAĞRIQARA

Pterocles alchata Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə Beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN A2abcd

Təsviri: Dişi fərdin sinəsində üç, erkək fərdin sinəsində iki qara zolaq var. Boğazı qaradır. Quyuğunun orta lələkləri nazik və uzundur. Qanadlarının alt tərəfi və qarını ağdır. Sinəsində enli qırmızı kəmərlər qara zolaqlarla ayrılır. Dimdiyi boz-mavi, göz halqası mavidir. Dişinin boynunda qara "xalta" var [Azərbaycan faunası, 1977; Azərbaycan heyvan aləmi, 2004].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Səhradan yarımsəhra və çöllərə qədər yayılmışdır. Daşlı və ya qayalı ərazilərə nisbətən gilli və ya qumlu torpaqlara üstünlük verir. Bitki toxumları ilə qidalanır.

Yayılması: Azərbaycanda son dövrlər sayı kəskin azalmışdır. Səngəçal terminalı ətrafında 15-20 fərddən ibarət bir dəstəsi müşahidə edilmişdir. Nax. MR-də sayı 100-120 cüt ətrafında qiymətləndirilir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Əkin sahələrinin genişləndirilməsi, pestisidlərin tətbiqi, qanunsuz ovlanma.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərbaycan Respublikası və Nax. MR QK-na, Bern konvensiyasına daxil edilib. X MOTƏ-də qorunur. Səngəçal terminalı ətrafı əraziyə yasaqlıq statusunun verilməsi, yuvalama yerlərinin müəyyən edilib qorunması [Sultanov, Kərimov, 2007; Məmmədov, 2010; Azərbaycan Respublikası QK, 2013].

Tərtibçi: A.F.Məmmədov

Foto: F.Veronesi

Bioecological features: Inhabits deserts, semi-deserts and steppes. Prefers sandy and clayey grounds instead of rocky and stony ones. The diet consists of seeds.

Distribution: In recent years the number in Azerbaijan has sharply decreased. The flock with 15-20 ind. was registered around the Sangachal terminal. The estimated number in the Nakh. AR is 100-120 pairs.

Limiting factors: Widening of cultivated lands, application of pesticides, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Listed in the RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR, in Bern convention. It is protected in SPNAs. The area around the Sangachal terminal should be given the status of a sanctuary, nesting sites should be identified and protected [Sultanov, Kərimov, 2007; Məmmədov, 2010; RB Azerb. Repub., 2013].

Compiler: A.F.Mammadov

Photo: F.Veronesi

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Göyərçinkimilər
ORDO: Columbiformes

FƏSİLƏ: Göyərçinlər
FAMILIA: Columbidae

ALABAXTA

Columba palumbus Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU B1

Təsviri: Kütləsi 400-650 q, bədəninin uzunluğu 42-46 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 74-80 sm-dir. Lələk örtüyü mavi-boz, sinəsi qırmızı-bozdur. Yaşılımtıl-metal çalarlı boynunda ağ ləkəsi və uçarkən qanadında görünən ağ zolaq onu fərqləndirir. Başqa göyərçinlərdən boynunun sağında və solunda yerləşən iri ağ ləkələrlə seçilir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Meşələrdə və seyrek ağaclıqlarda məskunlaşır. Qidalanmaq üçün açıq sahələrə çıxır. Əsasən dən və toxumla qidalanır. Yuvasını meşənin dərinliyində budaqlarda qurur. 2 ədəd yumurta qoyub, 17-20 gün kürt yatır. İldə 2 dəfə nəsil verir. Oturaqdır [Azərbaycan heyvan aləmi, 2004].

Yayıması: Meşəlik olan hər yerdə qeydə alınsa da, sıxlığı yüksək deyil. Sayını 20-30 min fərd arasında qiymətləndirmək olar [Patrikeyev, 2004].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Meşələrin qırılmasına həssasdır, qanunsuz ov.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: İlk dəfə Azərbaycan Respublikasında qeydə alınıb.

Tərtibçi: S.Hümbətova

Foto: İ.Ukolov

Bioecological features: It lives in forests and woodlands. Feeds in the open sites, mainly on seeds and crops. It builds its nest in the branches deep in the forest. It lays 2 eggs and incubation lasts 17-20 days. Has 2 broods per year. Resident species [Azerbaijan animal world, 2004].

Distribution: Although recorded wherever there is forest, the density in Azerbaijan is low. The total number can be estimated at 20-30 thousand ind. [Patrikeyev, 2004].

Limiting factors: Species is sensitive to deforestation, illegal hunting.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerbaijan Republic for the first time.

Compiler: S.Humbatova

Photo: I.Ukolov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Göyərçinkimilər
ORDO: Columbiformes

FƏSİLƏ: Göyərçinlər
FAMILIA: Columbidae

ADİ QUR-QUR

Streptopelia turtur Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
VU A2bcd+3bcd+4bcd

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN A2bc+3bc+4bc; B1

Təsviri: Bədəninin uzunluğu 25-29 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 45-50 sm, kütləsi 300 q-dır. Başı bozumontul, bədəni çəhrayı çalarla qəhvəyi rəngdədir, qanadlarının üstü iri qara ləkələrlə örtülüdür. İlk çalma ləkələri qaradır. Əsas fərqləndirən əlaməti boynunun yan tərəflərində növbələşən ağ-qara zolaqların olmasıdır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Işıqlı meşələrdə, kolluqlarda, bağlarda və parklarda yuvalamada qeydə alınır. Yuvasını ağaclarda, kolluqlarda və bəzən yerdə qurur. Daimi cütlər əmələ gətirir. May ayında 1-2 ədəd yumurta qoyub, 15 gün kürt yatır. İldə iki dəfə nəsil verir [Azərbaycan heyvan. aləmi, 2004].

Yayıması: Əsasən d.s.-dən 1300 m hündürlüyədək olan aran və dağətəyi ərazilərdə rast gəlinir. 2000-ci ilədək sayı 100000 cütədək qiymətləndirilirdi [Patrikeyev, 2004]. 2016-cı ildə dünya arealdaxili sayında azalma 35%-ə çatıb. Ölkədə sıxlığı şimaldan mərkəzə və cənuba doğru azalır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Meşə və kolların kəsilməsi, qanunsuz ov və naməlum səbəblər.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: IUCN-in QS-yə, CITES, Bern və Bonn konvensiyalarına daxil edilib. İlk dəfə Azərbaycan Respublikasına daxil edilib.

Tərtibçi: S.Hümbətova

Foto: A.Abbasov

Bioecological features: Nesting occurs in light forests, bushes, parks and gardens. The nest can be located in a tree, bush and sometimes on the ground. Pairs are permanent. One or two eggs are laid in May, incubation duration lasts 15 days. It gives 2 generations per season [Azərbaycan heyvan. aləmi, 2004].

Distribution: Lowlands and foothills up to 1300 m a.s.l. Nesting species. By 2000, the number was estimated at 100000 pairs [Patrikeyev, 2004]. However, in 2016, the number within the world area had decreased to 35%. Its density in the country decreases from the north to the center and south.

Limiting factors: Cutting down trees and bushes, illegal hunting and unknown reasons.

Existing and proposed protection measures: Listed in IUCN RL, CITES, Bern and Bonn conventions. Included in the RB of Azerbaijan Republic for the first time.

Compiler: S.Humbatova

Photo: A.Abbasov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Sərçəkimilər
ORDO: Passeriformes

FƏSİLƏ: Torağaylar
FAMILIA: Alaudidae

İKİXALLI TORAĞAY

Melanocorypha bimaçulata Ménétrés,
1832

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına
görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına
görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Çöl torağayına çox oxşayır. Boynunun ləkələri daha kiçik, gözü tünd qara, qaşu dümağdır və daha çox nəzərə çarpır. Gözündən dimdiyə doğru gedən qara xətt vardır. Uçuşda alt hissəsi boz-qəhvəyi, qısa geniş qanadları və qısa ağ uclu, kənarları ağ olmayan quyruğu görünür. Qanad ucları itidir. Bədəninin uzunluğu 16-18 sm, qanadının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 37 sm, kütləsi 55 q-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Çöl və yarımsəhra quşudur, d.s.-dən 2000 m hündürlüyədək quraq ərazilərdə məskunlaşır. Yuvalama dövründə rast gəlinir. Yuvasını yerdə qurur. Balalar mayın sonu - iyunda qeydə alınır [Araeva, 1972]. Həşərat və bitki toxumları ilə qidalanır [Azərb. Resp. QK, 2013].

Yayıması: Nax. MR-in Arazboyu düzənlik və orta dağlıq zonalarında, Lerik rayonunun Zuvand yaylasında yayılmışdır. Köç vaxtı Xəzər sahili boyu ərazilərdə müşahidə olunur [Patrikeev, 2004; Məmmədov, 2014a,b]. Sayı 500 cütə qədər qiymətləndirilə bilər.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Davamlı otarma, kənd təsərrüfatı fəaliyyəti, maşın və texnikanın hərəkəti.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bern konvensiyasına daxil edilib. Arazboyu və Zuvand yasaqlığında mühafizə olunur. Yaşayış ərazilərində məhdudlaşdırıcı amillərin aradan qaldırılması.

Tərtibçi: A.F.Məmmədov

Foto: A.F.Məmmədov

Bioecological features: It is a bird of steppes and semi-deserts inhabiting mountains up to 2000 m a.s.l. Nesting species. Builds the nest on the ground. Nestlings appear at the end of May-June [Araeva, 1972]. The diet consists of insects and seeds [Azərb. Resp. QK, 2013].

Distribution: Plains and middle mountain belts of the Nakh. AR and Zuvand Plateau in the Lerik district. Observed in areas along the Caspian Sea coast during migration [Patrikeev, 2004; Məmmədov, 2014a,b]. The number is estimated at 500 pairs

Limiting factors: Overgrazing, agricultural activity and movement of machinery and equipment.

Existing and proposed protection measures: Listed in the Bern convention. Protected in the Arazboyu and Zuvand State Sanctuaries. Elimination of the limiting factors in habitats.

Compiler: A.F.Mammadov

Photo: A.F.Mammadov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Sərçəkimilər
ORDO: Passeriformes

FƏSİLƏ: Çərəncilər
FAMILIA: Prunellidae

ALADÖŞ ÇƏRƏNÇİ

Prunella ocularis Radde, 1884

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Tacı və yanaqları tünd rəngdə olub, gözlərinin üstündən ağ "sürmə"-si var. Sinə və döş xardal rəngindədir. Görünüşdə erkək və dişi fərdlər arasında heç bir fərq yoxdur. Boyu 15-16 sm, qanadlarının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 22-23 sm, kütləsi 18-22 q-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 2000 m hündürlükdə, ağaclıqların sərhəddindən yuxarı kollarda və alçaqboylu ağacları olan qayalıq ərazilərdə yuvalayır. Qışda hava şəraitindən asılı olaraq d.s.-dən 1000 m-ə qədər aşağılara enir [Tuayev, 2000]. Toxumla, yuvalama dövründə isə həşəratla qidalanır. May-iyun aylarında sıx kolluqlarda yuva qurur. 3-4 ədəd yumurta qoyur. Balalar 12 günlüyündə pərvazlanır. Oturaq növdür.

Yayılması: Nax. MR. Sayı 5-10 cüt ətrafında qiymətləndirilə bilər.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Davamlı otarma, ot və kolluqların yandırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bern konvensiyasına daxil edilib. Yuvalama dövründə otarılma və yanğınların qarşısının alınması [Sultanov, Kərimov, 2007].

Tərtibçi: A.F.Məmmədov

Foto: A.Abbasov

Bioecological features: Nesting occurs in trees growing at a height of 2000 m a.s.l., and in rocky habitats with bushes and low trees. In winter, depending on weather conditions, it descends to 1000 m a.s.l. [Tuayev, 2000]. The diet consists of seeds and during the nesting period of insects. It builds a nest in thick bushes in May-June. Lays 3-4 eggs. Chicks leave the nest at 12 days of age. Resident species.

Distribution: Nakh. AR. The estimated number is around 5-10 pairs.

Limiting factors: Overgrazing, grass and bushes burning.

Existing and proposed protection measures: Listed in the Bern convention. Prevention of grass and bush burning in the nesting period [Sultanov, Kərimov, 2007].

Compiler: A.F.Mammadov

Photo: A.Abbasov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Sərçəkimilər
ORDO: Passeriformes

FƏSİLƏ: Silvilər
FAMILIA: Silvidae

SƏHRA ZƏVZƏYİ

Hippolais languida Hemprich, 1833

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN D

Təsviri: Quyuğu nisbətən daha uzun və kənarları ağ olub, quyuq üstü əsasən tünd rəngdədir. Qeyri-müəyyən bir şəkildə quyuğunu pərvanə kimi hər tərəfə çevirir. Quyuğu və qanadları, gövdəsi ilə kontrast yaradacaq qədər tünd qəhvəyi rəngdədir. "Sürməsi" daha uzundur. Qanad ucları tünd rəngdədir. Boyu 14-15 sm-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 1000-1200 m hündürlüklərdə quru yamaclarda, qayalıqlarda və seyrək ağacları olan bağlarda, kolluqlarda məskunlaşır. Qışlamaq üçün Şərqi Afrikaya miqrasiya edir [Məmmədov, 2010a].

Yayıması: KQ-in quraq iqlimli dağətəyi yamaclarında rast gəlinir. Zuvand yaylasında rastgəlmə ehtimalı var. Nax. MR-də sayı 20-30 cüt arasında qiymətləndirilir [Sultanov və b., 2010, 2011; Mustafayev, Maharramova, 2005].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Davamlı otarma, yuvaların dağıdılması, kolluqların qırılması, yandırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bonn və Bern konvensiyalarına daxil edilib. Azərb. Resp. QK-yə ilk dəfə daxil edilib. Zəngəzur MP, Ordubad və Zuvand DTY-də qorunur [Məmmədov, 2010b].

Tərtibçi: A.F.Məmmədov

Foto: A.F.Məmmədov

Bioecological features: Occurs mainly on dry slopes, rocks at altitudes of 1000-1200 m a.s.l., in gardens with sparse trees, on bushes. It migrates to East Africa for wintering [Məmmədov, 2010a].

Distribution: Dry slopes of the LC, possibly Zuvand plateau. The number is estimated between 20-30 pairs in Nakh. AR [Sultanov və b., 2010, 2011; Mustafayev, Maharramova, 2005].

Limiting factors: Overgrazing, destroying of nests, cutting and burning bushes.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bonn and Bern conventions. Included in the RB of Azerb. Repub. for the first time. Species protected in the Zangezur NP, Ordubad and Zuvand SS [Məmmədov, 2010b].

Compiler: A.F.Mammadov

Photo: A.F.Mammadov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves, Linnaeus

DƏSTƏ: Sərçəkimilər
ORDO: Passeriformes

FƏSİLƏ: Qaratoyuqlar
FAMILIA: Turdidae

AĞQAŞ QARATOYUQ

Turdus iliacus Linnaeus, 1766

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
NT A2b+3b+4b

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: NT A2a

Təsviri: Bədəninin üst tərəfi zeytuni-boz, alt tərəfi ağdır, üzərində qaramtıl naxışlar uzanır. Gözlərinin üstündən enli ağ "qaşları" keçir. Oxuyan qaratoyuqdan bədəninin yanlarının pas kimi küren rəngdə olması ilə seçilir. Cavan quşun belində sarı ləkələr, qarın tərəfində isə dairəvi tünd naxışlar var. Bədəninin uzunluğu 21 sm, kütləsi 47-77 q, qanadının uzunluğu 11,0-12,2 sm-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Qışlayan və köç vaxtı rast gəlinən növdür. Aprel-mayda Azərbaycanı tərk edir və noyabrın əvvəlindən rast gəlinməyə başlayır [Patrikeev, 2004]. Meşə quşudur. Həşərat və giləmeyvə ilə, qışlama yerlərində isə əsasən bitki toxumları və giləmeyvələrlə qidalanır.

Yayıması: Qışda və köç vaxtı düzən və dağ meşələrində, Qızılağac MP-də, Lənkəran və Kür-Araz ovalığında, cənubi Muğanda, Qobustanda, Abşeron yarımadasının Maştağa qəsəbəsindəki meyvə bağlarında qeydə alınmışdır. Dəqiq sayı məlum deyil [Patrikeev, 2004; Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Müəyyənləşdirilməmişdir.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: İlk dəfə Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib.

Tərtibçi: H.Muxtarov

Foto: A.Abbasov

Bioecological features: Wintering and migratory species. It leaves Azerbaijan in April-May and arrives again in early November [Patrikeev, 2004]. Forest bird. Diet includes insects and berries, and in wintering places it mainly feeds on plant seeds and berries.

Distribution: Recorded in winter and during migration in mountain and valley forests, Gyzylagaj NP, Lankaran and Kura-Araz lowland, southern Mugan, Gobustan, gardens near Mashtaga settlement of Absheron peninsula. The exact number is unknown [Patrikeev, 2004; Azərb. heyvan. aləmi, 2004].

Limiting factors: Not determined.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. for the first time.

Compiler: H.Mukhtarov

Photo: A.Abbasov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Sərçəkimilər
ORDO: Passeriformes

FƏSİLƏ: Qaratoyuqlar
FAMILIA: Turdidae

AĞBOĞAZ BÜLBÜL

Irania gutturalis (Guerin-Meneville, 1843)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Boyu 16,5 sm, qanadının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 28 sm və kütləsi 22 q-dır. Qaramtil-qəhvəyi rəngdə olan dişi fərdin quyruğu tünd qəhvəyi, gövdə yanları narıncı, boğazı ağımtıl, boğazı əhatə edən başın yanı və sinəsi çirkli bozdur. Erkek fərdin bədəninin üst tərəfi mavi-boz olub, qara quyruğu və qırmızı sinəsi ilə seçilir. Dişi fərd daha qəhvəyi və boz yanaqlıdır. Alt tərəfində yalnız yanı qırmızıdır və qara quyruğu ilə dərhal seçilir. Cavan fərdləri xallıdır. Ayaqları qaradır, güclü dimdiyə malikdirlər.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 1000-1400, əsasən 1000-1200 m hündürlüklərdə quru yamacların kollarla örtülü qayalıqlarında yaşayır. Yuvalayan quşdur. 4-5 ədəd yumurta qoyub, 13-14 gün kürt yatır. Balalar yuvanı 12-15 günlüyündə tərk edir. Əsasən həşəratlar, bəzən giləmeyvələrlə də qidalanır [Məmmədov, 2014a,b; Sultanov və b., 2010, 2011].

Yayıması: Nax. MR-də rast gəlinir. Hazırda sayını 10-15 fərd ətrafında qiymətləndirmək olar.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Davamlı otarma, yuvalarının dağıdılması, kollarların qırılması və yandırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Zəngəzur MP-də, Ordubad DTY-də qorunur. Bern konvensiyasına, Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Yaşayış ərazilərində otarılmanın məhdudlaşdırılması, kolların bərpa edilməsi.

Tərtibçi: A.F.Məmmədov

Foto: A.Abbasov

Bioecological features: It lives on dry rocky slopes covered with bushes at an altitude of 1000-1400, mainly 1000-1200 m a.s.l. Nesting species. It lays 4-5 eggs and incubation lasts 13-14 days. Chicks leave the nest in 12-15 days. The diet includes mainly insects, sometimes berries [Məmmədov, 2014a,b; Sultanov və b., 2010, 2011].

Distribution: The area of the Nakh. AR. The current number can be estimated at 10-15 pairs.

Limiting factors: Overgrazing, destroying the nests, cutting and burning of bushes.

Existing and proposed protection measures: It is protected in the Zangezur NP, Ordubad SS. Included in the Bern convention and RB of Azerb. Repub. Limiting grazing and repairing bush growth in the nesting sites.

Compiler: A.F.Məmmədov

Photo: A.Abbasov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Sərçəkimilər
ORDO: Passeriformes

FƏSİLƏ: Sittalar
FAMILIA: Sittidae

BÖYÜK QAYALIQ CİLOVLUSU *Sitta tephronota* Sharpe, 1872

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Bədəni 16-18 sm uzunluğundadır. Dimdiyi və başı böyükdür. Gözlərinin arxasında qara "sürmə" (qaşı) çox açıq olub, gözün arxasında genişlənir və boynun kənarlarına qədər uzanır. Arxadan bu qara zolaqlar boynun hər iki tərəfində görünə bilər. Ayaqları qısa, quyruğu bucaqlıdır. Üst tərəfi boz, alin və təpə hissəsi daha tünd olub, alt tərəfləri ağdır. Quyruğa doğru narıncı rəngli lələklər var.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 1000- 3000 m hündürlüklərdə qayalıqlarda yaşayır, 500-700 m hündürlüyədək enə bilər. Bəzən meşələrin kənarlarına və ağaclı sahələrə də girir. Oturaq növdür [Tuayev, 2000; Mustafayev, Məhərrəmov, 2005].

Yayılması: KQ-də, Nax. MR-də, Zəngilan və Qubadlı rayonlarında, Taliş dağlarının Zuvand yaylasında qeydə alınıb [Patrikeev, 2004]. Sayı sabit olub, 100-500 arasında qiymətləndirilir [Məmmədov, 2016b].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Davamlı otarma və qayalıqların deqradasiyası.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bern konvensiyasına və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Yaşayış ərazilərində antropogen təsirlərin məhdudlaşdırılması.

Tərtibçi: A.F.Məmmədov

Foto: S.Yeliseev

Bioecological features: It lives on cliffs at heights of 1000-3000 m a.s.l., it can descend to a height of 500-700 m. Sometimes it also enters the edges of forests and wooded areas. Resident species [Tuayev, 2000; Mustafayev, Məhərrəmov, 2005].

Distribution: The LC, including Nakh. AR, Zangilan and Gubadly districts and Zuvand Plateau of Talysh mountains [Patrikeev, 2004]. The number is stable and can be estimated at 100-500 pairs [Məmmədov, 2016b].

Limiting factors: Overgrazing and degradation of the rocky habitats.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bern convention, RB of the Azerb. Repub. Limitation of anthropogenic impacts on habitats.

Compiler: A.F.Mammadov

Photo: S.Yeliseev

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Sərçəkimilər
ORDO: Passeriformes

FƏSİLƏ: Sərçələr
FAMILIA: Passeridae

QISABARMAQ SƏRÇƏ

Carospiza brachydactyla (Bonaparte, 1850)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR C2b

Təsviri: İncə quruluşlu, dimdiyi qısa və qalındır. Gövdə və boğazı ağ və ya açıq-krem (ya da qum) rəngində, sinəsi və yanları daha tünd-qəhvəyi rəngdədir [Azərbaycan faunası, 1977]. Digər kiçik sərçəkimi quşlardan bərabər paylanmış qum (krem) rəngi ilə seçilir. Çox yüksəkədə eşidilən uzun cəh-cəhdən ibarət nəğməsi var, bu nəğmə ilə növü müəyyənləşdirmək olur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 3000 m-ə qədər hündürlükdə seyrək kolluqlu quraq, çox vaxt əkin sahələrinə yaxın ərazilərdə məskunlaşır. Oturaqdır. Yuvasını qayada, kolda və ya binanın yarığında qurur. 3-6 ədəd yumurta qoyub, 13-14 gün kürt yatır. Balalar 11-16 günlüyündə pərvazlanır [Araeva, 1972; Məmmədov, 2014a].

Yayılması: Nax. MR-də və Zuvand yaylasında [Araeva, 1972] rast gəlinir. Sayı 50-60 cüt arasında qiymətləndirilir [Mammadov, 2016] və dalğavari şəkildə kəskin dəyişir (bəzi illərdə qeydə alınmır, sonra yenidən qeydə alınır).

Məhdudlaşdırıcı amillər: Davamlı otarma, yuvalarının dağıdılması, kolluqların qırılması və yandırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bonn və Bern konvensiyalarına daxil edilib. İlk dəfə Azərbaycanda QK-yə daxil edilir. Şahbuz rayonunda yayıldığı ərazilərin təbiət abidəsi elan edilməsi.

Tərtibçilər: E.Sultanov, A.F.Məmmədov

Foto: D.Cirano

Bioecological features: It prefers arid areas with sparse bushes at an altitude of up to 3000 m a.s.l., often in areas close to crop fields. Resident species. Nest is located on rocks, in bushes or in wall voids. It lays 3-6 eggs and incubation lasts 13-14 days. Chicks leave nest in 11-16 days' age [Araeva, 1972; Məmmədov, 2014a].

Distribution: Nakh. AR and Zuvand Plateau [Araeva, 1972]. The number is estimated at 50-60 pairs [Mammadov, 2016] and extremely fluctuates from year to year (it disappears for several years and then returns again).

Limiting factors: Overgrazing, destroying of nests, cutting and burning of bushes.

Existing and proposed protection measures: Listed in Bonn and Bern conventions. Included in the Bern convention and RB of Azerb. Repub. Creation of a Natural Monument at the distribution sites in the Shahbuz district.

Compiler: E.Sultanov, A.F.Mammadov

Photo: D.Cirano

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Sərçəkimilər
ORDO: Passeriformes

FƏSİLƏ: Hörtücülər
FAMILIA: Fringillidae

QIRMIZIQANAD MƏRCİMƏKQUŞU *Rhodopechys sanguinea* Gould, 1838

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Dimdiyi böyükdür. Vaxtını əsasən yerdə keçirir. Uzaqdan tünd qəhvəyi, yaxınlaşanda çəhrayı, qara kənarlı qanadları, tünd rəngli başı, naxışlı üzü və bədən xalları çox aşkar görünür. Erkəklərin quyruq kökləri çəhrayı və ucları ağdır. Cinsi dimorfizm vardır. Cavan fərdlər açıq-qəhvəyi rəngdədir və qanadları çəhrayıdır. Boyu 14-16 sm, kütləsi 30-33 q, qanadının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 30-34 sm-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 1500 m hündürlüyədək quraq ərazilərdə yuvalayır. Qışlama üçün aşağı enir. Kollarda, bəzən də qayaların catlarında yuva qurur. Qidasını bitki toxumları, çoxalma dövründə isə onurğasızlar təşkil edir. Aprel-may aylarında 4-5 ədəd yumurta qoyub, 13-15 gün kürt yatır.

Yayıması: Culfa və Ordubad rayonlarının dağlıq ərazilərində və Zuvand yaylasında (ehtimal olunur) rast gəlinir. Nax. MR-də sayı 150-250 cüt arasında qiymətləndirilir [Azərbayc. Resp. QK, 2013].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Davamlı otarma, otların yandırılması, kolluqların qırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bern konvensiyasına, Nax. MR və Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Zuvand və Ordubad DTY-də, Zəngəzur MP-də qorunur. Otarıma, otların yandırılması və kolluqların qırılmasının məhdudlaşdırılması.

Tərtibçi: A.F.Məmmədov

Foto: C.Gökçe

Bioecological features: Dry areas up to 1500 m a.s.l. It can go down in winter. Nest building occurs in bushes, sometimes in rock cracks. The diet consists of seeds and during the nesting period of invertebrates. Four or five eggs are laid in April-May and incubation lasts 13-15 days.

Distribution: Mountainous areas of Julfa and Ordubad districts of the Nakh. AR. The estimated number is 150-250 pairs. Occurrence on the Zuvand Plateau is assumed [Azərbayc. Resp. QK, 2013].

Limiting factors: Overgrazing, burning of grass, bushes cutting.

Existing and proposed protection measures: Listed in the Bern convention, RBs of Azerb. Repub. and Nakh. AR. Protected in Zuvand and Ordubad SS, Zangazur NP. Restriction of grass burning, bush cutting and overgrazing.

Compiler: A.F.Mammadov

Photo: C.Gokce

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Sərçəkimilər
ORDO: Passeriformes

FƏSİLƏ: Hörtücülər
FAMILIA: Fringillidae

SƏHRA MƏRCİMƏKQUŞU

Rhodospiza obsoleta Lichtenstein, 1823

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Qanad və quyruq lələklərinin kənarları ağ, qanadın ortası açıq-çəhrayı rəngdədir. Uçuş zamanı qara, ağ və çəhrayı qanadları ilə seçilir. Erkək fərdlərin gözləri qara, dişi fərdlərin və cavanların rəngi daha solğundur. Cavanların dimdiyi çəhrayıdır. Boyu 13-14 sm, qanadının açılmış vəziyyətdə uzunluğu 81-85, 83-90 sm, kütləsi 17,5-28,0 q-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Alçaq dağlarda və dağətəyi quraq ərazilərdə məskunlaşır. Oturaq növdür. Meyvə bağları əlverişli yaşayış yeridir. Bitkilərin toxum və bitki tumurcuqları ilə, çoxalma vaxtı isə həşəratlarla da qidalanır. Yuvanı adətən meyvə ağaclarında qurur. Aprel-iyulda 4-6 ədəd yumurta qoyub, 12-13 gün kürt yadır. Seyrək yuvalama koloniyaları yaradırlar. İldə 2 dəfə nəsil verir. Daimi cütlər əmələ gətirir və yuvalamadan kənar vaxt böyük dəstələrdə rast gəlinir [Məmmədov, 2014a].

Yayılması: Nax. MR Culfa rayonunda, son dövrlər isə Nax. şəhərində müşahidə olunur. Sayı 150-250 cüt arasında qiymətləndirilir [Məmmədov, 2016b].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Otların biçilməsi, ağacların qırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ordubad DTY-də qorunur. Ot biçininin və kolluqların qırılmasının məhdudlaşdırılması.

Tərtibçi: A.F.Məmmədov

Foto: A.F.Məmmədov

Bioecological features: Resident species preferring low mountains and foothills. The fruit gardens are preferred habitats. It feeds on seeds and shoots of plants and during nesting on insects. It usually builds its nest in fruit trees. Four or six eggs are laid from mid-April to mid-July. Incubation lasts 12-13 days. Juveniles fledged at the age of 12-13 days old. Two broods are reared per year. Forms permanent pairs and out from the nesting period they join big flocks [Məmmədov, 2014a].

Distribution: It is observed in Julfa district of Nakh. AR and recently in Nakh. city. The number is estimated between 150-250 pairs [Məmmədov, 2016b].

Limiting factors: Haymaking, cutting down trees.

Existing and proposed protection measures: Protected in Ordubad SS. Restriction of haymaking and bush cutting.

Compiler: A.F.Mammadov

Photo: A.F.Mammadov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Sərcəkimilər
ORDO: Passeriformes

FƏSİLƏ: Hörtücülər
FAMILIA: Fringillidae

SƏHRA QARQUŞU

Bucanetes githagineus Cab, 1851

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN D

Təsviri: Kiçik və uzun qanadları, qısa, böyük başı və çox qalın dimdiyi vardır. Yuvalama dövründə erkəklərin dimdiyi qırmızı, başı və boynu boz, üst tərəfi açıq-çəhrayı-qəhvəyi, ayaqları narıncı rəngdə olur. Sinəsi və quyruğu çəhrayı rənglidir, uclara doğru lələklər tündləşir. Qışda dişilər və gənc quşlar erkəklərdən daha solğun rəngdə olurlar.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 3000 m-ə qədər yüksəkliklərdə səhra və yarımsəhra ərazilərində müşahidə oluna bilər. Dəstə halında yaşayır [Azərbaycan faunası, 1977]. Qaya çatındakı yuvaya 4 ədəd yumurta qoyur. Bitki toxumları ilə, çoxalma vaxtı qismən həşəratlarla qidalanır.

Yayıması: Nax. MR-də rast gəlinir. 2022-ci ilin fevralında Səngəçal terminalı ətrafında qayalı-daşlı ərazidə 6-7 fərddən ibarət dəstəsinə rast gəlinmişdir. Sayını 30–50 cüt ətrafında qiymətləndirmək olar [Məmmədov, 2004].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Davamlı otarma.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Bern konvensiyasına, Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabına daxil edilmişdir. Yuvaladığı ərazilərdə yuvalama dövrü otarılmanın məhdudlaşdırılması.

Tərtibçi: A.F.Məmmədov

Foto: A.F.Məmmədov

Bioecological features: It can be observed in semi-desert and desert areas at an altitudes up to 3000 m a.s.l. Species live in flocks [Azərbaycan faunası, 1977]. Nest locates in rock gaps. Lays 4 eggs. Feeds on the seeds and partly on the insects during the nesting season.

Distribution: Nakh. AR. In February 2022, a group of 6-7 ind. was found in the rocky area around the Sangachal terminal. The estimated number is 30-50 pairs [Məmmədov, 2004].

Limiting factors: Overgrazing.

Existing and proposed protection measures: Listed in the Bern convention, RBs of Azerbaijan Republic and Nakh. AR. Restriction of grazing in the nesting season.

Compiler: A.F.Məmmədov

Photo: A.F.Məmmədov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Sərçəkimilər
ORDO: Passeriformes

FƏSİLƏ: Hörtücülər
FAMILIA: Fringillidae

MONQOL HÖRÜCÜSÜ

Bucanetes mongolicus Swinhoe, 1870

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Kiçik, uzun quyruqlu quşdur. Böyük, qısa başı və qalın boz-sarı dimdiyi var. Erkək fədlərin "qaş"ı və alt hissələri (sinəsi və yanları) çəhrayı xallarla örtülüdür. Qanadlarında ağ və çəhrayı rənglərdə geniş zolaqlar olur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 1000-4000 m hündürlüklərdə quraq dağlıq sahələrdə, qayalıq yamaqlarda yuvalayır. Oturaq növdür [Patrikeev, 2004].

Yayılması: Nax. MR ərazisində rast gəlinir. Sayı 10-15 cüt arasında qiymətləndirilə bilər.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Davamlı otarma nəticəsində bitki müxtəlifliyinin azalması, qayalıqların bitki örtüyünün deqradasiyası.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ordubad DTY-də qorunur. Otarılanın məhdudlaşdırılması [Mammadov, 2010].

Tərtibçi: A.F.Məmmədov

Foto: A.F.Məmmədov

Bioecological features: Nesting occurs in dry mountain sites (1000-4000 m a.s.l.) and on rocky slopes. Resident species [Patrikeev, 2004].

Distribution: Occurs in the Nakh. AR. The number can be estimated at 10-15 pairs.

Limiting factors: Decreased plant diversity and vegetation cover of rocks due to overgrazing.

Existing and proposed protection measures: Protected in Ordubad SS. Restriction of grazing [Mammadov, 2010].

Compiler: A.F.Mammadov

Photo: A.F.Mammadov

SİNİF: Quşlar
CLASSIS: Aves

DƏSTƏ: Sərçəkimilər
ORDO: Passeriformes

FƏSİLƏ: Vələmirquşlar
FAMILIA: Emberizidae

QAYALIQ VƏLƏMİRQUŞU

Emberiza buchanani Blyth, 1845

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN D

Təsviri: Ağ "bığ", çəhrayı dimdiyi, ağımtıl göz halqası və boz çiyin lələkləri vardır. Döşü qırmızımtıl-qəhvəyi olub, boğazı və "bığ" xətti ağımtıl, ayaqları və quyruqaltı açıq-krem rəngindədir. Payızda yeni lələk dəyişdiyi zaman alt tərəfi açıq-qırmızı olur. Üstdəki xətlər tünd, quyruq hissəsi boz rənglidir. Qanad lələkləri boz-qəhvəyidir. Erkək və dişi fərdlər bir-birindən az fərqlənirlər.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yaşayış yeri quraq, qayalıq, daşlıqlı və bitki örtüyü zəif inkişaf etmiş yüksək dağlıq ərazilərdir. Yuvalayan növdür. Qidasını bitki toxumları, yuvalama vaxtı isə qismən həşəratlar təşkil edir.

Yayılması: Nax. MR-in ərazisində, az sayda isə Zuvand yaylasında rast gəlinir. Sayında sabitlik müşahidə olunur [Mammadov, 2016]. Sayı 100 cüt ətrafında qiymətləndirilə bilər.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Davamlı otarma, ərazilərdə əkin-biçin işləri, dağ yollarının çəkilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Zəngəzur MP və Ordubad DTY-də qorunur. Yuvalama dövründə kənd təsərrüfatı işlərinin, texnikanın hərəkətinin məhdudlaşdırılması.

Tərtibçi: A.F.Məmmədov

Foto: A.F.Məmmədov

Bioecological features: Inhabits dry, rocky sites with poor vegetation in high mountain areas. Nesting species. The diet consists of seeds and partly insects in the nesting period.

Distribution: It is found in the territory of Nakh. AR and in a small number in the Zuvand Plateau. The number is stable and can be estimated at around 100 nesting pairs [Mammadov, 2016].

Limiting factors: Overgrazing, haymaking, sowing and harvesting, road construction in mountains.

Existing and proposed protection measures: Protected in Zangezur NP and Ordubad SS. Restriction of agricultural activity, movement of machinery in the habitats of this species.

Compiler: A.F.Mammadov

Photo: A.F.Mammadov

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Həşəratyeyənlər
ORDO: Insectivora

FƏSİLƏ: Köstəbəkələr
FAMILIA: Talpidae

XIRDA KÖSTƏBƏK

Talpa levantis Thomas, 1906

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: Vu B1ab(i,iii)

Təsviri: Kütləsi 21-31 q, bədən uzunluğu 82-125 mm, quyruğunun uzunluğu 17-37 mm, pəncəsi 12-19 mm olan kiçik həşəratyeyəndir. Dərisinin rəngi qara-boz, qara ilə qonuru çalarlıdır [Гыпеев, 1979].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 600-2000 m hündürlüklərdə rast gəlinir. Seyrək otlu çəmənliklərdə, enli-yarpaqlı meşələrdə qeydə alınır. Embrion sayı 2-5, orta hesabla 3,7-dir. Cinsi yetişkənliyə 11 aylığında çatır.

Yayıması: BQ-nin cənub ətəklərindən Oğuz şəhərinin cənub-şərqinə qədər, KQ-də isə Hacıkənd şəhərindən cənub-qərbə doğru qeydə alınmışdır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: İnsanların təsərrüfat fəaliyyəti. Təbii düşmənləri.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Zaqatala, İlisu qoruqları, Şahdağ MP ərazisində yaşayış yerləri mühafizə olunur. Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Məskunlaşdığı ərazilərdə becərmə işləri aparılarkən zəhərli maddələrdən istifadəyə ciddi nəzarət olunması.

Tərtibçilər: Q.Quliyev, İ.Kərimli

Foto: İ.Kərimli

Bioecological features: Found at altitudes of 600-2000 m a.s.l. Recorded in sparse grass meadows and broad-leaved forests. The number of embryos is 2-5, on average 3.7. It reaches sexual maturity at 11 months.

Distribution: Recorded from the southern foothills of the GC to the southeast of the Oguz city, as well as in the LC to the southwestern part of the Hajikand city.

Limiting factors: Agricultural activities of people. Natural enemies.

Existing and proposed protection measures: Their habitats are protected in Zagatala, Ilisu reserves, Shahdag NP. Included in the RB of Azerb. Repub. Strict control over the use of toxic substances during cultivation in inhabited areas.

Compilers: G.Guliyev, I.Karimli

Photo: I.Karimli

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Həşəratyeyenlər
ORDO: Insectivora

FƏSİLƏ: Köstəbəkler
FAMILIA: Talpidae

HİRKAN KÖSTƏBƏYİ

Talpa talyschensis Vereschagin, 1945

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Morfoloji əlamətlərinə görə xırda köstəbəyə (*T. levantis* Thomas, 1906) oxşayır, lakin genetik olaraq *T. dividiana* növünə daha yaxındır. 2011-ci ildən müstəqil növ hesab olunur. Bədən uzunluğu 104-114 mm, kütləsi 21-49 q-dır [Зайцев, 2014].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Enliyarpaqlı meşələrdə, seyrek otlu çəmən qurşaqlarında qeydə alınmasına baxmayaraq, meşədə məskunlaşmağa üstünlük verir. D.s.-dən 600-2000 m hündürlüklərdə rast gəlinir. Embriyon sayı 2-5, orta hesabla 3,7-dir. Cinsi yetişkənliyə 11 aylığında çatır.

Yayılması: Hirkan tipli meşələrin endemidir. Lənkəran düzənliyində, Viləşçay, Vəşərüçay və Vaşa çayı boyunca yayılmışdır. Dar areala malikdir. Hazırda sayı haqqında məlumat yoxdur.

Məhdudlaşdırıcı amillər: İnsanların təsərrüfat fəaliyyəti, iqlim dəyişmələri.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Hirkan MP hüduqlarında yaşayış yerləri mühafizə olunur. Kənd təsərrüfatı işləri zamanı kimyəvi maddələrdən istifadəyə nəzarətin gücləndirilməsi.

Tərtibçilər: Q.Quliyev, İ.Kərimli

Foto: E.Əsgərov

Bioecological features: Despite being recorded in broad-leaved forests and sparse grass meadow belts, it prefers to live in the forest. It is found at altitudes of 600-2000 m a.s.l. The number of embryos is 2-5, on average 3.7. It reaches sexual maturity at 11 months.

Distribution: It is endemic to Hirkan forests. Distributed in the Lankaran plain, along the Vilashchay, Vasharuchay and Vasha rivers. Its habitat is limited. Currently there is no information about its number.

Limiting factors: Agricultural activities of people, climate changes.

Existing and proposed protection measures: Habitats are protected within the borders of Hirkan NP. Control over the use of pesticides in agricultural activities should be strengthened.

Compilers: G.Guliyev, I.Karimli

Photo: E.Askerov

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Həşəratyeyenlər
ORDO: Insectivora

FƏSİLƏ: Yereşənlər
FAMILIA: Soricidae

CIRTDAN AĞDIŞ

Suncus etruscus Savi, 1822

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(ii,iv)

Təsviri: Dünyanın ən kiçik məməli heyvanıdır. Kütləsi 1,3-2,5 q-dır. Bədən uzunluğu 30-52 mm, quyruq uzunluğu 22-31 mm, pəncə uzunluğu 7,5-8,4 mm-dir [Qoşunəliyev, 1990]. Başı çox uzanmış hərəkətli xortuma malikdir, ayaqları nisbətən qısadır. Qulaqları nisbətən iri və çıxıntılıdır. Bədənin bel tərəfi solğun qəhvəyi, qarın tərəfi isə boz rəngdədir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Çəmən, çəmən-meşə, yarımsəhra qurşaqlarında, qumluqlar, kolluqlar, bağlar və digər biotoplarda məskunlaşır, 3-5 bala verir. Biologiyası yaxşı öyrənilməyib.

Yayılması: Lənkəran və Kür-Araz ovalığında, BQ-də (Şəki ətrafı) tək-tək fərdlərə rast gəlinir [Qoşunəliyev, 1990b]. Arealının hər yerində azsaylıdır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Məskunlaşdığı yerlərdə kənd təsərrüfatı işlərinin aparılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Xüsusi olaraq tətbiq olunmuş mühafizə tədbirləri mövcud deyildir. Əsas yayılma ərazilərinin müəyyən edilib mühafizə tədbirlərinin hazırlanması.

Tərtibçilər: Q.Quliyev, İ.Kərimli

Foto: R.Sindaco

Bioecological features: It inhabits sands, thickets, gardens, various buildings and other biotopes in plains, lowlands, meadow, forest-meadow and semi-desert zones. Prefers dry biotopes. Gives birth to 3-5 cubs. Its biology has not been studied properly yet.

Distribution: Few ind. are found in the Lankaran and Kura-Araz lowlands, in the GC (around Sheki) [Qoşunəliyev, 1990b]. It is scarce over the area.

Limiting factors: Agricultural activities in its habitats.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. There are no specially applied existing and proposed protection measures. The main distribution areas should be identified and protection measures should be developed.

Compilers: G.Guliyev, I.Karimli

Photo: R.Sindaco

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yarasalar
ORDO: Chiroptera

FƏSİLƏ: Nalburunlar
FAMILIA: Rhinolophidae

KIÇIK NALBURUN

Rhinolophus hipposideros Borkhousen, 1797

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR C2a(i)

Təsviri: Ən kiçik ölçülü nalburundur. Kütləsi 3-8 q arasında dəyişir, uzunluğu 28-41 (34) mm, quyruğun uzunluğu 18,0-31,5 (25,5), said sümüyü 33,0-40,5 (37,5) mm-dir. Cavan fərdlərin xəz rəngində boz, yaşlılarda isə bel tərəfdə açıq-sarı çalarlar üstündür. Exolokasiya siqnalları 105-111 kHs-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Oturaqdır, sığınacaqları kiçik mağaralar, qaya çatları, tikililərdədir. Ehtiyatlı və qorxaqdır, narahat edildikdə sığınacağına bəzən bir neçə günlük tərk edir. Alçaqdan uçur. İyun-iyul aylarında tək bala doğulur. Ana koloniyalar avqustda dağılır.

Yayıması: İlboyu d.s.-dən 2350 m hündürlüyədək bütün təbii vilayətlərdə qeydə alınmışdır. 47 məntəqədən əsasən tək-tək fərdlər məlumdur, qruplarda fərd sayı 30-dan az olmuşdur [Рахматулина, 2005].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Sığınacaqlarının narahat edilməsi, pestisidlərin tətbiqi ilə yem bazasının sayının azalması, tikililərin rekonstruksiyası və ekosistemlərin transformasiyası.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Yerli qorunma statusuna malikdir. Təfərrüatlı tədqiqi, davamlı monitorinqi və sığınacaqlarının mühafizəsinin təşkil edilməsi.

Tərtibçi: N.Həsənov

Foto: N.Həsənov

Bioecological features: It is sedentary, roosting in small caves, rock crevices, buildings. Very cautious and timid, sometimes leaving their shelters for several days when disturbed. Flies low. A single cub is born at the end of June – early July. Maternity colonies disperse in August.

Distribution: Recorded year-round in all natural regions up to 2350 m a.s.l. In 47 localities known, mostly single ind. are recorded, ind. number in groups was less than 30 [Рахматулина, 2005].

Limiting factors: Disturbing shelters, food reduction as a result of pesticides application, reconstruction of buildings, and transformation of ecosystems.

Existing and proposed protection measures: It has a local conservation status. Detailed research, continuous monitoring, protection of shelters should be organized.

Compiler: N.Hasanov

Photo: N.Hasanov

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yarasalar
ORDO: Chiroptera

FƏSİLƏ: Nalburunlar
FAMILIA: Rhinolophiida

ARALIQ DƏNİZİ NALBURNU

Rhinolophus blasii Peters, 1866

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Orta ölçülü (9-13 q) bu növ digər nalburunlardan neşərəbənzər güclü daralmış və iti birləşdirici burun çıxıntısı ilə fərqlənir. Bədən uzunluğu 47,0, quyruq 23,0-31,5, said sümüyü 47,3-49,0, qulaq 18,5-21,0 mm-dir. Bel tərəfdə tüklər sarımtıldan bozuntul-sarı rəngədək, qarın tərəfdə daha açıq rəngdədir. Exolokasiya signalları 93-98 kHs-dir. Dişi fərdlər erkəklərdən iri olur [Siemers, Ivanora, 2004].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Oturaq növdür. Tək və ya kiçik qruplarda yaşayır. Qeydə alındığı 4 məntəqə dağlıq meşə və ya dağlıq kserofit landşaftlarıdır. Digər növlərlə eyni sığınacaqları bölüşür [Рахматулина, 2005].

Yayıması: Keçən əsrin 40-60-cı illərində Nax. MR-in, KQ və BQ-nin 4 mağarasında, d.s.-dən 750-1400 m yüksəklikdə tapılmış, İranın Azərbaycanla sərhəddində 500-ə yaxın fərddən ibarət ən iri koloniyası qışda aşkar edilmişdir [Lay, 1967].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Başlıca təhlükələr sığınacaq və yemlənmə yerlərinin ixtisarı ilə bağlıdır.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: İlk dəfə Azərb. Resp. QK-yə daxil edilir. Növün biologiyasının öyrənilməsi, sığınacaqlarının, yayılmasının, sayının monitorinqinin aparılması və aşkar olunacaq yerlərin mühafizə edilməsi.

Tərtibçilər: N.Həsənov, A.F.Məmmədov

Foto: I.Natradze

Bioecological features: It is a sedentary species. Lives alone or in small groups. Recorded 4 sites are montane forest or montane xerophytic landscapes Shares same roosts with other species [Рахматулина, 2005].

Distribution: Found in the 40-60s of the last century, in 4 caves of the LC and GC, at an altitude of 750-1400 m a.s.l., The largest wintering colony of 500 ind. was found on the border with Iran [Lay, 1967].

Limiting factors: The main threats are related to the reduction of shelter and feeding areas.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. for the first time. It is recommended to study the biology of this species, conduct monitoring of its roosts, distribution, number and protect the sites of potential revealing.

Compilers: N.Hasanov, A.F.Mammadov

Photo: I.Natradze

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yarasalar
ORDO: Chiroptera

FƏSİLƏ: Nalburunlar
FAMILIA: Rhinolophidae

CƏNUB NALBURNU

Rhinolophus euryale Blasius, 1853

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: NT

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Kütləsi 7-12 q, uzunluğu 43-51, quyruq 18-26, said sümüyü 45-50, qulaq 17-20 mm-dir. Yəhərin birleşdirici çıxıntısı uc hissədə itiləmiş və önə əyilmişdir. Qanadların açıldıqda uzunluğu 300-320 mm-dir. Pırpız xəz örtüyündə tüklərin əsası açıq-boz, bel tərəfdə boz-qəhvəyi, bəzən bir az qırmızımtıl rəngdə, qarın tərəfdə isə ağımtıl-boz və ya sarımtıl-ağ olur. Exolokasiya siqnalları 101-108 kHs-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Oturaqdır. Tək-tək və kiçik qruplarla qeydə alınır. Mağaralar, süni yeraltı sığınacaqlar və çardaqlar sığınacaq yerləridir. Dağlıq və dağətəyi meşəliklərin mağara və yaxınlığında su hövzələri olan ərazilərində, isti sığınacaqlarda məskunlaşır. Növ əhəngdaşlı sahələr ilə sıx bağlıdır [Рахматулина, 2005; Schober, Grimmberger, 1989].

Yayılması: Nax. MR-də və KQ-də d.s.-dən 350-1500 m hündürlüklərdə 4 məntəqədən məlumdur [Рахматулина, 2005].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Narahat edilməsi, yaşayış yerlərinin fraqmentasiyası, meşələrdə herbisidlərin tətbiq edilməsi [Wilfried, Grimmberger, 1989].

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Ölkədə qorunan növdür. Tədqiqi, mühafizəsinin gücləndirilməsi, məlum sığınacaq yerlərinin təbiət abidələri elan edilməsi.

Tərtibçilər: N.Həsənov, N.Bağirova

Foto: J.Rydell

Bioecological features: It is a sedentary species. Recorded singly, and in small groups. Caves and man-made underground shelters are used for roosting. Inhabits mountain and foothill forests with caves and water basins around, lives in warm shelters. This species is closely linked to limestone areas [Рахматулина, 2005; Schober, Grimmberger, 1989].

Distribution: It is known from 4 points in the Nakh. AR and LC at altitudes of 350-1500m a.s.l. [Рахматулина, 2005].

Limiting factors: Disturbance of roosts, habitat fragmentation, application of herbicides in forests [Wilfried, Grimmberger, 1989].

Existing and proposed protection measures: Locally protected species. Requires the study of its biology, to strengthen its protection, and to declare known roosts as Natural Monuments.

Compilers: N.Hasanov, N.Bagirova

Photo: J.Rydell

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yarasalar
ORDO: Chiroptera

FƏSİLƏ: Nalburunlar
FAMILIA: Rhinolophidae

MEHELİ NALBURNU

Rhinolophus mehelyi Matschie, 1901

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: VU A4c

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN C2a(ii)

Təsviri: Ölçü və rənginə görə kiçik və böyük nalburunlar arasında aralıq mövqe tutur. Kütləsi 10-23 q, bədən uzunluğu 42,0-59,0 quyuq 20,5-36,5 said sümüyü 48,0-55,5, qulaq 18,5-24,5 mm-dir. Göz ətrafı boz-qonur ləkələr növə xasdır. Bel nahiyədə xəz bozuntul rənglidir və yaşlaşdıqca sarımtıl qonur çalarlar əmələ gəlir. Qarın hissə bir qədər açıq rəngdədir. Exolokasiya siqnalları 105-112 kHs-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Oturaqdır, arid landşaftlara üstünlük verir, sığınacaq yerləri yüksək rütubətli yeraltı məkanlar, mağaralar, kəhriz və tunellər və s. ilə bağlıdır. Qışlama noyabr-mart, doğuş iyun-iyul aylarında baş verir [Рахматулина, 2005; Siemers, Ivanora, 2004].

Yayıması: Bütün iri koloniyaları d.s.-dən 1800-1965 m-dək hündürlükdə dağətəyi və dağlarda ilboyu qeydə alınmışdır. 15 məntəqədən məlumdur. Ən böyük koloniya Azıx mağarasında davamlı olaraq müşahidə olunur [Рахматулина, 2005].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin daralması, insektisidlərin istifadəsi, su hövzələrinin çirklənməsi, sığınacaqlarda narahat edilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Qorunan növdür. İri koloniyaları qeydə alınan Azıx, Böyük Şuşa, Kilit, Sirab mağaralarının təbiət abidələri elan edilməsi.

Tərtibçi: N.Həsənov

Foto: N.Həsənov

Bioecological features: It is sedentary, prefers arid landscapes, roosts are in underground spaces with high humidity, caves, tunnels, etc. Hibernation takes place in November-March, and birth occurs in June-July [Рахматулина, 2005; Siemers, Ivanora, 2004].

Distribution: Year-round, all large colonies were recorded in the foothills and mountains at an altitude of 1800-1965 m a.s.l. Known from 15 localities. The largest colony continuously observed in the Azykh cave [Рахматулина, 2005].

Limiting factors: Habitats shrinking, use of insecticides, pollution of water bodies and disturbance in roosts are key threats.

Existing and proposed protection measures: Protected species. Azykh, Beyuk Shusha, Kilit, Sirab caves with large colonies should be declared natural monuments.

Compiler: N.Hasanov

Photo: N.Hasanov

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yarasalar
ORDO: Chiroptera

FƏSİLƏ: Adi yarasalar
FAMILIA: Vespertilionidae

BEXŞTEYN GECƏ ŞƏBPƏRƏSİ

Myotis bechsteinii Kuhl, 1817

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: NT

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR C2a(ii)b

Təsviri: Kütləsi 6-12 q, bədən uzunluğu 49,0-51,0, quyruq 40,0-45,0 mm-dir. Qulağı çox uzundur (25 mm). Qanadı genişdir, qanad pərdəsi pəncənin xarici barmağının əsasına birləşir. Tükləri uzundur, bel tərəfi bozuntul-noxudu-qonur, qarında noxudu-ağımtıldır. Exolokasiya siqnalları 35-80 kHs-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Bu oturaq növ meşə landşaftları ilə bağlıdır. Balalama koloniyaları ağac koğuşlarında və bəzən tərk edilmiş tikililərdə olur. Çoxalmayan fərdlər əsasən mağaralara sığınır [Рахматулина, 2005; Абдурахманова, 2009].

Yayılməsi: Yeganə məntəqədən (Həzrə, Qəbələ) məlumdur: 1988-ci ilin avqustunda 40-a [Рахматулина, 2005], 2013-cü ildə 90-a, 2015-ci ildə 60-a yaxın fərd müşahidə edilmiş, 2020-ci ildə heç bir fərd qeydə alınmamışdır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Meşə landşaftlarının ixtisarı, yaşlı və oyuqlu ağacların kəsilməsi, meşələrin fraqmentasiyası, sığınacağının sıradan çıxması və ya narahat edilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Qorunan növdür. Şahdağ MP-nin mərkəzi və aşağı hissələrindən keçən Samur çayı ətrafı meşələrin mühafizə olunması.

Tərtibçi: N.Həsənov, N.Bağirova

Foto: N.Bağirova

Bioecological features: This sedentary species is associated with forest landscapes. Breeding colonies are found in log wards and sometimes in abandoned buildings. Non-breeding ind. mainly roost in caves [Рахматулина, 2005; Абдурахманова, 2009].

Distribution: It is known from the only locality (Hazra, Gabala): about 40 ind. were observed in August 1988 [Рахматулина, 2005], 90 in 2013, 60 in 2015, none in 2020 is registered.

Limiting factors: Reduction of forest landscapes, cutting of old with ward trees, fragmentation of forests, disruption of roosts or disturbance.

Existing and proposed protection measures: Protected species. It is appropriate to protect the forests around the Samur River, passing through the central and lower parts of Shahdag NP.

Compiler: N.Hasanov, N.Bağirova

Photo: N.Bağirova

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yarasalar
ORDO: Chiroptera

FƏSİLƏ: Adi yarasalar
FAMILIA: Vespertilionidae

AVROPA ENLİQULAĞI

Barbastella barbastellus Schreber, 1774

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: NT

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Orta ölçülü yarasadır. Kütləsi 6-11 q, bədən uzunluğu 44-54, quyruq 40-51, said sümüyü 35-42, qulaq 14-18, traqus 7,4-11 mm-dir. Üz və qulaqları qarıdır. Bədənin üst tərəfində xəz qara-qonur, altda daha açıq rəngdədir. Tüklərin ucları boz ağımtil (beldə daha az) rəngdədir. Exolokasiya siqnalları 32-41 kHs-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Mağara, zirzəmi, şaxtalar-da, ağac koğuşlarında gizlənilir. Ağaclıqlara üstünlük verən növdür. Qış sığınacaqları adətən çox soyuq yerlərdə olur [Paxmatulina, 2005; Смирнов, Вехник и др., 2020].

Yayılması: D.s.-dən 1500 m hündürlüyədək, daha çox şimal- və cənub-şərqdə qeydə alınmışdır. Azsaylı növdür. Nisbətən çox təsadüf edilən yerlər payız aylarında Samur-Dəvəçi ovalığıdır [Paxmatulina, 2005].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin azalması, koğuşlu ağacların kəsilməsi, meşələrin ixtisarı və fraqmentasiyası, mağara turizmi, herbisidlərin istifadəsi [Zeale, Davidson-Watts et al., 2012].

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Meşə və parklarda mühafizə tədbirlərinin görülməsi, herbisidlərin istifadəsinin azaldılması, monitoring aparılması, mağara turizmində rejim tənzimlənməsi və marifləndirmə aparılması.

Tərtibçi: N.Həsənov

Foto: İ.Natradze

Bioecological features: Roosts in caves, cellars, shafts, tree wards. Prefers woods rather than single trees. Wintering roosts are in very cold places [Paxmatulina, 2005; Смирнов, Вехник и др., 2020].

Distribution: Observed up to 1500 m a.s.l., mostly recorded in the north- and south-east. It is rare in number. Relatively frequent places are Samur-Devachi plain in autumn [Rakhmatulina, 2005].

Limiting factors: Habitat loss, cutting of old trees, forest reduction and fragmentation, cave tourism, herbicide use [Zeale, Davidson-Watts et al., 2012].

Existing and proposed protection measures: Protection measures should be taken in forests and parks, the use of herbicides should be reduced, monitoring should be carried out, regime regulation and public awareness should be carried out in cave tourism.

Compiler: N.Hasanov

Photo: I.Natradze

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yarasalar
ORDO: Chiroptera

FƏSİLƏ: Adi yarasalar
FAMILIA: Vespertilionidae

XƏZƏR ENLİQULAĞI

Barbastella caspica Satunin, 1908

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Əvvəllər Asiya enliqulağı (*B.leucomelas*), indi isə Xəzər enliqulağı kimi təsvir edilir [Смирнов, Вехник и др., 2020]. Kütləsi 11-14 q, bədən uzunluğu 52-58, quyruq 49-56, said sümüyü 42-46,5, qulaq 17-20, traqus 9-10 mm-dir. Uzun, parlaq xəzi iki rənglidir. Tüklərin əsası açıq-şabalıdı, ucları bel nahiyədə sarımtıl, qarın hissədə ağımtıl, qanad pərdələri qonur rəngdədir. Exolokasiya siqnalları 28-50 kHs-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Arid landşaftlarda rast gəlinir, oturaqdır. Sığınacaqları yeraltı karst mağaralarda, bəzən damlarda rast gəlinir. Sığınacaqlarını tez-tez dəyişir. Çoxalan dişilər mağaralarda koloniyalar təşkil edir, iyunda bir bala doğurlar [Рахматулина, Гасанов, 2008].

Yayıması: Ölkə ərazisində 10 məntəqədə (d.s.-dən 86-1600 m-dək), o cümlədən, Qobustan və Bozdağ silsiləsindəki mağaralarda, Ordubad MP-nin Kilit və digər mağaralarında, Şərur rayonunda mədən tunellərində qeydə alınmışdır [Рахматулина, Гасанов и др., 2010].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Sığınacaqlarının davamlı ziyarəti, landşaftların transformasiyası [Рахматулина, 2005] təhlükə yaradır.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Qorunan növdür. Əsas məskunlaşdığı yerlərin mühafizəsinin təşkil edilməsi [Рахматулина, 2005].

Tərtibçilər: N.Həsənov, A.F.Məmmədov

Foto: N.Həsənov

Bioecological features: It is a sedentary species and usually found in arid landscapes. Roosts are in underground karst caves, sometimes on roofs. Ind. often change their shelter. Breeding females form colonies in caves and give birth to a single cub in June [Рахматулина, Гасанов, 2008].

Distribution: It was recorded in 10 points across the country (86 to 1600 m a.s.l.), covering caves in Gobustan and Bozdağ ranges, Kilit and other caves of Ordubad NP, mining tunnels in Sharur region [Рахматулина, Гасанов и др., 2010].

Limiting factors: Continuous visits of roost, transformation of landscapes [Рахматулина, 2005] are key threats.

Existing and proposed protection measures: It is a protected species. It is recommended to organize the protection of the main inhabited shelters [Рахматулина, 2005].

Compilers: N.Hasanov, A.F.Mammadov

Photo: N.Hasanov

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yarasalar
ORDO: Chiroptera

FƏSİLƏ: Adi yarasalar
FAMILIA: Vespertilionidae

SƏHRA GÖNLÜCƏSİ

Eptesicus ognevi Bobrinskii, 1918

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Əvvəllər *E.bottae* kimi tanınan bu növ orta ölçülü olub, kütləsi 10,1-19 q, bədən uzunluğu 55-66, quyruq 35-47, said sümüyü 40,5-44,5, qulaq 12,5-18,2, traqus 7-10,5 mm-dir. Qanadlar enlidir. Üz açıq rəngdədir, uzun tüklü seyrek və qeyri-bərabər xəz qum rəngli – bel nahiyədə boz-samanı, qarın tərəfdə ağım-tıldır. Tüklərin əsası tutqundur. Exolokasiya siqnalları 35-40 kHs-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Oturaq növdür. Adətən tək-tək fərdlər qeydə alınır. Qaya çatlarında, mağaralarda və körpülərin altında yazdan payızadək qeydə alınmışdır. Doğum iyun-iyulun əvvəlində baş verir və adətən iki bala doğulur [Рахматулина, 2005].

Yayıması: Azərbaycanda cəmi 7 məntəqədən (d.s.-dən 205 m yüksəkliyədək) arid landşaftlardan, bozdağlardan məlumdur. 30-40 fərddən ibarət iri çoxalma koloniyası Böyükdaş qayalıqlarında davamlı müşahidə olunmaqdadır [Raxmatulina, Həsənov, 2004].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Antropogen təsirlər.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Yaşayış yerlərinin inventarlaşdırılmasının aparılması və aşkar olunacaq vacib yerlərin (xüsusilə Bozdağ silsiləsi və Qobustanda) təbiət abidələri elan edilməsi, əsas sığınacaqları olan mağaraların dağıdılmasının qarşısının alınması.

Tərtibçi: N.Həsənov

Foto: İ.Raxmatulina, N.Həsənov

Bioecological features: It is a sedentary species, usually recorded individually. Recorded in rock crevices, caves and under bridges from spring to autumn. Birth is in June-early July and usually two cubs are born [Рахматулина, 2005].

Distribution: It is known from only 7 sites (up to 205 m a.s.l.) in arid landscapes and Bozdags. A large breeding colony of 30-40 ind. is continuously observed on the rocks of Boyukdash [Raxmatulina, Həsənov, 2004].

Limiting factors: Anthropogenic impacts.

Existing and proposed protection measures: To carry out an inventory of habitats and to declare the important sites discovered (especially Bozdag range and Gobustan) as Natural Monuments, and to prevent the destruction of caves – main shelters.

Compiler: N.Hasanov

Photo: I.Rakhmatulina, N.Hasanov

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yarasalar
ORDO: Chiroptera

FƏSİLƏ: Uzunqanadlılar
FAMILIA: Miniopteridae

ADİ UZUNQANAD

Miniopterus schreibersii Kuhl, 1817

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: VU A2C

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU B1ab(iii,iv,v)

Təsviri: Orta ölçülüdür, qanadların əsası geniş, ucları ensizdir. Kütləsi 9,0-19,8 q, bədən uzunluğu 45,0-59,7, quyruq 47,6-66,0, said sümüyü 44,5-49,8, qulaq 9,5-14,2, traqus 5-8 mm-dir. Xəz bozumtul-qonurdan (beldə) bozumtul-ağımtıl rəngədək (başda), qarın nahiyədə isə sarımtıl ləkələrlə olur. Exolokasiya siqnalları 45,98 kHs-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Sığınacaqları sərin və rütubətli mağaralardır. İsti fəsillərdə digər növlərlə qarışıq koloniyalar əmələ gətirir. Balalar iyunda və iyulun əvvəllərində doğulur. Yüksəkdə, açıq arid landşaftlar və həm də meşə üzərində ov edirlər [Рахматулина, 2005].
Yayıması: Nax. MR-də və KQ-də qeydə alınmışdır. D.s.-dən 1000-1600 m hündürlüyədək yarımqöl və dağ kserofit qurşağında, mağaralarda rast gəlinir [Алекперов, Рахматулина, 1966].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin antropogen təsirlər nəticəsində daralması, insektisidlərin istifadəsi, su hövzələrinin çirklənməsi və sığınacaqlarda narahat edilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Respublikada qorunan növdür. Əsas məskunlaşdığı yerlərin xüsusi mühafizəsinin təşkil edilməsi, maarifləndirmənin gücləndirilməsi.

Tərtibçilər: N.Həsənov, T.Talıbov

Foto: N.Həsənov

Bioecological features: Roosts are usually in cool and humid caves. During warm seasons, it forms mixed colonies with other bat species. Cubs are born in June-early July. Hunting is at high altitudes, open arid landscapes and also over forest [Рахматулина, 2005].

Distribution: In Azerbaijan it is recorded in the LC only, is found in the semi-desert and mountain xerophyte zone, in caves up to 1000-1600 m a.s.l. [Алекперов, Рахматулина, 1966].

Limiting factors: Habitats shrinking due to anthropogenic impact, use of insecticides, pollution of water bodies and disturbance in roosts by human.

Existing and proposed protection measures: It is a locally protected species. Requires special conservation of the main habitats and public awareness.

Compilers: N.Hasanov, T.Talıbov

Photo: N.Hasanov

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yarasalar
ORDO: Chiroptera

FƏSİLƏ: Bükükdodaqlar
FAMILIA: Molosidae

ENLİQULAQ BÜKÜKDODAQ

Tadarida teniotis Rafinesque, 1814

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Faunamızda ən iri yarasa növüdür: kütləsi 22,54 q, bədən uzunluğu 81-92, quyruq 37-57, said 54-64 mm-dir. Qanadlar ensiz və uzundur, quyruq qalındır və yarısı budarası pərdədən çıxır. Üst dodaqlar sallanan ətli qatlar şəklindədir. Qulaqlar da ətlidir və alında birləşir. Xəz sıx, yumşaq və ipək kimidir. Bozdan qəhvəyi-kürəni rəngədək dəyişir. Sürətlə uçan (qaranquş kimi) yarasalardır. Exolokasiya siqnailləri 10-18 kHs-dir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: KQ-də şaquli qaya çatlardan məlumdur [Верещагин, 1959]. Çoxalan dişilər kiçik koloniyalara toplanır. Boğazlıq səksən gün çəkir və tək bala qaranlıq, gizli yerdə doğulur, bir yaşında cinsi yetişkənliyə çatır [Benda, Dietz et al., 2008].

Yayıması: Azərbaycandan məlum olan yeganə məntəqə Şuşa vadisinə aiddir [Верещагин, 1959]. Nadir və məhdud areallıdır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Məhdud areallı olması, landşaftların transformasiyası.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Yerli qorunma statusuna malikdir. Xüsusi qorunma tədbirləri növün hərtərəfli tədqiqindən sonra məlum ola bilər.

Tərtibçi: N.Həsənov

Foto: C.Dietz, A.Kiefer

Bioecological features: Known from vertical rock cracks in the LC [Верещагин, 1959]. Breeding females gather in small colonies. Pregnancy lasts 80 days, and a single cub is born in a dark, hidden place, reaching maturity at one year [Benda, Dietz et al., 2008].

Distribution: The only locality known from Azerbaijan belongs to the Shusha valley [Верещагин, 1959]. It is a rare species with a limited local distribution range.

Limiting factors: Limited area, transformation of landscapes.

Existing and proposed protection measures: It is a locally protected species. Specific conservation measures might be known upon a thorough study of this species.

Compiler: N.Hasanov

Photo: C.Dietz, A.Kiefer

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Gəmiricilər
ORDO: Rodentia

FƏSİLƏ: Siçancıqlar
FAMILIA: Cricetidae

HİRKAN MEŞƏ SİÇANI

Sylvaemus hyrcanicus Vorontsov et al., 1992

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Bədən kütləsi 20-35 q, uzunluğu 92-96,6, quyruğun uzunluğu 2,2 mm, pəncə 22-24, qulaq hündürlüyü 17-18 mm-dir. Döşün sarı ləkəsi dairəvidir və çox zaman solğundur, sərhəddi dəqiq deyil. Quyruğun iki rəngliliyi kəskin deyil, bədənənin alt tərəfinin rəngi ağdır. Kəsici dişlərin arası qısa və ensizdir.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Rütubətli yerlərə, meşələrə və kolluqlara üstünlük verir. Bütün ilboyu alatoranlıq və gecə vaxtı aktiv olur. Bir ildə yaşadığı ərazidən asılı olaraq, 3-4 nəsil verir. Hər nəsilə balaların sayı 4-6 arasında dəyişir.

Yayıması: Lənkəran təbii vilayətində d.s.-dən 1830 m-dək hündürlüklərdə rast gəlinir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Antropogen və təbii amillərin təsiri nəticəsində biotoplarının yararsız vəziyyətə düşməsi, meşələrin qırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Hirkan MP hüdudlarında olan biotoplarda mühafizə olunur. Növün yayıldığı Lənkəran təbii vilayətinin meşə ərazilərinin məhv edilməsinin qarşısının alınması.

Tərtibçilər: Q.Quliyev, A.Haxiyev, L.Nadirli

Foto: G.Qasımova

Bioecological features: It prefers humid places, forests and shrublands. They are active at twilight and night throughout the year. Depending on the habitat, it gives 3-4 generations in a year. The number of cubs in each generation varies between 4-6.

Distribution: It is found at altitudes up to 1830 m a.s.l. in the Lankaran natural province.

Limiting factors: As a result of anthropogenic and natural factors biotopes become unusable, deforestation.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Protected in biotopes within the borders of Hirkan NP. Prevention of deforestation in the Lankaran natural province, where the species is distributed.

Compilers: G.Guliyev, A.Hakhiyev, L.Nadirli

Photo: G.Gasimova

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Gəmiricilər
ORDO: Rodentia

FƏSİLƏ: Siğancıqlar
FAMILIA: Cricetidae

CIRTDAN SİÇAN

Micromys minutus Pallas, 1771

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
En B1ab(i,iii)+2ab(ii,iv)

Təsviri: Kütləsi 7-10 q-a, bədən uzunluğu 70 mm-ə, quyruq 65 mm-ə qədər olur. Quyruğu hərəkətli və tutucudur, onun vasitəsilə ot bitkilərinin nazik saplaqlarına sarınmaq qabiliyyətinə malikdir. Arxa pəncələri tutucudur. Rəngi berrəngli qonuru-oxra və ya kürəndir [Громов, Ербаев, 1995].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Çəmən və meşə-çəmən qurşaqlarında rast gəlinir. Açıq yerlərdə bitkilərin hündür və sıx olan hissələrində, daha çox isə su mənbəyi yaxınlığında məskən salır. İsti fəsillərdə yerüstü, payız və qış aylarında yeraltı yuvalarda məskunlaşır. Ot və qısa kol bitkilərinin zoğlarının, budaqlarının üzərində yuva düzəldir. 35-45 günündə cinsi yetişkənliyə çatır.

Yayıması: Xəzər sahili boyunca Şabrandan Xaçmaza qədər olan ərazilərdə rast gəlinir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Məskunlaşdığı yerlərdə kənd təsərrüfatı işlərinin aparılması, pestisidlərdən istifadə.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Məskunlaşdığı yerlərdə kənd təsərrüfatı işlərinin aparılmasına nəzarət olunması, pestisidlərdən istifadənin qadağan edilməsi.

Tərtibçilər: Q.Quliyev, C.Nəcəfov, A.Haxiyev, L.Nadirli

Foto: A.Markin

Bioecological features: Found in meadows and forest-meadow zones. In open places they settle in tall and dense parts of plants, mostly near water sources. In warm seasons they live in surface nests, and in underground nests in autumn and winter. They make a nest on the grasses and short shrub branched. It reaches sexual maturity in 35-45 days.

Distribution: It is found along the Caspian coast in the areas from Shabran to Khachmaz.

Limiting factors: Conducting agricultural activities in their habitat, use of pesticides.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Agricultural activities should be controlled in the places inhabited by them, and the use of pesticides should be prohibited.

Compilers: G.Guliyev, J.Najafov, A.Hakhiyev, L.Nadirli

Photo: A.Markin

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Gəmiricilər
ORDO: Rodentia

FƏSİLƏ: Siçancıqlar
FAMILIA: Cricetidae

QAFQAZ DAĞ SIÇANCIĞI

Calomyscus urartensis Vorontsov et
Kartavtseva, 1979

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına
görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına
görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Ölçüləri xırda, quyruğu bədənindən uzundur (uyğun olaraq 101 və 85 mm-ə qədər). Qulaqları uzun olub, seyrek, zərif tüklərlə örtülmüşdür. Bıqları uzundur. Başqa siçancıqlardan fərqli olaraq, arxa ətrafları ön ətraflardan xeyli uzundur [Громов, Ербаева, 1995].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Orta dağlıq zonası sərhədlərində tək-tək və ya kiçik qruplar halında məskunlaşır. Bütün ilboyu aktiv olur. Gizli həyat təzi keçirir. Mart ayının sonundan iyunun əvvəlinə qədər çoxalır. Bəzi fərdlər yayın əvvəlində ikinci nəsil verir.

Yayıması: Nax. çayının sol sahili boyunca d.s.-dən 1600-1700 m hündürlüklərdə olan ərəzilərdə yayılmışdır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Təbii və antropogen amillər nəticəsində biotoplarının dəyişkənliyə uğraması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. və Nax. MR-in QK-nə daxil edilmişdir. Nax. çayı sahilində yayılma sərhədlərinin dəqiqləşdirilərək mühafizəsinin təşkil edilməsi.

Tərtibçilər: T.Talibov, Q.Quliyev, A.F.Məmmədov, L.Nadirli

Foto: J.Coelho

Bioecological features: Lives alone or in small groups on the borders of the middle mountainous zone. It is active all year round. Leads a hidden lifestyle. Breeds from late March to early June. Some ind. give birth to a second generation in early summer.

Distribution: It is spread along the left bank of the Nakh. river in the areas at altitudes of 1600-1700 m a.s.l.

Limiting factors: Changes in biotopes as a result of natural and anthropogenic factors.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. and Nakh. AR. The species range along the Nakh. river should be defined and protected.

Compilers: T.Talibov, G.Guliyev, A.F.Mammadov, L.Nadirli

Photo: J.Coelho

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Gəmiricilər
ORDO: Rodentia

FƏSİLƏ: Siçancıqlar
FAMILIA: Cricetidae

KIÇIK ASIYA DAĞ SIÇANCIĞI

Mesocricetus brandti Nehring, 1898

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: NT

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU B2ab(ii,iii,iv)

Təsviri: Kütləsi 100-300 q-dır. Bədənin uzunluğu 120-180 mm, quyruq 39 mm-ə yaxın, pəncə uzunluğu 1-26 mm, qulaq hündürlüyü 10-24 mm-ə yaxındır. Üst tərəfin rəngində qonurumtul-sarımtıl çalarlar üstündür. Bədənin alt hissəsi sarımtıl-qızılı, yaxud bozumtul-qızılı rəngdədir, sinədə qara ləkə vardır [Громов, Ербаев, 1995].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 300-3000 m hündürlükdə qeydə alınır. Üç landşaftda – dağətəyi və dağüstü bozqırlarda və alp zonasında rast gəlinir. Çoxalma dövrü iyun-sentyabr aylarına təsadüf edir. Orta embrion sayı 6,6-7,5 olsa da, 19-a qədər bala dünyaya gətirə bilər.

Yayılması: Qarabağın dağlıq hissəsində, Lənkəran təbii vilayətində, Ceyrançöl-Acınohur təbii-coğrafi rayonunda və Nax. MR ərazisində yayılmışdır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Təbii və antropogen amillər nəticəsində biotoplarının dəyişkənliyə uğraması, yayıldığı ərazilərdən yaylaq və istirahət yeri kimi istifadə olunması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilib. Yaşadığı biotoplar bəzi XMOTƏ-də mühafizə olunur.

Tərtibçilər: Q.Quliyev, C.Nəcəfov, E.Əsgərov, L.Nadirli

Foto: M.Çunkov

Bioecological features: Recorded at the altitudes of 300-3000 m a.s.l. It is found in three landscapes - foothills, mountain steppes and alpine zone. The breeding season is from June to September. Although the average number of embryos is 6.6-7.5, it can give birth to 19 cubs.

Distribution: Distributed in the mountainous part of Karabakh, Lankaran natural province, Jeyrançöl-Ajinohur natural-geographical region and Nakh. AR.

Limiting factors: Changes in biotopes as a result of natural and anthropogenic factors, using its habitats as summer pasture and recreational zones.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Its biotopes are protected in some SPNA.

Compilers: G.Guliyev, J.Najafov, E.Askerov, L.Nadirli

Photo: M.Chunkov

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia Linnaeus, 1758

DƏSTƏ: Gəmiricilər
ORDO: Rodentia Bowdich, 1821

FƏSİLƏ: Sığancıqlar
FAMILIA: Cricetidae Fischer Von Waldheym, 1817

DAĞ KORÇASI

Ellobius (Afghanomys) lutescens Thomas, 1897

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: Vu B1ab(i,iii)

Təsviri: İri kəsici dişləri, xırda gözləri, yeraltı qaranlıq yuvalarda yaşayan, qazıcı fəaliyyət göstərən xarakterik gəmirici görkəmi vardır. Kütləsi 58-84 q, bədən uzunluğu 100-130, quyruq 7-16 mm-dir. Bədənin üst tərəfində tünd, kül rəngli boz çalarlar, bəzən zəif qonuruntul çalarlı rənglər üstünlük təşkil edir [Громов, Ербаев, 1995].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Əkin sahələrinin kənarlarında, yumşaq torpaqlı və çoxlu efemer bitki örtüyü olan sahələrdə məskunlaşırlar. Ailə qrupları əmələ gətirirlər. Kəsici dişlərinin köməyi ilə şaxələnmiş yuvalar qazır. Boğazlıq dövrü mart-aprel aylarına, balaların doğulması mayın əvvəllərinə təsadüf edir.

Yayıması: Lənkəran təbii vilayətində və Nax. MR-in dağlıq ərazilərində d.s.-dən 1000-2500 m hündürlüklərdə mozaik məskunlaşma yerlərinə malikdir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Biotoplarının antropogen təsirlərə məruz qalması, təbii düşmənlərinin çoxluğu.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yayıldığı ərazilərdə kənd təsərrüfatı məqsədilə zəhərli maddələrdən istifadəyə qadağa qoyulması.

Tərtibçilər: Q.Quliyev, T.Talıbov, E.Məmmədrzayeva, A.Haxiyev, L.Nadirli

Foto: N.Snegovaya

Bioecological features: They inhabit areas with soft soil and lots of ephemeral vegetation on the edges of agricultural fields. They form family groups. It digs branched burrows with its incisors. The gestation period is in March-April, and cubs are born in early May.

Distribution: They have mosaic distribution in the Lankaran natural province and in the mountainous areas of Nakh. AR at altitudes of 1000-2500 m a.s.l.

Limiting factors: Exposure of biotopes to anthropogenic influences, abundance of natural enemies.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. The use of toxic substances for agricultural purposes should be prohibited in their habitats.

Compilers: G.Guliyev, T.Talibov, E.Mammadrzayeva, A.Hakhiyev, L.Nadirli

Photo: N.Snegovaya

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Gəmiricilər
ORDO: Rodentia

FƏSİLƏ: Siçancıqlar
FAMILIA: Cricetidae

ŞELKOVNIKOV ÇÖL SIÇANI

Microtus schelkovnikovi Satunin, 1907

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Kütləsi 23-29 q, orta ölçülü çöl siçanıdır. Bədən uzunluğu 96-111, quyruq 18-30, qulaq 8-10 mm-dir. Quyruğu ikirənglidir. Kəlləsi enli almacıq sümüklü, təpə nahiyəsində enli və hündür beyin kapsullu, nisbətən geniş gözarası sahəli və gödəlməmiş burun şöbəlidir. Bundan başqa hər iki üst azı dişlərin içəri tərəfindən əlavə dişciyə malikdir. Alt ön kök (M1) mürəkkəbləşmiş və onun ön tək ilgəyi enlidir, göbələk formasındadır [Громов, Ербаев, 1995].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Həyat tərzi demək olar ki, öyrənilməmişdir. D.s.-dən 150-1000 m hündürlükdə tökülmüş yarpaqlar altında və lianlar arasında qeydə alınmışdır. Bütün ilboyu aktiv olur. Əsasən gecələr fəal olur.

Yayıması: Lənkəran təbii vilayətinin rütubətli dağətəyi meşələrində yayılmışdır. Lənkəran-Lerik yolunun 17-21-ci kilometrliyində, d.s.-dən təqribən 250 m hündürlükdə qeydə alınmışdır. 100 tələ/ gecədə 2 fərd əldə edilmişdir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: İqlim dəyişiklikləri, məskunlaşdığı meşə landşaftında kolluq və ağacların qırılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Hirkan MP hüdudlarında növün biotopları mühafizə olunur. Meşələrin qırılmasının qarşısının alınması.

Tərtibçilər: Q.Quliyev, E.Məmmədrzayeva, A.Haxiyev, L.Nadirli

Foto: S.Bünyatova

Bioecological features: The lifestyle is almost not studied. It was recorded under fallen leaves and among lianas at an altitude of 150-1000 m a.s.l. It is active all year round and mainly nocturnal.

Distribution: Spread in humid foothill forests of Lankaran natural province. It was recorded at an altitude of approximately 250 m a.s.l. in the 17th-21st kilometer of the Lankaran-Lerik highway. 2 ind. per 100 trap/nights were obtained.

Limiting factors: Climate change, cutting down shrubs and trees in the inhabited forest landscape.

Existing and proposed protection measures: Biotopes of the species are protected within the borders of Hirkan NP. Deforestation should be prevented.

Compilers: G.Guliyev, E.Mammadrzayeva, A.Hakhiyev, L.Nadirli

Photo: S.Bunyatova

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Gəmiricilər
ORDO: Rodentia

FƏSİLƏ: Siçancıqlar
FAMILIA: Cricetidae

QAFQAZ QAR SIÇANI

Chionomys gud Satunin, 1909

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU B1ab(i,iii)

Təsviri: Kütləsi 34-64 q, bədən uzunluğu 130-150 mm, quyruq uzunluğu 75-80 mm, qulağının uzunluğu 22 mm, arxa pəncənin uzunluğu 22 mm-dir. Rəngi boz-kül və açıq-kül arasında dəyişir. Üst tərəfinin rəngi tünd, tükləri nisbətən coddur. Qulaq seyvanı daha iridir və tüklərlə daha az örtülüdür. Quyruğun üst hissəsi açıq olub, ikirənglidir, nadir hallarda berrəng ağımtıldır. Quyruğu ikirəngli, kəlləsi yuvenil xarakterlidir [Громов, Ербаев, 1995].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: BQ sıra dağlarının cənub hissəsində d.s.-dən 850 m-dən 3000 m-dək hündürlüklərdə rast gəlinir. Bəzən daimi qarla örtülü sahələrə də keçir. Əsasən gecə aktiv olurlar.

Yayılməsi: BQ-nin yüksək dağlıq əraziləri.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Təbii və antropogen amillər nəticəsində biotoplarının dəyişkənliyə uğraması, yayıldığı ərazilərdən yaylaq və istirahət yeri kimi istifadə olunması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yaşadığı biotoplar Şahdağ MP, Zaqatala və Qax yaşaqlıqları ərazilərində mühafizə olunur.

Tərtibçilər: Q.Quliyev, E.Əsgərov, A.Haxıyev, L.Nadirli

Foto: T.Danilina

Bioecological features: Found in the southern part of the GC Mountain range at altitudes from 850 to 3000 m a.s.l. Sometimes it goes to areas covered with permanent snow. They are mainly nocturnal.

Distribution: Highlands of the GC.

Limiting factors: Changes in biotopes as a result of natural and anthropogenic factors, use of species habitats as summer pasture and recreational zones.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Its biotopes are protected in the areas of Shahdag NP, Zagatala and Gakh sanctuaries.

Compilers: G.Guliyev, E.Askerov, A.Hakhiyev, L.Nadirli

Photo: T.Danilina

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Gəmiricilər
ORDO: Rodentia

FƏSİLƏ: Siçancıqlar
FAMILIA: Cricetidae

AVROPA QAR SİÇANI

Chionomys nivalis Martins, 1842

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU B1ab(i,iii,iv)

Təsviri: Kütləsi 29-68 q, bədən uzunluğu 130-150 mm, quyruq uzunluğu 50-60 mm-dir. Rəngi boz-kül və açıq-kül arasında dəyişir. Üst tərəfinin rəngi tünd, tük-ləri nisbətən coddur. Quyruğun üst hissəsi açıq olub, berrənglidir, bədən uzunluğunun yarısından kiçikdir [Громов, Ербаев, 1995].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Dağ-çöl, subalp, alp qur-şaqlarının qaya, bataqlıqlaşmış çəmən və daş qayaları hissələrində yayılmışdır. Nax. MR-in və KQ-nin dağlarında d.s-dən 1500-1600 m hündürlüklərdə, Talış dağlarında isə 1300 m-dən başlayaraq, ən hündür zirvələrdə rast gəlinir. Bəzi yerlərdə aşağı sərhəddi d.s-dən 900 m-ə qədər enir.

Yayılması: Azərbaycanda Nax. MR, KQ və Talış populyasiyaları vardır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Təbii və antropogen amillər nəticəsində biotoplarının dəyişkənliyə uğraması, bu növün yayıldığı ərazilərdən yaylaq və istirahət yeri kimi istifadə olunması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yaşadığı biotoplar bəzi XMOTƏ-də mühafizə olunur.

Tərtibçilər: Q.Quliyev, T.Talibov, E.Əsgərov, L.Nadirli

Foto: M.Berroneau

Bioecological features: Distributed in the rocky, swampy meadows and stone cliff parts of mountain-steppe, subalpine, alpine belts. It is found in the LC Mountains at an altitude of 1500-1600 m a.s.l., and in the Talish Mountains at the highest peaks from 1300 m a.s.l. In some places, the lower border descends to 900 m above sea level.

Distribution: There are two isolated populations in Azerbaijan - LC and Talish.

Limiting factors: Changes in biotopes as a result of natural and anthropogenic factors, use of species ranges as summer pasture and rest areas.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Its biotopes are protected within the existing SPNAs.

Compilers: G.Guliyev, T.Talibov, E.Askerov, L.Nadirli

Photo: M.Berroneau

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Gəmiricilər
ORDO: Rodentia

FƏSİLƏ: Siçancıqlar
FAMILIA: Cricetidae

KIÇIK ASIYA QAR SIÇANI

Chionomys roberti Thomas, 1906

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU B1ab(i,iv)

Təsviri: Kütləsi 40-81 q, bədən uzunluğu 125-160, quyruq 80-108, arxa pəncə 22-29, qulaq 14-28 mm-dir. Quyruq həmişə bədən uzunluğunun yarısından böyükdür, ikirənglidir, kobud xəz və nadir tükcüklərlə örtülmüşdür. Bədəninin bel hissəsinin rəngi tünd-qonur, yaxud qonur-qəhvəyi, qarın hissəsi bozdur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Əsasən meşə landşaftında rast gəlinir. Qalaqlanmış iri daşlar altında quru otlardan yuvalar qurur. Sadə yuvalar qazır, amma çox vaxt təbii sığınacaqlardan istifadə edir. Əsasən gecələr aktiv olur. Embriyonların orta sayı 3 olmaqla ildə 2-3 nəsil verir.

Yayılması: BQ-nin şimal-qərbində yayılmışdır. Tək-tək fərdlər müxtəlif illərdə Balakən, Zaqatala və Qax rayonları ərazisində əldə edilmişdir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Təbii və antropogen amillər nəticəsində biotoplarının dəyişkənliyə uğraması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Yayıldığı ərazilərdə meşələrə antropogen təsirlərin qarşısının alınması.

Tərtibçilər: Q.Quliyev, A.Haxiyev, E.Əsgərov, L.Nadirli

Foto: V.Staxeyev

Bioecological features: Mainly found in the forest landscape. Builds nests of dry grass under large piled stones. It digs simple nests, but often uses natural shelters. Nocturnal. It gives 2-3 generations per year, with an average number of embryos of 3.

Distribution: Spread in the northwest of the GC. Some ind. were recorded in Balakan, Zagatala and Gakh regions in different years.

Limiting factors: Changes in biotopes as a result of natural and anthropogenic factors.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Anthropogenic effects on forests should be prevented in the areas where it is spread.

Compilers: G.Guliyev, A.Hakhiyev, E.Askerov, L.Nadirli
Photo: V.Stakheyev

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yirticilər
ORDO: Carnivora

FƏSİLƏ: Əsl sultilər
FAMILIA: Phocidae

XƏZƏR SÜTİSİ

Phoca caspica Gmelin, 1788

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: EN A2b.

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
EN A1abd; B1b(ii)

Təsviri: Bədən uzunluğu 150 sm-ə qədər, orta kütləsi 75 kq, maksimal kütləsi isə 104 kq-dır. Bədəni nisbətən kökdür, boynun qısa olmasına baxmayaraq, az da olsa nəzərə çarpır, başı böyük deyil. Rəngi fərqli şəkildə dəyişir. Bədənin üst qatı tünd, qarın hissəsi isə açıq-boz rəngdədir. Bütün bədən boyunca tünd-boz, qəhvəyi, bəzən isə qara rənglərdə nizamsız ləkələr müxtəlif ölçü və formalarda yayılmışdır. Erkəklərin dərisinin rəngi dişilərdən fərqli olaraq daha parlaq və kontrastlıdır. Bala sultilər tamamilə ağ rəngdə olur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Mövsümi miqrasiya həyata keçirirlər. Buzlar əriməyə başladığında qidalanma məqsədilə Mərkəzi və Cənubi Xəzərə doğru yaz miqrasiyası edirlər [Эйбатов, 2010].

Yayılması: Xəzərin Azərbaycan sektorunun bütün akvatoriyasını və Abşeron arxipelaqının ayrı-ayrı adalarını əhatə edir. Hazırda populyasiyanın sayı stabilləşir [Eybatov, 2018].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Antropogen təsirlər, invazion və infeksiyon xəstəliklər, qida mənbəyinin azalması [Allchin, Barrett, Duck et al., 1997; Wilson, Eybatov Amano et al., 2014].

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: İlk dəfə Azərb. Resp. QK-yə daxil edilir. Yataqlarının və mövsümi toplandıqı yerlərin mühafizəsinin təşkil edilməsi, çoxmetrli torların qurulmasına qadağa qoyulması.

Tərtibçi: T.Eybatov

Foto: T.Eybatov

Bioecological features: They carry out seasonal migration. When the ice begins to melt, they do spring migration towards the Central and South Caspian Sea nutrition in search of food [Эйбатов, 2010].

Distribution: It surrounds all the aquatory of the Azerbaijani sector of the Caspian Sea and the different islands of the Absheron archipelago. Currently, the numeral composition of the population is stabilizing [Eybatov, 2018].

Limiting factors: Anthropogenic effects, invasion and infectious diseases, reduction of the food source [Allchin, Barrett, Duck et al., 1997; Wilson, Eybatov Amano et al., 2014].

Existing and proposed protection measures: For the first time, it includes in the RB of the Azerb. Repub. The protection of their beds and seasonal gathering places should be organized, and the construction of multi-meter nets should be prohibited.

Compiler: T.Eybatov

Photo: T.Eybatov

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yirticilər
ORDO: Carnivora

FƏSİLƏ: Kəftarkimilər
FAMILIA: Hyaenidae

ZOLAQLI KAFTAR

Hyaena hyaena, Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: NT

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: İlk baxışdan itkimilərə bənzəsə də, onlardan kəskin fərqlənir. Başının ənsə tərəfindən beli boyunca yalmanları kəskin ifadə olunmuşdur. Bədəninin ön hissəsi arxa hissəsindən hündürdür, beli arxaya doğru mailidir. İri qara rəngli qulaqları vardır. Rəngi boz və ya saman rəngindədir, vertikal zolaqları və xalları vardır. Çiyin hündürlüyü 80 sm, kütlələri 40-60 kq ola bilər [Гаджиев, 2000].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yaşayış yerləri əsasən arid landşaftları əhatə edir. Leşyeyəndir. Monoqamdır. Balalar aprel-may aylarında doğulur. 1-4, adətən 3 balası olur. Balalar uzun müddət ana südü ilə qidalanırlar. Ailə şəklində yaşayırlar.

Yayıması: Azərbaycanda tarixi arealı Kür-Araz ovalığını, BQ və KQ-nin dağətəyi alçaqdağlı silsilələrini, Zuvand yaylasını, Nax. MR və Qobustanı əhatə edirmiş. Son 22 ildə cəmi 3 dəfə yalnız izlərinə rast gəlinmişdir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Kür-Araz ovalığında ceyran sürülərinin yoxa çıxması, insanlar tərəfindən birbaşa təqibə məruz qalması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Növün yaşayış yerləri bir sıra XMOTƏ-də mühafizə olunur. Ceyranların tarixi areallarına – Acınohur, Ceyrançöl, Qobustan ərazilərinə reintroduksiya edilməsi.

Tərtibçi: E.Əsgərov

Foto: A.Lipkoviç

Bioecological features: The habitats cover mainly arid landscapes. It is a scavenger, monogamous. Cubs are born in April-May. It has 1-4, usually 3 cubs. Babies are breastfed for a long time. They live in family groups.

Distribution: In Azerbaijan, its historical area covered the Kura-Araz plain, the foothills, low mountain ranges of the GC and LC, the Zuvand plateau, Nakh. AR and Gobustan. Over the past 22 years, only traces have been found 3 times.

Limiting factors: The disappearance of gazelle herds in the Kura-Araz plain, direct persecution by people.

Existing and proposed protection measures: The habitats of the species are protected in several SPNAs. Gazelles should be reintroduced to their historical areas – Ajinohur, Jeyrançol, Gobustan.

Compiler: E.Askerov

Photo: A.Lipkovich

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yirtıcılar
ORDO: Carnivora

FƏSİLƏ: Dələkimilər
FAMILIA: Mustelidae

QARAQUYRUQ GƏLİNCİK

Mustela erminea Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Adi gəlincikdən əsasən quyruğunun ucunun qara olması və nisbətən iri ölçüləri ilə fərqlənir. Bədəni uzunsov formalı və qısa ayaqlar üzərindədir. Yetkin fərdlərin kütləsi 50-280 q, bədən uzunluğu 17-27 sm, quyruq uzunluğu isə 5,5-12 sm olur. Baş qısadır, girdə qulaq seyvanları vardır. Qışda xəzi sıxdır və ağ rəngdədir, yayda bədənün üst tərəfi boz, qəhvəyi, altı ağ rəngdə olur.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Sığınacaqlarını gəmiricilərin yuvalarında, qaya çatlarında qurur. Əsasən gecələr və toranlıqda fəaldır. Poliqamdırlar. Kürsək aprelədən avqustədək uzanır. Aprel-may aylarında az hallarda 1-2, əksər hallarda isə 6-8, hətta 11-18 bala doğur. Dişilər 11-14 aydan sonra, erkəklər isə 1 yaşında cinsi yetişkənliyə çatırlar.

Yayıması: Növ respublika üçün yenidir. XXI əsrdə cəmi iki dəfə d.s.-dən 2700-3600 m hündürlüklərdə qeydə alınmışdır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Öyrənilməmişdir.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Məlum olan yaşayış yerləri Şahdağ MP hüduklarında mühafizə olunur.

Tərtibçilər: E.Əsgərov, C.Nəcəfov

Foto: E.Yusifov

Bioecological features: It builds shelters in the nests of rodents, in rock crevices. It is mainly nocturnal and crepuscular. Polygamous. Breeding lasts from April to August. In April-May, it rarely gives birth to 1-2, and in most cases 6-8, even 11-18 cubs. Females reach sexual maturity after 11-14 months and males at 1 year.

Distribution: The species is new to the fauna of the Republic. In the 21st century, it was recorded only twice at altitudes of 2700-3600 m a.s.l.

Limiting factors: Not studied.

Existing and proposed protection measures: Known habitats are protected within Shahdag NP.

Compilers: E.Askerov, J.Najafov

Photo: E.Yusifov

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yirticilər
ORDO: Carnivora

FƏSİLƏ: Dələkimilər
FAMILIA: Mustelidae

SAFSAR

Vormela peregusna Guldenstaedti, 1770

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: VU A2c

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Dələkimilərə xas olan tipik görünüşə malikdir, ancaq onlardan əlvan rənglərinə görə fərqlənir. Başın üz hissəsində ağ-qara maskası vardır. Gözlərinin ətrafı boyunca qara, onun üstündə isə geniş ağ zolaq gedir. Qulaqları nisbətən geniş və uzundur, quyruğu tüklüdür. Belinin sarı tonunda dəyirmi qara xallar səpələnmişdir. Yetkin fərdlərin bədən uzunluğu 29-35 sm, kütləsi 300-700 q arasındadır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Arid və semiarid landşaftlarda məskən salır. Yuva qurmur, qum siçanlarının yuvasından istifadə edir. Cütləşməsi yazda baş verir, 3-8, adətən isə 3-4 bala doğur.

Yayıması: Arealı dağətəyi və mərkəzi düzənlik əraziləri, Zuvand yaylasını və Nax. MR-i əhatə edir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin kənd təsərrüfatı məqsədləri üçün istifadəsi, əsas qidasını təşkil edən qum siçanları və digər gəmiricilərə qarşı zəhərli maddələrdən istifadə edilərək kütləvi mübarizə aparılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Arealı daxilində XMOTƏ-də mühafizə olunur. Qobustan massivində, Qarabağda yeni XMOTƏ yaradılması.

Tərtibçi: E.Əsgərov, A.Abbasov

Foto: Y.Rebriev

Bioecological features: Inhabits arid and semiarid landscapes. It does not build a nest, uses Jird nests. Mating occurs in the spring, gives birth to 3-8, usually 3-4 cubs.

Distribution: Its area covers the foothills and central plains, the Zuvand plateau and Nakh. AR.

Limiting factors: Use of habitats for agricultural purposes, conducting a massive fight using poisonous substances against jirds and other rodents, which are its main food.

Existing and proposed protection measures: Protected in several SPNAs within its area. Creation of a new SPNA in the Gobustan massif and Karabakh.

Compiler: E.Askerov, A.Abbasov

Photo: Y.Rebriev

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yirtıcılar
ORDO: Carnivora

FƏSİLƏ: Dələkimilər
FAMILIA: Mustelidae

MEŞƏ DƏLƏSİ

Martes martes Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B1ab(i,iii)

Təsviri: Əsas fərqləndirici əlaməti boğazının altında iri sarı ləkənin olmasıdır. Ona görə bu heyvana sarıdöş dələ də deyirlər. Bir-birinə yaxınlaşmış iri qulaqlı yumru başa malikdir. Kütləsi 0,5-2 kq, bədən uzunluğu 36-58, quyruğu 17-26 sm-dir. Xəzin rəngi kürəni çalarlarla tutqun qəhvəyidir. Boğazındakı xal qollarının arasına kimi paz şəklində uzanmış sarı rəngdədir [Гаджиев, 2000].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Ağac koğuşlarında yaşayır. Gecələr aktivdir. Poliqamdır, iyul ayında cütləşir. May ayında 3-4 bala doğur. Balalar 14 aydan sonra cinsi yetişməliyə çatırlar.

Yayılması: Azərbaycanda ancaq BQ-də, daha çox şabalıd, gilə və cökə ilə qarışıq fıstıq-vələs meşələrində qeydə alınmışdır. Nisbətən stabil populyasiyası Zaqatala-Balakən bölgəsindədir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qiymətli xəzərdili heyvan olduğuna görə daima insanlar tərəfindən təqib olunması. Meşələrin qırılması, Daşlıq dələsi və invaziv növ olan Amerika yenuotu ilə rəqabət.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: BQ-nin cənub ətəklərindəki XMOTƏ-də mühafizə olunur. Meşələrin qırılmasının və qanunsuz ovunun qarşısının alınması.

Tərtibçi: E.Əsgərov

Foto: E.Aurelien

Bioecological features: Lives in treeholes. It is nocturnal. Polygamous, mates in July. Gives birth to 3-4 cubs in May. Cubs reach sexual maturity after 14 months.

Distribution: In Azerbaijan, it was recorded only in the GC, mostly in beech-hornbeam forests mixed with chestnut, cherry and linden. A relatively stable population is in the Zagatala-Balakan region.

Limiting factors: Being constantly chased by people for its valuable fur. Deforestation, competition with the Beach martin and the invasive species Northern raccoon.

Existing and proposed protection measures: Protected in the SPNA in the southern foothills of the GC. Prevention of deforestation and illegal hunting.

Compiler: E.Askerov

Photo: E. Aurelien

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yirtıcılar
ORDO: Carnivora

FƏSİLƏ: Dələkimilər
FAMILIA: Mustelidae

ÇAY SAMURU

Lutra lutra Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: NT

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU A2abe

Təsviri: Bədən quruluşu uzunsov, elastik və hərəkətlidir. Baş böyük deyil, yuxarıdan aşağıya doğru yastı formalı və yumrudur. Boyun hissəsi qısa, qulaqları girdə və zəif görünür. Gözləri iridir. İri olmayan dırnaqlara və barmaqlararası bağları sıx olan qısa ayaqlara malikdir. Tük örtüyü tünd-qəhvəyi rəngdədir, çox sıxdır və bədən boyunca bərabər yayılmışdır. İri fərdin bədən uzunluğu 60-90 sm, quyruğunun uzunluğu 50 sm, kütləsi isə 6-10 kq-dır.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Əsas yaşayış yerləri – orta dağ çayları, insanların az rast gəlinədiyi və balıq resursları zəngin olan yerlərdir. Cütləşmə dövrü fevral-aprel aylarındadır.

Yayılması: Ən sıx yayıldığı ərazilər Lənkəran təbii vilayəti və Qanıx çayı vadisidir. BQ və KQ-nın ətkələrində, Kür və Araz çayları boyunca da rast gəlinir. 2021-ci il say uçotuna görə ümumi sayı 650-700 baş civarındadır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Sahilyanı təbii biotopların aşınması, çaylarda hidroloji rejimin pisləşməsi, su rejiminin dəyişməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Biotoplarını əhatə edən bütün XMOTƏ-də mühafizə olunur. Çaylardan meliorativ baxımdan düzgün istifadə edilməsi, çay və göllərin sahilləri boyunca meşələrin qırılmasına nəzarətin gücləndirilməsi.

Tərtibçilər: E.Əsgərov, A.Muradov

Foto: A.Leisser

Bioecological features: The main habitats are mid-mountain rivers, places where people are less frequent and fish resources are rich. Mating period occurs in February-April.

Distribution: The most densely distributed areas are the Lankaran natural province and the Ganikh river valley. It is also found in the foothills of the GC and LC, along the Kura and Araz rivers. According to the 2021 census, the total number is about 650-700.

Limiting factors: Erosion of natural coastal biotopes, deterioration of the hydrological regime in rivers, changes in the water regime.

Existing and proposed protection measures: Protected in all SPNA covering its biotopes. Proper use of rivers regarding melioration, strengthening the control of deforestation along the banks of rivers and lakes.

Compilers: E.Askerov, A.Muradov

Photo: A.Leisser

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yirtıcılar
ORDO: Carnivora

FƏSİLƏ: Pişikkimilər
FAMILIA: Felidae

ÇÖL PİŞİYİ

Felis libyca Forster, 1780

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B2ab(ii,iii)

Təsviri: Meşə pişiyindən üzərində zolaqlar deyil, xalları olması ilə fərqlənir. Həmçinin quyruğu hiss olunacaq dərəcədə uzundur. Ona görə adına həm də xallı, bəzən isə uzunquyruq pişik deyilir. İri fərdlərin bədən uzunluğu 53-70 sm, quyruğun uzunluğu isə 23-35 sm-dir. Kütləsi 3,4-5,3 kq-a çatır. Bədənin xəzi bel tərəfdə boz-sarı, qarın tərəfdə isə çirkli-ağımsov rəngdə olur. Bel tərəfində qara xallar səpələnmiş şəkildədir [Гаджиев, 2000].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Çöl və düzənliklərdə yayılmışdır. Başlıca olaraq gecə yırtıcısıdır. Qaş qaralanda ova çıxır. Axşam, gecə və səhər fəal olur. Ağacları yaxşı dirmaşır.

Yayıması: Muğan və Salyan düzənliklərində, Ceyrançöl və Acınohur çöllərində və Nax. MR-də rast gəlinir. Nadir növdür. Hazırda sayı məlum deyil. Son 10 ildə Nax. MR ərazisində 4-5 fərd fototələlərə düşmüşdür.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin güclənməsi, qidalandığı gəmiricilərə qarşı zəhərlərdən istifadə edərək mübarizə aparılması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. XMOTƏ-nin həddlərində yaşayış yerləri mühafizə olunur. Gəmiricilərə qarşı zəhərdən kütləvi istifadənin qadağan edilməsi.

Tərtibçilər: E.Əsgərov, T.Talıbov, İ.Məmmədov, P.Fətullayev

Foto: V.Moseykin

Bioecological features: It is distributed in the steppes and plains. Mainly nocturnal predator. It goes hunting at dusk. Active in the evening, at night and dawn. It climbs the trees well.

Distribution: It is met in the Mughan and Salyan plains, Jeyranchol and Ajinohur steppes, and Nakh. AR. It is a rare species. Its number is unknown currently. In the last 10 years, 4-5 ind. have been taken by camera traps in Nakh. AR.

Limiting factors: The strengthening of the agricultural activity, fighting with poisons against the rodents which are their food.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of the Azerb. Repub. Their habitats are protected within the borders of the SPNA. Mass use of poison against rodents should be prohibited.

Compilers: E.Askerov, T.Talibov, I.Mammadov, P.Fatullayev

Photo: V.Moseykin

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yirtıcılar
ORDO: Carnivora

FƏSİLƏ: Pişikimilər
FAMILIA: Felidae

MANUL PIŞIYI

Otocolobus manul Pallas, 1776

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: DD

Təsviri: Manul digər xırda pişiklərdən görkəmcə fərqlənir. Ölçüləri təxminən ev pişiyi boydadır, amma qolları daha qısa, bədəni daha massiv, xəzi isə sıx və uzundur. Enli və yastı başının üzərində kiçik qulaqları bir-birindən aralı şəkildə yerləşmişdir, bəzən tükün içində gizlənmiş olur. Gözlərinin ətrafından sifətinin kənarı ilə uzun tüklər (baklar) nəzərə çarpır. Xəzi bəzən tutqun (çirkli-sarı-boz), bəzən isə qırmızımtıl-sarı rəngdə olur [Гаджиев, 2000].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Kəskin kontinental iqlim şəraiti, qışda aşağı temperaturu və nazik qar örtüyü olan ərazilərdə yayılmışdır. Bozqır və yarımsəhra ərazilərdə, hündür dağ qayalıqlarında rast gəlinir. 10 aylıqda bala-lar cinsi yetişkənliyə çatırlar.

Yayıması: Yalnız Nax. MR-də rast gəlinməsi barədə məlumatlar vardır [Ələkbərov, 1989]. 1996-cı ildə Qarabağın işğalda olduğu zamanlar Cəbrayıl rayonu Daşkəsən kəndi ətrafında ovlanmış bir manulu zooloqlar müşahidə etmişdilər [Aghili et al., 2008].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Öyrənilməyib.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Növün yaşayış yerləri Zəngəzur MP, Ordubad və Arazboyu yasaqlıqlarında mühafizə olunur.

Tərtibçilər: E.Əsgərov, T.Talıbov, P.Fətullayev, İ.Məmmədov

Foto: Albinfo

Bioecological features: It is common in areas with severe continental climatic conditions, low temperatures and thin snow cover in winter. Met in the steppe and semi-desert areas, high mountain cliffs. The cubs reach sexual maturity at 10 months.

Distribution: There are reports that it was met only in Nakh. AR [Ələkbərov, 1989]. In 1996, when Karabakh was under occupation, the zoologists observed manul hunted around the Dashkasan village of the Jabrayil region [Aghili et al., 2008].

Limiting factors: Not studied.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of Azerb. Repub. The habitats of the species are protected in the Zangazur NP, Ordubad and Arazboyu sanctuaries.

Compilers: E.Askerov, T.Talıbov, P.Fatullayev, I.Mammadov
Photo: Albinfo

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yirtıcılar
ORDO: Carnivora

FƏSİLƏ: Pişikimilər
FAMILIA: Felidae

AVROPA VAŞAQI

Lynx lynx Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU B1 ab (i,iii)

Təsviri: Ölçüləri qismən iri olsa da, iri pişiklərə aid edilmir. Digər pişiklərdən quyruğunun qısa, qulaqlarında firça olması ilə fərqlənir. Həmçinin qısa bədən və uzun qolları, başının yanlarında bakenbardşəkilli uzun tüklərin olması da onu digər pişiklərdən fərqləndirir. Rəngi kürən, açıq-sarı və digər çalardadır, üzərində xallar və zolaqlar olur. Bədən uzunluğu 80-130 sm, hündürlüyü 50-70 sm, kütləsi 20-25 kq olur [Гаджиев, 2000].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Yaşayış yerləri meşəli, çılpaq qayalı əraziləri əhatə edir. Ardıc və saqqız ağacları üstünlük təşkil edən seyrek meşəlikdə daha çox rast gəlinir. Cütləşmə dövrü fevral-mart aylarına təsadüf edir.

Yayıması: Zəngəzur silsiləsində, Mingəçevir su anbarının ətrafındakı arid landşaftlarda, BQ sıra dağlarında, Şərqi Zəngəzurda yaşayıb qalmışdır. Daha stabil və sıx populyasiyası Axar-Baxar silsiləsində mövcuddur. Sayı 200-250 baş arasındadır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Yaşayış yerlərinin daralması, insan tərəfindən birbaşa təqib olunması və qida obyektlərinin sayının azalması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. XMOTƏ-də ciddi mühafizə olunur. Qida bazasının möhkəmləndirilməsi.

Tərtibçilər: E.Əsgərov, T.Talıbov, İ.Məmmədov, P.Fətullayev, A.Muradov, F.Quliyev

Foto: WWF Azerbaijan

Bioecological features: Their habitats surround the forested, bare rocky areas. It is more common in the sparse woodland where the juniper and mastic trees dominate. The mating period occurs in the February-March months.

Distribution: It has lived and stayed in the Zangazur range, arid landscapes around the Mingachevir reservoir, the GC mountain range and in Eastern Zangazur. A more stable and dense population exists in the Akhar-Bakhar ridge. Its number is between 200-250 ind.

Limiting factors: Shrinking of the habitats, the direct persecution by human and reduction in the number of food objects.

Existing and proposed protection measures: Included in the RB of the Azerb. Repub. It is strictly protected in the SPNA. Strengthen the food base.

Compilers: E.Askerov, T.Talıbov, I.Mammadov, P.Fatullayev, A.Muradov, F.Guliyev

Photo: WWF Azerbaijan

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Yirtıcılar
ORDO: Carnivora

FƏSİLƏ: Pişikimilər
FAMILIA: Felidae

BƏBİR

Panthera pardus Linnaeus, 1752

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
VU, A2cd

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Uzun əzələli bədəni, güclü qolları vardır. Rəngi sarı, açıq-sarı və ya qırmızımtıl-sarıdır. Xalların düzülü-şü hər bir fərdde individual xarakter daşıyır və rozetlər şəklində bütün bədəndə yayılmışdır. Qarın hissəsi açıq rəngdədir. Quyuğun ucunda sıx qara halqalar vardır. Bədən uzunluğu 126-171, bəzən 183 sm, quyuq uzunluğu 94-116 sm olur. Bədən kütləsi orta hesabla 30 kq-dır. Qafqazda ən iri fərdlərə rast gəlinir [Гаджиев, 2000].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Fərqli biotoplarda – qayalıqlarda, ardıc kolları ilə örtülmüş quru landşaftlarda, qayalı-meşəli ərəzilərdə, rütubətli Hirkan meşələrində yaşayır. Cütləşmə dekabr-yanvarda baş verir, balalar əsasən aprel-mayda dünyaya gəlir, 2-3 bala doğur.

Yayıması: Hirkan meşələrində, Zəngəzur silsiləsində, Darıdağ, Nehrəmdağ və Dərəşamda, KQ-də, Qarabağ yaylasında, Mingəçevir su anbarının şimalında Axar-Baxar silsiləsində rast gəlinir. Ümumi say 15 fərd ətrafında stabilləşmişdir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Təbii məskənlərinin insan tərəfindən işğal edilməsi, təqib olunması, əsas qida obyektlərinin sayının az olması.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Arealı daxilində yaşayış yerləri XMOTƏ-də mühafizə olunur. Qida bazasının möhkəmləndirilməsi.

Tərtibçilər: E.Əsgərov, T.Talıbov, İ.Məmmədov, P.Fətullayev, A.Muradov

Foto: WWF Azerbaijan

Bioecological features: It inhabits different biotopes – rocky places, dry landscapes covered with the juniper bushes, rocky-forested areas, humid Hirkan forests. The mating occurs in December-January, the cubs are mainly born in April-May, they give birth to 2-3 cubs.

Distribution: It is found in Hirkan forests, Zangazur range, Daridag, Nehramdag and Daresham, LC, Karabakh plateau, Akhar-Bakhar range north of Mingachevir reservoir. The total number has stabilized at the level of 15 ind.

Limiting factors: Human occupation of their natural habitats, persecution, lack of main food objects.

Existing and proposed protection measures: The habitats are protected in the SPNA within their range. Strengthen the food base.

Compilers: E.Askerov, T.Talibov, I.Mammadov, P.Fatullayev, A.Muradov

Photo: WWF Azerbaijan

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Cütdırnaqlılar
ORDO: Artiodactilya

FƏSİLƏ: Maralkimilər
FAMILIA: Cervidae

AVROPA CÜYÜRÜ

Capreolus capreolus Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU B1b(i,iii)c(iv)

Təsviri: Bədəni nisbətən qısa, arxa tərəfi ön tərəfdən hündürdür. Erkəklərin bədən uzunluğu 108-126 sm, çiyin hündürlüyü 66-81 sm-ə qədərdir. Kütləsi 22-32 kq arasında dəyişir. Dişilər nisbətən xırda olsalar da, cinsi dimorfizm zəif ifadə olunmuşdur. Buynuzları 3 çıxıntılı olaraq lıraşəkillidir. Dişilərdə buynuz olmur. Yetkin fərdlərin rəngi bircinslidir. Qışda bədənin əksər örtüyü boz və ya boz-qonur olur. Yayda isə daha çox qırmızımtıl kürən rəngdə olurlar. Erkək və dişilər arasında rəng fərqi yoxdur [Quliyev, 2008].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Əsasən meşə və meşə-çəmən ərazilərində məskən salır. Kiçik qruplar şəklində yaşayırlar. Yazda adətən 2 bala dünyaya gətirirlər. Balalar doğulduğu ilin payızında cütləşmədə iştirak edə bilirlər [Quliyev, 2008].

Yayıması: Azərbaycanda BQ-nin cənub ətəklərində, KQ-nin və Talışın meşələrində rast gəlinir. Ölkə ərazisində 3300-3500 cüyür yaşayır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov, infeksiya və invazion xəstəliklər, meşələrin qırılması, yeni yaradılan infrastrukturla fraqmentasiya olunması, ev heyvanları ilə qida rəqabəti.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: XMOTƏ-də qorunur. 2013-cü ildən Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. KQ-də yeni XMOTƏ-nin yaradılması.

Tərtibçilər: E.Əsgərov, A.Muradov, P.Fətullayev

Foto: A.Lipkovich

Bioecological features: It mainly inhabits forest and forest-meadow areas. They live in small groups. Usually gives birth to 2 cubs in spring. Newborns can participate in mating in the autumn of their birth year [Quliyev, 2008].

Distribution: In Azerbaijan, it is found in the southern foothills of the GC, in the forests of the LC and Talish. 3300-3500 deer live in the country.

Limiting factors: Illegal hunting, infectious and invasive diseases, deforestation, fragmentation with newly created infrastructure, food competition with domestic animals.

Existing and proposed protection measures: Protected in SPNAs. Included in the RB of Azerb. Repub. in 2013. Creation of new SPNA in the LC.

Compilers: E.Askerov, A.Muradov, P.Fatullayev

Photo: A.Lipkovich

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Cüt dirnaqlılar
ORDO: Artiodactilya

FƏSİLƏ: Maralkimilər
FAMILIA: Cervidae

NƏCİB MARAL

Cervus elaphus Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU B1ab(i,iii,v)

Təsviri: İri, bəzən isə orta ölçülü cüt dirnaqlı heyvandır. Bədəninin uzunluğu 185-215 sm arasında dəyişir. Dişlərin ölçüləri erkəklərdən 20-25% kiçikdir. Başı nazik, sifəti və qulaqları uzundur. Yetkin fərdlərin buynuzları çoxşaxəlidir, ən azı 5 ucludur. Quyuğu qısadır. Tük örtüyü fəsillərdən asılı olaraq dəyişir, rəngi boz qum rəngindən qırmızımtıl və ya kürən çalarlı intensiv palıd rənginə qədər dəyişir. Təzə doğulmuş balalar xallı olsalar da, böyüdükcə bu xallar itir [Quliyev, 2008].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Əsasən meşə ilə örtülü ərazilərdə rast gəlinir. Qruplar şəklində yaşayırlar. Erkəklər adətən tək və xırda qruplar şəklində gəzirlər. Payızın əvvəlindən hövrəgəlmə dövrü başlayır.

Yayıması: Azərbaycanda dayanıqlı populyasiyası yalnız BQ-nin cənub ətəklərində qalmışdır. XX əsrin ikinci yarısında Göygöl ətrafındakı meşələrdə reintroduksiya edilmişdir. Qarayazı meşələrində kiçik bir qrupun qalması barədə məlumatlar vardır. Ölkə ərazisində 1500 civarında maral yaşayır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov, mal-qara sürülərindən keçən xəstəliklər, ev heyvanları ilə qida rəqabəti və s.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Yaşayış yerlərində yaradılmış XMOTƏ-də ciddi mühafizə olunur. Növün tarixi areallarının bərpası proqramının həyata keçirilməsi.

Tərtibçilər: E.Əsgərov, A.Muradov

Foto: A.Lipkovich

Bioecological features: Found mainly in the forested areas. They live in groups. The males usually graze alone or in small groups. From early autumn, the mating period begins.

Distribution: Its stable population in Azerbaijan has only remained in the southern slopes of the GC. It was reintroduced in the forests around Goygol in the second half of the 20th century. There are reports of a small group remaining in the Garayazi forests. About 1500 deer live in the country.

Limiting factors: Illegal hunting, diseases transmitted by cattle herds, food competition with domestic animals and etc.

Existing and proposed protection measures: It is protected in some SPNA created in their habitats. The restoration program of the historical range of the species should be implemented.

Compilers: E.Askerov, A.Muradov

Photo: A.Lipkovich

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Cütdırnaqlılar
ORDO: Artiodactilya

FƏSİLƏ: Boşbuynuzlular
FAMILIA: Bovidae

CEYRAN

Gazella subgutturosa Güldenstädt, 1780

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə:
VU A2acd

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:
VU B1ab(iii)c(iv)

Təsviri: Orta ölçülü cütdırnaqlı heyvandır. Lirəşəkil-
li buynuzlar yalnız erkək fərdlərdə olur. Buynuzların
uzunluğu 27-41 sm, bədən uzunluğu 94-115 sm, çiyin
hündürlüyü 67-80 sm arasında dəyişir. Diri halda yet-
kin fərdlərin kütləsi 24-33 kq-a çatır, erkəklər dişilərdən
iridir. Bədənin üst və yan tərəfləri qum rəngindədir. Bə-
dənin altı, boğazları və ayaqlarının iç tərəfi ağdır. Quy-
ruqlarının ucu qaradır [Quliyev, 2008].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Əsasən düzənlik və təpəli
relyefdə məskən salır. Qruplar şəklində yaşayırlar. Pa-
yızda qruplar böyüyür və cütləşmə dövrü başlayır. Ba-
lalar aprel-may aylarında dünyaya gəlirlər. 1-2 yaşında
döl verməyə başlayırlar.

Yayıması: Tarixi populyasiya yalnız Şirvan MP və Kor-
çay qoruğu ərazisində qalmışdır. Acınohur, Mil düzlə-
rinə, Qobustan yaylasına, Şahdili yarımadasına reintro-
duksiya edilmişdir.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Qanunsuz ov, arealının kəskin
parçalanması, əkin sahələrinin pestisidlərlə işlənilməsi.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri:
XMOTƏ-də qorunur. Azərb. Resp. QK-yə 1989-cu il-
dən daxil edilmişdir. 2010-cu ildən başlayaraq ceyranın
tarixi arealını bərpa etmək üçün beynəlxalq proqram
həyata keçirilir. Reintroduksiya proqramının davam
etdirilməsi.

Tərtibçilər: E.Əsgərov, S.Saruxanova, A.Muradov

Foto: H.Müller

Bioecological features: It mainly inhabits plains and
hilly reliefs. Live in groups. In autumn, the groups grow
and the mating period begins. Cubs are born in April-
May. Cubs reach sexual maturity at the age of 1-2
years.

Distribution: The historical populations are distributed
only within Shirvan NP and Korchay reserve. Gazelles
were reintroduced in Ajinour, Mil steppes, Gobustan
plateau and Shadili peninsula.

Limiting factors: Illegal hunting, sharp fragmentation
of the habitat, treatment of farmlands with pesticides.

Existing and proposed protective measures:
Protected in SPNAs. Included in the RB of Azerb.
Repub. [1989]. Since 2010, an international program
has been implemented to restore the gazelle's
historical habitat. The reintroduction program should
be continued.

Compilers: E.Askerov, S.Sarukhanova, A.Muradov

Photo: H.Mueller

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Cüt dirnaqlılar
ORDO: Artiodactilya

FƏSİLƏ: Boşbuynuzlular
FAMILIA: Bovidae

KÖPGƏR

Rupicapra rupicapra Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: LC

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: EN B1b(i,v) c(iv)

Təsviri: Orta ölçülü heyvanlardır. Bədən uzunluğu 120 sm, hündürlüyü 1 metrə qədərdir. Kütləsi 25-45 kq arasında, nadir hallarda çox da ola bilər. Rəngi fəsillərdən və yaşdan asılı olaraq tünd və açıq-qəhvəyi rənglərdə olur. İncə uzun boğazları, xırda başları və ucu geriye əyilmiş qısa buynuzları ilə seçilir. Erkək və dişi fərdləri görkəmcə ayırd etmək çətinidir [Quliyev, 2008].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Meşə və meşə ilə dağ çəmənlərinin sərhəddindəki sərt qayalar əsas məskənləridir. Hövrəgəlmə dövrü oktyabrın sonundan başlayaraq noyabrın sonunadək davam edir.

Yayıması: Yalnız BQ-nin cənub ətəklərində rast gəlinir, nadir hallarda şərq ətəklərinə də keçir. Daha çox Zaqatala və İlisu DTQ-də rast gəlinir. Ölkə üzrə ümumi sayı 1000 baş civarındadır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Brakonyerlik, ev heyvanları ilə rəqabət, onların yaylaqlara gətirdiyi xəstəliklər və s.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: XMOTƏ-də mühafizə olunur. Növün tarixi arealını bərpa etmək üçün KQ-yə reintroduksiya olunması.

Tərtibçilər: E.Əsgərov, A.Muradov

Foto: S.Trepubet

Bioecological features: Forest, as well as rigid rocks on the border of forest and mountain meadows are their main habitats. The mating period occurs from late October to late November.

Distribution: It is found only in the southern foothills of the GC and rarely passes to the eastern foothills. Mostly encountered in Zagatala and Ilisu SNR. The total number in the country is about 1000 ind.

Limiting factors: Poaching, competition with domestic animals, diseases brought by them to the summer pastures, etc.

Existing and proposed protection measures: Protected in SPNA. It is recommended to reintroduce the species to the LC to restore its historical range.

Compilers: E.Askerov, A.Muradov

Photo: S.Trepubet

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Cüt dırnaqlılar
ORDO: Artiodactyla

FƏSİLƏ: Boşbuynuzlular
FAMILIA: Bovidae

BEZOAR KEÇİSİ

Capra aegagrus Erxleben, 1777

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: NT

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə:

VU B1b(i,iii)+2b(ii, iii)

Təsviri: Yaşlı təkənin boyu 130-180 sm, cidov hündürlüyü 80-100 sm, quyruq uzunluğu 15-20 sm və kütləsi 50-85 kq-dır. Dişinin kütləsi isə 35-60 kq-dır. Quyruqları qısa, dik və yastılaşmış, alt tərəfi çılpaqdır. Ayaq dırnaqlarının altı çox kobud və düz qaya səthlərinə yapışmağa uyğunlaşmışdır. Erkəklərdə buynuzların maksimum uzunluğu 132 sm, dişilərdə isə 20-25 sm olur. Erkəklər gümüşü ağ rəngində olur, belləri boyunca qara zolaq uzanır. Dişilərin il uzunluğu küren olur, belləri boyunca qara zolaq uzanır [Quliyev, 2008].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: D.s.-dən 1500 m və daha çox yüksəkliklərdə yayılmışdır. Doğum dövründə dişilər yaşlı erkəklərə nisbətən dağların ətəklərində yaşayır. Yaşlı dişilərin 2, cavanların 1, nadir hallarda 3 bala doğduğu müşahidə olunmuşdur.

Yayılması: Qarabağ yaylası, Şahdağ və Murovdağ silsilələri, Nax. MR-də Zəngəzur və Dərələyəz dağ silsilələri, Nehrəmdağ, İlanlıdağ və Darıdağda rast gəlinir. Nax. MR-də ən azı 1200 baş Bezoar keçisi yaşayır [Weinberg et al., 2020].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Brakonyerlik, otlaq yerlərinin biçilməsi, ev heyvanları ilə rəqabət və s.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Arealı daxilində X MOTƏ-də ciddi mühafizə olunur. Tarixi yaşayış yerlərinə reintroduksiya edilməsi.

Tərtibçilər: T.Talibov, A.F.Məmmədov, İ.Məmmədov, P.Fətullayev

Foto: WWF Azerbaijan

Bioecological features: Distributed at altitudes of 1500 m and more a.s.l. During birth period females live in the foothill of the mountains compared to older males. It is observed that old females give birth to 2, young goats to 1 cub, rarely 3 cubs.

Distribution: Found in the Karabakh plateau, Shahdag and Murovdag ranges, Zangazur and Daralayaz mountain ranges in Nakh. AR, Nehramdag, Ilanlidag and Daridag. There are at least 1200 bezoar goats in Nakh. AR [Weinberg et al, 2020].

Limiting factors: Poaching, haymaking, competition with domestic animals, etc.

Existing and proposed protective measures: Included in the RB of Azerb. Repub. It is strictly protected in SPNA within its range. It should be reintroduced to historical habitats.

Compilers: T.Talibov, A.F.Mammadov, I.Mammadov, P. Fatullayev

Photo: WWF Azerbaijan

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Cüt dirnaqlılar
ORDO: Artiodactilya

FƏSİLƏ: Boşbuynuzlular
FAMILIA: Bovidae

QMELİN MUFLONU

Ovis gmelini Blyth, 1841

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: NT

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: VU D1

Təsviri: Muflonun kütləsi erkəklərdə 45-74 kq, dişilərdə isə 35-50 kq olur. Cidov hündürlüyü erkəklərdə 80-90 sm, dişilərdə 80-85 sm-dir. Yaz aylarında tükləri qısa, qalın, düz və seyrek, rəngləri pas qırmızı-qəhvəyi olur. Qışda boz, boz-qəhvəyi çevrilən tüklər incə, uzun və sıx yerləşir. Erkəklərdə yanlardan yuxarıya və geriye doğru qıvrılmış, qalın və böyük (75 sm-ə qədər) buynuzlar vardır. Dişi fərdlərdə bəzən uzunluğu 15 sm-ə çatan buynuzlar olur [Quliyev, 2008].

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Arid ərazilərdə yaşayır. Payızda yüksək ərazilərə qar yağdığından orta və aşağı dağətəyi sahələrə, yazda isə geriye miqrasiya edir. Cavan fərdlərlə birlikdə bəzi yaşlı erkəklər də qrup halında dağətəyi ərazilərdə qalaraq gizli həyat tərzini keçirirlər. Cütləşmə noyabr ayından başlayaraq yanvar ayının əvvəllərinə kimi davam edir.

Yayılması: Yalnız Nax. MR ərazisində yayılmışdır. Son qiymətləndirməyə görə burada 400 baş ətrafında muflon vardır [Weinberg, 2020].

Məhdudlaşdırıcı amillər: Brakonyerlik, otlaq yerlərinin biçilməsi, ev heyvanları ilə rəqabət və s.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Azərb. Resp. QK-yə daxil edilmişdir. Culfa və Babək rayonlarının inzibati ərazilərində ciddi nəzarət və mühafizə rejiminin yaradılması.

Tərtibçilər: A.F.Məmmədov, T.Talıbov, İ.Məmmədov, P.Fətullayev

Foto: A.Lipkovich

Bioecological features: Lives in arid landscapes. In autumn, due to snowfall in higher areas, it migrates to the middle and lower foothills, and back in spring. Along with young ind., some older males also stay in groups in the foothills and lead a hidden lifestyle. Mating lasts from November to early January.

Distribution: It is distributed only in Nakh. AR. According to the last assessment there are about 400 mouflons there [Weinberg, 2020].

Limiting factors: Poaching, haymaking, competition with domestic animals, etc.

Existing and proposed protective measures: Included in the RB of Azerb. Repub. Strict control and protection regime should be created in the administrative territories of Julfa and Babek regions.

Compilers: A.F.Mammadov, T.Talibov, I.Mammadov, P.Fatullayev

Photo: A.Lipkovich

SİNİF: Məməlilər
CLASSIS: Mammalia

DƏSTƏ: Cüt dirnaqlılar
ORDO: Artiodactilya

FƏSİLƏ: Boşbuynuzlular
FAMILIA: Bovidae

MEŞƏ KƏLİ (AVROPA ZUBRU)

Bison bonasus Linnaeus, 1758

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə beynəlxalq qiymətləndirmə: NT C2a(i)

IUCN-in kateqoriya və kriteriyalarına görə milli qiymətləndirmə: CR D

Təsviri: Bədəninin uzunluğu 3,3 m, hündürlüyü 2,1 m, kütləsi 1000 kq ola bilər. Rəngi əsasən tünd-qəhvəyi-dir. Qafqaz yarımnövü düzənlikdə yaşayan yarımnöv-dən xırdadır. Həmçinin erkək və dişi fərdlər arasında ölçülərə görə kəskin fərqlər müşahidə olunur. Xarici görkəmində xarakterik əlamət bədənin güclü əzələli, ağır ön və yüngül arxa hissələri arasında kəskin ifadə olunmuş qeyri-mütənasiblikdir. Başı nisbətən xırda, alnı genişdir, çənəsində saqqalı olur. Buynuzları 55 sm-ə qədər uzana bilər.

Bioekoloji xüsusiyyətləri: Əsasən meşə landşaftlarına uyğunlaşmış. Meşələrin açıq hissələrində, alp çəmən-lərində də otlayır. Cütləşmə dövrü iyul-oktyabra təsadüf edir. Erkəklər 2, dişilər isə 3 yaşında cinsi yetişkənliyə çatırlar.

Yayıması: Təbiətdə yayılmış tarixi populyasiyalar XX əsrin əvvəlində ovlanaraq məhv edilmişdir. Hazırda Şahdağ MP-nin İsmayilli bölməsində 20 fərd yerli şə-raitə uyğunlaşandan sonra 4 bala ilə təbiətə buraxılmışdır.

Məhdudlaşdırıcı amillər: Brakonyerlik, qara maldan keçən xəstəliklər.

Mövcud olan və təklif olunan mühafizə tədbirləri: Şahdağ MP-də mühafizə olunur. Ciddi mühafizə şə-raitində nəzarətdə saxlanması, qış dövründə əlavə yem-ləndirilməsi.

Tərtibçilər: E.Əsgərov, Z.Seyidova

Foto: V.Qorşkov

Bioecological features: Mainly adapted to forest landscapes. It also grazes in forest glades and alpine meadows. The mating period is from July to October. Males reach sexual maturity at the age of 2 and females at 3 years.

Distribution: Historical populations that were distributed in nature became extinct at the beginning of the 20th century. Currently, 20 ind. have been released into the wild with 4 calves after adapting to local conditions in Ismayilli section of Shahdag NP.

Limiting factors: Poaching, diseases transmitted by cattle.

Existing and proposed protective measures: Protected in the Shahdag NP. It should be kept under strict protection and additional feeding should be supplied during the winter period.

Compilers: E.Askerov, Z.Seyidova

Photo: V.Gorshkov

HEYVANLARIN AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ ADLARININ GÖSTƏRİCİSİ

INDEX OF AZERBAIJANI ANIMAL SPECIES NAMES

A

Adi ilanyeyən – *Circaetus gallicus* 172
Adi qur-qur – *Streptopelia turtur* 207
Adi mantispa – *Mantispa styriaca* 104
Adi uzunqanad – *Miniopterus schreibersii* 231
Ağ durna – *Leucogeranus leucogeranus* 187
Ağbaş kərkəs – *Cypus fulvus* 171
Ağboğaz bülbül – *Irania gutturalis* 212
Ağgöz dalğic – *Aythya nyroca* 153
Ağqarın bağırqara – *Pterocles alchata* 205
Ağqaş qaratoyuq – *Turdus iliacus* 211
Ağqaş qaz – *Anser erythropus* 150
Ağquyruq çökükdimdik – *Chettusia leucura* 195
Ağquyruq dəniz qartal – *Haliaeetus albicilla* 161
Alabaxta – *Columba palumbus* 206
Aladöş çərənçi – *Prunella ocularis* 209
Alenksandra sədəflisi – *Argynnis alexandra* 87
Alp rozaliyası – *Rosalia alpina* 50
Alp satiri – *Pseudochazara alpina* 85
Anaxoreta sovkası – *Cyrebria anaxoreta* 58
Apollon – *Parnassius apollo kashtshenkoi* 73
Aralıq dənizi tısbağası – *Testudo graeca* 124
Aralıqdəniz nalburnu – *Rhinolophus blasii* 224
Ariyeyən – *Pernis apivorus* 158
Asiya çılpaqgözü – *Ablepharus pannonicus* 129
Avropa cüyürü – *Capreolus capreolus* 252
Avropa enliqulağı – *Barbastella barbastellus* 228
Avropa qar siçanı – *Chionomys nivalis* 240
Avropa vaşağı – *Lynx lynx* 250
Avrorina sarıcası – *Colias aurorina* 75

B

Bexşteyn gecə şəbpərəsi – *Myotis bechsteinii* 227
Bezoar keçisi – *Capra aegagrus* 256
Bəbir – *Panthera pardus* 251
Bəbirəoxşar qarışqa aslanı – *Dendroleon pantherinus* 99
Bərqud (qaraquş) – *Aquila chrysaetos* 166
Bəzgak – *Tetrax tetrax* 191
Boyaqotu hafı – *Rethera drilion* 54
Boz durna – *Grus grus* 186
Böyük əyridimdik – *Numenius arquata* 199
Böyük xallı qartal – *Clanga clanga* 167
Böyük qayalıq cilovlusı – *Sitta tephronota* 213
Böyük qırğı – *Accipiter gentilis* 162
Böyük qısaqanad uzunbiğ – *Necydalis major* 46
Böyük oxçüllüt – *Limosa limosa* 200

C

Ceyran – *Gazella subgutturosa* 254
Cənub nalburnu – *Rhinolophus euryale* 225
Cənubi Qafqaz girdəbaşı – *Phrynocephalus horvathi* 126
Cənubi Qafqaz kərtənkələciyi – *Eremias pleskei* 132
Cənubi Qafqaz sapqanadlısı – *Nemoptera sinuata* 106
Cənubi Qafqaz təlxəsi – *Zamenis hohenackeri* 136
Cırtan ağdiş – *Suncus etruscus* 22
Cırtan siçan – *Micromys minutus* 234
Cırtan qartal – *Hieraaetus pennatus* 163

Ç

Çay qaraquşu (Balıqcıl qaraquş) – *Pandion haliaetus* 157
Çay qızılxallısı – *Salmo fario* 110
Çay samuru – *Lutra lutra* 247
Çəhrayı qutan – *Pelecanus onocrotalus* 142
Çığırqan çökükdimdik – *Chettusia gregaria* 194
Çil kəklik – *Perdix perdix* 284
Çöl leyi – *Circus macrourus* 173
Çöl haçaquyruğu – *Glareola nordmanni* 202
Çöl qartal – *Aquila nipalensis* 164
Çöl pişiyi – *Felis libyca* 248
Çöl şalası – *Saga pedo* 28
Çöl zolaqlı arısı – *Bombus fragrans* 92

D

Dağ korçası – *Ellobius (Afghanomys) lutescens* 237
Dalğaquyruq oniks – *Onychogomphus assimilis* 31
Dəniz sıfı – *Sander marinus* 117
Dovdaq – *Otis tarda* 190
Döşüdişli uzunbiğ – *Rhaesus serricollis* 49

E

Enliyaq bradiporus – *Bradyporus (Callimenes) latipes* 26
Enliqulaq bükükdodaq – *Tadarida teniotis* 232
Ermənistan zolaqlı arısı – *Bombus armeniacus* 91
Evfema sarıcası – *Zegrus eupheme menestho* 79

Ə

Əffəndi məxməri – *Satyrus effendi* 86
Ərsindimdik – *Platalea leucorodia* 144

F

Fars zolaqlı arısı – *Bombus persicus* 93
Fərat çapağanı – *Grammognatha euphratica* 37
Fısıldayan qu quşu – *Cygnus olor* 147

G

Göybaftalı sovka – *Catocala fraxini* 62
Göydimdik – *Oxyura leucocephala* 156
Güləbənzər ikerantidium – *Icteranthidium cimbiciforme* 96

H

Həyəcanlı mantispa – *Mantispa aphavexelte* 103
Hilata – *Melanargia hylata* 84
Hirkan antaksiyası – *Anthaxia hyrcana* 38
Hirkan köstəbəyi – *Talpa talyschensis* 221
Hirkan meşə siçanı – *Sylvaemus hyrcanicus* 233

X

Xanım ayıca – *Callimorpha dominula* 66
Xarabalıq aqaması – *Trapelus ruderatus* 125
Xəzər enliqulağı – *Barbastella caspica* 229
Xəzər qızılbalığı – *Salmo caspius* 111
Xəzər parandrası – *Parandra (Archandra) caspia* 47
Xəzər suitisi – *Phoca (Pusa) caspica* 242
Xəzər şirbiti – *Luciobarbus caspius* 114
Xəzər uları – *Tetraogallus caspius* 181
Xırda köstəbək – *Talpa levantis* 220
Xrizip – *Danais chrysippus* 89

İ

İkixallı torağay – *Melanocorypha bimaculata* 208
İkiqabarcıqlı çöpcə – *Sceptrophasma bituberculatum* 25
İmperator qartalı – *Aquila heliaca* 165
İmperator sovkası – *Schinia imperialis* 60
İncə qarışqa aslanı – *Neuroleon (Ganussa) tenellus* 100
İoniya bərqvuranı – *Thaleropsis ionia* 88
İran girdəbaşı – *Phrynocephalus persicus* 127
İran təlxəsi – *Zamenis persicus* 137
İrevan çöl gürzəsi – *Vipera erivanensis* 141
İrigöz lestes – *Lestes macrostigma* 29

K

Karelin tritonu – *Triturus karelinii* 119
Karelina ayıcası – *Axiopoena karelini* 65
Kəkilli cüllüt – *Vanellus vanellus* 196
Kəlləşəkili haf – *Acherontia atropos* 51
Kərkincək – *Falco vespertinus* 177
Kiçik Asiya dağ siçancığı – *Mesocricetus brandti* 236
Kiçik Asiya qar siçanı – *Chionomys roberti* 241
Kiçik əyridimdik – *Numenius tenuirostris* 198
Kiçik qəşəng böcək – *Calosoma (Acalosoma) inquisitor* 33
Kiçik qu quşu – *Cygnus bewickii* 148
Kiçik nalburnu – *Rhinolophus hipposideros* 223
Kinderman hafı – *Smerinthus kindermanii* 55
Köpğər – *Rupicapra rupicapra* 255
Kür siyəneyi – *Alosa curensis* 108
Kürənbaş qızılquş – *Falco biarmicus* 175

Q

Qabiella sirea – *Gabbiella cyrea* 21
Qafqaz dağ siçancığı – *Calomyscus urartensis* 235
Qafqaz ilbizyeyən fısqırdanı – *Carabus (Procerus) caucasicus* 35
Qafqaz meşə xoruzu – *Lyrurus mlokosiewiczzi* 179
Qafqaz qalxansifəti – *Gloydus caucasicus* 122
Qafqaz qar siçanı – *Chionomys gud* 138
Qafqaz quru qurbağası – *Bufo verrucosissimus* 239
Qafqaz sarıcası – *Colias caucasica* 76
Qafqaz uları – *Tetraogallus caucasicus* 180
Qafqaz xaçlıcası – *Pelodytes caucasicus* 121
Qafqaz Zerintiyası – *Allancastris caucasica* 70
Qalın sədəfli – *Unio crassus* 22
Qamətli psevdofomikaleo – *Pseudofornicaleo gracilis* 102
Qara çalağan – *Milvus migrans* 160
Qara kərkəs – *Aegyptius monachus* 170
Qara leylək – *Ciconia nigra* 145
Qara uzunbığ – *Morimus verecundus* 45
Qarabağ ikiqabarlısı – *Karabaghia bituberosa* 20
Qarabaş qağayı – *Larus melanocephalus* 203
Qarabaş rinxokalamus – *Rhynchocalamus melanocephalus* 135
Qaragöz – *Falco subbuteo* 178
Qaraqarın bağırqara – *Pterocles orientalis* 204
Qaraqyruq gəlincik – *Mustela erminea* 244
Qarmaq burunlu bubopsis – *Bubopsis hamatus* 97
Qaya balığı – *Acipenser nudiiventris* 107
Qayalıq vələmirquşu – *Emberiza buchanani* 219
Qəşəng böcək – *Calosoma (Calosoma) sycophanta* 34
Qəşəng dovdaq – *Chlamydotis macqueenii* 192
Qəşəng yaşıl sovka – *Staurophora celsia* 61
Qılınçbalıq – *Pelecus cultratus* 116
Qılquyruq – *Melanitta fusca* 155
Qırmızı çalağan – *Milvus Milvus* 159
Qırmızı nöqtəli ayıca – *Utethesia pulchella* 68
Qırmızıbaş dalğıc – *Aythya ferina* 152
Qırmızıdöş qaz – *Branta ruficollis* 149
Qırmızıdöş qumluq cüllütü – *Calidris ferruginea* 197
Qırmızıqanad mərciməkquşu – *Rhodopechys sanguinea* 215
Qısabarmaq sərçə – *Carospiza brachydactyla* 214
Qıvrım oniks – *Onychogomphus flexuosus* 32
Qıvrımlələk qutan – *Pelecanus crispus* 143
Qızılqaz – *Phoenicopterus ruber* 146
Qmelin muflonu – *Ovis gmelini* 257
Qobustan malloziyası – *Mallosia (Eumallosia) herminae ssp. gobustanica* 43
Qrüner sarıcası – *Anthocharis gruneri armeniaca* 74
Qüvvətli antofora – *Anthophora robusta* 90

L

Lantz tritonu – *Lissotriton lantzi* 188
Leşyeyən ağkərkəs – *Neophron percnopterus* 168

M

- Manul pişiyi – *Otocolobus manul* 249
Meheli nalburnu – *Rhinolophus mehelyi* 226
Meşə dələsi – *Martes martes* 246
Meşə kəli (Avropa zubru) – *Bison bonasus* 258
Mərməri cürə – *Marmoronetta angustirostris* 151
Monqol hörücüsü – *Bucanetes mongolicus* 218
Muğan eyzeniyası – *Eisenia muganiensis* 19
Müxtəlifrəngli sovka – *Euchalcia obscurior* 64

N

- Nəcib maral – *Cervus elaphus* 253
Nordman apollonu – *Driopa nordmanni* 71

O

- Oxim qızılı kəpənəyi – *Lycaena ochimus* 81
Oxvari qum ilanı – *Psammophis lineolatus* 134
Oleandr hafı – *Daphnis nerii* 53
Orden lentli lezbiya – *Catocala lesbia* 63

Ö

- Ön Asiya mabuyası – *Trachylepis septemtaeniata* 130

P

- Palid diserkası – *Dicerca fritillum* 40
Pallas təlxəsi – *Elaphe urartica* 133
Parlaq askalaf – *Deleproctophylla variegata* 98
Pilzov çay xərcəngi – *Pontastacus pylzowi* 24
Pont yastıqarını – *Libellula pontica* 30
Porçinski zolaqlı arısı – *Bombus portchinski* 94
Poru – *Ballerus sapa* 115
Püstə hafı – *Akbesia davidi* 52

R

- Radde dağ gürzəsi – *Montivipera reddei* 139
Romanov tomaresi – *Tomares romanovi* 82
Rostombəyov kərtənkələri – *Darevskia rostombekovi* 131

S

- Safsar – *Vormela peregusna* 245
Sağsağan cüllüt – *Haematopus ostralegus* 201
Saqqallı kərkəs – *Gypaetus barbatus* 169
Səhra gönlücəsi – *Eptesicus ognevi* 230
Səhra kəkliyi – *Ammoperdix griseogularis* 182
Səhra qarquşu – *Bucanetes githagineus* 217
Səhra mərciməkquşu – *Rhodospiza obsoleta* 216
Səhra zəvzəyi – *Hippolais languida* 210
Skabida diserkası – *Dicerca scabida* 41
Skovits uzunbiği – *Mallosia (Semnosia) scovitzii* 44
Solomon qızılböcəyi – *Buprestis salomonii* 39
Sultan quşu – *Porphyrio porphyrio* 189
Suriya sarımsaqiyli – *Pelobates syriacus* 120

Ş

- Şahin qızılquş (Tərən, Laçın) – *Falco peregrinus* 176
Şelkovnikov çöl siçanı – *Microtus schelkovnikovii* 238
Şərq çöl gürzəsi – *Vipera renardi* 140
Şərq tibb zəli – *Hirudo orientalis* 188
Şərqi aleksanor yelkənciyi – *Papilio alexanor orientalis* 72
Şirvan külməsi – *Pseudophoxinus atropatenus* 112

T

- Talış brameyası – *Brahmaea christophi* 69
Talış kökyeyəni – *Dorcadion (Cribridorcadion) talyschense* 42
Talış qırqovulu (yarımnöv) – *Phasianus colchicus talyschensis* 185
Talış quru qurbağası – *Bufo eichwaldi* 123
Talış məxməri kəpənəyi – *Lasiommata adrastoides* 83
Tamara alacası – *Zygaena tamara* 56
Telli durna – *Antropoides virgo* 188
Tizo sarıcası – *Colias thisoa* 78
Turac – *Francolinus francolinus* 183
Tünd qırmızı ayıca – *Rhyparia purpurata* 67
Tünd qırmızı Talış uzunbiği – *Purpuricenus talyschensis* 48
Türk palparesi – *Palpares turcicus* 101

U

- Uzunbarmaq çay xərcəngi – *Pontastacus leptodactylus* 23
Uzunquyruq ördək – *Clangula hyemalis* 154
Uzunsov sapqanad – *Lertha extensa* 105

Ü

- Üçpərli talış çapağanı – *Carabus (Procrustes) talyschensis* 36
Ütəlgi – *Falco cherrug* 174

V

- Volqa siyənəyi – *Alosa volgensis* 109

Y

- Yafetika qızıl kəpənəyi – *Lycaena japhetica* 80
Yarıörtülü halıkt – *Halictus semitectus* 95
Yaşıl payız sovkası – *Griposia aprilina* 59
Yaşıl torpaq sovkası – *Arctebia praecox* 57
Yaşılımtıl sarıca – *Colias chlorocoma* 77
Yəhərli şala – *Saga ephippigera* 27
Yoğundimdik (iridimdik) bozca – *Charadrius leschenaultii* 193

V

- Zərdəpər – *Luciobarbus capito* 113
Zolaqlı çılpaqqöz – *Ablepharus bivittatus* 128
Zolaqlı kaftar – *Hyaena hyaena* 243

HEYVANLARIN LATIN ADLARININ GÖSTƏRİCİSİ

INDEX OF LATIN ANIMAL SPECIES NAMES

A

Ablepharus bivittatus – Zolaqlı çılpaqqöz 128
Ablepharus pannonicus – Asiya çılpaqqözü 129
Accipiter gentilis – Böyük qırğı 162
Acherontia atropos – Kəlləşəkilli haf 51
Acipenser nudiventris – Qaya balığı 107
Aegypius monachus – Qara kərkəs 170
Axiopoena karelini – Karelina ayıcası 65
Akbesia davidi – Püstə hafı 52
Aquila chrysaetos – Bərqud (qaraquş) 166
Aquila heliaca – İmperator qartalı 165
Aquila nipalensis – Çöl qartalı 164
Allancastris caucasica – Qafqaz Zerintiyası 70
Alosa curensis – Kür siyənəyi 108
Alosa volgensis – Volqa siyənəyi 109
Ammoperdix griseogularis – Səhra kəkliyi 182
Anser erythropus – Ağqaş qaz 150
Anthaxia hyrcana – Hirkan antaksiyası 38
Anthocharis gruneri armeniaca – Qrüner sarıcası 74
Anthophora robusta – Qüvvətli antofora 90
Antropoides virgo – Telli durna 188
Arctebia praecox – Yaşıl torpaq sovkası 57
Argynnis alexandra – Alenksandra sədəflisi 87
Aythya ferina – Qırmızıbaş dalğıc 152
Aythya nyroca – Ağgöz dalğıc 153

B

Ballerus sapa – Poru 115
Barbastella barbastellus – Avropa enliqulağı 228
Barbastella caspica – Xəzər enliqulağı 229
Bison bonasus – Meşə kəli (Avropa zubru) 258
Bombus armeniacus – Ermənistan zolaqlı arısı 91
Bombus fragrans – Çöl zolaqlı arısı 92
Bombus persicus – Fars zolaqlı arısı 93
Bombus portchinski – Porçinski zolaqlı arısı 94
Bradyporus (Callimenus) latipes – Enliyaq bradiporus 26
Brahmaea christophi – Talış brameyası 69
Branta ruficollis – Qırmızıdöş qaz 149
Bubopsis hamatus – Qarmaq burunlu bubopsis 97
Bucanetes githagineus – Səhra qarquşu 217
Bucanetes mongolicus – Monqol hörücüsü 218
Bufo eichwaldi – Talış quru qurbağası 123
Bufo verrucosissimus – Qafqaz quru qurbağası 122
Buprestis salomonii – Solomon qızılböcəyi 39

C

Calidris ferruginea – Qırmızıdöş qumluq cüllütü 197
Callimorpha dominula – Xanım ayıca 66

Calomyscus urartensis – Qafqaz dağ siçancığı 235
Calosoma (Acalosoma) inquisitor – Kiçik qəşəng böcək 33
Calosoma (Calosoma) sycophanta – Qəşəng böcək 34
Capra aegagrus – Bezoar keçisi 256
Capreolus capreolus – Avropa cüyürü 252
Carabus (Procerus) caucasicus – Qafqaz ilbizyeyən fişqırdanı 35
Carabus (Procrustes) talyschensis – Üçpərli talış çapağanı 36
Carpospiza brachydactyla – Qısabarmaq sərçə 214
Catocala fraxini – Göybaftalı sovka 62
Catocala lesbia – Orden lentli lezbiya 63
Cervus elaphus – Nəcib maral 253
Charadrius leschenaultii – Yoğundimdik (iridimdik) bozca 193
Chettusia gregaria – Çiğırqan çökükdimdik 194
Chettusia leucura – Ağquyruq çökükdimdik 195
Chionomys gud – Qafqaz qar siçanı 239
Chionomys nivalis – Avropa qar siçanı 240
Chionomys roberti – Kiçik Asiya qar siçanı 241
Chlamydotis macqueenii – Qəşəng dovdaq 192
Ciconia nigra – Qara leylək 145
Circaetus gallicus – Adi ilanyeyən 172
Circus macrourus – Çöl leyi 173
Clanga clanga – Böyük xallı qartal 167
Clangula hyemalis – Uzunquyruq ördək 154
Colias aurorina – Avrorina sarıcası 75
Colias caucasica – Qafqaz sarıcası 76
Colias chlorocoma – Yaşılımtıl sarıca 77
Colias thisoa – Tizo sarıcası 78
Columba palumbus – Alabaxta 206
Cygnus bewickii – Kiçik qu quşu 148
Cygnus olor – Fısıldayan qu quşu 147
Cyps fulvus – Ağbaş kərkəs 171
Cyrebia anachoreta – Anaxoreta sovkası 58

D

Danais chrysippus – Xrizip 89
Daphnis nerii – Oleandr hafı 53
Darevskia rostombekovi – Rostombəyov kərtənkəlesi 131
Deleproctophylla variegata – Parlaq askalaf 98
Dendroleon pantherinus – Bəbirəoxşar qarışqa aslanı 99
Dicerca fritillum – Palıd diserkası 40
Dicerca scabida – Skabida diserkası 41
Dorcadion (Cribridorcadion) talyschense – Talış kökyeyeni 42
Driopa nordmanni – Nordman apollonu 71

E

Eisenia muganiensis – Muğan eyzeniyası 19
Elaphe urartica – Pallas təlxəsi 133
Ellobius (Afghanomys) lutescens – Dağ korçası 237

Emberiza buchanani – Qayalıq vələmirquşu 219
Eptesicus ognevi – Səhra gönlücəsi 230
Eremias pleskei – Cənubi Qafqaz kərtənkələciyi 232
Euchalcia obscurior – Müxtəlifrəngli sovka 64

F

Falco cherrug – Ütəlgi 1 74
Falco peregrinus – Şahin qızılquş (Tərən, Laçın) 176
Falco subbuteo – Qaragöz 178
Falco vespertinus – Kərkinçək 177
Falco biarmicus – Kürənbaş qızılquş 175
Felis libyca – Çöl pişiyi 248
Francolinus francolinus – Turac 183

G

Gabbiella cyrea – Qabiella sirea 21
Gazella subgutturosa – Ceyran 254
Glareola nordmanni – Çöl haçaquyruğu 202
Gloydus caucasicus – Qafqaz qalxansifəti 138
Grammognatha euphratica – Fərat çapağanı 37
Griposia aprilina – Yaşıl payız sovkası 59
Grus grus – Boz durna 186
Gypaetus barbatus – Saqqallı kərkəs 169

H

Haematopus ostralegus – Sağsağan cüllüt 201
Haliaeetus albicilla – Ağquyruq dəniz qartalı 161
Halictus semitectus – Yarıörtülü halikt 95
Hieraaetus pennatus – Cırtan qartal 163
Hippolais languida – Səhra zəvzəyi 210
Hirudo orientalis – Şərqi tibb zəlisi 18
Hyaena hyaena – Zolaqlı kaftar 243

I

Icteranthidium cimbiciforme – Güləbənzər ikterantidium 96
Irania gutturalis – Ağboğaz bülbül 212

K

Karabaghia bituberosa – Qarabağ ikiqabarlısı 20

L

Larus melanocephalus – Qarabaş qağayı 203
Lasiommata adrastoides – Taliş məxməri kəpənəyi 83
Lertha extensa – Uzunsov sapqanad 105
Lestes macrostigma – İriğöz lestes 29
Leucogeranus leucogeranus – Ağ durna 187
Libellula pontica – Pont yastıqarını 30
Limosa limosa – Böyük oxcüllüt 200
Lissotriton lantzi – Lantz tritonu 118
Luciobarbus caspius – Xəzər şirbiti 114
Luciobarbus capito – Zərdəpər 113
Lutra lutra – Çay samuru 247
Lycaena japhetica – Yafetika qızıl kəpənəyi 80

Lycaena ochimus – Oxim qızıl kəpənəyi 81
Lynx lynx – Avropa vaşağı 250
Lyrurus mlokosiewiczzi – Qafqaz meşə xoruzu 179

M

Mallosia (Eumallosia) herminae ssp. Gobustanica – Qobustan malloziyası 43
Mallosia (Semnosia) scovitzii – Skovits uzunbiği 44
Mantispa aphavexelte – Həyəcanlı mantispa 103
Mantispa styriaca – Adi mantispa 104
Marmoronetta angustirostris – Mərməri cürə 151
Martes martes – Meşə dələsi 248
Melanargia hylata – Hilata 84
Melanitta fusca – Qılquyruq 155
Melanocorypha bimaculata – İkişallı torağay 208
Mesocricetus brandti – Kiçik Asiya dağ siçancığı 236
Micromys minutus – Cırtan siçan 234
Microtus schelkovnikovi – Şelkovnikov çöl siçanı 238
Milvus migrans – Qara çalağan 160
Milvus Milvus – Qırmızı çalağan 159
Miniopterus schreibersii – Adi uzunqanad 231
Montivipera reddei – Radde dağ gürzəsi 139
Mormus vercundus – Qara uzunbiğ 45
Mustela erminea – Qaraqyruq gəlincik 244
Myotis bechsteinii – Bexşteyn gecə şəbperəsi 227

N

Necydalis major – Böyük qısaqanad uzunbiğ 46
Nemoptera sinuata – Cənubi Qafqaz sapqanadlısı 106
Neophron percnopterus – Leşyeyən ağkərkəs 168
Neuroleon (Ganusus) tenellus – İncə qarışqa aslanı 100
Numenius arquata – Böyük əyridimdik 199
Numenius tenuirostris – Kiçik əyridimdik 198

O

Oxyura leucocephala – Göydimdik 46
Onychogomphus assimilis – Dalğaquyruq oniks 31
Onychogomphus flexuosus – Qıvrım oniks 32
Otis tarda – Dovdaq 190
Otocolobus manul – Manul pişiyi 249
Ovis gmelini – Qmelin muflonu 257

P

Palpares turcicus – Türk palparesi 101
Pandion haliaetus – Çay qaraquşu (Balıqçıl qaraquş) 157
Panthera pardus – Bəbir 251
Papilio alexanor orientalis – Şərqi aleksanor yelkənciyi 72
Parandra (Archandra) caspia – Xəzər parandrası 47
Parnassius apollo kashtshenkoi – Apollon 73
Pelecanus crispus – Qıvrımlələk qutan 143
Pelecanus onocrotalus – Çəhrayı qutan 142
Pelecus cultratus – Qılıncbalıq 116
Pelobates syriacus – Suriya sarımsaqiyliyi 120
Pelodytes caucasicus – Qafqaz xaçlıcası 121

Perdix perdix – Çil kəklik 184
Pernis apivorus – Arıyeyən 158
Phasianus colchicus talischensis – Taliş qırqovulu (yarımnöv) 185
Phoca (Pusa) caspica – Xəzər suitisi 242
Phoenicopterus ruber – Qızılqaz 146
Phrynocephalus horvathi – Cənubi Qafqaz girdəbaşı 126
Phrynocephalus persicus – İran girdəbaşı 127
Platalea leucorodia – Ərsindimdik 144
Pontastacus leptodactylus – Uzunbarmaq çay xərçəngi 23
Pontastacus pylzowi – Pilzov çay xərçəngi 24
Porphyrio porphyrio – Sultan quşu 189
Prunella ocularis – Aladöş çərənci 209
Psammophis lineolatus – Oxvari qum ilanı 134
Pseudochazara alpina – Alp satiri 85
Pseudofornicaleo gracilis – Qamətli psevdofornikaleo 102
Pseudophoxinus atropatenus – Şirvan külməsi 112
Pterocles alchata – Ağqarın bağıraqara 205
Pterocles orientalis – Qaraqarın bağıraqara 204
Purpuricenus talyschensis – Tünd qırmızı Taliş uzunbığı 48

R

Rethera drilion – Boyaqotu hafı 54
Rhaesus serricollis – Döşüdişli uzunbıç 49
Rhinolophus blasii (Peters, 1866) – Aralıqdəniz nalburnu 224
Rhinolophus euryale – Cənub nalburnu 225
Rhinolophus hipposideros – Kiçik nalburnu 223
Rhinolophus mehelyi – Meheli nalburnu 226
Rhodopechys sanguinea – Qırmızıqanad mərciməkquşu 215
Rhodospiza obsoleta – Səhra mərciməkquşu 216
Rhynchocalamus melanocephalus – Qarabaş rinxokalamus 135
Rhyparia purpurata – Tünd qırmızı ayıca 67
Rosalia alpina – Alp rozaliyası 50
Rupicapra rupicapra – Köpçər 255

S

Saga ephippigera – Yəhərli şala 27
Saga pedo – Çöl şalası 28
Salmo caspius – Xəzər qızılbalığı 111
Salmo fario – Çay qızılxallısı 110
Sander marinus – Dəniz sıfı 117

Satyrus effendi – Əffəndi məxmərişi 86
Sceptrophasma bituberculatum – İkiqabarcıqlı çöpcə 25
Schinia imperialis – İmperator sovkası 60
Sitta tephronota – Böyük qayalıq cilovlusu 213
Smerinthus kindermanii – Kinderman hafı 55
Staurophora celsia – Qəşəng yaşıl sovka 61
Streptopelia turtur – Adi qurqur 207
Suncus etruscus – Cırtan ağdiş 222
Sylvaemus hyrcanicus – Hirkan meşə siçanı 233

T

Tadarida teniotis – Enliqlaq bükükdodaq 232
Talpa levantis – Xırda köstəbək 220
Talpa talyschensis – Hirkan köstəbəyi 221
Testudo graeca – Aralıq dənizi tısbağası 124
Tetrax tetrax – Bəzgək 191
Tetraogallus caspius – Xəzər uları 180
Tetraogallus caucasicus – Qafqaz uları 181
Thaleropsis ionia – İoniya bərqvuranı 88
Tomares romanovi – Romanov tomaresi 82
Trachylepis septemtaeniata – Ön Asiya mabuyası 130
Trapelus ruderatus – Xarabalıq aqaması 125
Triturus karelinii – Karelin tritonu 119
Turdus iliacus – Ağqaş qaratomyuq 211

U

Unio crassus – Qalın sədəfli 22
Utethesia pulchella – Qırmızı nöqtəli ayıca 68

V

Vanellus vanellus – Kəkili cüllüt 196
Vipera erivanensis – İrəvan çöl gürzəsi 141
Vipera renardi – Şərç çöl gürzəsi 140
Vormela peregusna – Safsar 245

Z

Zamenis hohenackeri – Cənubi Qafqaz təlxəsi 136
Zamenis persicus – İran təlxəsi 137
Zegris eupheme menestho – Evfema sarıcası 79
Zygaena tamara – Tamara alacası 56

ÇƏHRAYI SİYAHİ

PINK LIST

ONURĞASIZLAR

SİNİF / CLASSIS: İkitayqapaqlı ilbizlər / Bivalvia

DƏSTƏ / ORDO: Unionidkimilər / Unionida

FƏSİLƏ / FAMILIA: Unionidlər / Unionidae

NÖV / SPECIES: Lənkəran anodontu – *Anodonta lenkoranensis* Drouet, 1881

SİNİF / CLASS: Həşəratlar / Insecta

DƏSTƏ / ORDO: İynəcələr / Odonata

FƏSİLƏ / FAMILIA: Eşnalar / Aeshnidae

NÖV / SPECIES: İmperator iynəcə – *Anax imperator* Leach, 1815

FƏSİLƏ / FAMILIA: Bizquyruq iynəcələr / Cordulegasteridae

NÖV / SPECIES: Vanbrink bizquyruğu – *Cordulegaster vanbrinkae* Lohmann, 1993

DƏSTƏ / ORDO: Sərtqanadlılar və ya Böcəklər / Coleoptera

FƏSİLƏ / FAMILIA: Maral böcəklər / Lucanidae

NÖV / SPECIES: Maral böcək – *Lucanus cervus* Linnaeus, 1758

FƏSİLƏ / FAMILIA: Yarpaqyeyən böcəklər / Chrysomelidae

NÖV / SPECIES: Falsoeksosoma yarpaqyeyəni – *Falsoexosoma cyanipenne* Reitter, 1902

NÖV / SPECIES: Labidostomis yarpaqyeyən böcəyi – *Labidostomis montana* Medvedev, 1970

DƏSTƏ / ORDO: Pərdəqanadlılar / Hymenoptera

FƏSİLƏ / FAMILIA: Əsl arılar / Apidae

NÖV / SPECIES: Ayıpəncəsi antoforası – *Anthophora personata* Erichson, 1845

FƏSİLƏ / FAMILIA: Andrenidae / Andrenidae

NÖV / SPECIES: Ağnöqtəli andrena – *Andrena albopunctata* Rossi, 1792

DƏSTƏ / ORDO: Pulcuqluqanadlılar, yaxud kəpənəklər / Lepidoptera

FƏSİLƏ / FAMILIA: Haflar / Sphingidae

NÖV / SPECIES: İri tənək half – *Hippotion celerio* Linnaeus, 1758

FƏSİLƏ / FAMILIA: Sovkalar / Noctuidae

NÖV / SPECIES: Torpaq sovkası – *Dichagyris musiva* Hubner, 1803

Pifeiffer sovkası – *Dichagyris pfeifferi* Corti et Draudt, 1933
Yaşıl alp sovkası – *Isochlora viridis* Staudinger, 1882
Qəhvəyi dazı sovkası – *Actinotia polyodon* Clerk, 1859
Xallı dazı sovkası – *Actinotia radiosa* Esper, 1804
Açıq sarı sovkası – *Hadena irregularis* Hufnagel, 1766
Gümüşü başlıqlı sovka – *Cuculia argentea* Hufnagel, 1766
Tünd rəngli sovka – *Mania maura* Linnaeus, 1758
Çəhrayı sovka – *Aedophron rhodites* Eversmann, 1851
Şüalı sovka – *Aedophron phlebophora* Ledere, 1858
Mahmızçiçək sovkası – *Chariclea delfini* Linnaeus, 1758
Danilevski sovkası – *Oxytripia danilevskyi* Miljanovsky, 1973
Dalğaqa nad sovka – *Glaphyra lacernaria* Hubner, 1813
Qırmızıbaftalı söyüd sovkası – *Catocala electa* Vieweg, 1790

FƏSİLƏ / FAMILIA: Ayıcalar / Arctiidae

NÖV / SPECIES: Dördnöqtəli ayıca – *Collimorpha quadripunctaria* Poda, 1761
Kaya ayıcası – *Arctia caja* Linnaeus, 1758
Tarla ayıcası – *Arctia villica* Linnaeus, 1758

ONURĞALILAR

SİNİF / CLASSIS: Quşlar / Aves

DƏSTƏ / ORDO: Leyləkkimilər / Ciconiiformes

FƏSİLƏ / FAMILIA: Vağlar / Ardeidae

NÖV / SPECIES: Kürən vağ – *Ardea purpurea* Linnaeus, 1766

DƏSTƏ / ORDO: Qızılquşkimilər / Falconiformes

FƏSİLƏ / FAMILIA: Qırğılar / Accipitridae

NÖV / SPECIES: Səsyamsılayan qırğı – *Accipiter brevipes* Sev., 1850
Türküstan qırğısı – *Accipiter badius* Gmelin, 1788
Çöl sarı – *Buteo rufinus* Cretz., 1827

FƏSİLƏ / FAMILIA: Qızılquşlar / Falconidae

NÖV / SPECIES: Sərçəçalan qızılquş – *Falco columbarius* Linnaeus, 1758
Çöl muymulu – *Falco naumanni* Fleischer, 1818

DƏSTƏ / ORDO: Durnakimilər / Gruiformes

FƏSİLƏ / FAMILIA: Sığırçılar / Rallidae

NÖV / SPECIES: Adi çivdimdik – *Crex crex* Linnaeus, 1758

DƏSTƏ/ORDO: Toyuqkimilər / Galliformes

FƏSİLƏ/ FAMILIA: Qırqovullar / Phasianidae

NÖV / SPECIES: Qafqaz qırqovulu – *Phasianus colchicus* Linnaeus, 1758

DƏSTƏ / ORDO: Cüllütkimilər / Charadriiformes

FƏSİLƏ / FAMILIA: Bizdimdiklər / Recurvirostridae

NÖV / SPECIES: Adi bizdimdik – *Recurvirostra avosetta* Linnaeus, 1758

DƏSTƏ/ORDO: Sərçəkimilər / Passeriformes

FƏSİLƏ/ FAMILIA: Qaratoyuqlar / Turdidae

NÖV / SPECIES: Qızılquyruq çaxraçıl – *Oenanthe xanthopyrna*, Hemprich & Ehrenberg, 1833
(Sin. Kürənquyruq çaxraçıl – *Oenanthe chrysopygia* de Filippi, 1863)

SİNİF / CLASSIS: Məməlilər / Mammalia

DƏSTƏ / ORDO: Yarasalar / Chiroptera

FƏSİLƏ / FAMILIA: Nalburunlar / Rhinolophidae

NÖV / SPECIES: Böyük nalburun – *Rhinolophus ferrumequinum* Schreber, 1774

FƏSİLƏ / FAMILIA: Adi yarasalar (Hamarburunlar) / Vespertilionidae

NÖV / SPECIES: İtiqlaq gecə şəbpərəsi – *Myotis blythii* Tomes, 1857
Üçrəng gecə şəbpərəsi – *Myotis emarginatus* Geoffroy, 1806

DƏSTƏ / ORDO: Gəmiricilər / Rodentia

FƏSİLƏ / FAMILIA: Tirəndazlar / Hystricidae

NÖV / SPECIES: Hind tirəndazı – *Hystrix indica* Kerr, 1792

DƏSTƏ / ORDO: Yirticilər / Carnivora

FƏSİLƏ / FAMILIA: Ayılar / Ursidae

NÖV / SPECIES: Qonur ayı – *Ursus arctos* Linnaeus, 1758

FƏSİLƏ / FAMILIA: Pişiklər / Felidae

NÖV / SPECIES: Qamışlıq pişiyi – *Felis chaus* Guldenstaedti, 1776

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ

- Azərbaycan faunası: Balıqlar. 1966. VII cild, red. hey. sədri: Y.Ə.Əbdülrəhmanov. Bakı: Elm. 314 s.
- Azərbaycan faunası: Quşlar. 1977. VI cild. Bakı: Elm. 314s.
- Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı Kitab"ı. Nadir və nəslə kəsilməkdə olan fauna növləri. 2013. Redaksiya heyətinin həmsədrələri: H.S.Bağirov və C.Ə.Əliyev. Bakı. 517 s.
- Azərbaycan SSR-in Qırmızı Kitabı. Nadir və nəslə kəsilməkdə olan heyvan və bitki növləri. 1989. Heyvanlar bölməsinin məsul katibi M.Ə.Musayev. Bakı: İşiq. 544 s.
- Azərbaycanın faunası: Məməlilər. 1978. X cild. Baş redaktor: M.Ə.Musayev. Bakı: Elm.193 s.
- Azərbaycanın heyvanlar aləmi. Bırhüceyrəlilər və çoxhüceyrəlilər (buğumayaqlılar və xordalılardan başqa). 2002. I cild. Cildin məsul redaktorları: M.Ə.Musayev və T.K.Mikayılov. Bakı: Elm. 268 s.
- Azərbaycanın heyvanlar aləmi. Onurğalılar. 2004. III cild. Cildin məsul redaktorları: D.V.Hacıyev və İ.K.Rəhmətulina. Bakı: Elm. 620 s.
- Bayramov, A.B. 2006. Araz su anbarında çay xərçənginin (*A.leptodactylus*) bioekoloji xüsusiyyətləri. AMEA Zoologiya İnstitutunun əsərləri. Bakı. s. 144-148.
- Bünyatova, S.N., Cəfərova, S.Q., Soltanova, Z. 2021. Böyük Qafqazın cənub-şərq hissəsində suda- quruda yaşayanların və sürünənlərin yayılmasına və bioekologiyasına dair. "Zoologiyada fundamental və tətbiqi elmi araşdırmalar: Aktual məsələlər, nailiyyətlər və innovasiyalar" mövzusunda elmi-praktik konfrans. Bakı. s. 186-189.
- Cəfərova, S.Q., Əhmədov, S.B., Bünyatova, S.N. və b. 2014. Amfibilərin və sürünənlərin təyinedicisi. Bakı: AzTU-nun mətbəəsi. 148 s.
- Əliyev, X.Ə. 2013. Azərbaycanın arıkimiləri (Hymenoptera, Apoidea). Doktorluq dissertasiyası. 417 s.
- İsmayılov, Q.K., Süleymanov, S.Ş. 2015. Abşeron yarımadası körfəzlərində balıq faunasının biomüxtəlifliyi. Müasir biologiya və kimyanın aktual problemləri, elmi-praktiki konfrans. Gəncə. I hissə: 285-287.
- Kərimov, T.Ə., Məmmədov, A. 2015. Leşyeyən quşların limit faktorları və onların neytrallaşdırılması. AMEA Naxçıvan Bölməsinin Xəbərləri (təbiət və texniki elmlər seriyası). Naxçıvan. 11(2): 222-229.
- Kərimova, İ.Q. 2008. Abşeronda yayılmış uzunbığ böcəklər (Coleoptera, Cerambycidae). Azərbaycan Zooloqlar Cəmiyyətinin əsərləri. Bakı. I hissə: 200-206.
- Kərimova, İ.Q. 2020. Azərbaycanda Sapqanadlılar (Neuroptera: Nempteridae) üzrə taksonomik araşdırmalar. Azərbaycan Pedaqoji Universitetinin Xəbərləri (riyaziyyat və təbiət elmləri seriyası). Bakı. 1(68): 158-161
- Kərimova, İ.Q., Hüseynova, E.A., Məhərrəmov, Ş.M. 2005. Azərbaycanın neftlə çirklənməyə məruz qalmış şimal-şərq meşələrində nadir böcək növləri. AMEA, Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Aqrar Elm Mərkəzi Elmi-Tədqiqat Bitki Mühafizəsi İnstitutu. Görkəmli alim - entomoloq S.R.Məmmədovanın 80-illik yubileyinə həsr olunmuş elmi sessiyanın materialları. Gəncə. s. 103-107.
- Kərimova, İ.Q., Məmmədova, K.G. 2014. Azərbaycanın torqanadlı cücülərinin (Neuroptera) öyrənilməsinə dair. Müasir biologiya və kimyanın aktual problemləri, elmi konfransın materialları. Gəncə. I hissə: 168-172.
- Məhərrəmov, M.M. 2015. Naxçıvan Muxtar Respublikasının arıkimilər (Hymenoptera, Apoidea) faunası (monoqrafiya). Naxçıvan: Əcəmi NPB. 264 s.
- Məhərrəmov, M.M. 2018. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Bombini Latreille, 1802 (Hymenoptera: Apoidea: Apidae) tribasının arıkimiləri. AMEA Naxçıvan Bölməsinin Xəbərləri (təbiət və texniki elmlər seriyası). Naxçıvan. 14(4): 213-221.
- Məmmədov, A.F. 2014. Mühüm Ornitoloji Ərazilər: Naxçıvan. Naxçıvan: Tusi. 199 s.
- Məmmədov, A.F. 2015. Naxçıvan Muxtar Respublikasının herpetofaunası. Naxçıvan: Tusi. 202 s.
- Məmmədov, A.F. 2010. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Arazboyu qurşağının ornitofaunası. AMEA Naxçıvan Bölməsinin Xəbərləri (təbiət və texniki elmlər seriyası). Naxçıvan. 2: 173-179.
- Məmmədov, A.F. 2010b. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Mühüm Ornitoloji ərazilərinin başlıca təhlükələri və onların aradan qaldırılma yolları. Azərbaycan Zooloqlar Cəmiyyətinin Əsərləri. Bakı. 2: 903-910.
- Məmmədov, A.F. 2016. Naxçıvan Muxtar Respublikasının azsaylı quru onurğalılar faunası. AMEA Naxçıvan Bölməsinin Xəbərləri (təbiət və texniki elmlər seriyası). Naxçıvan. 4(12): 225-233.
- Məmmədov, A.F. 2016. Naxçıvan Muxtar Respublikasının məməlilər (Mammalia) faunası. AMEA Naxçıvan Bölməsinin Xəbərləri (təbiət və texniki elmlər seriyası). Naxçıvan. 2(12): 205-217.

- Mustafayev, Q.T., Sadiqova N.A. 2005. Azərbaycan quşları. Bakı: Çapaşoğlu. 419 s.
- Mustafayev, N.C. 2016. Azərbaycanın daxili su hövzələrində dəyirmiağızlıların və balıqların yayılmasının qanunauyğunluqları. Zoologiya İnstitutunun əsərləri. Bakı. 34 (1): 68-87.
- Mustafayev, N.C., İbrahimov, Ş.R., İsmayilov, Q.K. 2021. Qanix çayının Azərbaycan ərazisindəki qollarının ixtiofaunası. "Zoologiyada fundamental və tətbiqi elmi araşdırmalar: Aktual məsələlər, nailiyyətlər və innovasiyalar" elmi-praktik onlayn konfrans. Bakı. 272-277.
- Mustafayev, N.C., İsmayilov, Q.K., Mehdiyeva, E.C. 2019. Müasir şəraitdə Aşağı Kürün ixtiofaunasının növ tərkibi. Azərbaycan Pedaqoji Universitetinin Xəbərləri. Bakı. 67(1): 221-229.
- Nuriyeva, İ.A. 2008. Azərbaycanın bəzi karabid böcəkləri (Coleoptera, Adephaga, Carabidae) haqqında ekoloji-faunistik məlumat. Azərbaycan Zooloqlar Cəmiyyətinin əsərləri. Bakı. I: 347-350.
- Nuriyeva, İ.A. 2008a. Azərbaycanın karabid böcəklər (Coleoptera, Carabidae) faunasına dair. AMEA-nın Xəbərləri (biologiya və tibb elmləri). Bakı. 63(5-6): 81-86.
- Nuriyeva, İ.A. 2011. *Calasoma sycophanta* və *Carabus caucasicus* (Coleoptera, Carabidae) karabid böcəklərinin laboratoriya şəraitində saxlanması təcrübəsinə dair. Zoologiya İnstitutunun əsərləri. Bakı. 29: 250-254.
- Nuriyeva, İ.A. 2013. Karabid böcəklərin (Carabidae) praktiki əhəmiyyəti və Azərbaycanda *Carabus* cinsinin vəziyyəti. AMEA Zoologiya İnstitutunun əsərləri. Bakı. 31(2):116-122.
- Nuriyeva, İ.A. 2021. Şuşada Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabına daxil edilən böcək *Carabus (Procerus) caucasicus ssp. caucasicus* Adams, 1817 - Qafqaz ilbizyeyən fişqırdanı. "Qarabağın biomüxtəlifliyi, torpaq və su ehtiyatları: keçmişi, bu günü və gələcəyi" onlayn konfrans. Bakı. s. 81.
- Palatnikov, Q.M., Qasimov, R.Y. 2010. Nərəkimilər – dinozavrların həmərləri. Bakı: Nurlan. 167 s.
- Qasimov, Ə.H. 1976. Azərbaycan Faunası. Xərçənglər (Crustacea). IV cild. Bakı: Elm. 249 s.
- Qasimov, Ə.H. 2004. Buğumayaqlılar tipi. Xərçəngkimilər sinfi. Onayaqlı xərçənglər dəstəsi (Decapoda). Azərbaycanın heyvanlar aləmi kitabında, II cild. Buğumayaqlılar. 384 s.
- Qasimova, G.H. 2010. Talış quru qurbağasının – *Bufo eichwaldi* (Amphibia, Anura, Bufonidae) Lənkəran təbii vilayətində yayılması və bəzi ekoloji xüsusiyyətləri. Azərbaycan Zooloqlar Cəmiyyətinin əsərləri. Bakı. 2: 838 - 841.
- Qasimova, G.H. 2013. Azərbaycanda yayılan *Bufo verrucosissimus* və *Bufo eichwaldi* növlərinin morfoloji əlamətlərinin müqayisəli xarakteristikası. Gənc alimlərin əsərləri. Bakı. 7:180-184.
- Qasimova, G.H. 2015. Azərbaycanda *Bufo verrucosissimus* Pallas, 1814 növünün reproduktivliyinə dair. Beynəlxalq multidissiplinar forum. Bakı. s. 379-380.
- Quliyev, S.M. 2008. Azərbaycanın cütdırnaqlılar faunası. Bakı: Elm və Təhsil. 224 s.
- Quliyev, Z.M., Əliyev, A.R., Seyid-Rzayev, M.M. 2011. Azərbaycanın daxili su hövzələrinin bioloji ehtiyatları, onların artırılması və səmərəli istifadə olunması yollarına dair bioloji tövsiyələr. Bakı: Elm. 107 s.
- Quliyev, S.M. 2014. Azərbaycanda vəhşi cütdırnaqlı heyvanların ekologiyası, təbii ehtiyatı, qorunması və səmərəli istifadəsi. Zoologiya İnstitutunun Əsərləri. Bakı. 32(2): 42-69.
- Raxmatulina, İ.K., Həsənov, N.Ə. 2004. Abşeron-Qobustanın teriofaunasına dair. AMEA-nın Xəbərləri (biologiya elmləri seriyası). Bakı. 1-2: 95-107.
- Şahverdiyeva, Z.B. 2015. Azərbaycanda Fərat çapağanının (*Megacephala euphratica* Dejean İn Latreille & Dejean182) bioekologiyasına dair. Akademik Elm Həftəliyi - 2015. Beynəlxalq Multidissiplinar Forum. Bakı. s. 409-410.
- Şahverdiyeva, Z.B. 2016. Fərat çapağanı (*Megacephala euphratica* Dejean İn Latreille & Dejean1822) haqqında. Azərbaycan Zooloqlar Cəmiyyətinin Əsərləri. Bakı. 8(2): 82-85.
- Süleymanov, S.Ş. 2013. Kür siyənəyinin (*Alosa curensis* (Suworow, 1970)) morfometrik xüsusiyyətləri. AMEA Zoologiya İnstitutunun əsərləri. Bakı. XXXI (2): 153-159.
- Sultanov, E.H., Saruxanova, S.A., Kərimov, T.Ə. və b. 2010. Azərbaycanın Mühüm Ornitoloji Əraziləri. I cild: Abşeron-Qobustan, Kür-Araz ovalığı, Naxçıvan. Bakı: Azərbaycan Ornitoloji Cəmiyyəti. 138 s.
- Sultanov, E.H., Saruxanova, S.A., Kərimov, T.Ə. və b. 2011. Azərbaycanın Mühüm Ornitoloji Əraziləri: Böyük Qafqaz, Kiçik Qafqaz, Cənub bölgəsi (Lənkəran). 2 c. Bakı: Azərbaycan Ornitoloji Cəmiyyəti. 144 s.
- Sultanov, E.H., Kərimov, T.Ə. 2007. Azərbaycan ornitofaunasında beynəlxalq saziş və konvensiyalara daxil edilmiş quş növləri. Bakı: Victory. 107 s.
- Sultanov, E.H., Kərimov, T.Ə., Əliyev, S. və b. 2000. Azərbaycanın Potensial Ramsar (beynəlxalq əhəmiyyətli su-bataqlıq) sahələri. Bakı: Wetlands International - AEME nəşri. 152 s.
- Sultanov, E.H., Kərimov, T.Ə., Məmmədov, A.F. və b. 2011. İmperator qartal, leşyeyən və çöl muymulu Azərbaycanda. Naxçıvan: Tusi. 74 s.
- Sultanov, T.H., Kərimov, T.Ə., Mirzəyev, S.N. 2011. Azərbaycanın böhran vəziyyətində olan quşları: ağ durna, çıxırqan cüllüt və kiçik kronşnep. Naxçıvan: Tusi. 38 s.

Talıbov, H., Veynberg, P.İ., Məmmədov, İ.B. və b. 2007. Azərbaycanca Asiya muflonu və bezoar keçisinin qorunma strategiyası (Стратегия сохранения Азиатского муфлона и безоарового козла в Азербайджане). Naxçıvan: Əsəmi, 72 s.

Talıbov, T.H. 2006. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Qırmızı Kitabı. (Onurğalı heyvanlar üzrə). I cild. Naxçıvan: Əsəmi. 211 s.

Tuayev, D.Q. 2000. Azərbaycan quşlarının kataloqu (monoqrafiya). Bakı: Elm. 240 s.

RUS DİLİNDƏ

Абдурахманов, Ю. А. 1962. Рыбы пресных вод Азербайджана (монография). Баку: Элм. 404 с.

Абдурахманов, Ю.А. 1950. Новый вид плотвы (*Rutilus sojuchbulagi* sp.nov.). Доклады Академии Наук АзССР. Баку. 6 (3): 112-116.

Агаева, К.Т., Белоусова, А.В., Перковский, М.Н., и р. 2020. Учёт зимующих водоплавающих птиц в равнинном Азербайджане в январе 2020 г. В кн.: Орнитологические исследования в странах Северной Евразии. Тезисы XV Международной орнитологической конференции Северной Евразии, посвящённой памяти акад. М.А.Мензбира (165-летию со дня рождения и 85-летию со дня смерти) Минск, Белорусская наука: 34-35 с.

Агаева, Ч.А. 1972. Краткие сообщения о некоторых птицах в горах Талыша. "Уч. Зап." АГУ, сер. б. н. 2: 54-57 с.

Алекперов, А.М. 1978. Земноводные и пресмыкающиеся Азербайджана (монография). Баку: Элм. 264 с.

Алекперов, Х.М. 1966. Млекопитающие юго-западного Азербайджана. Баку: Изд-во АН Аз ССР. 144 с.

Алекперов, А.М. 1964. О хвостатых земноводных (Caudata) в Азербайджане. Уч. Зап. АГУ.им. С.М.Кирова, серия биол. Баку. 2: 21-24.

Алиев, С.В. 1984. Совки (Lepidoptera, Noctuidae) Азербайджана (монография). Баку: Элм. 209 с.

Алиев, С.В. 2016. Фауна, распространение и биоэкологические особенности совков Азербайджана (Lepidoptera, Noctuidae) (монография). Баку: Элм. 412 с.

Алиев, А.Д. 1961. Пресноводные моллюски правобережных водоемов Куринской низменности. Изд. АН Азерб. ССР (серия биол. и мед. наук). Баку. 38-39.

Алиев, Т.Р. 1972. К распространению и экологии Кавказского щитомордника (*Agkistrodon halys saucasicus* Nikolsky, 1916) в Азербайджане. Известия АН Азербайджанской ССР (Серия биол. Наук). 3: 72-74.

Алиев, Т.Р., Ганиев, Ф.Р. 1985. Распространение и эколого-морфологические особенности степной гадюки *Vipera ursinii* (Bonaparte, 1835) в Азербайджане. Известия АН Азерб., серия биол. наук. 1: 44-50.

Алиев, Х.А. 1984. К фауне и зоогеографии шмелей (Hymenoptera, Apoidea, Bombus) Малого Кавказа на территории Азербайджана. Бюлл. Моск. О-ва испытателей природы. Москва. 89(6): 36.

Артаев, О.Н., Лёвин, Б.А., Мустафаев, Н.Дж. и др. 2018. Ширванская плотва – Закавказский реликт? Природа. Москва. 5: 57-61.

Ахмедов, М.И. 1976. Нахождение Азиатского гологлаза (*Ablepharus pannonicus* Fitzinger) на острове Обливной в Каспийском море. Известия АН Азерб., сер. биол. наук. 2: 56.

Ахмедов, С.Б. 2006. К распространению и некоторым экологическим особенностям Закавказского полоза (*Elaphe hohensackeri* Str., 1873) в Азербайджане. Zoologiya İnstitutunun əsərləri. Bakı. XXVIII: 116-122.

Ахмедов, С.Б., Щербак, Н.Н. 1987. Географическая изменчивость и внутривидовая систематика золотистой мабуи (Sauria, Scincidae). Вестник зоологии. 5: 20-24.

Ахмедов, С.Б. 1981. Распространение и экология золотой мабуи (*Mabuya aurata* L. 1758, Reptilia, Sauria, Scincidae) в Закавказья. Изв. АН Азерб. ССР. сер. биол. наук. 5: 78-81.

Ахмедов, С.Б. 2008. К распространению и биоэкологическим особенностям полосотого гологлаза (*Ablepharus bivittatus* Men., 1832) в Закавказье. Azərbaycan Zooloqlar Cəmiyyətinin əsərləri. Bakı. I: 586-596.

Ахмедов, С.Б. 2010. Географическая изменчивость и внутривидовая систематика Азиатского гологлаза (*Ablepharus pannonicus* Licht 1823. Sauria, Scincidae). Azərbaycan Zooloqlar Cəmiyyətinin əsərləri. Bakı. II: 800-809.

Ахмедов, С.Б., Сафиева, Н.Б. 1989. К распространению и численности руинной агамы и такырной кругоголовки в Азербайджане. Всесоюзное совещание по проблеме кадастра и учета животного мира. Уфа. III: 258 – 259.

Банников, А.Г., Даревский, И.С., Ищенко, В.Г. и др. 1977. Определитель земноводных и пресмыкающихся фауны СССР. М.: Просвещение. 414 с.

Батишвили, И.Д., Грамма, В.Н. и др. 1982. Редкие насекомые (монография). Москва: Лесн. Промышленность. 165 с.

- Бирштейн, Я.А. 1940. Высшие раки (Malacostraca). В кн.: Жизнь пресных вод СССР (Под ред. В.Жакина), М.-Л.: Изд-во Академии наук СССР. 460 с.
- Богачев, А.В. 1951. Животный мир Азербайджана. Баку: Академия Наук Азербайджанской ССР. 321 с.
- Богущая, Н.Г., Кияшко, П.В., Насека, А.М. и др. 2013. Определитель рыб и беспозвоночных Каспийского моря. Том I. Рыбы и моллюски. Санкт-Петербург – Москва: Товарищество научных изданий КМК. 543 с.
- Бунятова, С.Н. 2011. Экология и морфометрические особенности некоторых видов полозов (Serpentes, Colubridae) на юго-восточной части Азербайджана. Вестник Инновационного Евразийского университета. Павлодар. 188-193.
- Бунятова, С.Н., Ахмедов, С.Б., Джафаров, А.Р. 2012. Экологический анализ герпетофауны (Sauria, Serpentes) Талыша. Известия Самарского научного центра Российской академии наук. 14(1): 144-149.
- Бунятова, С.Н., Джафарова, С.К. 2019. К изучению распространения и численности ящериц *Darevskia Arribas, 1997* (Reptilia, Sauria, Lacertidae) в Азербайджане. Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. 1(25): 12-19.
- Бурчак-Абрамович, Н.И. 1962. К гнездованию средиземноморского сокола в Азербайджане. Ученые Записки Азербайджанского Государственного Университета, Сер. биол. наук. 4: 59-65 с.
- Велиева, З.Д. 1974. Экология хвостатых земноводных (Amphibia) юго-востока Азербайджана. Уч. Зап. АГУ им. С.М.Кирова, сер. биол. наук. Баку. 2: 67-68.
- Велиева, З.Д. 1981. О новых находках и экологии серой жабы в Азербайджане. Вопросы герпетологии: Мат. V Всесоюз. герпетолог. конф. Ашхабад. Ленинград: 30-31.
- Верещагин, Н.К. 1942. Каталог зверей Азербайджана. Баку: АН Азерб. ССР. 95 с.
- Верещагин, Н.К. 1959. Млекопитающие Кавказа. М.-Л. 704 с.
- Гаджиев, Д.В., Эйбатов, Т.М. 1995. Морфология зубного аппарата ластоногих. Баку: Эльм. 173 с.
- Гаджиева, С.А., Гусензаде, Г.А. 2021. Бабочки медведицы (Erebidae: Arctiinae) Азербайджана. Moldova: Lampert Academic Publishing. 96 с.
- Гамбаров, К.М. 1954. Материалы по орнитофауне восточной части южного склона Главного Кавказского хребта и прилегающей низменности. Тр. Института Зоол. Азерб. ССР. Баку. XVII: 69 с.
- Ганиев, Ф.Р., Гасымова, Г.Х. 2012. Некоторые данные о кавказской крестовке *Pelodytes caucasicus Boulenger, 1896* (Amphibia, Anura, Pelodytidae) в пределах Азербайджана. АМЕА Zoologiya İnstitutunun əsərləri. Bakı. 30(2): 122-125.
- Гасымова, Г.Х., Ганиев, Ф.Р. 2014. Сведения по сирийской чесночнице (*Pelobates syriacus*) в Азербайджане. АМЕА Gəncə bölməsinin Xəbərlər Məcmuəsi (təbabət və biologiya). Gəncə. 57: 24-28.
- Гусейнзаде, Г.А. 2000. Пчелиные семейства Halictidae Азербайджана. Автореферат кандидатской диссертации, 28 с.
- Гусейнова, Э.А., Керимова, И.Г., Магеррамова, Ш.М. и др. 2002. Некоторые краснокнижные виды жуков Северо-Восточного Азербайджана сегодня. Конференция посвященной году гор. Грузия, 80-81.
- Данилевский, М.Л., Мирошников, А.И. 1985. Жуки-дровосеки Кавказа (Coleoptera, Cerambycidae) (определитель). Краснодар. 212 с.
- Даревский, И.С. 1957. Скальные ящерицы Кавказа (монография). Ленинград: Наука. 214 с.
- Даревский, И.С. 1959. Стрела-змея на Кавказе. Природа. (3): 119.
- Державин, А.Н. 1941. Воспроизводство запасов Каспийского лосося (монография). Баку: ФАН Аз.ССР. 74 с.
- Державин, А.Н. 1949. Каталог пресноводных рыб Азербайджана (монография). Баку: АН АзССР. 45 с.
- Державин, А.Н. 1929. Куриновое рыбное хозяйство и мелиорация Мугани. Изв. Бак. Ихти. Лаборатории. 3(2): 5-68.
- Державин, А.Н. 1937. Новый вид плотвы *Rutilus (Orthroleucos) atropatenus* sp. nova из Азербайджана. Труды АзФАН СССР. Баку. 20: 21-79.
- Джафарова, С.К. 1979а. Узкоареальные и малочисленные виды пресмыкающихся Азербайджана, состояние и перспективы их охраны. Уч. зап. АГУ. сер. биол. наук. 3: 27-30
- Жадин, В.И. 1938. Фауна СССР. Моллюски (сем. Unionidae). Т. IV, вып. 1. М.-Л.: Изд. АН СССР. 188 с.
- Жадин, В.И. 1952. Моллюски пресных вод СССР. Семейства Unionida. М.-Л.: Изд-во акад. наук СССР. 376 с.
- Животный мир Азербайджана. Членистоногие. 1996. Том 2. Ответ. редакторы тома: С.В.Алиев и А.Г.Касымов. Баку: Элм. 412 с.

- Золотаренко, Г.С. 1970. Подгрызающие совки Западной Сибири (Lepidoptera, Agrotinae) (монография). Новосибирск: Наука. 436 с.
- Искендеров, Т.М. 2003. Современное состояние пресмыкающихся животных в аридных и семиаридных экосистемах северо-запада Азербайджана. Консервация аридных и семиаридных экосистем в Закавказье. Сборник научных трудов, NACRES. Тбилиси: 31-34.
- Искендеров, Т.М., Наджафов, Дж.А. 2021. Видовое разнообразие и современное распространение степных гадюк (Serpentes: Viperidae: *Vipera*) в Азербайджане. Материалы научно-практической конференции «Фундаментальные и прикладные исследования в Зоологии: актуальные вопросы, успехи и инновация», Институт Зоологии НАНА, Баку: 291-293.
- Искендеров, Т.М., Наджафов, Дж.А. 2022. Современное распространение и численность восточной степной гадюки (*Vipera renardi* (Christoph, 1861), Squamata, Viperidae) в Азербайджане. Зоологический Журнал, РАН. Москва. 101(10): 1155-1161.
- Казанчев, Е.Н. 1981. Рыбы Каспийского моря (монография). Москва: Легкая и пищевая промышленность. 168 с.
- Касумова, Н.И., Айдынов, Т.Г., Мамедрзаева, Э.Т. и др. 2007. Современное состояние кавказской речной выдры (*Lutra lutra* L.) в Азербайджане. Млекопитающие горных территорий. Матер. междунар. конфер., Нальчик: 142 – 147 с.
- Касымов, А.Г. 1972. Пресноводная фауна Кавказа (монография). Баку: Элм. 286 с.
- Керимова, И.Г. 2010. Материалы к фауне жуков - усачей (Cerambycidae) Азербайджана. I Международная научно-практическая конференция Беккеровских чтений, "ТриАС". 401-404.
- Керимова, И.Г. 2019. Сетчатокрылые (Neuroptera) Большого Кавказа Азербайджана. VII Всероссийской конференции с международным участием «Горные экосистемы и их компоненты», на базе Института экологии горных территорий им. А.К.Темботова РАН и Кабардино-Балкарского государственного университета им. Х.М.Бербекова, Нальчик. с. 127-128.
- Керимова, И.Г., Кривохатский, В.А. 2018. Современный состав фауны муравьиных львов (Neuroptera: Myrmeleontidae) Азербайджана. Кавказский энтомологический бюллетень, Ростов-на-Дону. 14(1): 55–66.
- Кидов, А.А., Бунятова, С.Н., Искендеров, Т.М. 2020. Распространение и охрана щитомордника Никольского, *Gloydus caucasicus* (Reptilia, Viperidae) в Азербайджане. Современная герпетология. 20: 107–115.
- Ключко, З.Ф., Плющ, И.Г., Шешурак, П.Н. 2001. Аннотированный каталог совков (Lepidoptera, Noctuidae) фауны Украины. Киев: Институт Зоологии им. И.И. Шмальгаузена. 884 с.
- Кожанчиков, И.В. 1937. Фауна СССР. Насекомые - чешуекрылые. Совки (подсем. Agrotinae). Т. XIII, вып. 3. Москва-Ленинград: Академия Наук СССР. 289 с.
- Красная книга Азербайджанской ССР. 1989. Баку: Ишыг. 19-174.
- Красная Книга СССР: Редкие и находящиеся под угрозой исчезновения виды животных и растений. 1984. Т.1. Главная ред. коллегия: Бородин А.М., Банников А.Г., Соколов В.Е. и др. Москва: Лесная промышленность. 392 с.
- Кривохатский, В.А. 2011. Муравьиные львы (Neuroptera: Myrmeleontidae) России (монография). СПб.-М.: Товарищество научных изданий КМК. 334 с.
- Крыжановский, О.Л. и др. 1958. Жесткокрылые Кавказа. Животный мир СССР, т. V. М.-Л.: Издво АН СССР. 394 с.
- Кулиев, З.М. 2002. Карповые и окуневые рыбы Южного и Среднего Каспия (монография). Баку: Араз. 254 с.
- Кулиев, З.М. 2005. Форели Азербайджана (монография). Баку: Гюнеш. 112 с.
- Кулиев, З.М. 1981. Морфобиологические особенности морского судака Каспийского моря. Вопросы ихтиологии. Москва. 21: 816-822.
- Мамедов, А.Ф., Байрамов, А.Б. 2019. Особенности структуры популяции безоарового козла *Capra aegagrus* Erxleben, 1777 в пределах Нахчыванской Автономной Республики Азербайджана. Acta Biologica Sibirica. Россия Барнаул. 5(4): 175-179.
- Матушкина, К.А., Янчуревич, О.В., Кидов, А.А. 2015. Возраст и рост талышской жабы (Litvinchuk, Borkin, Skorinov et Rosanov, 2008) в Ленкоранской низменности (юго-восточный Азербайджан) *Bufo eichwaldi*. Современная герпетология. Саратов. 15(34): 114-119.
- Мустафаев, Г.Т. 2012. Взаимосвязи позвоночных животных и людей (монография). Баку: Элм. 268 с.
- Наджафов, Дж.А., Агвердиева, Р.Р. 2015. Экологические особенности размещения и тенденции изменения численности средиземноморской черепахи (*Testudo graeca* L. 2758) на Апшеронском полуострове Азербайджана. Проблемы Региональной Экологии. М. 3: 40-44.

- Некрутенко, Ю.П. 1990. Дневные бабочки Кавказа (монография). Киев: Наукова Думка. 216 с.
- Некрутенко, Ю.П. 1989. Новые таксоны сатирид (Lepidoptera, Satyridae) из Зангезурского хребта. Вестник зоологии. Киев. 1:14-18.
- Некрутенко, Ю.П., Эффенди, Р.Э. 1983. Обзор голубянок группы *Lycaena phoenicurus* group (Lepidoptera, Lycaenidae) с описанием нового вида из Азербайджана. Вестник зоологии. Киев. 4: 8–16.
- Новрузов, Н.Э. 2015. Современное состояние популяций средиземноморской черепахи (Reptilia, Testudines) в аридной части восточного Азербайджана. Вестник современной науки. Волгоград. 36-42.
- Нуриева, И.А. 2010. Данные о жукелицах различных районов Азербайджана. I Международная научно-практическая конференция Беккеровских чтений, "ТриАС", Волгоград: 473-476.
- Нуриева, И.А. 2014. Сравнительный анализ биоценологических комплексов жукелиц (Coleoptera, Carabidae) ландшафтов Большого Кавказа Азербайджана. Материалы Всероссийской конференции с международным участием «Горные экосистемы и их компоненты», Нальчик: 117-118.
- Онишко, В.В., Костерин, О.Э. 2021. Стрекозы России. Атлас-определитель. Москва: Фитон XXI. 480 с.
- Перель, Т.С., Квавадзе, Э.Ш. 1979. Реликтовые виды рода *Eisenia* (Lumbricidae, Oligochaeta) в фауне Кавказа. Доклады АН СССР. М. 248(2): 503-505.
- Плавильщиков, Н.Н. 1936. Жуки-дровосеки. Фауна СССР. Насекомые-жесткокрылые, Т. XXI. вып.1. М.-Л.: Изд-во АН СССР. 611 с.
- Плавильщиков, Н.Н. 1958. Жуки-дровосеки. Фауна СССР. Насекомые – жесткокрылые, Т. XXI, вып. 3. М.-Л.: Изд. АН СССР. 591 с.
- Плавильщиков, Н.Н. 1940. Жуки-дровосеки. Фауна СССР. Насекомые – жесткокрылые, т. XXI, вып: 2. М.-Л.: Изд-во АН СССР. 781 с.
- Полтавский, А.Н. 2004. Бражники (Lepidoptera, Sphingidae) Ростовской области и юга России (Методическое пособие по энтомологии). Москва. 56 с.
- Рахматулина, И.К. 2005. Рукокрылые Азербайджана (Фауна, Экология, Зоогеография) (монография). Баку: CBS. 480 с.
- Рихтер, А.А. 1952. Златки (Vuprestidae). Фауна СССР. Насекомые – жесткокрылые, Т. XIII, вып.4. М.-Л.: АН СССР. 234 с.
- Самедов, Н.Г. 1976. Об охране некоторых групп и видов жесткокрылых Ленкоранской зоны Азербайджана. Об охране насекомых. Ереван. 103-107.
- Скориков, А.С. 2011. Новый вид речного рака с Кавказа (*Pontamobius pylzowi* n. sp.). Изд. Кавказского музея. 5: 1-23.
- Смирнов, А.Н. 1943. К вопросу о биологии чехони бассейна р. Куры. Изв. АЗФАН СССР. Баку. 9(5): 82-91.
- Соколов, В.Е., Полянский, Ю.И., Пастернак, Р.К. 1988. Жизнь животных. Моллюски. Иглокожие. Погонофоры. Щетинкочелюстные. Полухордовые. Хордовые. Членистоногие. Ракообразные. Том 2. Москва: Просвещение. 447 с.
- Султанов, Э.Г., Керимов, Т.А. 2008. О миграции журавлей в Азербайджане. Журавли Евразии (биология, распространение, миграции). Москва. 3: 394-399.
- Султанов, Э.Г., Керимов, Т.А., Мамедов, А.Ф. 2011. Результаты исследований журавлей в Азербайджане в начале XXI века. Журавли Евразии (биология, распространение, миграции, управление). Сборник трудов международной конф. «Журавли Палеарктики: биология, охрана, управление» (Памяти академика П.С. Палласа). вып. 4. Волгоград: 312-315 с.
- Тихонов, В.В., Тихонова, И.Н. 2014. К познанию биологии *Athamanthia japhetica* (Nekrutenko et Effendi, 1983) (Lepidoptera: Lycaenidae) на территории Азербайджана. Кавказский энтомолог. Бюллетень. Ростов-на-Дону. 10(1): 129–130.
- Туманов, И., Смелов, В. 2010. Встречается ли горностай в Закавказье? Журн. Охота и охотничье хозяйство. Москва. 11: 20-22.
- Фортунатова, К.Р. 1929. Фарели озера Гейгель. Тр. Севанской гидроб. станции. 2(2): 68.
- Черепанов, А.И. 1979. Усачи Северной Азии (Prioninae, Disteniinae, Lepturinae, Aseminae) (монография). Новосибирск: Наука, Сибирское отделение. 215 с.
- Чугунова, Н.И., Егерман, Ф.Ф. 1932. Морской судак. Бюлл. Всекасп. науч. рыбохоз. экспедиции. 5-6: 90-93.
- Эйбатов, Т.М. 2018. Современное состояние популяции каспийского тюленя (*Pusa caspica* Gmel.) и перспективы его сохранения в Азербайджанской акватории Каспия. *Azərbaycan Zooloqlar Səmiyyətinin Əsərləri*. Bakı. 10(1):152-159.
- Эйбатов, Т.М. 2010. Каспийский тюлень (*Pusa caspica* Gmel.) эндемик Каспия. *AMEA-nın xəbərləri (yer elmləri seriyası)*. Bakı. 4: 151-169.

Эффенди, Р.М. 1971. Высшие чешуекрылые Азербайджана. Автореферат диссертации на соискание уч.степени кандидата наук, Баку. 25 с.

İNGİLİS DİLİNDƏ

- Aghili, A., Masoud, R., Murdoch, J. et al. 2008. First record of Pallas's cat in northwest Iran. *Cat News*. 49: 8–9.
- Aliyev, A.R., Bayramov, A.B., Seidgar, M.S. 2014. Population on dynamics freshwater crayfish (*A. leptodactylus*) in Arasi reservoir of Irani sector. *Azərbaycan Zooloqlar Cəmiyyətinin əsərləri*. Bakı. 151-160.
- Aliyev, Kh.A., Huseynzade, G.A. 2019. Bumblebees (Insecta, Hymenoptera, Apidae, Bombus) of the forest belt of Azerbaijan. *Polish Journal of Science. Poland*. 12(1): 3-7.
- Allavena, S., Andreotti, A., Corsetti, L. et al. 2015. Il Lanario in Italia: problemi e prospettive. *Atti del convegno, Marsico Nuovo, Special issue of Edizioni Belvedere, Latina, Le Scienze*, 72 pp.
- Allchin, C.R., Barrett, T., Duck, C.D. et al. 1997. Surveys of Caspian seals in the Apsheron peninsula region and residue and pathology analyses of dead seal tissues, Caspian environment program. *Proceedings from the first boi-network workshop. Boreaux*. 101-118 p.
- Askerov, E., Talibov, T., Zazanashvili, N. et al. 2018. Leopard (*Panthera pardus*) reoccupying its historic range in the South Caucasus: a first evidence (Mammalia: Felidae). *Zoology in the Middle East*. 65(1): 88-90
- Aspöc, H., Aspöc, U., Hölzel, H. 1980. Die Neuropteren Europas. Eine zusammenfassende Darstellung der Systematik, Ökologie und Chorologie der Neuropteroidea (Megaloptera, Raphidioptera, Planipennia) Europas. *Goecke & Evers. Krefeld*, 1-501.
- Astafurova, Y.V., Proshchalykin, M.Y. 2020. The type specimens of bees (Hymenoptera, Apoidea) deposited in the Zoological Institute of the Russian Academy of Sciences, St. Petersburg. *Contribution III. Family Halictidae, genera Halictus Latreille, 1804, and Sphecodes Latreille, 1804. Zootaxa*. 4790 (3): 401-446.
- Bunyatova, S.N., Jafarova, S.G. 2021. Species diversity of reptiles in the landscapes of the Lesser Caucasus within Azerbaijan. *Journal of life sciences and biomedicine*. 76 (2): 101-106.
- Corso, A. 2018. Updated status of European Lanner Falcon, *Falco biarmicus feldeggii* (Schlegel, 1843) (Aves: Falconiformes): a taxon on the verge of extinction, with brief comments on the North African Lanner, *F. biarmicus erlangeri* (Kleinschmidt, 1901). *Biodiversity Journal*, 9 (1): 35–44.
- Danilevsky, M.L. 1990. New taxa of the genus Mallosia (Coleoptera, Cerambycidae) from Transcaucasia. *Acta Entomol. Bohemoslov. Praha*. 87: 363-367.
- Dietz, C., Dietz, I., Siemers, B. 2006. Wing Measurement variations in the five European horseshoe bat species (Chiroptera: Rhinolophidae). *Journal of Mammology*. 87(6): 1241-1251.
- Dubatolov, V.V. 1989. Revision of the genus Axiopoenia (Lepidoptera, Arctiidae). *Vestnik zoologii. Kyiv*. 1: 8-13.
- Dubatolov, V.V., Zahiri, R. 2005. Tiger-moths of Iran (Lepidoptera, Arctiidae: Arctiinae). *Atalanta*. 36(3/4): 481-525.
- Dumont, H.J. 2004. Dragonflies from Azerbaijan. *Zoology in the Middle East*. 31: 87–92.
- European Birds of Conservation Concern: populations, trends and national responsibilities. Compiled by Anna Staneva and Ian Burfield. 2017. Publisher: BirdLife International. 172 p. (BirdLife International, 2017).
- Fateryga, A.V., Proshchalykin, M.Yu., Maharramov, M.M. 2020. Bees of the tribe Anthidiini (Hymenoptera, Megachilidae) of Nakhchivan Autonomous Republic of Azerbaijan. *Entomological Review*. 100(3): 323-336.
- Freyhof, J., Pipoyan, S., Mustafayev, N. et al. 2020. Freshwater fish and lampreys of the Caucasus. *Ecoregional conservation plan for the Caucasus 2020 edition, Supplementary reports. Tbilisi*. 95-103.
- Gasimova, G.H. 2013a. Amphibians of Zagatala State Nature Reserve. *Abstracts collection on new challenges in the European area: International Baku forum of young scientists dedicated to the 90-th anniversary of national leader Heydar Aliyev, Baku*: 227-228.
- Gasimova, G.H. 2013b. Caucasian endemic species of amphibians distributed in Azerbaijan. *International Caucasian Forestry Symposium, Turkey, Artvin*: 75-81.
- Gasimova, G.H. 2021. Diversity and distribution of amphibians in the Greater Caucasus Natural Area (Azerbaijan). *Biharean Biologist*. 15(2): 112-116.
- Heiss, M., Gauger, K., Himmel, C. et al. 2020. The development of the Besh Barmag Bird Migration Count in Azerbaijan and its importance for the monitoring of Eurasian migrant birds. *Sandgrouse*. 42(1): 29-45.
- Hofmann, A., Naderi, A. 2014. Contribution to the knowledge of the genus Zygaena Fabricius, 1775, in Iran (Lepidoptera, Zygaenidae). Part X: On two newly discovered Mesembrynus taxa from the western Alborz. *Nota Lepidopterologica*. 37(2): 167-181.
- Iskenderov, T.M. 2009. Current status of the Caucasus toad (*Bufo verrucosissimus* Pall., 1814) and Caucasus parsley frog (*Pelodytes caucasicus* Boul., 1896) in Azerbaijan. *Status and protection of globally threatened species in the Caucasus. CEPF, WWF. Contour LTD. Tbilisi*. p. 151-157.

- Jablonski, D., Kukushkin, O., Avci A., et al. 2019. The biogeography of *Elaphe sauromates* (Pallas, 1814), with a description of a new rat snake species. Peer J. 7: 1-44.
- Jandausch, K., Pohl, H., Aspöck, U. et al. 2018. Morphology of the primary larva of *Mantispa aphavexelte* Aspöck & Aspöck, 1994 (Neuroptera: Mantispidae) and phylogenetic implications to the order of Neuroptera. Arthropod Systematic and Phylogeny. 76: 529-560.
- Karimov, T.A., Mammadov, A.F. 2019. The status of vultures *Neophron percnopterus*, *Gypaetus barbatus*, *Gyps fulvus*, *Aegypius monachus* (Accipitriformes) in Azerbaijan. Ukrainian Journal of Ecology. 9 (4): 565-570.
- Keller, V., Herrando, S., Vorisek, P., et al. 2020. European Breeding Birds Atlas 2: Distribution, Abundance and change. Barcelona: European Bird Census Council - Lynx Edicions. 967 p.
- Kerimova, I.G., Krivokhatsky, V.A. 2018. About Fauna and Distribution of Owlflies (Neuroptera, Ascalaphidae) in Azerbaijan. International Artvin Symposium. Artvin: 33.
- Khabiev, G.N., Krivokhatsky, V.A. 2014. Antlions new for Caucasian and Middle Asian countries. Zoosystematica Rossica. 23(1): 122-126.
- Kidov, A.A., Matushkina, K.A., Litvinchuk, S.N. 2020. Distribution and Conservation Status of the Eichwald's toad, *Bufo eichwaldi* in Azerbaijan. Russ. J. Herpetol. 27: 11-18.
- Kontor, Y.I., Vinarski M.V. 2010. Catalogue of the Continental of the Continental Molluscs of Russia and adjacent territories. 330 pp.
- Krivokhatsky, V., Hajiesmailian, A., Mirmoayedi, A. et al. 2017. *Palpares turcicus* Koçak, 1976 - new name for Iranian fauna and its place in the *Plibelluloidea* species group (Neuroptera: Myrmeleontidae). Proceedings of the Zoological Institute of the Russian Academy of Sciences. 321(4): 377-402.
- Krivokhatsky, V.A. 1996. Antlions of the subgenus *Ganussa* (genus *Neuroleon*) from Middle Asia (Neuroptera: Myrmeleontidae). Zoosystematica Rossica. St.Petersburg. 4: 301-306.
- Kuban, V., Jendek, E., Kalashian, M.Yu. et al. 2016. Superfamily Buprestoidea Leach, 1815. Catalogue of Palaearctic Coleoptera (Revised and Updated Edition). Volume 3. Scarabaeoidea, Scirtoidea, Dascilloidea, Buprestoidea and Byrrhoidea. BRILL. Leiden Boston. 983 pp.
- Lay, D.M. 1967. A study of Mammals of Iran from Street Expedition of 1962-63. Fieldiana Zool. 54: 219-220
- Lukarevski, V.S., Akkiyev, M., Askerov, E. et al. 2007. Status of the leopard in the Caucasus. Cat News Special. 2: 15-21.
- Mammadov, A.F. 2014a. Ornithofauna of Nakhchivan Autonomous Republic and ecology of some characteristic scanty species. Indian Streams Research Journal. 4(3): 1-19.
- Mammadov, A.F. 2016b. Ornithofauna of Nakhchivan Autonomous Republic of Azerbaijan and the its less numbered species. Journal of Entomology and Zoology Studies. India. 4(6): 859-863.
- Melnikov, D., Melnikova, E., Nazarov, R. et al. 2013. Taxonomic revision of *Phrynocephalus persicus* De Filippi, 1863 complex with description of a new species from Zagros, Southern Iran. Современная герпетология. 13(1/2): 34-46.
- Morgun, D.V., Shilnikov, D.S. 2016. New data on the little known and rare Satyr species *Satyrus effendi* Nekrutenko, 1989 (Lepidoptera: Satyridae) from the Zangezur Ridge and its conservation measures. Кавказский энтомолог. Бюллетень. 12(2): 297-302.
- Müller, G.C., Kravchenko, V.D., Witt, T.J. et al. 2008. New Underwing Taxa of the Section of *Catocala lesbia* Christoph, 1887 (Lepidoptera, Noctuidae). Acta Zoologica Lituanica. 18 (1): 33-52.
- Mustafayev, N.J. 2014. Morpho-biological features of Shirvan roach (*Rutilus atropatenus* Derjavin, 1937) from the Azerbaijan waters. Annals of Biological Research. 5(7): 35-39.
- Patrikeev, M. 2004. The birds of Azerbaijan (faunistica). Sofia-Moscow: Pensoft Publishers. 380 p.
- Popov, A. 2002. Autecology and biology of *Nemoptera sinuata* Olivier (Neuroptera: Nemopteridae). Acta Zoologica Academiae Scientiarum Hungaricae. 48 (2): 293-299.
- Ronkay, L., Yela, J.L., Hreblay, M. 2001. Noctuidae Europaeae. Hadeninae II. Vol. 5. Entomological Press. 425 p.
- Shelton, N., Sultanov, E. 2001. Where to watch birds in Azerbaijan. Baku: "Azerbaijan" Publishing House. 112 p.
- Siemers, B., Ivanora, T. 2004. Ground gleaning in horseshoe bats: comparative evidence from *Rhinolophus blasii*, *R. euryale* and *R. mehelyi*. Behavior Ecology Sociobiology. 56: 464-471.
- Skvortsov, V.E. 2010. The Dragonflies of Eastern Europe and Caucasus: An illustrated field guide. Moscow: KMK Scientific Press. 623 p.
- Skvortsov, V.E., Snegovaya, N.Y. 2015. A second addition to the Odonata fauna of Azerbaijan. International Dragonfly Fund Report. 87: 138.
- Snegovaya, N.Y. 2019. Dragonfly (Insecta, Odonata) fauna of Nakhichevan Autonomic Republic (Azerbaijan). International Dragonfly Fund Report. 127: 1-28.

- Snegovaya, N.Y. 2020. A progress study of the Odonata from Azerbaijan in summer 2019. International Dragonfly Fund Report. 142: 1-20.
- Snegovaya, N.Y. 2022. Odonata collected in 2021 in Azerbaijan, including new data on *Gomphus schneiderii* Selys, 1850 and *Libellula pontica* Selys, 1887. International Dragonfly Fund Report. 168: 1-23.
- Snegovaya, N.Y., Kerimova, I.G. 2022. Check-List of the Orthoptera of Azerbaijan Republic. *Munis Entomology & Zoology*. 17 (1): 545-572.
- Snegovaya, N.Y., Petrov, V.A. 2019. A catalogue of butterflies (Lepidoptera, Rhopalocera) of Azerbaijan. *Acta Biologica Sibirica*. 5(3): 62-117.
- Snegovaya, N.Y., Petrov, V.A. 2021. A list of Sphingidae (Lepidoptera) of Azerbaijan. *Acta Biologica Sibirica*. 7: 103-124.
- Sultanov, E. 2019. The Caucasian Black Grouse in Azerbaijan. *Grouse News*. 57: 6-12.
- Sultanov, E., Agayeva, N. 2003. The current breeding status of ferruginous duck *Aythya nyroca* in Azerbaijan. *Sandgrouse*. 25(1): 41-49
- Sultanov, E., Aghayeva, N., Abbasov, A. et al. 2022. The results of winter counts of birds in Azerbaijan in 2022 winter. XXVIII scientific symposium "Deltas and Wetlands". Tulce, Romania.
- Sultanov, E.H. 2016. Main results of recent winter counts of Lesser White-fronted Goose in Azerbaijan. Presentation on 3rd meeting of AEWA Lesser White-fronted Working Group, Trondheim, Norway.
- Sviridov, A.V. 2008. Catalog of underwing moths (Lepidoptera, Erebidae, Catocala) of the Palearctic. Proceedings of the Zoological Museum of Moscow State University. 49: 70-100.
- Tarkhnishvili, D., Gokhelasvili, R. 1999. The amphibians of the Caucasus. Vol. 4. Moscow: Sofia. 233 p.
- Tausan, I., Popescu, M., 2018. Pintilioaie Mantispa styriaca (Poda, 1761) (Neuroptera: Mantispidae) in Romania-a New Record After a Half of Century. *Travaux du Muséum National d'Histoire Naturelle «Grigore Antipa»*. 61 (1): 1-2.
- Trontelj, P., Utevsky, S.Y. 2012. Phylogeny and philogeography of medicinal leeches (genus *Hirudo*) fast dispersal and shallow genetic structure. *Jour. Molecular Phylogenetics and Evolution*. 6: 475-485.
- Tschikolovets, V.V., Nekrutenko, Y.P. 2012. The Butterflies of Caucasus and Transcaucasia (Armenia, Azerbaijan, Georgia and Russian Federation). *Kyiv-Pardubice: Tschikolovets Press*. 423 p.
- Tuniyev, S.B., Orlov, N.L., Tuniyev, B.S. et al. 2013. On the taxonomical status of steppe viper from foothills of the south macroslope of the east Caucasus. *Russian Journal of Herpetology*. 20(2): 129-146.
- Unal, M. 2017. Revision of the genus *Bradyporus* Charpentier, 1825 (Orthoptera: Tettigoniidae: Bradyporinae). *Zootaxa*. 4272 (4): 491-528.
- Utevsky, S.Y., Zinenki, A.I., Ateasov, A.A. and et al. 2008. New information on the distribution of the medicinal leech (genus *Hirudo*) in the Iberian Peninsula, The Caucasus and Central Asia. *Jour. Lauterbornia*. 65: 119-130.
- Vlasakker, J. van de. 2014. Bison rewilding plan 2014-2024. Nijmegen: Rewilding Europe. 64 p.
- Williams, P. 1998. An annotated checklist of bumble bees with an analysis of patterns of description (Hymenoptera: Apidae, Bombini). *Bull. Nat. Hist. Mus. London. (Ent.)*. 67: 79-152.
- Wilson, S.C., Eybatov, T.M., Amano, M. et al. 2014. The Role of Canine Distemper Virus and Persistent Organic Pollutants in Mortality Patterns of Caspian Seals (*Pusa caspica*). *PlosOne*. 9(7): 1-14.
- Zolotukhin, V.V., Evdoshenko, S.I. 2019. Hawk moths (Lepidoptera: Sphingidae) of Russia and adjacent territories. *Ulyanovsk: Korporaciya Technologiy Prodvizheniya*. 480 p.
- Forster, W., Wohlfahrt, Th.A. 1980. Die Schmetterlinge Mitteleuropas, Bd. IV: Eulen (Noctuidae). *Franckh'sche Verlagshandlung, Stuttgart*.
- Freina, J.J., Geck, M. 2018. Über *Akbesia davidi* (Oberthür, 1884) mit Beschreibung einer neuen Unterart aus der Kaspischen Region (Sphingidae: Smerinthinae, Ambulycini). *Entomologische Zeitschrift mit Insekten-Börse*, 128(1): 3-9.
- Staudinger, O., Wocke, M. 1871. Catalog der Lepidopteren des europaischen Faunengebiets. I-XXXII. Dresden. 426 p.
- Olivier, G.A. 1825. Encyclopédie méthodique. Histoire naturelle. T. IV -VIII. Insectes. Paris: Panckoucke.

www.birds.kz
 www.ebirds.ru/vid/111.htm
 www.rspb.org.uk
 www.ru.wikipedia.org
 https://ru.wikipedia.org/wiki

MÜNDƏRİCAT / CONTENTS

ÖN SÖZ	8
FOREWORD	12
İXTİSARLAR VƏ ŞƏRTİ İŞARƏLƏR	16
ABBREVIATIONS AND CONVENTIONAL SIGNS	17
ONURĞASIZLAR	18
INVERTEBRATES	
ONURĞALILAR	107
VERTEBRATES	
HEYVANLARIN AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ ADLARININ GÖSTƏRİCİSİ	260
INDEX OF AZERBAIJANI ANIMAL SPECIES NAMES	
HEYVANLARIN LATIN ADLARININ GÖSTƏRİCİSİ	263
INDEX OF LATIN ANIMAL SPECIES NAMES	
ÇƏHRAYI SİYAHİ	266
PINK LIST	
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	269
REFERENCES	

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ “QIRMIZI KİTAB”I
Nadir və nəsli kəsilməkdə olan fauna növləri

ÜÇÜNCÜ NƏŞR

Dizayn:
Novruz Novruzoz

Texniki tərtibat:
Gülınar Səfərova, Jale Muradova

“Imak” mətbəəsində çap olunmuşdur.

THE “RED BOOK” OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN
Rare and endangered species of fauna

THIRD EDITION

Design:
Novruz Novruzoz

Technical design:
Gulnar Safarova, Jale Muradova